GÜRSEL KORAT

Güvercine Ağıt

İLETİŞİM

GÜRSEL KORAT Güvercine Ağıt
İLETİŞİM

GÜRSEL KORAT • **Güvercine Ağıt**

GÜRSEL KORAT SAĞLAMÖZ 1960'ta Kayseri'de doğdu. 1970'lerdeki öğrenci olaylarına katıldı, 12 Eylül'le birlikte tutuklandı ve Mamak Askeri Cezaevi'nde on beş ay kaldı. Üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli belgesel ve dramaların yapım ve yönetim işlerinde çalıştı. *Edebiyat Dostları* ve *Birikim* başta olmak üzere pek çok dergide edebiyat ve kültür üzerine yazılar yayımladı. Gürsel Korat'ın daha önce İletişim tarafından yayımlanmış dört kitabı vardır: *Zaman Yeli* (roman, 1994), *Çizgili Sarı Defter* (öykü, 1996), *Sokakların Ölümü* (inceleme, 1997), *Ay Şarkısı* (roman, 1998).

İletişim Yayınları 559 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 80
ISBN 975-470-738-3
© 1999 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1999, İstanbul (1000 adet)

KAPAK Suat Aysu
KAPAK FİLMİ Diacan Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
MONTAJ Hasan Deniz
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜRSEL KORAT

Güvercine Ağıt

iletişim

YAYINEVİNİN NOTU

Elinizdeki bu romanda kullanılmış olan **hiçbir beyit, deyiş, nefes, tekerleme, atasözü veya kitabe** -hangi dilden olursa olsun-**alıntı değildir.** Yazar, hangi cümlelerin alıntı olduğunu dipnotlarda göstermektedir. Romandaki şiir ve nefeslerin yapıtın bir parçası olduğunu, anonim deyişler olmadığını belirtmemizin bir amacı, bunların sanatsal önemine dikkat çekmek; öteki amacı da, sözü edilen şiirlerin yazarın telif haklarının bir parçası olduğunu anımsatmaktır.

Bu romanda dilin yaygın kullanımının dışına çıkılarak, yapıtın doğasının gereği olan bazı "normaldışı" ve **eski** kullanım biçimleri denenmiştir. Romanda "ben" şahıs zamirinin "men" biçiminde; "ki" ilgi zamirinin "kim" biçiminde geçtiği yerler vardır. Günümüz Türkçesinde "ne oldu?" şeklinde sorulabilecek bir soru, romanda "nolgan?" olarak geçebilmektedir.

Romanda bazı kahramanlar **nerede** sorusunu **harda; geldiğinde** sözcüğünü **gelişin; söylemek, seslenmek** sözcüğünü **aytmak, aydur; olacak** sözcüğünü **olısar; olarak** sözcüğünü **oluban** şeklinde kullanmaktadırlar.

Çoğu yerde "i" sesli harfi yerine "ü" geçiyor; ("getir" değil de "getür" gibi) yine eski dilin mantığı gereği "vardı" yerine "varıdı"; "gözüne" değil de "gozüne" gibi ses değişimleri öne çıkıyor.

Türkçede nazal n harfini gösteren bir harf olmadığı için yazar bunu ŋ harfiyle göstermiş ve örneğin "yapmayın" yerine "yapmaŋ" diyen kahramanlar konuşturmuştur.

Romanda bölüm başlarında gördüğünüz çizimler özgün örneklerinden kopya edilerek hazırlanmıştır. Bunlar, bütünüyle Kapadokya bölgesine ait arkeolojik eserlerden alınmış desenlerdir.

Kitabın arka sayfalarında, okuyucuya kolaylık olması için hazırlanmış olan bir **Yer Adları Sözlüğü** bulacaksınız. Yer adlarını dipnot halinde vermektense, bu şekilde göstermenin daha kullanışlı olduğunu düşündük. Özellikle tarihle coğrafyayı ilişkilendirmeye meraklı okuyucuların, sözlük ve harita ilişkisinden yararlanacaklarını ummaktayız.

İLETİŞİM YAYINLARI

Birinci Bölüm

Zaman içinde olan bir nesne için, o nesne varolduğu sürece zaman var: Aslında zaman şu: Önce ile sonraya göre devinim sayısı. Her değişme ve devinim zaman içindedir

Aristoteles

1

İsa'nın doğumundan bin iki yüz doksan dört yıl sonra, ağustos ayının son gününde Çukurova boğucu bir sıcak yüzünden perişan haldeydi. Hava öylesine nemliydi ki, göz alabildiğine uzayıp giden kıraç toprakların üstünde mavimsi bir buğu vardı ve sıcak hava soluk kesiyordu. Böyle bir havayı yağmurun izleyeceğini bilen çobanlar ise selden korunmak için hayvanları ırmak boylarından yukarılara doğru sürdüler. Köylerin ve pek çok şehrin camileri, kiliseleri ile havraları bu havayı deprem habercisi sayan insanlarla doluydu; çünkü tanrının evine depremden bir zarar gelmeyeceğine inanıyorlardı. Çenesi burnuna değen karamsar yaşlılar köpek havlamalarında şeytanın gülüşünü, at kişnemelerinde meleklerin kanat seslerini işittiklerini söyleyip irileşmiş gözlerle bu sesleri yansılayarak çocuklara korku saldılar.

Ağustos ayının bu son gününde ovalar sıcağın etkisiyle sanki eriyip genişledi, mandaların ateşini söndürmeye sazlıklar yetmedi, koyunlara gölgeler bile sıcak geldiği için ıslak burunlarını yukarı doğru dikip iri gözlerle bakındılar.

Ağustos ayının son günü Toros Sıradağlarında bu nefes daraltan havadan eser yoktu. Ermeni Papazı Civan Toroslardan

aşıp Binboğa Dağları'na doğru uzayan patikaya yöneldi; konaklayacağı manastıra az bir yolu kalmıştı, daha doğrusu yolunun az kaldığını düşünüyordu, çünkü ilk kez bu yoldan geçerek Kayserî şehrine gittiği için manastıra ne kadar zamanda ulaşacağını tam olarak bilmiyordu.

Papazın neşesi yerindeydi; beyaz menekşelerden ayırt edilemeyen kelebek kanatlarının hafif bir rüzgârla ürpermeleri, kuşların *cennet cennet* der gibi ötüşleri, havanın ışıl ışıl bir güneşle aydınlanmış olması, yürüdüğü patikanın yüzlerce yılın ayak izleriyle genişleyip güven verici bir kervanyoluna benzemesi, orman yolunda daha önce yolculuk etmenin ne demek olduğunu bilen bu genç adam için bir mutluluk nedeniydi.

Şâr adlı Ermeni köyünden gün doğarken yola çıkan papaz, kendisine *"güneş yere bir mızrak boyu kadar yaklaştığında ormandaki manastıra ulaşacaksın"* dendiği için rahattı. İçinden geçip gittiği meşe ormanının manastıra yaklaşırken karşısına çıkacağını da kendisine söylemişlerdi; yürüdüğü patikanın bir vadiye doğru yöneleceğini, sonra da önüne bir derenin çıkacağını biliyordu, derenin üstündeki taş köprünün Aziz Haçik hayrına yapıldığını belirten bir yazıt görecekti ve kendisine söylendiğine göre bu bölgede başka taş köprü yoktu.

Sık ağaçlarla dolu bir boğaza doğru indiğinde, nereden ve ne zaman geldiğini anlayamadığı yağmur bulutları havayı karartır gibi oldu ve biraz endişelenen keşiş güneşi yitirme korkusuyla adımlarını sıklaştırdı. Ormandaki ağaçların sık ve yüksek olması keşişin talihsizliği idi; çünkü birbirine geçmiş olan gür meşe dalları ışık sızdırmıyordu; sanki vaktinden önce akşam olmuştu.

Yağmur, çiçekleri tane tane yoklayan tıpırtılarla güleç bir konuk gibi geldi ve dört bir yana çiçek kokularıyla karışmış toprak kokuları savurdu. Ama çok geçmeden rüzgârdan ve iri yağmur damlalarından oluşmuş küçük tufan patladığında konuğun güleç bir şeytan olduğu belli oldu: Rüzgâr ağaçların dallarını kırarcasına sarsarken, gökteki periler denizi yarıldı ve denizin suları yeryüzüne akmaya başladı.

Yağmurdan ıslandığı için yüzüne yapışan saçlarını elleriyle

geriye doğru atan papaz, alnından aşağıya doğru sızan sular gözlerine kaçmasın diye kaşlarını çattı. Çevresine dikkatle bakmıyor ve yönünü bilmeyenlere özgü kararsız adımlarla yürüyordu. Dikkatle bakınmanın ne yararı vardı, artık ne yol, ne iz belliydi, sanki geçtiği yollardan bir daha geçiyordu, Surp Veke Manastırı neredeydi, *ak ipliğin hara iplikten ayırt edilemez hale geldiği bir vakitte* bu dağda yolunu kaybetmek olacak iş miydi, kendisinden haber bekleyen Kayserî Gregoryenlerine ulaşamazsa buna tanrının hikmeti gözüyle mi bakmak gerekecekti? Tanrıya isyan etmemek için kendisini güç tuttu, çünkü yolculuğu Gregoryenler için çok önemliydi. Yolunu kaybedemezdi, hele böyle bir ormanda asla geceleyemezdi; ne yapıp edip manastıra ulaşmalıydı. Adımları, bir çakalın adımları gibi sıklaştı, gözleri de bir şahininki gibi irileşti. Hırslanmıştı, yağmurdan sakınmıyordu, donuna kadar ıslandığı için yağmurdan bir korkusu kalmamıştı.

Neden sonra, bir ağacın gövdesine sırtını dayayan ve sık sık soluk alarak çevresini süzen Civan ilk kez yolunu kaybettiğini kabullendi, gözleri ormanda geceleyeceği bir mucizevî sığınak bulmak için dört dönüyordu, gövdesinin oylum yerlerine doğru süzülen sular onu kaşındırıyor, altında durduğu ağacın yapraklarında birikip irileşen su damlaları papazın kafasına bir şaplak gibi iniyordu. Giderek, yere düşen damlaların sesi azalıp ormanın sessizliği belirginleşti, yağmur dinmek üzereydi.

Şimdi ne yapacaktı? Pek çok defa dağda bayırda gecelediği olmuştu; ancak böyle acayip hayvan seslerinin duyulduğu bir ormanda kuşlar gibi dala tüneyip mi uyuyacaktı? Kaldı ki dalların tekin olduğu da söylenemezdi, çaresizlik içinde durdu, etrafı dinledi; yağmur sonrasındaki dinginlik ürperticiydi. Sırtına yapışmış ıslak cübbesi onu üşütüyordu; tüyleri diken dikendi, yanağından aşağıya doğru süzülen su taneciklerinden çenesi kaşındı, bu kaşıntıyı durdurmak için bütün yüzünü iki eliyle oğuşturan papaz çevresine bakındı, kuşağını çözüp otların üzerine doğru işedi, soğuktan ve endişeden ötürü sık sık çişi geliyordu. İşeme sesine karışan kuş ötüşleri, ormanın derin sessizliğini hissettiriyordu. Kuşağını bağladıktan sonra, ka-

rarsız adımlarla, ıslak giysilerini bacaklarında hissederek, bu ağaç ve çiçek denizinde yürümeye başladı. Kuşların susma, çakal ve kurtların uluma vaktiydi; ayılar ne zaman dolaşmaya çıkar, bunu bilmiyordu. Vücudu titredikçe artan yürek vuruşları onu tümüyle kaygılandırıyordu. Karanlık çok yoğundu, keşişin gözleri gittiği yönü seçebilmek için irileşmişti.

Yapacak bir şey yoktu, bir süre oturup kafasını toparlamaya çalıştı; ancak karanlığın insafı yoktu, korkuyla doğruldu, kör adımlarla bir süre yürüdü ve gökte bulutların arasından tek tük yıldızların seçilebilir hale geldiğini fark etti. Bu durum onu yeniden umutlandırdığı için bir ağacın altında durdu, yıldızların iyice ortaya çıkmasını bekledi. Islak giysileri üşümesini, karanlık da korkusunu artırıyor, dişleri birbirine vuruyordu.

Bulutlar dağılmıştı çoktan, yaz yağmuru yeri göğü yıkamış gibiydi, yıldızlar her zamankinden canlı ve parlaktı. Ufukta bakır gibi sarı ve kocaman bir ay vardı ve sanki yeryüzüne bakan kocaman bir gözün şeytânî gözbebeğiydi de, öfkeyle Civan'a bakıyordu. Civan ay ışığının yardımıyla bir vadinin yamacında olduğunu rahatça görebiliyordu artık, durup biraz dinlendi; *tum tum* diye bir ses işitmişti sanki, başını o yöne çevirip dikkat kesildi, yanılmıştı. Yürümeye devam etti, ileride nokta gibi bir ışık gördü. "Şeytana lânet olsun, artık yıldızları bile yerdeki ışıklarla karıştırmaya başladım" deyip iç çekti ve dua okuyarak yoluna devam etti.

Ancak *tum tum* seslerini ikinci kez duyunca heyecanlandı, ıstavroz çıkartıp hızla yürümeye başladı. Ay ışığında yere vuran gölgesi sanki korkudan daha da uzamıştı, her adımında sanki gereksiz yere uzayıp kısalıyordu. Kuşların ağaç dallarına konarken çıkardığı ürkütücü sesler yüreğini ağzına getirdiği için soluğu düzensizleşti, kuşlar öttükçe orman daha da büyüyor ve derinleşiyor gibiydi, ayağını bastığı yerden yükselen otların hışırtısı sanki yüreğinden geliyordu. ürkek bir şekilde bir ağacın altında durdu, olan biteni anlamaya çalıştı. Uzaktan işittiği seslerin şiddeti artmıştı, yıldıza benzettiği ışık irileşmişti ve belirgin bir şekilde titreşiyordu. Zihni birden aydınlandı: Bu ışık bir mağarada titreşen meşalelerin ışığıydı. Davul sesinin boğuk

oluşu, mağaranın içinde çalınmasından ötürü idi. Davul sesine eşlik eden tuhaf bağırışları duyunca kurt uluması işitmiş gibi tüyleri diken diken oldu. Bu ses ve ışık kaynağına doğru biraz daha yaklaştı. Kararsızdı, çevresine bakındı, beklemekten başka çaresi yoktu. Elleri titriyor, gözü seğiriyordu. Mağaradan dizi halinde çıkan insanlar gördüğünde sevindi, doğrulup yürümeye başladı. Ancak, aklına vahşi dağlılar ve dağda yaşayan yaratıklar üzerine anlatılanlar gelince yeniden siper alıp aşağıda olan biteni anlamaya çalıştı: Mağaradan çıkan insanlar ellerinde meşalelerle yürüyorlardı, ayaklarında sivri uçlu çarıklar ve başlarında uzun külahlar vardı. En acayip kılıklı olanı elindeki sopayı göğe doğru sallayıp anlaşılmaz bir dille "Amaar! Amaar!" diyerek bağırınca diğer adamlar ve kadınlar sırayla "Adad! Adad!" diye bağrıştılar. Topluluğu yöneten adamın sakalı uzundu, ancak bıyığı yoktu. Buyurgan bir tavırla, elinde boğa putu tutan çocuğa birşeyler söyleyince çocuk putu havaya kaldırdı ve bu sırada oradaki tüm insanlar hep bir ağızdan "Teşup!" dediler. Bu sırada üç davul *tum tum* diye araya girdi. Adam bir şiir okur gibi sırasıyla üç davulu işaret etti, sanki davulların adını söylüyordu: "Teşup, Hepat, Şarumma!" Elinde tuttuğu sopayı şiirine uygun bir ritmle havaya kaldırdı:

Lugal aş ania
Lugal aş hawurni
uda aşşu sig a'na
*Kizzuwaatna**

Bu sözleri eliyle dağları göğü işaret ederek söylemişti.Tam bu sırada da bir acuze başına taktığı hayvan postuyla zıplayarak dansetmeye başladı ve durup kurt gibi uludu; sivri uçlu çarıkları üzerinde güvenle yürüyen sakallı adam ona sopasıyla azarlar gibi vurup: "A'na ubarra um'ma! Tu'ugga ir mi'iş!" ** diye bağırınca topluluk "ubarra!" sözünü kızgınlıkla yineledi. Kurt postu giymiş olan adam, sakallı olanın yanma diz çöktü.

(*) Gök ve yerin kralı! Kizzuvatna'ya iyilik ve sağlık getir.

(**) "Kurda şöyle der: Sen benim kölemsin artık."

Sakallı, ucu kıvrık sopasını kaldırıp kurt postu içinde duran kişinin omuzlarına değdirdi. Bu sırada Civan, başına öküz kafası takmış olan genç bir erkeğin davullar eşliğinde çılgın gibi hopladığını, topluluğun da onun her hoplayışında "Tavru! Tavru!" diye bağırdığını gördü. Bu bağrışmalar zamanla öyle bir hal aldı ki sanki bir boğa herkese sırayla saldırıyor ve sanki onlar da bu saldırılardan ustaca kurtuluyorlardı. Yanındaki kurt kafalı adamla birlikte olanları dimdik bakışlarla izleyen sakallı, bıyıksız yaşlı adam sopasını kaldırıp: "Um'ma! Te an'da pa'andu!"* deyince topluluk sıraya girdi ve yine acaip sözler söyleyerek mağaraya doğru yürüyüşe geçti.

Civan şimdi korkulması gereken durumun ne olduğunu seçemiyordu. Hayatında böyle bir şey olabileceğini aklına bile getirmemişti: Bunlar çocukken masallarını dinlediği *öküzyiyenler* miydi? O vahşi halk, ayaktaki öküzün kalbine bıçağı sokup yüreğini deşer, fışkıran kanı içermiş. Annesinin *kara yapıklı* yüzü bir an için aklından geçse de Civan bunun farkında değildi, aklında Başpapaz Vartanyan Efendi'nin sanki gözüyle görmüş gibi anlattığı *Pirokruset*** vardı: "O bir devdi, eline geçirdiği adamı önce masaya yatırır, boyu uzunsa satırla doğrayarak kısaltır ve sonra yerdi. Boyu kısaysa sündürürdü." Civan bu yüzden olmalı mağara halkını iri devler gibi gördü, titreyerek büzüştü, içinden kilise mumları kokan ilahiler geçti. Civan anlık bir iyimserlikle doğrulup mağaraya giren adamlara seslenmek istedi, kendi kendine "olmaz" diyerek duraladı; çünkü bu tuhaf yaratıkların dilini anlamıyordu. Hem bu yaptıkları tören neyin nesiydi?

Bir yanda tehlikelerle dolu orman, bir yanda ne olduğu belirsiz bir topluluk. Ne yapacaktı? Yoluna devam etmeyi düşündü, çaresiz kalmıştı, yine de buradan uzaklaşmaya karar verdi.

Tam doğrulmuştu ki, bir homurtuyla irkildi, bağırışmaları kulak veren hayvanlar buraya doluşmuş olmalıydı, çünkü bi ayı Civan'ı izliyordu. Tüyleri diken diken olan ve eli ayağı bir

(*) "Söyleder: Söyle içeri girsinler."

(**) Pirokruset ifadesi ile Yunan mitolojisindeki Prokrustes kastediliyor.

den boşanan genç adam *Efendimiz! Sana sığınırım!* diyerek haykırdı. Bu korku dolu haykırış öyle içten ve öylesine güçlüydü ki, mağaraya giren son birkaç kişi bu sesi duyunca kendi aralarında bağırışıp hızla Civan'a doğru koştular, bu koşuşmalardan ürken bir çakal uludu, papaz da kendini yere atıp saklanmaya çalıştı.

Başına dikilen eli meşaleli sekiz on kişiden biri adamın bağırdığı dilde, yani Ermenice sordu: "Kimsin be adam, burada işin ne?" Ömründe bir daha bu dille konuşan birini görmekten umudunu kesmiş olan papaz doğrulurken istavroz çıkarıp diz çöktü, cevap vermek yerine mır mır dua okudu. Adam sabırsızdı, kara giysisi çamura bulanmış, saçları yüzüne yapışmış papazın titreyerek dua okumasını bir yumrukla durdurdu: "Konüşsana *kiyiş*!" Papaz Ermenice konuştuğu için Gregoryen sandığı bu edepsizin şimdi tam bir kâfir gibi duaya saldırmasına içerlese de doğruldu ve *Kardeşim, ben yolumu kaybettim* deyip olduğu yere yığıldı.

2

Anadolu yarımadasının tam ortasını gösteren bir kule gibi sivrilen Erciyes Dağı'na ağustos ayının son gününde kar düştü. Aniden soğuyan hava yüzünden Kayserî şehri yaz mevsimi için soğuk denebilecek bir hava dalgasına ve şiddetli bir yağmura teslim oldu. Bu aslında güz mevsimi için erken bir işaretti, çünkü bu şehirde tozlu rüzgârlar başladığı gün güz mevsimine girilirdi: *Üllüzuçuran Rüzgârı* yazın biriken çeri çöpü döne döne havaya kaldırdığı zaman sonbahar gelmiş sayılırdı.

Yağmur öyle şiddetli yağıyordu ki, surların dışında kalan ve göz alabildiğine uzayan Kayserî Ovası puslu bir göl gibi göründü; tarlalarda çalışan köleler otları balya haline getirmeyi bırakıp ot yığınlarının içine saklandılar. Kadınlı erkekli kölelerin ot yığınlarının içinde vücutların temasından doğan kösnül bir hazla kıkırdayıp durdukları sırada, burçların üzerinde nö-

bet tutan askerlerin miğferlerinden sular damlıyor, şehrin dar sokaklarındaki esnafın mallarını dükkânlarına taşımak için telâşla koşuşturduğu, çömlekçilerin küfrederek sağa sola bağırdıkları görülüyordu.

Şehrin Talas Kapısı'nın yakınlarında bir kümbetin inşaatında çalışan traşbendeler, ameleler ve köleler hışımla inen yağmurdan kaçıp kıyıda köşede bir yerlere saklandıklarında, taş süsleme ustası Hayruddin Aka da kümbetin kapı altına sığındı. Henüz kubbe kasnağı bile konmadığından kümbetin üstü açıktı ve kapı altından başka gizlenecek bir yer yoktu. Tezyinkâr Hayruddin Aka'nın yıllardır düşlediği bir süslemeyi yapıp yerine oturtmuşken yapıtının yanından ayrılması ona güç geliyordu. Çünkü bir zanaatkâr yapıtının türlü türlü hallerini görmek ister: Yağmur mu yağdı yapıtına bir daha bakar, güneş mi çıktı bir daha; karanlıkta nasıldır, kar yağınca nasıl olur, zenaatkâr için bütün bunlar yapıtına ilk defa görüyormuş gibi bakma nedenidir. Bu durum, bir şâirin sevilen şiirlerini -ilk defa okuyan birinin gözüyle- yeniden yeniden incelemesine benzer. Şair için her yeni övgüde bu duygu nasıl yeniden yaşanırsa, bir taş ustası da yapıtını her haliyle aklında tutmak hevesindedir. Kimse o taşın nasıl yontulduğunu, yontulmadan önceki halini bilmez, o bilir; taşın yerine konmadan önceki hâli, taşın şimdiki hâli, yani bütün hâlleri onun ruhunda ayrı ayrı sıraya girmişlerdir.

Hayruddin Aka'mn yıllardır tasarladığı şey, ne kümbetin yazıtı, ne burgulu yarım sütunlar, ne de çiçek motifleriydi; bu, giriş kapısı üstünde yer alan sarkıt şeklindeki birkaç taş çıkıntısından ibaretti. Bu çıkıntılar ilk bakışta ustanın gözünden kaçmaması gereken yontu hatalarına benziyordu, oysa bir mihrabı andıran kümbet kapısının üst tarafındaki çıkıntılar mum ışığında elinin gölgesini deve başına benzetenlerin hünerinden esinlenmişti: "Çıkıntıların" gölgesi sabah ışığında kapının üstündeki mermer yazıta düşüyor ve burada tıpkı bir güvercinin gölgesi gibi görünüyordu. Yazıtın alt bölümünde ise Nûr Sûresi'nden bir âyet vardı:

Nûrun alâ nûr yehdi bihi men yeş'â

Yağmur yeri göğü birbirine katıp şimşekler göz kamaştırırken, düşünceleri iç dünyasına sürüklenen tezyinkâr mutlu bir yüzle gerindi, gerinirken sığındığı yerden dışarı doğru uzanan sol eline iri birkaç yağmur damlası düştü. Sarığını eline alıp beyaz saçlarını ve sakalını sıvazlayan tezyinkâr, gözünü yeniden kapının üstüne doğru çevirip yapıtını bir daha düşündü:

Sabahın ilk ışıkları bu taş çıkıntılarına vuracak (bu noktada güneşin doğduğu yöne bakmayı ihmal etmedi ve sonra da dönüp kapının üstüne baktı, sanki gün ışıklarını görüyordu), *sonra bu çıkıntıların gölgesi, doğru yazıtın üzerindeki şu yumru şeklindeki çıkıntıya düşecek ve bir güvercin sanki buraya tünemiş gibi görünecek.*

Bu sırada elini ışığın geliş yönünde hareket ettirerek yumrunun üzerine kadar getirdi, yanında biri varmış gibi yüksek sesle konuşmaya başladı:

Bu yumru bedenin tek başına bir taştan veya topraktan farksızlığını -cesedi- ifade eder, güneş hareket ettikçe gölge yumrudan ayrılır, -ruh bedenden çıkar- ve kapıdan içeri girerek ortadaki mermer lâhdin üzerine düşer Bu, işte burada yatmakta olan Dîdarşah Hatun'un ruhunun temsilidir Bu durum tam olarak yılda bir kez gerçekleşir ki, bu da genç hanımın öldüğü gündür.

Cırlavuk'taki *Traşbendeler ve Tezyinatçılar Ocağı*'ndan yetişme bir taş ustası olan Hayruddin Aka, böyle bir yapıtı Hanefî mezhebine bağlı olduğu için heykel ve tasviri reddeden Kayseri Emîri Salâh-üd din-i Cânib-i Mengüberdî'ye nasıl kabul ettirebilmişti? Kümbetlerin üstüne aslan, bitki, kuş kabartması yapmak; hattâ Karatay Hanı'nın süslemelerinde olduğu gibi süslerin içine insan yüzü gizlemek bilinmeyen bir durum değildi ama dinibütün Emîr, ölen kızının anıtsal mezarı için geometrik kabartmalara bile güçlükle ikna olmuştu. Emîr Mengüberdî diğer kümbetlerden ayrı ve yalın bir yapıt istiyordu. Gerçi Kalender cemaatleri soyluların mezarının diğer insanların mezarından görkemli olmasını kibirlilik saysalar da Emîr "hay huy ederek esrar çeken ve kendisini tanrı sayan bu ipsizlere" kulak asacak ve kızını köleler mezarlığına gömecek değildi.

Emîr Mengüberdî'nin bu güvercin gölgesiyle yapılan hayâl

oyununu onaylaması hiç de kolay olmadı. Hayruddin Aka, kümbetin lâhitinin ve kapı girişindeki burgulu çıkma yarım sütunların çizimlerini kendisine gösterdiği zaman bunları beğenen Emîr, güvercin gölgesi veren şekillerin ne anlama geldiğini görünce öfkeyle reddetti. Bu bir şeytanlıktı, çocukça hünerbazlığın kime ne yararı vardı? Hayruddin Aka öfkeli Emîri yatıştırmak için ne kadar çabalarsa çabalasın onu ikna edemedi. Emîr ve melîklere bir daha iş yapmayacağına yeminler ederek şehirden ayrılmak üzere hazırlık yapan tezyinkâra son anda *olur* haberi geldi. Çünkü Emîr bir hafta boyunca bu öneriyi kadıyla şeyhle ve karısıyla tartışmış, Kur'an okuyup istihâreye yatmış, bir hafta boyunca düzenli uyuyamamıştı. Tüm bunlar olurken Emîr bu güvercin gölgesi oyununu aslında *çocuksu olduğu için* güzel bulduğunu fark etti, ama heykel veya tasvire karşı olduğu için bir türlü *evet* diyemiyordu. Kime bu konuyu sorsa *olur* karşılığını almıyordu, herkes başım yere indirip *günahı da sevabı da senin* diyordu, Mengüberdî sorunun her türlü boyutunu düşünüp kararını verdi: *Hayruddin Aka bir tasviri açıkça yapmadığına göre bu dine göre suç değildir; nasıl ki ruh elle tutulamazsa gölge de elle tutulamaz, çünkü ruh ile gölgenin yapısı birdir; o halde tezyinkârın yaptığı şey maddeyi taklit etmek değil mânâyı ortaya çıkartmaktır Nasıl ki sôz tanrının ise ve şairler de tanrıya ait sôzleri bir esinle mânâ denizinden alınmış mücevherler gibi önümüze koyduklarında suç olmuyorsa, bu adamın yaptığı da bir şiirin sôzleri gibi tanrısaldır. Hayruddin Aka derhal düşündüğü şeyi yapmaya başlayabilir.*

Gerçi Şeyh Efendi bu yoruma karşı çıkıp *maddeyi taklit eden resim ve heykeller yapmakla, birtakım maddelerden suret oluşturmak arasında fark olmadığını* sôylese de Emîr *gôzün baktığı yerde suret olmadıkça bunu suç saymamak gerektiğinde* ısrar etti. Aslında Emîr bu ısrarının ikna edici olmadığının farkındaydı, ama bir kusur işlemişse tanrının bunu kızına olan sevgisi yüzünden işlediğini anlayıp bağışlayacağını umuyordu. Bu yağmurlu günden bir hafta önce Kayserî'ye gelen Selçukî Sultanı'nın özel elçisi Cemalüddin Efendi'nin -bir Hanefî olduğu halde- yapıtı çok beğenmesi de din açısından kaygılarını azalt-

tı, çünkü "Cacabey Medresesi'nden çıkma bir âlim" olan bu adama saygı duyardı.

Tezyinkâr Hayruddin Aka, zamansız gelen bu yağmurun kış mevsiminin erken başlayacağının bir işareti olduğunu düşünerek endişelendi, çünkü vaktinden önce gelen soğuk ve kış, daha tam yerine oturmamış olan harcı bozabilir ve taşların yerinden oynamasına yol açabilirdi. Böyle bir şey, özellikle bu kümbet için bir felâket olurdu, güvercin gölgesinin istenen şekilde oluşması için işlerin yolunda gitmesi gerekiyordu. Şu titiz Emîr Efendi işleri bu kadar geciktirmeseydi, yapıyı çoktan yaz sıcağında tamamlamış olacaklar ve Hayruddin Aka da yoluna gidecekti.

Hayruddin Aka'nın "yolu" Cırlavuk'taki ocak değildi, bu ocaktan yetiştiği halde Arhalayıs'taki ocağa geçmişti; çünkü artık "soyluların ve paralı kendini bilmezlerin hiçbir tezyinat bilgisine sahip olmadan, sanatın kurallarını hiçe sayarak istediği şeyi parayla yaptırmak istemelerinden" bezmişti. *Köprü yapılacak, üç kemerli olsun, niye, çünkü adamın üç kızı var; çeşmenin üstünde bir yılan resmedelim, niye çünkü adam ejderha yılında doğmuş, motiflerde çiçek ve semboller adamın adını çağrıştırsın, kapının iki yanında küçük minberler olsun, şu olmasın, bu böyle yapılsın..* Çoğu tezyinat ustası bu tür davranışları saygısızlık saydığı için işi yarım bırakıyor ya da hiç kabul etmiyordu. Artık pek çok ocakta zenginlerle yârenlik eden Konyalı mimarların ve Semerkantlı Tatar çinicilerin tezyinat geleneği egemendi. Zâten medrese kapılarının üstüne minareler dikip buradan ezan okunmaya başlandığından beri mimarlar ocağı ikiye bölünmüştü; kule-minareyi reddedenlere göre ezanı ilk okuyan kişi olan Habeşli Bilâl böyle sivri kuleler üstüne çıkmış değildi. Kulelerden ezan okumak, halka tepeden bakmak demekti; çünkü peygamber, tanrının buyruğunu bir insan olarak insanların yüzüne karşı bildirmişti, bu nedenle camilerin giriş kapısı üstünde duran ve minber gibi yapılmış olan kulecikten ezan okumaktan doğru bir şey olamazdı. Gerçi bu durumda bir şehre uzaktan bakıldığı zaman Hıristiyanların yapıları hemen göze çarpsa da İslam yapıları seçilemiyormuş, var-

sın seçilemesindi, çünkü ibadet şehre uzaktan bakanlara değil tanrıya yapılırdı. Hem heykele ve tasvire itiraz et, hem de caminin yanma kocaman bir heyula dik; acaba Sünnî emir ve sultanlar ne yaptıklarını biliyorlar mıydı?

Gelenekçi mimarlar açısından camilerin giriş kapısının yanma dikilen kalın gövdeli, küçük külâhlı minareler bile üslup yönünden tartışmalı iken, medrese giriş kapısının üstüne yapılan çifte minareyi kabullenmek olanaksızdı. Bu durum büyük çoğunluğu Batınî olan halkın şehir egemeni Sünni emîrlerden nefret etmesine yol açıyordu, çünkü küçücük bir zengin azınlık tüm şehirlerin, kervanyollarının ve hattâ mezarların yapısına bile damgasını vuruyor, büyük bir yoksul çoğunluk da sanki bunları yapsın diye onlara vergi ödüyordu. Batınîler için emîr ve melîklerin yaptırdığı her minare dehşetin ve sömürünün bir anıtıydı; Ortodoks, Gregoryen veya Müslüman olup da sünnî olmayan insanların hepsi, İl-hanlılarla* kol kola veren emîrlerin Medrese girişine çifte minare koydukları için gizli katolikler olduğunu yaygara ediyor, çifte minare fikrinin İl-hanlılar'ın Eflâk ve Peç yöresinden tutsak edip getirdiği katolik taş ustalarından çıktığını söylüyorlardı. Bu söylenti Sünnî emîrlerle Venediklilerin al takke ver külâh dostluklarından duyulan rahatsızlığı büyütüyor, halkta ticaretin her türlü geleneksel fikri bozup dağıttığına olan inancı arttırıyordu. Üstelik yenilikçi mimarların Kayserî'de dört sütun üzerine konmuş minareleri Ortodoks kilisesi çanına benzeterek küçümsemesi Hanefî olmadığı halde Hayruddin Aka'nın bile canını sıkıyordu. Bu Hanefi emîrlere şaşmamak elde değildi: konağında yaptırdığı mihrâbın aynısını camide de yaptırıyor, sonra da *Allah'ın Evi* dediği bu yerde kendi adına hutbe okutuyordu. İşte bu yüzden tezyinkâr Hayruddin Aka bir Kalenderî idi, bu yüzden Keluk Bin Abdullah'ın pîri sayıldığı eski anlayışa bağlıydı, tezyinatını yaptığı eserin cami veya medrese oluşuna değil savunduğu mimarlık geleneğine uygun olup olmayışına baktığı ve geçmişe bağlılıkta direndiği için Arhalayıs'taki ocağa geçti,

(*) İl-hanlılar: Moğolların Batı kesiminin hükümdarlığına verilen addır.

bu ocak Kalender cemaatlerine gönül vermiş ustalardan oluşuyordu ve Hayruddin Aka da Kalveri'deki Çiftaslan Dergâhı'nın gönül yoldaşıydı.

Çiftaslan Dergâhı'nm halifesi kadındı. Bu durum Anadolu'da o zamana kadar görülmüş bir şey değildi; tüm dervişlerin erkek olduğu bir dünyada bir kadının derviş olması, değişik dinlerden gelen müritleri tek çatı altında toplayıp tanrıyı erkek yüzüyle imleyen öğretiyi yadsıması şaşırtıcıydı. Gülbeyaz'm başını çektiği dergâh bu nedenle bağımsız bir ocaktı; çünkü ne Hacıbektaş Abdalları, ne Mevlevîler ve ne de Baraklılar için bir kadının halifeliği kabul edilebilir bir görüş değildi. Gülbeyaz Hatun'un sorusu şuydu: *Tanrı erkek midir? Erkek ise kadınlar hangi varlıktan türemiştir? Eğer kadın erkekten türemişse neden şimdi erkeği de kadını da yine kadınlar doğurmaktadır? Bu bir çelişkidir ve tanrı kendisiyle çelişemez. Bu durumda tanrının erkeği de kadını da ayrı ayrı yaratıp sonra da birleşmelerini buyurmasından başka bir şey akla yakın değildir Haydar-ı Zülcelâl'in başını çektiği Çiftaslan öğretisinin simgesi erkek yüzü değil de çift gövdeli tek başlı bir aslan olduğuna göre Haydarî dervişlerin tanrıyı erkek yüzüyle düşünmeleri saçmadır. Aya Dimitri hazretleri zıtlıkların bir arada olduğunu göstermek için kiliselere çift gövdeli tek başlı aslan resimleri çizmişti ve bu aslanların kadın ve erkeğin zıtlığını ve birliğini temsil etmekten başka bir anlamı yoktu.*

Bu yorumu işiten Ortodoks papazların kara gözlerinde bir öfkenin parladığım, bir keşişin elindeki asayı öfkeyle yere vurup "hadi oradan" diye bağırdığını tahmin etmek hiç de zor değil; çünkü onlara göre Çiftaslan bir sapıklıktı. Doğrusu, Çiftaslan figürünü kadın ve erkeğin birliği olarak yorumlamak pek çok insana dehşet verici görünüyordu. Gülbeyaz ise, Rabia'nın "Hiçbir kadın, firavun gibi 'ben sizin tanrınızım demedi' sözünü anarak, erkeklerin kendini tanrı gibi gördüğünü ima ediyor; *kadın ve erkeğin tanrı katında eşit olduğu* fikrini yayıyordu. Çiftaslan dergâhı bu yüzden *katharoi** sapkınları gibi "mum söndürüp kendi kardeşleriyle cinsel ilişki kuranların

(*) Katharoi: "Arınmış" demektir. (Katar düşüncesi doğu düalizminden çıkma, sapkın sayılan bir Hıristiyan öğretisidir. 12 ve 13. yy'da yaygındı.)

yeri" olarak suçlanmaktaydı. *Onlar kendi kızlarıyla yatan Mecusî Sasanilerin dölleriydi, onlar kız kardeşini kendisine helâl sayan Ebu Şâkir Meymun'un fitnesine uyanlardı.*

Simge olarak bir çiftaslan figürünü seçmiş olan Kalveri'deki dergâhın girişinde tek başlı çift gövdeli gülümseyen bir aslan kabartması vardı. Bu gülümseyen yüzün Kayserî taş oyma sanatından gelen bir alışkanlıkla çizildiği belliydi (Çünkü Kayserî sanatında heykel bile yapılsa heykelin yüzündeki anlam tapınmayı önlemek amacıyla ayrıntısız olurdu). Aslan gövdeleri ise ayrıntılı idi, gövdelerden birinin dişi diğerinin erkek olması, kuyruklardan birinde yılan diğerinde kartal başının bulunması ise Gülbeyaz'ın isteğiydi. Bu kabartmayı yapan da tahmin edilebileceği gibi tezyinkâr Hayruddin Aka'dan başkası değildi.

Kaledeki köşkün terasından, Moğol Daruğacısı* Tökşin ile birlikte yağmurun yol açtığı felâketleri izleyen Kayserî Emîri Salâh-üd din-i Cânib-i Mengüberdî, eğer Hayruddin Aka'nın bir Çiftaslan mürîdi olduğunu bilse, yağmur altında kalan kümbet inşaatının ne halde olduğunu önemsemez, hattâ bu kümbetin derhal yıkılmasını emrederdi.

Mengüberdî, sinirlendiği zaman bile yüzündeki sükünet kaybolmayan bir adamdı, yüz ifadesinden kaygısı veya mutluluğu okunamayan kişilerdendi. Yine de her insan gibi yaşlandıkça ölümü düşünür, bunu kendisi için değil mezarda çürüdüğünü hissettiği kızı için dayanılmaz bulur ve acıyla ikiye katlanarak ağlardı. Gece yatağına uzanıp da yastığa başını koyduğu zaman çürüyüp dağılan kendi cesedini düşler, sanki bedeninden ayrılan başını hisseder ve tanrının neden insanoğluna yaşam verdiğini anlamaya çalışırdı. Çünkü ona göre yaşam kısa bir süre sevinçle doluydu; gerisi hüzün ve acıdan ibaretti. Yaşam insanın hapishanesiydi, yaşam bitip tükenmeyen şikâyetti, yaşam ölüm duygusuyla her gün eriyip gitmekti.

Annesi bir Hıristiyan olarak doğup öldüğü için yalnızca ezanlarla değil, kilise ilâhilerîyle de yüreği burkulan Emîr, bir çocuk iken götürüldüğü buhur ve mum kokularıyla karışık

(*) Daruğacı: İl-hanlıları temsil eden askerî vali.

gülyağı kokan kiliseleri düşünür, annesini özledikçe kiliseye gidip onun ruhu için dualar ederdi. En sevdiği şiirler bu yüzden ölüm üzerine yazılmış ağıtlar ve yüceliklere övgüler içeren Farsça kasîdeler idi; Seyyid Burhaneddin'in *Maarif*'ini, Mevlânâ'nın *Divan-ı Kebir*'ini bu dilin en yüksek örnekleri olarak görür, Hacı Bektaş abdallarının Türkman diliyle söylenmiş nefeslerini "bayağı" bulurdu. Çünkü yemek sözkonusu olduğunda nasıl *damak zevki sahibi* olunabiliyorsa, iyi şiir sözkonusu olduğunda da *gönül zevki sahibi* olunmalıydı; buna *dimağın zevki* de denebilirdi. Herhangi bir şiirin, müziğin ve hattâ resmin bile insanın dimağını ateşleyen yanı olmalıydı. Duyguları ateşleyen şiirler boştu, ilk anda coşku uyandırsalar da akıldaki herhangi bir boşluğu dolduramazlar ve hattâ ruhtaki kimi direnç noktalarını kırarlardı. Bu nedenle bir kabartmayı kabartma olarak değil de "akılla kavranan bir resim" olarak sunan, insanın dimağını ateşleyen Hayruddin Aka'nın güvercin kabartmasını çok beğeniyordu.

Mengüberdî, Moğolların hayvan hırıltılarına benzeyen müziğini duymak bile istemez, gıyabında "it suratlı" diye aşağıladığı Daruğacı Tökşin'in verdiği ziyafetlere "tıngır mıngır eden hayâsız bir âletin çevresinde oynayan rakkaseleri görmemek ve edepsiz şiirler işitmemek" için bir bahane uydurup katılmazdı. Moğolların bir eşek sıpası kadar neşeli bebeleri ve bir hafif-meşrep kadın kadar rahat karıları onu huzursuz eder, mandayı dağa kaçırır cinsten sert içkiler içerek arsız danslar yapmalarını ise katlanılmaz bulurdu, bu nedenle Tökşin için verdiği ziyafetlerde inadına Kur'ân okutur, müzik olarak da ilâhiden bir adım öteye geçilmesine izin vermezdi.

Emîr Mengüberdî herkesin sinekler gibi acımasızca öldürüldüğü bir dünyada, feleğin tokadından rastlantı sonucu kurtulmuş kocaman bir karasinekti. Kafasına her an bir gülle inebilir, bu gülleyi yamında oturduğu şu İl-hanlı Daruğacısı, yahut Selçukî beylerinden biri kullanabilirdi. On yıldır yönettiği bu şehrin büyük emîri olarak, civardaki bütün beylerin hareketlerini dikkatle izlemesi bundandı. Ona göre kendini koruyan emîr mülkü de korurdu, mülkü koruyan emîr, hep emîr ola-

rak kalırdı, işin püf noktası buydu. Ticaret düzeniyle, askerî yönetimiyle İlhanlı'ya boyun eğmiş olan Selçukîlerin dil yönünden bile Doğu'nun etkisine girmesi, Mengüberdî gibi Arapça medrese öğrenimi görmüş ve bu dile tutulmuş olanların, -emîr olarak kalmak istiyorlarsa- dikkatli davranmasını gerektiriyordu. Dil, masum bir şey değildi, bu koşullarda bir emîrin bu şehri Araplar gibi *Kayseriyye* olarak anması olanaksızdı; şehre *Kayseriyye* diyenler Memlük Sultanı Baybars'ın casusu sayıldığı için durum nâzikti. Yakın zamana kadar *Kayseriyye* olarak anılan bu şehrin, Farsçanın etkisiyle *Kayserî* olarak anılmaya başlanması, yalnızca bir dil etkileşiminin değil, iktidar savaşının da göstergesiydi. Ne var ki Mengüberdî'nin tek zaafı da buydu, çok istese de bu şehri *Kayserî* olarak anamıyordu, bunu cahil tüccarların şivesinden gelen bir sıradanlık sayıyor, buyruklarına *Kayserî Emîri* olarak mührünü basarken tiksinti duyuyordu.

Mengüberdî oturduğu köşk terasından oraya buraya koşuşan askerlerine, puslu havaya, telâş içinde mallarını kurtarmaya çalışanlara dikkat kesilmiş görünüyordu; kendini yağmurun yarattığı tekdüze seslere kaptırmış ve iç dünyasına dalmış gibiydi; ama gerçekte Tökşin'in yüzüne bakmamaya çalışıyordu, çünkü Moğol askerî temsilcisi, bir hafta önce sultanın elçisinin buraya neden sessizce gelip gittiğini sormuştu. Tökşin, Mengüberdî'nin sır dolu görüşmesinden sonra içine kapanmasının anlamını bilmek istiyordu, sezgileri ona bu şehrin çevresinde birtakım hazırlıklar yapıldığını fısıldadığı için her sözün anlamını uzun uzun sorguluyordu. Çünkü birkaç aydır Sultan Alâüddin'in Batınî emîrlerle ilişkilerini artırdığı, Arhalayıs, Nahita ve Başhisar'a yeni emîrler atadığı ve kardeşi Mesut'u Erziron'a sürgün ettiği düşünülürse, Sultan'ın Venedik-Moğol işbirliğine ve Sünnî emirlere karşı yoğunlaşmış olan tepkilerden yararlanmak istediği anlaşılabilirdi.

Emîr bu adama İkonia sarayının birtakım gizli hazırlıklar yaptığını, kendisini de bu girişimin içine katmak istedikleri halde bundan uzak durduğunu söyleyemezdi. Çünkü Emîr Mengüberdî kargaşadan korkan bir adamdı, bu nedenle çok

sevdiği Sultan'ın elçisinin ima ettiği ayaklanmayı değil, şu tiksindiği adamın sağladığı huzuru seçmekte idi. Gerçi tüm Anadolu'da haberci karakolları ile birkaç kışladan ibaret olan İlhanlı askerî birliklerinin önemsiz bir güç olduğu açıktı, ama bu Yecüc Mecüc kavminin suskunluğuna aldanmamak gerekirdi, vahşette sınır tammayan yöntemler kullandıklarını unutan herkesin sonu acı bir şekilde ölmek olurdu.

Tökşin, Mengüberdî'nin şehri bir çamur deryasına dönüştüren yağmuru izleyip kendisiyle ilgilenmemesine kızmıştı ama, bulundukları köşkün terasından şehre bakınca Emîr'e hak verdi. Yağmur suları Kayserî şehrini kuşatan surları kamçılıyor, ejderha başlı oluklardan püskürürcesine su akıyordu. Bu sırada kale yakınındaki Romai Ortodoksların büyük kilisesinin çan kulesi üstüne yıldırım düştü, çanlardan birinin kıpkırmızı kesildiğini gördüler, Emîr "Eşhedü enlâ ilâhe illallah" diyerek haykırdı ve korkuyla ayağa fırladı; çan kulesinin bir yam uçmuştu, sokaklardan korku ve hayret dolu bağrışmalar yükseldi, şehrin üzerindeki gökgürültüsü insam ürperten cinstendi, korkunun inlettiği kiliselerden gelen tanrıya yakarışların ve çan seslerinin birbirine karıştığı işitildi, Gregoryen Ermenilerin mahallesi olan Sicliyan'da üç evin çöktüğü, Yahudilerin ve Kalender tarikatlerinin yoğunlaştığı Çakaloz'da bir dervişin "Yâ şâh-ı merdan" dedikten sonra bir nûrun tepesine indiği ve adamın ortadan kaybolduğu haberleri geldi.

Bu sırada, şehrin Rum Kapısı'na yakın bir mahallesindeki Katolik Kilisesi'nde Venedikli tüccar Manzoni korkuyla ıstavroz çıkarttı ve rahiplerden yardım bekler gibi bakındı. Çünkü bu havada develer telef olursa yolculuğu güçleşirdi.

Bu mahalle Venedik ticaret kolonisi idi; *Venezî Katolik ahalisi* burada yaşardı; halk Venedik'ten gelmiş değildi elbette, yerli halktan katolik dinine geçmiş tüccarlar ile kervancıların sokağıydı, rahipler ile birkaç ticaret görevlisi dışında Venedikli yoktu. Venedikli tüccar Manzoni, kilisede havamn mı yoksa son gelişmelerin mi yüzünü kararttığım anlayamadığı rahipler korosunu dinliyor, bir yandan da işlerin iyice kötüye gittiğini düşünüyordu. Moğolların düzeni bozulmuştu, Anadolu emîr-

lerinin çoğu Cenovalıların yanında yer aldığı için Venedik-Moğol ikilisinin Anadolu'daki geleceği pek parlak görünmüyordu. Cenovalılardan üç kat fazla vergi vererek ticaret yapmak zaten akıl kârı değilken, şimdi bir de yol boylarında ve hanlarda düşmanca bakışların ve aşağılamaların arttığı görülüyordu. Ticaret anlaşmaları olmasa sanki Anadolu emîrleri tıpkı haydutlar gibi yol kesecek ve Venedikli tüccarların kervanlarını soyacaklardı.

Gök gürlüyordu, hava iyice kararmak üzereydi, hâlâ kapı altına sığınmış olarak yağmurun kesilmesini bekleyen tezyinkâr Hayruddin Aka, bu kapının iki yanındaki kabartma burgulu sütunlara emeğine hayranlık duyan bir sevgiyle baktı. Yüzünü yukarı doğru çevirip kapı üstündeki yazıtı inceledi, Arap dilinde yonttuğu bu yazıtın harf kıvrımlarını okşadı, yazıtın ortasında duran yumruya dokundu ve sanki yazıtı parmaklarıyla okudu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hazihi makbere ensee min kibeli Hayruddin Aka
fi 694 bi emri Emir ul Kayseriyye Mengüberdî
-edem'e'llahu umrehu- li bintihi Dîdarşah Hâtun.

*Nûrun alâ nûr yehdi bihi men yeş'â**

Hayruddin Aka yazıtı okurken bir şimşek çaktı ve yaptığı kabartmanın gölgesi kitabenin üstüne düştü: Bir anlık parlamada "güvercinini" gördü ve bu görüntü büyülenmiş gibi bakan Hayruddin Aka'nın zihninde peş peşe bir daha, bir daha parlayıp söndü. Kümbetin tepesinde büyük bir gümbürtüyle bir şimşek daha parladığında tezyinkârın zihninde taşı yontan keski ile keskiden püsküren tozlar, çekicin vurduğu yerden sıçrayan kıvılcımlar belirdi, tepesine sanki bir kova su dökül-

(*) Esirgeyen ve bağışlayan tanrının adıyla
Kayseriyye Emiri Mengüberdî'nin buyruğu ile
-Tanrı onun mülkünü sonsuz etsin-
kızı Didarşah Hatun için yapılan türbedir.
Hayruddin Aka tarafından 694'te (1294) yapılmıştır.
[Tanrı] nûr üstüne nûrdur. [Tanrı] İstediğini ışığa [nûra] kavuşturur.

müş gibi ürperdi, çocukluğuna doğru bir uçuruma düştüğünü hissetti ve sonra da her yer karanlığa gömüldü.

Nûrun alâ nûr yehdi bihi men yeş'â

Akşam karanlığı şehrin üzerine iyice çöktüğünde şehirdeki mal ve can kaybını anlamak isteyen telaşlı askerlerin ellerinde meşalelerle sokaklardan geçtikleri, kimi evlerden hüzünlü ağıtların yükseldiği, Ermeni kilisesinden gelen ilâhi seslerinin sokaklarda yankılandığı, köpeklerin yağmurun dinmesinden ve sokaktaki kalabalıktan cesaret alarak havlamaya başladıkları işitiliyordu. Çamura bulanıp kirlenmiş kazlar gelen geçene tıslardı, güvercinler saçakların altından çıkmaya üşeniyor gibiydiler, ergen kızlar ve kadınlar ise tavanından su damlayan evlerinden çıkarttıkları leğenleri sokağa boşaltıyorlardı. Atlı askerler çamura saplanmış bir arabayı kurtardılar, kör bir adamı düştüğü çukurdan ölmek üzereyken çıkardılar.

Emîr Mengüberdî ile Tôkşin ortalığı cehenneme çeviren bu havanın yol açtığı haberleri işittikçe yerlerine sığamıyorlardı, oysa üzerinde durdukları terastan her şey çok güzel görünüyordu artık, Germir tepelerinin üzerinden sapsarı, heyecan verici bir ay doğmaktaydı, bu ne kadar coşku dolu bir havaydı böyle, kulelerin alt bölümlerindeki ahırlarda atlar kişniyordu, bir subay koşar adımlarla merdivenlerden yukarı doğru çıkarken üç Moğol askeri koşarak aşağı inmekteydi, duvarlara aralıklı olarak konmuş olan meşaleler koşuşturmaların yarattığı rüzgardan ötürü dalgalı alevler içinde yanıyordu, Tôkşin kurt ifadesi taşıyan köse yüzünü sıvazladı, Emîrin kaftanı ve sarığı ıslanmıştı, hattâ sarığındaki emîr sorgucu düşmüştü de kimse fark etmemişti, subay taş merdivenlerden yukarıya çıkıp geldi ve soluğu soluğunu kovalayarak selam verdi: "Efendim, çok kötü bir şey olmuş" dedi, endişeyle ona bakan Emîr'in *hadi durma konuş* diyen bakışlarına dayanamayıp bakışlarını yere indirdi: "Tezyinkâr Hayruddin Aka'yı yıldırım çarpmış. Ölüsünü bir viraneye dönmüş olan kümbetin içinde bulduk."

Mengüberdî kümbetin yapılmasına izin vermesinden duyduğu pişmanlığı, ölüm haberinin acımasızlığını ve kuruluğu-

nu, bundan sonra çekeceği vicdan azabını, kızının mezarsız kalışını, tanrının neden kızının mezarına öfkelendiği sorusunu bir çırpıda düşünerek adeta sedire yığıldı. Subay utanır gibi sözlerini tamamladı:

"Tezyinkârın bembeyaz saçları kömür gibi olmuş, yüzü gençleşmiş. Allah kusurlarını bağışlasın."

3

Ağustos'un son gününün akşamında günbatısından gelen yaz yağmuru herşeye canlılık ve tazelik verip yerini bozkır serinliğine bırakınca Ihlara Vadisi'ndeki derenin gürültüsünün arttığı işitildi. Bir keçinin acı acı *beğermesinden* ve sesinin bir duyulup bir kesilmesinden suya kapıldığı anlaşılıyordu. Ağaçların çatırdadığı, bir adamın ürken hayvanları sakinleştirmek için bağırdığı işitiliyordu.

Yağmur, akşam alacasını karanlığa doğru sürüklerken, ilâhilerle yankılanan manastır ve kiliselerde yağmurun sesinin eşlik ettiği bir duygu yükü vardı: Sanki papazlar tanrıyla konuşuyormuş gibi coşkuluydular, azizlerin ruh hali sarmıştı onları. Güvercinler kaya kovuklarındaki yuvalarında uğuldaşırken, şimşeklerin arada bir aydınlattığı tepelerden aşağı doğru koşan üç aslanın kükrediği işitiliyordu. Aslanlar sığ bir yerde suya kapılmış olan hayvanları çekip alabilmek için selle yarışıyorlardı.

Bir zamanlar Dimitri adındaki bir ressamın çizdiği çift gövdeli tek başlı aslanlar dolanıyordu sanki ortalıkta: Şimşeğin bir anlık parlama süresinde hareket halindeki aslanların kaç gövdesi, kaç ayağı olduğunu karıştırmak işten bile değildi.

Tam elli yıl önceydi, Dimitri, bu vadinin yukarı yamaçlarında bir yerde çift gövdeli tek başlı aslanı betimleyen bir kilise resmi yaptığı zaman bu resim yüzünden sapkınlıkla suçlanıp öleceğini bilmiyordu. Despotun emriyle kiliseye gelen ve resmin üzerini boyamaya başlayan askerler tam bu sırada deprem olunca göçük altında kaldılar. Dimitri'ye göre bu tanrının buy-

ruğuydu, yaptığı resimde sapkınlık görenlere tanrının verdiği bir cezaydı, kim Moğollarla işbirliği yaparsa onu tanrının gazabı bekliyordu, bu yüzden Ortodoks Kilisesi, Selçuk Sultam, İznik İmparatoru, Venedik soyluları ve bütün tüccarlar günah içindeydi. Buna karşılık Despot resim yüzünden deprem olduğunu düşündüğü için, bir kayanın başında bağırıp çağıran ressamı öldürttü. Çünkü ona göre tüm bu belâlar Dimitri gibi sapkınlar yüzünden ortaya çıkmaktaydı.

Bu olaydan sonra Dimitri efsane haline geldi ve onun çift gövdeli aslanı Bazilit mezhebinin başının belâsı oldu. Çünkü yamağının adı Leon* olan birisi aziz değil de neydi? Aziz olmasaydı ölüsü bulunmaz mıydı?

Çiftaslan tarikâti bu efsaneden doğdu; bu tarikat ne Ortodokstu, ne de Müslüman; ne vaftize inanıyordu, ne de İslâmın beş şartına; *ibâhî* denilen şeriat karşıtlarının diniydi, efendi-köle ayrımını reddeden, eşitlikçi bir yaşama inanan bir isyan hareketiydi. Bu hareketin başını Başhisar Emiri Haydar ile Uçhisar emiri Vasili çekiyordu, Kapadokya'nın yeraltı şehirlerinde kurdukları yeni düzeni yok etmek isteyen Moğollara karşı halkı ayaklandırdılar, bu ayaklanmada Vasili öldü ama adı 'aslan' anlamına gelen Haydar kayıplara karıştı.

Ayaklananlar yenilgiye uğratıldı. Haydar'ın karısı Marika altı çocuğunu yanına aldı ve ayaklanmaya katılmış olan Peristrama Emiri Manuel'e sığındı. Marika ile Manuel canlarını kurtarmak için Moğollar'dan af dilediler, pişmanlıklarını kiliseye bağlılıkları ile kanıtladılar ve evlendiler. Halk arasındaki söylentiye bakılırsa işte tam bu sırada Haydar Marika ile Manuel'e görünmüş; karısını, çocuklarını ve Manuel'i lanetleyip bir daha geri dönmemişti. Gene söylentiye bakılırsa Marika'nın çıldırarak kendini öldürmesinde ve Manuel'in kendisini asmasında bu olayın payı çoktu. Haydar ve Marika'dan doğmuş çocukların lânetlendiğine de inanıldı; çünkü ortanca kız ağrıyan başını duvarlara vura vura öldü, küçük kız kudurdu, büyük oğlanı yıldırım çarptı ve en büyük çocuk Tamara, altmış yaşındayken, ece-

(*) Leon: Aslan.

liyle ölecek sanılırken merdivenden düşüp son nefesini verdi.

Elli yıldır Emir Manuel'le Marika'nın evlenmesinden ve Moğollarla işbirliği yapmasından doğan lânet halkasının bu ailenin boğazını sıktığına inanılır. Çünkü Haydar'ın altı çocuğundan dördünün feci bir biçimde ölmesi, bu kişilerin tanrının gazâbına uğradıklarını açıkça göstermiş sayılıyordu ve bu inanca göre lânet halkası, Manuel'in ve sülalesinin kökü kuruyuncaya kadar can almaya devam edecekti. Haydar söylencesi, Haydar'ın öz torunu olan ve bu nedenle acıma ve korku ile karışık bir saygı gören şimdiki Peristrama Emiri Stavro'yu da etkilediği için Stavro çok zâlim bir adam olarak ünlenmişti, elbette zâlimliğinde kendini beğenmişlikten çok lânetlenmiş olma korkusunun payı vardı.

Ihlara Vadisi'nin kıvrıla kıvrıla uzayıp giden kayalık çukurunu geçtikten sonra Peristrama Emiri'nin konağına varılır. Burada etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir yapı göze çarpar. Manuel'den beri içinde oturanlara hiçbir hayır getirmediğine olan inanç yüzünden burası boştur, Peristrama Emiri Stavro, "üvey dedesi" Manuel'in üzerindeki lânetten çekindiği için konağı konukevi olarak kullanır, buraya hiç uğramaz ve korunma duygusu ile kiliselerin yoğunlaştığı bölgede, manastıra yakın bir yerde yaptırdığı yeni konağında oturur. Peristrama'nın gelmiş geçmiş daha dindar, Bazilit mezhebine içtenlikle bağlı başka bir emiri olmamıştır: Gelirinin hatırı sayılır bir bölümünü kiliselere bağışlayan ama vergi toplamada acımasız davranan Stavro'ya düşmanları bile saygı duyarlar. Stavro yalnızca "yumurta bayramı" olarak da anılan paskalyada değil, beklenmedik zamanlarda bile soğan kabuğuyla kaynatılarak renklendirilmiş olan yumurtaları, çöreotu serpilmiş kara ekmekleri keşişlere ve kölelere dağıtıp hayır duası aldığı için tüm sertliğine karşın iyi bir emîr olarak kabul edilir.

Stavro, Haydar'ın öz, Manuel'in üvey torunu olduğu halde ikisini de asla hayırla anmazdı; çünkü ona göre *Ortodoksluğun düşmanı olan bu adamlar yüzünden mezheplerin içi boşalmış, sahte peygamberler, dini belirsiz keşişler, mehdiler ve azizler ortalığı doldurmuştu. Eskiden Bazilityen olan birçok köyde şimdi*

haça tüküren Pavlusyenler ile şahini, geyiği, aslanı tanrısal bir varlık gibi gören İslâm tarikatleri kök salmışsa, bu onların yüzündendi. Bir zamanlar adı Nenezin olan Kalveri'de; Aziz Grigorios'un Arius sapkınlarını dize getirdiği bu kutsal yerde Babuyanlı bir Ermeni kızı olan Gülbeyaz, tüm Ermenileri, Türkmanları, Bazilitleri ve ateşperestleri, kutsal ruhun ölümlü olduğunu öne süren bir tarikâtin etrafında toplayıp, tanrının insanda görünür hale geldiğini, tanrının hem erkek hem de kadın olan bir öz taşıdığını söyledikçe Grigorios'un iniltileri mezarından işitiliyordu. Bu dini donu belirsiz kadın babamızın suretiyle alay ederek onun tek cinsiyeti olamayacağını, eğer öyle olsaydı, herkesin erkek olması gerekeceğini iddia ediyordu. Adelfiyani Romaikos adlı tarikatında kadınları tıpkı Türkman dervişleri gibi yetiştirip, Çiftaslan pirleri aşkına esrar çektiriyordu.*

Yağmur Ihlara Deresi'ni coşturmuştu, derenin gürültüyle akıp gittiği işitiliyordu, ama Stavro'nun konağındaki heyecanın nedeni bu değildi, çünkü Sultan Alâüddin'in özel temsilcisi olan Cemalüddin Efendi, pek de hayra alâmet olmayacak bir şekilde Peristrama Emiri'ni ziyarete gelmişti. Cemalüddin Efendi sanki yalnızca kendisini değil, kasvetli, çılgın ve yağışlı bir havayı da birlikte getirdiği için, korku ve tedirginlik dolu bir şekilde kıvranıp duran Stavro bu ziyaretin neler getireceğini bilememenin heyecanı yüzünden konuğunu abartılı bir saygı ile ağırlamaktaydı.

Yağmur biraz hafifler gibi olmuştu, aslanların kükremesiyle tüyleri diken diken olan Stavro, ikide bir istavroz çıkartıyor, Sultanın özel elçisi olan konuğunu dinlemekte zorlanıyordu. Hizmetkârların bazı ağılları sel bastığı ve birkaç hayvanın telef olduğu haberi üzerine konuğundan izin istedi, bir kiliseye gidip diz çökmek ve rahatlamak istiyordu. Yalnız kalmalıydı, tedirgindi. Stavro'nun konuğu anlayışla başını öne eğdi, yaşlı yüzünü tamamlayan sakalını sıvazladı. Stavro dışarı çıktığında konuğun Musulinî ipekler içindeki yaveriyle on kişilik özel mangasının somurtarak beklediğini gördü. Belli ki bu adamlar yağmur her

(*) Adelfiyani Romaikos: Romalı Kızkardeşler.

şeyi berbat ederse kendilerine "bir sürü pis iş" buyurulacağının kaygısını duyuyorlardı. Şamdanların titreştiği odada mindere bağdaş kurup oturmuş olan konuk, Stavro çıktıktan sonra kapı önünde bekleyen yaverine seslendi: "Yâkub! Seccademi getirin!" Konuğun suskunluğunda gizli olan buyurganlık ile, onun abdest alması için sağa sola emir yağdıran yaverin gürültücü hâli konak çalışanlarımn sinirini bozdu. Yaver, Sultanın pek saydığı bu kişinin gözüne girmek ister gibiydi. Bu yüzden hizmetkârın seccadeyi nereye sereceğine, kimsenin gürültü etmemesi için ne yapacağına karıştı, ikonaların üstünü bir şal ile örttü.

Caca Bey hayratı olan medresenin müderrisi iken Konya Sultammn çağrısı üzerine saraya yerleşen konuğun, şehirlilere ve dini yalmzca kitabın buyrukları açısından yorumlayan Hanefilere özgü bir içedönüklüğü vardı. Ortodoksların, Gregoryenlerin, Bazilitlerin, Kalender cemaatlerinin, Mevlevilerin, Bogomillerin, Mazdeki, Mecusî ve hattâ Katoliklerin dünyasında *azınlık olma bilinciyle* yaşamak, içedönük olmayı bir bakıma zorunlu hale getirmişti. *Tüm baldırı çıplakların, ibadet yapıyoruz diye şarkı söyleyenlerin düşman olduğu Ehl-i Sünnet inancı* şehirlere sıkışmış olan bir azınlık tarafından benimsendiği için bu azınlık çoğunluk katında horlamyordu. Üstelik onlar Ali'nin katili olanların görüşünü savunuyorlardı. Dahası, her zaman zenginlik ve ihtişam içinde yaşıyorlardı. Alamut'u yok eden Moğolları desteklemişlerdi; ama şimdi Moğollara karşı olsalar bile ne fayda, "iş işten geçti" deniyordu.

Konuk, kendini namaza yeterince verememişti; çünkü yüzlerce yıllık bu tartışmaları değil, dışarıdan işitilen bağrışmaları düşünüyordu. Acaba bu olayda bir uğursuzluğun belirtisi mi aranmalıydı? Emir Manuel zamanından beri her türlü melânetin yuvası sayılan Peristrama'da bir uğursuzluk olacaksa bunun kendisine değil Stavro'ya yönelik olacağını hesaplayacak kadar serinkanlıydı; ancak o *kul hakkını gözetmeyi* ve bilmeden işlediği bir kusur varsa onu araştırıp tövbe etmeyi düşünecek kadar da vicdanlıydı.

Stavro dışarı çıkınca yüzüne çarpan serin havayla kendine gelir gibi oldu; yağmur ilk kez bir kurtarıcı gibi yetişmişti as-

lında, dışarı çıkmak için bir gerekçe bulmuştu. Çünkü Cemalüddin Efendi'nin gelişi onu ürkütüyordu, bu adam koynundan çıkarttığı Sultan fermanını burnuna dayadığı zaman ömrünün sonunu o kâğıttan okuyabilirdi. Acaba geliş nedeni neydi, çünkü sultan özel elçisini çok önemli işler dışında asla göndermez, atlı ulakların taşıdığı mumla mühürlenmiş buyruklar yollardı. Konağının yakınındaki bir kilisenin kapısından içeri girdi, mihrabın önünde diz çöküp dua etti, kalkıp aya lipsanalara* yüz sürdü. Gözleri dolmuştu, annesini anımsadı, onun sesini onun yürüyüşünü istem dışı olarak düşünmüştü, kutsal ruhun kendisini koruması için son bir kez ıstavroz çıkarıp için için yalvardı ve kiliseden çıktı. Dışarıda "yağmur sularıyla temizlenmiş" bir gökyüzü vardı, yıldızlar elmas gibi parlıyor, ışığını yeryüzüne heyecanla salmaya başlayan ay yeni yeni doğuyordu. Stavro böyle coşku ve heyecan veren havayı bir daha göremememek korkusuyla gökyüzüne bakakaldı, elinde olmaksızın fal bakıyordu, yıldızların terazisi umut arayan gözlere her zaman cömert davrandığı için Stavro gökyüzünde mutluluk gördü ve kaygıları hafiflemiş bir yüzle konağına doğru yöneldi.

Cemalüddin Efendi namazını bitirmek üzereydi, duadan önce sağma soluna selam verirken önü perdelenmiş ikonayı düşündü. Orada bir resim olduğunu bilmenin sıkıntısı ve tövbesiyle mırıldanarak cebinden çıkardığı tesbihi şıkırtılı seslerle çekmeye başladı. Aklına tezyinkâr Hayruddin Aka'nın yaptığı kuş kabartması ve gölge oyunu geldi. Tanrıdan tüm sapkınları ıslâh etmesini dileyen Cemalüddin Efendi, tezyinkârın zekâsını bir kez daha hayretle düşündü: Emîr Mengüberdî'nin gözlerinde, kızının türbesinin yazıtını gösterirken bu güvercin gölgesi oyununu beğenmesini uman bakışlar görmeseydi ne kadar ustaca olursa olsun heykeli veya kabartmayı reddederdi. İnceliğini ve dürüstlüğünü beğendiği Kayserî Emîrinin kabartmayı şikayet eder gibi kendisine gösterip de gözleriyle onay beklediğini anlamış ve onu kıramamıştı. Ancak şimdi "böylesine zındıkça bir şeyi onaylamak"tan ötürü pişmandı. Emîrin güvercine

(*) Aya Lipsana: (Hagios Lipsanos) Kiliselerde, azizlere ait olduğu için kutsal sayılıp özel olarak korunan kemikler ve eşyalar.

secde etmeyeceğini, gölgeye tapmayacağını bildiği için bunu günah saymamak gerektiğini düşünüp tesbih çekiyor ve sanki bu yorumuna şüpheyle bakan tanrıyı ikna etmeye çalışıyordu.

Konuğunun namazda olduğunu öğrenen Stavro saygıyla içeriye girdi ve namazın bitmesini bekledi; kısa bir süre sonra dualar mırıldanarak seccâdesini toplayan konuğa başköşeyi işaret eden Stavro "Böyle oturun Cemalüddin Efendi hazretleri" dedi. Cemalüddin Efendi, kibrini yenmiş bir Müslümanın nezaketiyle bunu geri çevirdi ve kenardaki bir mindere çöktü. Stavro "Sel korktuğum kadar tehlikeli değilmiş" diyerek söze girdi ve konuğunu ilgili olmadığı bir konuyla sıkmamak için, selin geldiğini haber almalarından önce konuştukları konuya yeniden döndü:

"Peristrama'nın geçmişinden rahatsız olduğum doğrudur. Dedem Manuel -ki adını iblisle birlikte söylesinler- zaten Rabbin gazabına uğramıştır. Ben de dedemin günahlarının ceremesini çekmekten korkarım. Allah'tan korkmayan taş kesilsin."

"*Dua edip duran ve ikide bir istavroz çıkaran kâfiri*" kibarlıkla susturmak için konuya giren Cemalüddin Efendi: "Bak Stavro" dedi, "Senden geçmişini lânetlemeni istemeyiz. Tatar haydutları tüm ticaret yollarımızı, hanlarımızı, vergilerimizi elimizden aldığından beri kimin ne için onlarla birlik olduğunu anlayacak halde değiliz. Şimdi doğru olan tek şey var: Ticaret yolunun denetimi tamamen Konya'ya bağlı olmalı ve bu yollardan, denetimi bozacak haydut sürüleri temizlenmeli." Bu son sözünü eliyle kılıç kullanır gibi havayı keserek söyleyen Cemalüddin Efendi, Stavro'nun rahatlayan yüzüne, rahat nefes alışına dikkat bile etmedi ve onun tepkisini beklemeden ekledi: "Bu yüzden Sultan Hazretleri seni, Başhisar Emiri Muhyiddin'e bağladı. Bundan böyle Tuz Gölü ile Başhisar arasındaki tüm hanların güvenliği ve tebânın vergisi senden sorulur. Vergilerini -sana getirdiğim bu fermana göre- Başhisar'la Talas Metropolitliği'ne pay edeceksin. Bu da Kappadokia'nın, Tavrusların, Galatya ile Doğu Akdeniz'in tek hâkimi, Alâüddin-i Sâlis* efendimizin sana gönderdiği Emir-ül Mülk mühürü."

(*) Alâüddin-i Sâlis: III. Alâüddin.

Stavro sevincinin büyüklüğüne kendi bile şaşarak Cemalüddin Efendi'nin sözlerini bitirmesini bekledi. Çünkü Konya'nın böyle bir kararı almak için çok güçlü bir nedeni olmalıydı; Moğolların Sultan'dan güçlü bir Farisî vezirle yönettiği bu diyarlarda birdenbire ne olmuştu ki hiç akla bile gelmeyecek olan bu başkaldırı doğmuştu? Elli yıldır ticaret yollarını Venediklilerle paylaşan ve yol üstündeki beylere de sofradan artakalanı veren Moğolların başına bir iş mi gelmişti? Stavro Üçüncü Alâüddin'in çok temkinli ama gizli bir planı uyguladığını nereden bilebilirdi? Stavro için Konya'ya bağlanmakla Moğollara bağlanmak arasında fark yoktu; kendisine teslim edilen mühür elli yıl önceki efendilerin egemenliğine dönüş anlamına geliyordu ve belli ki bunda Moğolların Anadolu'daki gücü yitirmelerinden başka bir şeyin payı yoktu.

Konya'nın diklenişinde Moğolların iç sorunlarının payı vardı; Kubilay Han'ın ölümünden sonra birbiriyle savaşmaya başlayan Moğollar, Anadolu'daki güçlerini ve denetimlerini önemli ölçüde yitirmişlerdi, Selçuk hükümdârı Alâüddin saraydaki Ilhanlı etkinliğini kırmıştı, ancak tüm Anadolu'yu birlik altına alacak güçte değildi. Bu nedenle karşılarında düşman bulamayan küçük süvari birliklerinin boş meydanda horozlandıkları, ancak Ilhanlı haberleşme karakollarına ve ticaret sistemine dokunmadıkları görülüyordu. Bunlar aslında ürkek bir oyundan ibaretti. Çünkü ne kadar doğuya çekilirse çekilsin, Moğol Il-Hanı'nın ansızın bu topraklara baskın vermesinden korkanlar daha çoktu. Yine de Moğollara karşı diklenme fırsatı veren bu oyun hoş görünüyordu.

Stavro, Alaüddin'in vezirini Saray Emirbarı yaptığını, Ortodoks dininden hekimleri danışman olarak aldığını, şevkmeyster denen sâkilerin başındaki keykubâdî külâhları attırdığını, Lârende soylularından aşçı istediğini ve yiyecekleri önce eski vezirine tattırıp onunla *çaşnigîr** diye alay ettiğini bilemezdi.

Bu durumda Anadolu'da yakın zamana kadar Moğollarla işbirliği yapan herkesin, şimdi başlarına gelmiş olan tüm felâ-

(*) Çaşnigîr: (Farsça) Yiyecek tadıcısı.

ketleri onlarla ilk kez işbirliği yapanlara atıp yeni düzene dört elle sarılmaktan başka çaresi yoktu. Moğolların hışmına uğrayıp kül edilmiş olan Başhisar'ı yeniden ihya eden Konya'nın, Stavro'nun yetkilerini azalttığı da açık bir gerçekti. Moğollar'la işbirliği yapan Korama Metropolitliği cezalandırılmış ve lağvedilmişti. Stavro'nun Başhisar'a bağlanması, onun aşağılanması demekti ama Sultan'ın özel elçisi Cemalüddin Efendi'nin bunu bir lütuf gibi sunduğu görülüyordu. Stavro, dedesi Manuel'le büyükannesi Marika'yı lânetleyen ermiş Haydar'ın bedduasına kurban gidip, kelleyi verme korkusu içinde olduğundan, bu olayı bir ödül saydı ve içinden yükselen minnetin coşkusuyla elindeki fermanı hararetle öptü, mührü de öpüp başına koydu.

Bu, gerçekte rakiplerine kök söktürecek, acımasız bir Emir'in doğum ânıydı.

4

Ağustos'un son gününde Başhisar'ın üzerine ansızın çöken yağmur, Başhisar Emîri'nin geniş avlulu konağında on üç eşekle bekleşen yedi dervişin yola çıkmasını engelledi. Dervişler yine de bunu bir uğur saydılar: Yağmur, kendilerine bir çuval tuz ve on iki imam aşkına on iki çuval buğday veren Emir Muhyiddin'in felekler katındaki yüksek önemine işaret ediyordu.

Emîr'in güzel gözlerine bakışın ânesini Ece sandum; boyuna bakışın gördüm: O sanki selvileri kaşuğa çevirüb öttüren bir Tahtacıyan'dur Saruca Abdal, Emîr'i bu sözlerle överken bir yandan da akşam alacasında avluya pırıltıyla dökülen neşeli yağmur tanelerini izliyordu. Derviş Saruca, burada yıllarca yaşayan ve elli yıl önce Moğollarla yapılan son çarpışmadan sonra ortadan kaybolan Başhisar'ın eski Emîri Haydar'ı, büyük Haydarî pîri Zâvili Kutbu'd-din Haydar'ın* başka bir bedende ye-

(*) Zâvili Kutbu'd-din Haydar: (12. yüzyıl sonu, 13. yüzyıl başı) En büyük Kalenderi şeyhlerinden biridir. Bıyıklarını tıraş etmez, cinsel yasağın bir göstergesi olarak boynuna bir halka ve kulaklarına da demirden küpe takardı. Din

niden doğuşu saydığı için, sanki bir tapınakta imiş gibi iç dünyasını dinliyordu.

Tatara karşı isyana kalkışanların önderi, Başhisar Emîri Haydar kaybolunca, arkadaşı Cabirî de kaybolup gitmişti. Bu ikisi ermiş olmasaydı, Pîr Hacı Bektaş-ı Velî'nin atının adı *Haydar*, kamçısının adı da *Câbir* olur muydu? Pîr Hacı Bektaş, aslana ata biner gibi biner, yılanı da kamçı olarak kullanırdı; şimdi o aslan, Kappadokia'daki sayısız mağaranın içine birer yavru bırakıp gitmişti. Bu yavruların kuyrukları, günü gelince birer yılan haline gelecek ve aslanların bedeninden ayrılıp Tatar Il-hânının ve tüm sülalesinin boğazına akacaktı.

Dervişe göre ruhların bedenden bedene geçmesi doğaldı ve bir ruhun, başka bir bedende, aynı adla ortaya çıkması ise büyük bir kerâmet işaretiydi.

Yağmur suları oluklardan döküldükçe coşan ve Câbirî'yi de saygıyla anan derviş, onun Câbir İbn-i Hayyan'la* olan isim benzerliğinde yalnızca *ruhların geziciliğini* değil, *tanrısal zamanın bilinen zamandan farkını* anlatan ipuçları gördü. Nasıl ki Romaîler, İsa'yı ziyaret eden üç kişinin aynı anda hem çocuk, hem genç hem de yetişkin İsa'yı görebildiğini anlatan resimler çiziyorsa, Cabirî de yazdığı risalede dedesinin dedesi yaşındaki Câbir İbn-i Hayyan'ı tanıdığını ima eden bir nefes yazmamış mıydı?

Görüplük görünmezdür biliklik bilinmezdür
Bir yoldur dönülmezdür o sırra eren menem

Akıl meydanında zâhir olar nesnede âhir
*İşbu esrarı zâkir Cabir'i gören menem***

Saruca Abdal, yağmurun ışıltılı tanelerini zevkle izliyordu. Saçak altına sığınmış olan eşeklerin homurtuyla burunlarını te-

---

ve şeriate aldırmayan "ibahî" öğretisini yaydı. Görünümü Uygur "Bakşı"larını andırırdı.

(*) Câbir İbn-i Hayyan: Simya ile ve harflerin dizilişindeki gizem konusuyla uğraşmış olan doğa filozofu. VIII. yüzyılda yaşadı.

(**) *"Gördüğün görünmez, bildiğin bilinmez ve bir yol iki dönülmez; o sırra eren benim. Akılla bulduklarım nesnede sonsuzdur; işte bu gizemi söyleyen Câbir'i gören benim."*

mizlediğini işitince hayvanlara baktı, Tatar adlı yaramaz eşeğin yağmura aldırmadığını ve avlunun ortasında durduğunu gördü, eşek, inatçılığını ele veren kulaklarını havaya dikmişti. Saruca'nın dudaklarına bu görüntü yüzünden istemsiz bir gülümseme yayıldı; saygın bir derviş olduğunun bilinci içinde, sadelikle ve mutlulukla gerindi. Bugün kuşluk vaktinde Tatar'dan başka eşekleri yoktu, oysa şimdi dergâhın fazladan on iki eşeği ve kışlık buğdayı vardı. Saruca ve müritleri Tatar adlı bu eşeğin inatçılığından ve garip huylarından yeni arkadaşları sayesinde vazgeçeceğini umuyorlardı, ama görünen o ki bu umut boşunaydı; diğer eşekler saçakların altına çekilirken Tatar'ın yağmura aldırış etmemesi endişe vericiydi. Bu hayvan ortalığı karıştırmadan önce hep böyle aksileşirdi; sabahleyin de böyle yapmıştı, önce osurmuş, uzun uzun anırıp havaya çifteler savurduktan sonra gözden kaybolmuştu. Onu bir bağda buldukları zaman, üç köle tarafından kıskıvrak bağlandığını ve bağın kâhyasının da kalın bir sopayla neresine rastgelirse vurduğunu gördüler. Etrafta sağa sola devrilmiş üzüm küfeleri ve ezilmiş üzümler göze çarpıyordu. Tatar'ı kurtardılar ama onun bakışlarında pişmanlıktan çok küskünlük vardı. Saruca'nın sopadan kurtardığı eşeğin küskün bakan gözlerine doğru eğilip de alçak sesle "Şeyh Câbiri'nin huzuruna osurgan bir haydutla gitmekten daha utanç verici ne olabilir" demesi, kızgın kâhyayı bile güldürdü. Eşek sanki bu sözlerin anlamını biliyormuş gibi yere baktı ve akşama kadar da hiçbir inatçılık gösterisi yapmadı. Ama yine de Saruca, tam da Cabirî'nin mekânı sayılan kayısı ağacının yanında niyaz ettikleri sırada densizlik yapan Tatar'a öfkelendiği için sabahtan beri ona uzak davranıyordu.

Şeyh Câbiri'nin mezarı bir kayısı ağacıydı: Onun şahsı gibi kabul edilen bu ağacın yanına gelenler önce niyaz ederek toprağı öper ve sonra bir insanla konuşur gibi konuşarak dallarına bez bağlarlardı. Câbiri'nin her ölüm yıldönümünde şafak vaktinde bu ağacın dallarından üç güvercin çıktığı söylenir, birinin Haydar, birinin Câbirî, birinin de Vasili olduğu kabul edilirdi. Güvercinler uçup gittikten sonra dallara bağlanmış adak bezlerinin kanlandığına, sonra da kırmızı bir kiraz olup yere düştüğüne inanılırdı.

Avluda sessiz bir mutluluk salınım halindeydi; ancak -nedense- yağmurun hüzün verdiği anılar dile gelmiş gibiydi: Saruca Abdal yirmi beş yıl kadar önce kendisinin Haydar olduğunu söyleyen bir divanenin Câbirî'nin şahsı olarak kabul edilen o ağacı kesmek istediğini anımsadı. Ağacı son anda kurtaran bir derviş, Haydar adıyla gezinen bu delinin *Tanrı yok, kâinat var* diye bağırdığını, sonra da kollarından ve göğsünden kayısı dallarının fışkırdığını söylemişti. Kappadokia'da son otuz yıl içinde adının Haydar olduğunu iddia eden sayısız adam türediği için Saruca henüz çok gençken tanıdığı Haydar adlı kişinin tanrı hakkında bilmece gibi laflar eden o adam olduğundan emin değildi. Babalılar isyanını görmüş, Tatarlara* karşı savaşmış, ak saçlı, topal bir ihtiyardı bu. Kendisinin eski Başhisar Emîri olduğunu söyleyerek saçmalasa da, yaşına göre cin gibiydi. Torbasından çıkarttığı bir taş parçasını göstermişti bir ara, taşın üzerinde çift gövdeli tek başlı aslan resmi vardı, bir kilisenin duvar resimlerinden kopartılmış gibiydi. Çocukken bir sürü örneğine rastladığı bu motif Saruca'da hiçbir heyecan uyandırmasa da, ihtiyar adam resmi gösterip geçmişi anlatırken kendinden geçiyordu. Divaneydi ama bilgelik doluydu: Muhammed İbn-i Zekeriya Râzi'nin zaman ve mekâna ait görüşlerini ezbere biliyordu, onun gibi *zendikti*, Saruca "Câbir İbn-i Hayyan'ın ruhu Şeyh Câbir'dedir" dediği zaman onunla alay edişi "ne kadar kâfirce olursa olsun" etkileyiciydi: *"Fisagor'un ruhu bir kinosta** kıyâm itdi deyüb ânınla alay idenler oldı kim bu dahî menim fikrimde bir iltifatdur. Fisagor'un bâtıl tilcikleri bir kinosun havhavından dahî kıymetsizdür Fisagor'u ezber iden Câbir'i tanırım, boğatırdı, yaman adamdı, Tatarınan güleşirken telef oldı. İmdi Câbir olsa olsa bir solucanın kıç deliğinden çıkub çakır tikeniyle hem-hâl olmışdır. Çün kim ânın tikenleyi sakalu var idi."*

Bir tartışmada tüm haklılık payını karşısındaki kişiye kaptıran herkes gibi ezikleşen ve kendi görüşlerine daha sıkı sarılan

---

(*) Tatar sözcüğü o dönemde Moğolları ifade etmek için kullanılırdı.

(**) Kinos: (Yunanca) Köpek.

Saruca Abdal, o yarı çılgın rakibini ne zaman ansa, onun çılgınlık kisvesi altındaki ermişliğine gıpta ettiğini anlıyordu. Kendisinin de -tıpkı *Pisagorit* lakabı verilmiş olan Şeyh Câbirî gibi- sayıların diliyle, göğün haritasıyla uğraştığını; tıpkı onun gibi yere düşeni kaldırmadığını, ateşin üstünden atlamadığını, külleri tahtayla karıştırdığını ve geceleri aynaya bakmadığını o çılgın adama söyleyememiş, kendisiyle alay etmesinden çekinmişti. Şimdi tarikatte artık *marifet kapısına* geldiği, *bilgelik şarabını içtiği* kabul edilen bir kişi olduğu halde kendini o adamın hayali önünde bile yine tıpkı gençliğindeki gibi güçsüz ve savunmasız buluyordu. Kur'ân'ı eksiksiz öğrendiği *şeriat kapısını*; tüm dinleri öğrenip mürşidden el aldığı *tarikat kapısını*; şeyhinden el aldığı *marifet kapısını* büyük bir sabır ve olgunlukla geçmişti; halifeden el alması, şeyh olup bir tekkeye çekilmesi çok yakında beklenen bir olaydı. Ancak hâlâ gençliğindeki o tartışmanın temel sorusunu çözebilmiş değildi: *Zaman nedir? Hakikat zamanın çemberinde mi gizlidir, yoksa hakikat o divanenin söylediği gibi amaçsız varlığın insan tarafından kavranma şekli midir? Zaman yalnızca insana özgü bir kavram mıdır, hayvanların zamanı var mıdır, zaman yokken madde var mıdır?*

Hacı-Bektaş Dergâhı'na bağlı bir Babagan olarak, evlenmesi ve çocuk sahibi olması yasak olan Saruca'nın saflıkta ve imanda üstüne olmadığına inanılsa da; uzun yollar ve yıllar ötesindeki şeyleri bildiğine hükmedilse de o kendisini güçsüz ve yetersiz buluyordu. Bu nedenle dervişlikte en yüksek düzey olan *hakikat kapısına* ulaşmanın anahtarını arıyor, yıllardır -kaybettiğini yalnızca kendisinin bildiği- o tartışmayı kendi lehine sonuçlandıracak bir gizemin peşinde yürüyordu.

Yağmurla birlikte demlenmeye başlayan duygu hali meyvesini vermişti: Saruca Abdal, içinden yükselen esini müridlerine bulaştıran heyecanla doğruldu ve şu *nefesi* tane tane söyledi:

Aydururam kıblem sensin sen menden içre mensin
Meğer kutub bura densin gayrı niyçün dolanayım

Âteş döne döne yanar gendin içre gendin arar
Derviş kimi semah döner men döndükçe yanayım

Ali'yim men ayn okundum Muhammed'im mim okundum
*Saruca'yum sin okundum hakk-el yakiyn bir mânâyım**

Saruca'nın deyişi, çevresinde saygıyla oturan dervişleri yürekten sarstı; öyle ki genç bir tâlip, Saruca'nın hırkasına yüz sürüp yere kapaklandı ve hıçkırarak ağladı. Bu sırada "Yâ Şah-ı Merdân!", "Hü pîrler aşkına!" sesleri, yağmur sesine karıştı. Ortalığı saygı, bilgelik ve hüznün eşlik ettiği bir duygu hâli sardı.

Dervişler yağmur kesildikten sonra Venessa'ya doğru hareket edip, Alişırmağın sele dönüşmüş sularının sesini dinleyerek yol aldılar. Ay sarı, yıldızlar pırıltılı ve coşkuluydu. Saruca Abdal yıldızlara baktı: Zuhal korku ve acı fısıldıyor, Zühre âşıklara acı duygular yaşayacaklarını çığlık çığlığa anlatıyor, Aris kılıcını parlatıyordu. Ermis çil çil altınlarını sayarken, ay ise avını gözleyen dişi bir kaplanın gözü gibi sapsarı bir öfkeyle ışıldıyordu. Göğün haritası, insana acı ve huzuru birlikte veren bir düzen içindeydi. Saruca Abdal Hakikat Kapısı'nın gereğini yerine getirebilmek için bilgiden öte sezgiyle davranmayı, her şeydeki gizli anlamı aramayı bir alışkanlık haline getirmişti; göklerin haritası neye işaret ediyordu?

Alişırmağın dar bir yerine uzatılmış tahta köprü üzerine geldiklerinde eşekler ancak tek sıra halinde geçebilecekleri bu köprüde art arda dizildi. Eşeklerin önünde müridlerden biri bile yoktu ve bu da Tatar'ın hiç kimseye fırsat vermeden köprüye girmesi yüzünden olmuştu. Tatar tam bir baş belâsıydı, dünyadaki tüm eşeklerin toplamından fazla bir inadı vardı; neyse ki şimdi sorun çıkartmadan yürüyüp gidiyordu. Hayır, Tatar sabahki dayağın ve azarlanmasının öcünü alacağa benziyordu: Köprünün tam ortasında durup arkasındaki eşeğin burnuna çiftesini kondurunca tüm eşekler huysuzlandı. Kervanın kazasız bir şekilde karşıya geçmesi için kıyıda soluğunu tutmuş bekleyen müridler Tatar'a boşuna yalvardılar, Saruca Abdal ona küs-

(*) Bu dizelerdeki kutub sözcüğü dinin temel yönünü ifade eder. Dolanmak, dervişler için geçerli bir eylemdir, *dolaşmalı* ve *aramalı* anlamında kullanılmıştır. Hakk-el yakiyn olmak ise dervişlikte bir düzeydir ve kişinin tanrıda yok olmasını ifade eden son yükselme basamağıdır. Yani sırasıyla bilmek, bulmak ve olmak basamaklarından geçilir, tanrıyla bütünleşilir.

müş olduğunu unutup boşuna *Tatar'ım, can yoldaşım yürü* diye inledi. Tatar aksiydi, ileri yürümek bir yana, geri geri yürüdü ve bundan ötürü sıkışan eşekler birbirinin kıçı üzerine başlarını koyup iri iri gözlerle sarsıldılar. Babayiğit bir adam olan Saruca anlık bir karar'la eşeklerin bacaklarının arasından geçmeye ve en öne doğru ilerlemeye başladı, bir eşek elini çiğnedi, bir başkası omzuna tepti ve nihayet en öne ulaşan Saruca çoktan vermiş olduğu kararını uyguladı: Eşeğin karnına sıkı bir şekilde abanarak dengesini bozdu ve onu yağmurdan sonra coşkulu bir biçimde akan ırmağa attı. Tıpkı kocaman bir kaya gibi ırmağa düşerek, büyük bir gürültüyle sulara gömülen eşek, dervişi hem öfkelendirdi, hem de üzdü. Ne var ki Tatar köprü üstünde durduğu sürece bütün eşekleri kaybetmeleri işten bile değildi.

Saruca, diğer eşekleri köprüden geçirdikten sonra, telaşlı bir şekilde suda ilerleyen ve böylece usta bir yüzücü olduğunu kanıtlayan Tatar'ın silkinerek kıyıya çıkışını sevinç çığlıkları atarak izledi.Tuz yüklü çuvalın ipleri çözülmüş, ırmakta kaybolmuştu. Eşeği yeniden kervana kattıktan sonra Saruca ***bu kadar basit bir olayı bile tahmin edemeyen kendisinin mârifet kapısına varmak için bir torba tuz yemesi gerektiği*** yorumunu yaparak utandı. ***Ben neyim ki*** dedi, ***Ben bir eşeğin taşıdığı tuz torbasından daha değersizim***. Eşek sureti altında bir balığın tıynetinin de gizli olduğunu gördüğü için, kendi içindeki cevheri henüz bulamamış olduğuna, bunun için de Sulucakarahöyük'te uzun süreli bir çileye çekilmesinin gerekli olduğuna karar verdi. Çünkü bir hesapla Tatar birinci eşekleri olsa da, başka bir hesapla suya düşmeyen on iki eşekleri olduğu için, Tatar'ın on üçüncü eşek olarak uğursuz bir olayın simgesi olduğu söylenebilirdi. Su ve tuzu birleştiren Tanrı, gözyaşının seller gibi akacağı uyarısıyla uğursuzluğu haber veriyordu! Saruca Abdal, Hünkâr-ı Velî'nin ***cevherinin su olduğunu*** söylediği marifet kavminden birisi olarak, henüz ***cevheri toprak olan*** hakikat kavminin sırrına eremediğine, bu sırra ermek için tuzda saklı olan bir mucizeyi beklemek gerektiğine karar verdi. Hakikat kavminin cevheri topraktı, hakikati toprakta arayacaktı.

İkinci Bölüm

Bir olan, zamandan pay aldığında yaşlanır. Ama aynı zamanda Bir olarak kaldığı için gençtir

Bu nedenle geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman iç içe görünür.

Parmenides

1

Ermeni Papazı Civan, ormanda kendisini yakalayan kişilere "yolumu kaybettim" deyip de yere yığıldığı anda bayılmış değildi, kendisine neler sorulabileceğini düşünmek ve bu insanların kim olduğunu anlamak için bayılma numarası yapmıştı. Yerde yatarken açıkça anlamıştı ki bu insanlar kendi aralarında Türkman diliyle konuşuyorlardı ve Civan'ı burada görmek asıl onları korkutmuştu. Civan gülmemek için kendini zor tutup yerden kaldırılmayı bekledi, üç dört kişinin kendisini ayıltmaya çalıştığını anlıyordu, şimdi "ayılırsa" onu yeniden bu vahşi ormanda bir başına bırakabilirlerdi. Civan böyle bir olasılık gerçekleşmiş gibi ürperdi ve "ayılmamaya" karar verdi. Ama bu durumda da onu yerde bırakıp kaçabilirlerdi, kararsız kaldıklarını belirtir bir duygu hali oluştuğu seziliyordu, tam "kendine gelmeye" karar vermişti ki, içlerinden birisi kesin bir tavırla emretti: *İçeri taşıyın!*

Civan rahatlamış bir yüzle "ayıldığında" mağaranın içindeydi. Duvarda asılı duran boğa başları sanki meşalelerin ışığıyla hareket ediyor gibiydi. Papaz böyle bir şey göreceğini ummuyordu, gerçekten korktu ve *kardeşlerim ben neredeyim* diye sızlandı. Sakalı var bıyığı yok, külahlı ve cin bakışlı adam Ermeni

diliyle sordu: "Söyle bakalım Papaz Efendi, in misin, cin misin? Burada ne arıyorsun?" Aslında *in misin cin misin* sorusunu sorması gereken Civan'dı, ama alışılagelen cevabı verdi: "Ne inim ne cinim, ben bir âdemoğluyum. Sisa'dan gelir, Kayserî Surp Grigor Kilisesi'ne giderim." *Peki, ya siz kimsiniz,* diye soracak oldu; ama buna hakkı olmadığını, sorsa da yanıt alamayacağını düşünüp vazgeçti. Bırakalım da kim olduklarını kendileri açıklasınlardı.

Sorgucular, Civan'ın bir casus mu olduğunu, yoksa buraya rastlantıyla mı geldiğini anlamaya çalışıyorlardı: *Kaç kişi idiler? Buralardan neden geçiyordu?*

Civan bu adamların kendisini -en azından- *hemen öldürmek* gibi bir niyetleri olmadığını kavrayınca, toparlanıp doğruyu anlatmak gafletine düştü. Çünkü doğruyu anlatırsa onların şüphelenmeyeceğini ve hattâ kendisinden çekineceklerini sandı:

"Ben Kayserî Surp Grigor Losavoriç Kilisesi'nde papazım. Kappadokia Ermenilerinin başpapazı olan Vartanyan Hazretleri'nin isteği üzerine Kilikya Kralı Toğros Hethumyan Efendimize elçi olarak geldim. Çünkü Konya Rum Sultanı gizlice kendine bağlı emîrlikler kurmaya başladı. Selçukîler yeni bir düzen kurarlarsa biz Gregoryenleri ağır vergilere bağlayacağa benzerler. Bu durumu kral hazretlerine bildirdim ve bize yardımcı olmasını istedim."

Bıyıksız, sakallı adam kıvılcım çakan bakışlarla gürledi:

"Bak bana kara köpek! Benim adım Hantili. Ben bu ucuz numaraları yutmam. Ne zamandan beri papazlar krallara elçi olarak gitmeye başladı? Burada kaç tane Selahattin Eyyubî'nin, kaç tane Mevlânâ-i Rûmî'nin mezarı olduğunu ben bile bilmiyorum. Ne demek istediğimi anladın mı?"

"Hayır, anlamadım."

"Doğruyu söyle. Sende bir kralın huzurundan gelen adam havası yok. Hani Toğros'un mektubu?"

"Toğros bir kraldır. Mektubunu kendi adamlarıyla gönderir."

"Hiç de inandırıcı değilsin. Doğruyu söyleyinceye kadar burada tutsak kalacaksın."

"Ama neden? Siz yoldan her geçeni tutsak mı alırsınız?"

Bu soru Civan'ın kafasının tam ortasına bir yumruk inmesine ve yere yığılmasına yol açtı.Civan gözünü açtığında kendini küçücük, ağzı tekerlek gibi bir taşla kapatılmış bir odada buldu.

Burası kayaya oyulmuş bir büyük odaydı ve Kappadokialı bir keşiş için hiç de yabancılık çekilecek bir yer değildi. Islanmış giysileri yüzünden tir tir titreyen, ağzının buruk tadından ötürü *koruk* yemiş gibi yüzünü buruşturan Civan neler olup bittiğini yorumlamaya çalıştı. Acaba yerleri gökleri oynatan efendimiz kıyamet gününü başlatmıştı da anlayamıyor muydu? Bu mağara ne kadar da Karahisar'dakilere benziyordu? Acaba yerler gökler oynayıp yer değiştirmişti de kendisi bilmeden Karahisar'a mı gelmişti? Buradaki insanlar kıyamet gününde ortaya çıkacak olan iblislerdi de, yavaş yavaş Kappadokia'yı ele geçirmeye mi başlamışlardı? Ölmüş müydü, burası cehennem miydi, o bıyıksız iblis bir zebânibaşı mıydı? Bu insanlar Ermeni dilini nereden öğrenmişlerdi, demek ki -şeytan değillerse- burada yaşıyor ve çevreyi tanıyorlardı. Ancak boğa putlarıyla yaptıkları o törende söyledikleri tuhaf sözleri Erziron'dan Aleppo'ya, Kappadokia'dan Trakhis'e kadar hiçbir yerde işitmiş değildi. Büyü dili gibi bir şeydi, tuhaf sözcüklerle söyleniyordu, Anadolu'da yaşayan bir keşişin tanıyabileceği ilâhilere benzemiyordu, hattâ Moğolların, Kafdağı yabanlarının bile tuhafına gidecek bir havası vardı, hayvancaydı, hırıltısı çoktu ama garip bir ses uyumuna dayanıyordu.

Tuhaf olan bir şey daha vardı; burada insanlar Çukurova'da rastladığı Türkman aşiretlerinin kılığıyla dolaşıyordu, bu koskoca yeraltı şehrinde sayısız hayvan ve insan yaşıyor, belli ki hayvanlarını gündüz otlatıp gece burada kalıyorlardı. Bu insanlar pekâla çadırda yaşayabilirdi, ama burada çadır yerine -işte şu üç beş put uğruna demek ki- yer altına iniyorlardı. O uğursuz dili kendi aralarında bile konuşmadıklarına göre demek ki o ulumaya benzeyen konuşmalar törenler için kullandıkları bir büyü diline aitti.

Civan'ın kafasındaki Türkman imgesi bozulmuş, sanki Türkmanların hepsi gizli mağaraları olan adam yiyicilere dönüşmüşlerdi.

Bulunduğu odayı aydınlatması için üç ayrı duvar çıkıntısına yerleştirilmiş olan kil-kandillerden birinin ışığı hızlı hızlı titreşince duvara bakan Civan, duvarda kocaman bir boğa başı putunun olduğunu gördü. Onun altında koca memeli çıplak bir kadının putu duruyordu. Taş ve mermerler üzerine aslan motifi kazıyanların ve taşa bitki desenleri işleyenlerin dünyasından geldiği için gördüğü bu heykellerin çekimine kapıldı; sanki bu heykellerin içinde ruh olabilirmiş gibi çekinerek, ama yine de onların neyi temsil ettiğini düşünerek oyalandı. Kadının çırılçıplak olarak tasvir edilmesi yüzünden Civan'ın çarpık bir yüzle sırıttığı da söylenebilirdi. Heykellerin yanına gidip bir süre inceledi, kadın heykelinin kilden yapılmış olduğunu fark etti; ancak gözetlenme korkusu yüzünden onun memelerine dokunma düşüncesini kafasından kovdu.

Çıtırtıyla yanıp duran kandil gözünü almıştı. Çıtırtı, sanki başka bir insana ait olan ve bu insanın görünmeyen varlığının esinleriyle doluydu. Sanki içeride birisi yahut birileri vardı. Gerginleşti; sanki boğa başlı insan vücutlu bir Minotauros'u duvara çakmışlar da, duvardan o garip yaratık gürültüyle içeri fırlayacakmış gibi çekindi. Minotauros'un labirentinde gibiydi, çıkış yolunu bilmiyordu ve kurban olarak kendisini buraya salmışlardı.

Islak giysilerinin verdiği rahatsızlık nedeniyle mi, yoksa kadının çırılçıplak heykelinin esiniyle mi bilinmez, soyunmaya başlayan Civan, çıplak ve nemli vücudunun ürpertilerini kovmaya çalışarak giysilerini yere serdi, ısınmak için ileri geri yürümeye, avucuna hohlayıp vücudunu sıvazlamaya başladı. Kadınlar konusunda oldukça açık fikirli bir papaz olduğu için, nice kadının yangınını söndürdüğü gizli ziyaretlerde yaşadığı duyguları anımsayarak durup kadın heykelini yeniden inceledi: Heykel oturan bir kadının heykeliydi, kocaman ve yuvarlak bir kalçası vardı. Ellerini iki yana açmıştı ve iki elinin altında da birer aslan mı kedi mi olduğu belirsiz hayvan vardı. Başında geniş bir şapka bulunan kadın bakışlarını ileriye doğru yöneltmişti. Mutlu sayılabilecek bir bakışla öylece oturuyor; ama bu bakıştan zalimce olmasa da bir egemenlik yayılı-

yordu. Adeta kadınla kendini kıyaslar gibi kıllı bacaklarına, eğri büğrü ayak parmaklarına, iki bacağının bitiştiği yerdeki siyah kıllara ve bu kılların arasında zavallı bir şekilde yana doğru boynunu bükmüş olan erkeklik organına baktı. Burada, bu mağarada kadınları düşünmesini zorlayan bir şey olduğunu, bunun heykelden mi yoksa anlayamadığı bir şeyden mi kaynaklandığını sorguladı.

Kadının iki elinin altında duran iki hayvan eğer şu Uçhisar Emiri Vasili için söylenen çiftaslan efsanelerini anlatıyorsa, bunlar dağlı Türkmanlar olmasındı? İyi ama Türkmanların heykel yaptığını hiç duymuş değildi. Onlar ancak kubuzlarla çaldıkları saguları, hoyratları veya destanları severlerdi. Yazlık çardağını bile Erıneni tezyinat ocaklarına yaptıran Konya Sultanı'nın dağlı oymakları heykel yapacak! Kendi düşüncesiyle alay eden Civan kapı girişini kapatan tekerlek şeklindeki taşın yerinden oynadığım görünce birinin geldiğini anladı ve aceleyle yerde duran giysisini giymeye çalıştı. Ancak taşın yerinden oynamasıyla açılması bir olduğu için giysilerini giyemeyen Civan onları utançla göğsüne bastırıp iki büklüm oldu. Açılan kapıdan içeri üç kişi girdi, önde duran ve kendisine bir şey söylemek üzere olduğu yüz ifadesinden anlaşılan kişi genç bir kadındı; çıplak oluşundan ötürü ne yapacağım şaşırmış olan papaza kayıtsız gözlerle baktı: "Üşüyor musun?"

Bu soru karşısında soğuktan değil de utançtan titreyen Civan düşünceli bir şekilde başını öne eğdi.

Kadın Civan'ın çıplaklığını ve ruh halini görmüyormuş gibi, soğuk bir yüzle Ermenice konuştu: "Biraz sonra sana bir keçe getiririm, ama bil ki yabancı, bundan sonra sana yeryüzünü görmek yasaktır. Hiçbir şey seni buradan çıkartamayacak. Yarından itibaren fırında çalışmaya başlayacaksın. Bundan sonra bu oymağın kölesisin."

Civan: "Ama neden?" diye inledi.

Kadın: "Siz Kahire yahut Amalfi'den kaçırılan, Hazer'den satın alınan kölelerin 'neden' sorusuna hiç kulak verdiniz mi? Biliyor musun, benim kaç akrabam senin kralının yahut Selçuk sultanının kırbacıyla öldü? Kaç kızkardeşimiz çığlık çığlı-

ğa pis, yağlı heriflerin koynuna sokuldu? Onlar 'neden' diyebildiler mi?"

Civan: "Benim bunlarla hiçbir ilgim yok. Ben din adamıyım, köle satın almam yahut satmam yasaktır."

Kadın: "Unutma, seni öldürmek bizim daha çok işimize gelirdi. Ancak suçlu olup olmadığından emin değiliz. Sana hayatını bağışlıyoruz, ancak seni bırakamayız."

Civan: "Kutsal anamızın hakkı için, beni bırakın. Eziyet çekmek istemiyorum."

Kadın durgun bir yüzle geri döndü: "Kim bilir" dedi, "belki de bizimle birlikte yaşadığın için mutlu olacaksın. Üzülme."

Civan son bir atak yapıp dışarı çıkmakta olan kadına sordu:

"Kimsiniz siz, ben neredeyim?"

Kadın esrarlı bir yüzle gülümseyip saçının beliklerini savurdu:

"Tahtalı Dağı'ndasın."

"Bunu biliyorum, ama anlamadığım şey siz Türkman'sınız, Ermenice biliyorsunuz ama ikisi de değilsiniz."

Genç kadın sert bir dille çıkıştı:

"Yaşamak istiyorsan böyle sorular sormayacaksın. Kim olduğumuzu biz söylersek öğrenebilirsin. Yoksa senden duyduğumuz kuşkuyu artırırsın, anladın mı?"

Civan başını eğdi, bir şey söyleyecek gibi oldu, genç kadın onun yanıtına aldırmayan bir tavırla dışarı çıktı.

2

Peristrama Emiri Stavro, Cemalüddin Efendi'nin gidişinden sonra odasına kapanıp içine düştüğü ıstırâbın nedenini anlamaya çalıştı. Eğer yaşadığı bir *güçsüzlük acısı* ise, güçsüz olduğu söylenemezdi. Yaşadığı şey her ne kadar aşk acısına benziyorsa da bu acıyı çekemeyecek bir yaştaydı: Otuzbeş yaşma gireli çok olmamıştı. Şarap testisine baktı, genişce bir kil tasın içine eli titreyerek doldurduğu buruk şarabı hızla içerken düşünüyordu: "Her şey ne kadar boş! Bana düşen yalnızca it su-

ratlı Moğollarla, saydam bakışlı Selçukluların verdiği mührü bir derinin üstüne bastırıp, bundan para kazanmak."

Emirlik mührü, zindan, kilise, güvercinlik, yahut kapılarında yan yan bakarak geviş getiren develerin yattığı kervansaraylar ne işe yarardı artık; çocukluk geçip gitmişti, gerinerek yataktan doğrulduğu güzel günler artık yoktu. O yıllarda kasıklarını tutuşturan diri erkeklik gücüyle kavrulurdu: Bir an önce büyüyecekti, bir karısı olacak onu çok sevecekti. *Isa Efendi'miz* göklerdeki tahtından onu seyrederken *aferin sana* diye seslenecek, atının üstünde dört nala giderken rüzgârdan savrulan pelerini sanki bir azizin kanadı gibi açılıp onu göklere çıkartacaktı. Biraz daha şarap içti, çocukluğunun tadı damağındaydı, dudakları titriyordu, ne yaparsa yapsın içindeki derin pişmanlığı yenemeyen insanlara özgü iç çekişlerine engel olamıyordu.

Yaşadığı sürgit hüznün en büyük nedeni annesinin ölümüydü. Yaşamının ana damarının koptuğunu annesi öldüğünde anladı. Yaşama ve insanlara karşı artan suskunluğunun bundan kaynaklandığını yalnızca kendisi biliyor, bunu kimseyle paylaşamadığı için sert bir adam oluyordu. Karısının uyuduğundan emin olduğu bazı gecelerde, bebeğiyle uğraşmaktan yorulmuş olan genç kadını bir de kendi acısıyla üzmemek için sessizce ağlıyor, annesinin ruhu huzur bulsun diye okuduğu duaları hıçkırıklar içinde tamamlıyordu. Stavro sanki kırkına merdiven dayayanların yersiz ağlama krizlerini yaşamaya başlamıştı, kendini yaşlı buluyordu, yaşlanmanın en dokunaklı yanını "kendisinden daha yaşlı ama güçlü bir insanın kalmadığını bilmek" olarak görüyordu. Bu, en azından kendisine çok dokunaklı geliyor, gizli saklı köşelerde annesini düşünüp hüngür hüngür ağlıyordu. Annesinin "insanın kemikleri ölmeden önce birbiriyle vedalaşırmış" deyişi gözünün önüne geldikçe Stavro'nun ağıdı çocuklaşıyor ve hıçkırıkları büyüyordu.

Bu konak, tahta masalar, sepetler, kil kazanlar annesinin zamanında da vardı. Kendisi tıpkı şimdiki gibi daha birkaç ay önce bu giysileri giyiyor, aynı yüzle ve kırlaşmaya başlamış sakalıyla anneciğini kucaklıyordu. Ya şimdi? O boynu bükük ve acılı anneciği toprak altında soluyor, çürüyor ve dağılıyordu.

İyi ama ölüm neydi? Ölüme neden inanıyorduk? Sayısız insanın yüzünde gördüğümüz ölüm, neden sanki kendimiz için yok gibiydi? Neden kendi varlığımız 'diğerlerinden' ayrı, ölümsüz, sonsuz, temiz ve tiksinilmez görünüyordu? İyi ama başkalarının can kafesindeki ruh da aynen bizim gibi diğer ölümlüleri gözleyip kendini sonsuz, temiz, ölümsüz ve tiksinilmez bulmuyor muydu? O halde hepimiz ölüm ve yaşam hakkında aynı şekilde düşünüyor, aynı şekilde de ölüyorduk.

Ölüm neydi, doğmamış olmak gibi bir şey miydi? Stavro annesinin kendisini doğurmadan önceki zamanı anımsamadığını düşündü. Demek ki Stavro için doğmadan önce nasıl zaman yoksa, öldükten sonra da olmayacaktı. Tanrı'nın yeryüzünü yaratmadan önce zaman diye bir şeyin olmadığını söyleyen papaz efendi bu sözü bunun için söylemiş olmalıydı.

Ölüm neydi, örneğin annesi evden son kez çıktığında öleceğini biliyor muydu? Annesi için çıktığı kapıdan içeri dönüş yoktu, bu acımasız bir şeydi. Yaşayan birisi de dönüp biraz önceki eylemini tekrarlayamadığı için, aslında yaşamın mantığı çok acımasızdı. Kesilmiş bir parmağı kesilmemiş yapmak, kesilmeden önceki zamana dönmek mümkün değildi. İster canlı olsun, ister ölü, bir eylemi iki kez yapmak kimsenin harcı değildi. O halde hep şimdiki anda verdiğimiz kararlar kesindi, şimdiki anda ne yaptıysak zaman o oluyordu. Ölüm de şimdiki ânın sona ermesinden başka bir şey değildi. Yemek yediğimde ve sofradan kalktığımda o âna geri dönemem, yalnızca düşünürüm.

Ruh bedende genç kalıyor, bunu annesinin hallerini düşündükçe anlıyordu. Ruh yerleştiği bedendeki değişimlerden korkan bir çocuktur. Beden yavaş yavaş ruhu terk eden cisimdir.

İyi ama neden biz o cismi özleriz? Yatakta sevişttiğim kadının bir ruhu olduğunu hiçbir zaman düşünmem, o da benim gövdemden zevk alır. Bedenlerin temas etmesinden ruhlar ayrı ayrı zevk alıyor, bu neden? İki ayrı beden birbirini döllüyor, bundan bir bebek çıkıyor, onun da ruhu oluyor, neden? İnsanlar karılarını ya da kocalarını sevmez olduklarında bir zamanlar sevmiş olduklarını unutuyorlar, neden?

Bir insan annesini yitirdiğinde kendisine karşılıksız aşkı

sunmuş olan tek insanı yitirmiş olur. Artık sönmesi olanaksız olan bir sevgiye hoyratlık yapma şansın kalmamıştır, artık yürekten taştığı belli olan sözcükler duymayacaksındır. İnsan 'yürek yalnızlığını' annesiz kalınca tanır. Babasız kalmak ise "akıl yalnızlığı"dır.

Stavro, gözüyaşlı annesinin hıçkırıklarını sertçe susturduğu zamanlar aklına geldikçe utanmaya başlamıştı. Çünkü annesinin oldum olası hastalığını abartan, başı ağrısa ölecekmiş gibi nazlanan bir yapısı vardı. Bu durum, Stavro'nun her hastalık ve ağıt durumunda annesini kızgın bir yüzle aşağılamasına neden oluyordu. Zavallı kadın belki de içtenlikle ağladığı son zamanlarında, yıllardır kendinin yol açtığı bir vurdumduymazlığın ve inandırıcılıktan yoksun olmanın acısını çekiyordu. Oysa yaşlı kadın gün geçtikçe kendi anne ve babasına benzemeye başladığını anladığı için müzikli bir sesle ağlamaktaydı, Stavro bunu o öldükten sonra dizlerine vura vura anladı. Ağlarken sus diye azarladığı annesinin sesini duymak için neler vermezdi artık! Susturduğu ağıdın özlemini ölünceye kadar içinde taşıyacağını biliyordu; annesinin yokluğunun acısı gittikçe büyüyecek, ellerini ve dudaklarını daha çok titretecekti.

Ölüm geride kalanlar için "dönüşsüz olanın" farkına varmaktı.

İnsan yaşlıların ne düşündüğünü, ancak onları yitirip onların geçtiği düşüncelerden geçtikçe kavrayabilir. *Yaşlılığın yalnızca "huysuz bir insan olmak" anlamına geldiği*, gençlere özgü bir düşüncedir. Yaşlıların kendi gençliklerine benzerliklerinden ötürü çocuklarına bakıp, yitip giden şeyler için üzüntü duyduklarını bilmezler. Hattâ bazen yaşlılar o yitip giden şeye dokunmak, sarılmak, öpmek isterler. Stavro annesinin ölmeden bir gün önce "Oğlum gel biraz yanımda yat" dediği gece vaktini unutamıyor şimdi; Peristrama'nın huysuz emîri annesinin yanında yatmayacağından değil, onun korkularını gidermeyeceğinden de değil, ama yaşlı kadının 'yanımda yat' demeden önce ağlamış olmasına duyduğu kızgınlıkla: 'Niye senin yanında yatayım, karım mısın?" demişti. Neyse ki kadıncağız affedici bir yüz ifadesiyle gülmüş ve yaşlılığın yalnızlığına -ve

annelerin karşılıksız sevme çilesine- sığınarak uyumuştu. Stavro annesine söylediği bu densiz sözün etkisinden kurtulamamışken, annesinin, o gecenin sabahında merdivenden düşerek ölmesi yüzünden yaşamının en büyük acısını tattı. Stavro annesinin hayali önünde bin kere pişmandı artık. Şimdi bir kez bile annesini karşısında görebilseydi onun önünde diz çökmeye ve onunla birlikte ağlamaya hazırdı. Düşlerinde annesinin omzunda ağlarken buluyordu kendini; onun affedici öpmelerini yanaklarında sımsıcak hissederek uyanıyor, yanaklarından aşağı süzülüp sakallarını ıslatmış olan gözyaşlarını siliyordu. Yüreği her geçen gün yumuşuyordu, ancak yüreği yumuşadıkça eli sertleşiyor, gözünden yaş geldikçe başkalarının kafasından veya gövdesinden kan fışkırtan bir zalimliği daha çok benimsiyordu.

Stavro'nun ninesi Marika, bunamak için erken denebilecek bir yaşta aklını kaçırmıştı. Bunun nedeni kocası Haydar'ın bir gün dirilip kendisini ziyaret etmesi imiş. Zavallı kadın öyle tuhaf hareketler yaparak çıldırmış ki, büyük kilisenin şamdanlarını eline alıp yere savurduktan sonra kutsal ruha küfretmiş, ruhuna şeytan girdiği kabul edildiği için tedavi olur umuduyla kalbinin üstüne kızgın demirle haç dağlanmış. Çılgın kadın bu haçı bir bıçakla kazımaya çalışırken kalbine giren bıçak yüzünden oracıkta ölmüş. Haydar'ın karısıyla evlenerek Tanrı önünde günahkâr olduğunu düşünen Manuel de *bu acıya dayanamıyorum* diye diye kendini bir iple tavana astığında karısının ölümünün acısı çok tazeymiş.

Stavro, annesinin pişman olduğu bir olayı anlatışındaki acı dolu yüz ifadesini unutamıyordu: "Babamı son kez gördüğüm gün ona el gibi davrandım" dedikten sonra dudakları titreyen ve yağmur gibi gözyaşı döken kadın acı ve pişmanlıktan ötürü saçlarını kelep kelep yolmuş ve Türkman dilinde feryat etmişti.

Bütün bunları basit bir hezeyan sanıp geçen Stavro şimdi o ağıdı anımsamak için bile neler vermezdi! Genç emîr annesiyle ilgilenmediğini onun ani ölümünden sonra anladı, ama artık vakit çok geçti. Zamanında öğrenilebilecek şeyler öğrenil-

mezse insan azap ve pişmanlıkla inleyip durur; Stavro pişmandı, bilmek istiyordu, annesi ölmeden önce son söz olarak: "Oh olsun kaltak, bunu hakettin sen!" diyerek neden kendini aşağılamıştı? Bilmek istiyordu: Acaba soyağaçlarında bir delilik mi vardı? Herkes neden Haydar'ı gördüğünü söyleyip derin acılar çekiyordu? Belli bir yaştan sonra bu ailenin gözüne bir hayal gelip görünüyor ve gerçekle hayali birbirine karıştıran bir lânetin etkisiyle çıldırıyorlar mıydı? Kendisi Haydar'ı gördüğünü düşünmediği halde niye acılar içinde kıvranmaya başlamıştı? Bu acı zincirinin halkası kendi boynuna takılmıştı da o farkında mı değildi? Dayısının sakalsız dolaşan bir adam oluşunun hikâyesini ammsadı: Dayısı çocukken Haydar'ın kucağında oturup onun sakallarını çekiştirirmiş. Tuhaftı bütün bunlar, gerçekten çok tuhaftı, sanki ailenin başında bir lânet dolaşıyor, Haydar'a sırtını dönen Manuel'in kefâretini tüm aileye ödetiyordu. Stavro, dayısının eski adının Hasan olduğunu biliyordu. En küçük teyzesi Aleksiya'mn eski adı Mahperi; ortanca teyzesinin eski adı Hazemi, annesi Tamara'nınki ise Gülendâmi idi. Acaba Tanrı bir Müslüman'ın da olsa, çocuklarının adını onun rızasını almadan değiştiren Manuel'in soyunu sopunu kurutacak mıydı? Çünkü o Müslüman, karısı Marika'mn ne adına ne de dinine karışmıştı.

Stavro delirme halinin önce yavaş yavaş içli ağlamalarla başladığına ve zamanla Haydar'ı görüp delirme halinin ortaya çıkacağına büyük bir olasılık gözüyle baktığı için yaşadığı azabı kimseye açamıyor, sanki bu durumu söylerse Pandora'mn cinlerini uyandıracak olan ilk parolayı söyleyecekmiş gibi tedirgin oluyordu. Sanki bir gün Haydar ***ben dedenim*** diyerek gelecekti. Ruhu birdenbire kendisine ait olmayan başka bir gücün eline geçecekmiş gibi tedirgindi; aşırı dindarlaşmıştı, ikide bir istavroz çıkarmayı takıntı haline getirmiş, dua etmeden, haçı öpmeden ve hattâ "haçı öptüğünü unutmaktan" korkmadan gün geçiremez olmuştu. Dua, tesbih ve şarap Stavro'nun korkuları için birebir ilaçlardı.

Stavro annesini konuşturmaya karar verdiği bir sırada onu ansızın yitirdiği için acıyla kıvrandıkça pişmanlığı büyüyor,

kendini teselli edecek hiçbir güç bulamadıkça da şaraba sığınıyordu. Moğollara karşı savaşın bir azizi olan Haydar'ın torunu olarak, Moğollara boyun eğmiş olmanın bedelini acı bir biçimde ödeyeceğini düşünüyordu. Haydar'ın lâneti Manuel sülalesini ondurmayacaktı. Acaba Konya Sultanı'mn gizlice başlattığı hareket, çekeceği çilenin başlangıç işareti miydi? Konya Sultanı doğru mu yapıyordu, doğruysa bile kendisine bir yararı olacak mıydı?

Nöbetler halinde, derin derin sarsılarak ağlamaktan yorgun düşmüş olan Stavro sümüğünü çekip gözlerini iyice kuruladıktan sonra karısına seslendi: Siranuş! Aşağıdan bir bebek ağlamasına eşlik eden ve Ermeni aksanıyla Rumca konuşan bir kadının kızgın sesi duyuldu: "Ne var?" Sonra kocasının söyleyeceği şeye aldırmayan bir sevecenlikle: "Sus yavrum, Tamara'm benim. Bak kötü baba seni uyandırdı. Gel onun kel kafasını kıralım, gel yavrum" diyerek bebeği kucağına aldı. Stavro annesini düşünüyordu hâlâ; karısının, kucağında bebekle odaya girmesinden önceki zamana annesinin yaşlılıktan sivrilmiş çenesinin görüntüsünü ve "oğlum hadi artık yat, geç oldu" sözlerini sıkıştırdı. Belleğinde annesinin gülümseyen dişsiz yüzü vardı, Siranuş'un içeri girmesiyle birlikte, ciyaklaması odayı dolduran kızını, belleğindeki o yüz ifadesiyle kucağına aldı ve annesinin adını taşıyan bu yâvrucağı sanki uzun zaman hasret kalmış gibi öptü. Yüreği babalık coşkusuyla dolan Stavro, yuvalarını zorlayan gözlerinin yaşlarla dolmasına ve yüzünün yaşlı bir insan görünümü almasına engel olamadı.

3

Alâiye'den Beyşehri'ne doğru uzanan kervanyolunda gittikçe uzaklaşan denizin ve değişen iklimin etkileri adım adım hissedilir. Birdenbire yükselen dağlar ve bu dağların arasında insan eliyle yapılmış gibi duran küçük düzlükler böyle bir yola alışmamış olanlar için oldukça yorucudur.

Ağustos ayının son gününde Beyşehri'nin dağlar ve tepeler ardındaki hüzünlü düzlüğünde, gölün kenarındaki bir handa yol hazırlığı yapan kervan ansızın yağmura yakalandığı zaman Andaluçyalı Tüccar Ebü Fâzıl İbn-i Kuseyrî yaşı gereği böyle bir yağmur altında yolculuk yapmaktan çekindi. Akşamüstü inen yağmur havayı sertleştirmişti, oysa Kervanağası yağmurun dinmesini beklemeden deve kervanını yol için hazırlıyor, böyle bir havada yola çıkmamak gerektiğini söyleyip adeta yalvaran Fâzıl'a aldırmıyordu. Andaluçyalı tüccar, Kervanağasının inatçılığına kızıp yolculuktan vazgeçti.

Kervan yola çıkarken yağmur kesilmişti, bulutlar hemen dağılmış ve ayın gümüşî ışıkları gölün sularını parlatmaya başlamıştı. Fâzıl bu güzel manzaranın tadını çıkartmak üzere gölün kenarında dolaşmaya çıktı. Fâzıl, Endülüs toprağında, yalnızca Mursiye'de bulacağı bu manzara karşısında içlendi; kederini uluorta gölün yüzeyine seren ay ışığı onu mest etmişti; çocuklarını ve karısını düşünüp biraz ağladı. Ölmüş annesini hayır duasıyla andı, bundan sonraki yolculuğunu nasıl sürdüreceğini düşündü. Her işte bir hayır olduğuna hükmedip zihnini gölün yüzeyinde şavkıyan ay ışığının kederli salınımlarına teslim etti.

Tanca'da ucuza mâl ettiği şalları Amalfi'ye kadar getirip satan Ebü Fâzıl İbn-i Kuseyrî, bundan sonra anlık bir kararla Alâiye'ye giden bir gemiye binip annesinin vasiyetini yerine getirmek üzere yola çıkmıştı. Haftalardır dağları, denizleri aşmaktan ötürü yorgundu, onu yoran biraz da alışık olmadığı doğa idi. Her taraf dağlıktı; kendini dağlar tarafından kasıtlı olarak kuşatılmış gibi hisseden Fâzıl'ın ruhu daralmıştı. Fâzıl için Anadolu yaylaları ürkütücü görünüyordu, çünkü o düzlüklerde yaşamış, baktığı zaman ufku görebileceği kara parçalarında dolaşmıştı. Tüm Akdeniz'i aşıp Alâiye'ye kadar deniz yoluyla gelen Fâzıl, kuzeye doğru çıktıkça havanın kendisini sersemlettiğinin farkındaydı, özellikle Toros yaylasını geçerken deniz havasından tamamen ayrılan iklim, yıllardır Akdeniz havasını soluyan Fâzıl'ı olumsuz etkilemişti. Kervandan ayrıldıktan sonra üşüme korkusunun abartılı olduğunu anlamıştı ama, Kervanağasının kayıtsızlığına da sinirlenmişti:

adam en azından gerekli açıklamayı yapabilirdi.

Her olumsuzlukta olumlu bir yan arayan tüm Müslümanlar gibi, Fâzıl deve kervanının gidişini olumlu bir gelişme saymakta gecikmedi: Çünkü ertesi sabah kendisiyle çok iyi anlaşacağını düşündüğü bir yol arkadaşı bulmuştu. Yol arkadaşının adı Mihayıl'dı, Beyşehri'nden Niğde'ye, sonra da Kayseriyye üzerinden Divrik'e gidecekti. Aynoroz'lu bir keşiş olduğunu söylemişti, bölgeyi iyi bildiği belliydi. Pek sevecen ve sıskaydı, Arapça bilmediği için Fâzıl'ın bildiği Türkman diliyle anlaşmaya çalışıyor, yanlış söylediği her sözcük için alnına vurup kendini cezalandırıyordu. Konuşmalarının arasına Arapça, Romaoi* veya Latince sözcükler karışıyor ve yine de kahkahalar içinde gülerek, kaş göz ederek birbirlerini anlamayı beceriyorlardı. Geçtiği bütün yerlerden bir çakıl alan Mihayıl'ın gerçekte gizemli değil de, *gizli* bir iş yaptığını akla getiren davranışları olduğu da söylenebilirdi. Fâzıl işin bu yönüyle ilgilenmedi; geçtikleri coğrafyanın şaşırtıcı yükseltilerine, yeşilliğine, insan tiplerinin değişik, çok dinli ve çok dilli oluşuna şaşarak yürüdü.

Dağ başlarından geçtiler, güneş doğarken saygı duruşu içinde yüzünü doğuya çevirmiş insanlar gördüler, bu saygı duruşuna ezan ve çan seslerinin eşlik ettiği günler kadar, günbatımını Moğol kâmlarının yabansı dualarıyla ya da hankaahlarda gülbank çeken dervişlerin sesleriyle karşıladıkları günler de oldu. Pınarların başında konakladılar, kırlangıçların düzensiz ve telaşlı uçuşlarını izleyip coştular. Kaldıkları hanlarda tahtakurusu yüzünden uyuyamadıkları da oldu, yemek yemeden sızıp kaldıkları da.

Fâzıl elli beş yaşındaydı, artık yaşlandığını düşünüyordu, ama yanındaki ak sakallı adamla aynı yaşta olduğunu öğrendikten sonra kendini çok dinç buldu; çünkü Arap-Türkman melezi bir insan olarak mağribî ve sarı ırkın tüm özelliklerini üzerinde taşıyordu: Saçları hâlâ siyahtı, elmacık kemikleri çıkık, yüzü ise uzundu. Mihayıl ise beyaz sakallı, kısa boylu ve

(*) Romaoi: (Rum) Bu sözcük, yerine göre Elen dilini, yerine göre de Anadolu'da Elence konuşan Ortodoks halkı ifade etmektedir. Çünkü o tarihte Bizans yerine Roma (Rûm) sözcüğü kullanılıyordu.

zayıftı, binişinin bolluğu bile onun zayıflığını kapatamıyordu, kafasında saç yoktu, -binişinin kukuletasını açtığında kafası ışıl ışıl parlıyordu- ancak Mihayıl yaman yürüyordu; yürümek söz konusu olduğunda yaşlı olan Fâzıl'dan başkası değildi.

Lârende'den ayrıldıktan sonra yürüdükleri üç gün boyunca üç ayrı yerde konakladılar ve bir de Türkman aşiretiyle karşılaştılar. Bu karşılaşma aslında hiç de beklenmedik bir anda, göçerlerin kendilerine kızgın bir şekilde saldıran köpekleri yüzünden oldu. Köpekler, göçer çadırlarının yanından fırlayarak kısa bir sürede yanlarına ulaştı, hançerini çeken Fâzıl'a şiddetli bir öfkeyle saldırmak üzereyken bir ıslıkla yerlerine mıhlandılar. Uzaktan koşarak gelen bir genç, tüyleri kan lekesi dolu köpeklerin kuşluk vaktinde Karaca-Kürt aşiretiyle girişilen kanlı sapan kavgasının öfkesinden kurtulamadığını, her gördükleri yabancıya saldırdığını uygun bir dille anlattıktan sonra onları eğer isterlerse konuk edebileceklerini söyledi. Şaşkınlığı geçmemiş olan ve tir tir titreyen Fâzıl tam bu daveti geri çevirecekken, Mihayıl atak davranıp seve seve kabul edeceklerini söyleyince konukluk başlamış oldu.

Yanlarında hâlâ hırlayarak yürüyen köpeklerle göçmen yurduna girince burada Fâzıl için şaşırtıcı bir çağrışım dizisi başladı: Annesinin yüzü gibi elmacık kemikleri çıkık olan ve tıpkı annesi gibi bazı sözleri melodiyle seslenen bir kadın gördü; annesi gibi konuşuyordu bu kadın. Onları görünce uzaklara bakar gibi bakıp gülümsedi. *Yurdun* önde gelenleri olduğu anlaşılan birkaç kişi ellerini göğüslerine bastırarak onları selamladılar ve büyük bir çadıra buyur ettiler.

Dört direkli, kocaman, kara bir kıl çadıra girdikleri zaman içerinin çok değişik renk ve desenlerle bezeli kilimlerle döşendiğini fark edip ayaklarındaki çarıkları çıkardılar, başköşeye yürüyüp bir mindere bağdaş kuran beyin işaretini beklediler ve Türkman beyi onlara âdet üzere bir kez daha ***hoşgelmişsiniz*** dedi.

Fâzıl, başörtüsü çepeçevre gümüş sikkelerle bezenmiş ve bu örtünün altındaki belikleri omuzlarına dökülmüş olan güleç yüzlü kızlara bakmaktan kendini alıkoyamıyordu; ayran geti-

ren, sofra hazırlayan kızları inceleyen bu bakışlarda kösnüllük değil, şaşkınlık vardı. Sanki Fâzıl'ın annesinin gençliği buradaydı ve Fâzıl annesinin Cebel-üt Târık Boğazı'nın kuzeyindeki Andaluçya topraklarına esir olarak götürülmesinden önceki bir zamana dönmüştü.

Kırık dökük bir Türkman lehçesini Arap aksanıyla konuşan bu yabancıya yine âdet üzere nereli olduğu sorulduğunda Fâzıl'ın ülkesini anlatması bir hayli zor oldu; çünkü Türkmanlar Hazer Denizi kıyıları, Anadolu yaylası ve Edese arasındaki üçgen dışında kalan bu ülkenin uzaklığını zihinlerinde canlandıramamışlardı.

Fâzıl yine de kendisinin kim olduğunu anlatmayı denedi:

"Menim gözel anam vasiyet edüptür: Bola kim bir gün ânıŋ toğduğu diyârı görem. Vallah-ül azıym, men ânıŋ vasiyyetine icâb etmişim. Anam derdi kim: Men Niğde diyin çığırırlar te orda togmuşum. Atam Niğde Meliki Mahmut, anam Tebrizden çıkma Harezmî soyağından Urumday Hatun'dur. Anam derdi kim: Meni konağımızda çıkan bir alemetin kavlarında kavrulup ölecekken Kürdî şakiler derdest edüb Ladkiye'ye köçürdüler. Anam derdi: Kuseyrî meni satın aldı kim imdi Gülcihan değilem, Kurtubalı Fâtıma oldum. Anam der idi: Bu dili belle, Horasan pirleriniŋ tilciklerini unutma tor şahanım. Ger kim gedüp atalarınıŋ yurdunu görmezseŋ ger kim şu zehmetkeş ana üregin kutluğ itmezseŋ südüm gözüŋden çağlasun."

Fâzıl sustuğu zaman kendisini bir dua dinlemiş gibi sessizce dinleyen Yurt beylerinin gözündeki ışıltının anlamını kavrayamadı, ayağa fırlayıp boynuna sarılan Yurt Kocası Handili'nin şu sözlerinden de hiçbir şey anlamadı:

"Hoş gelmişsiŋ tor şahanım! Sen maŋa özümden özsüŋ! Anayıŋ karındaşu Haydar bizim evliyamızdır kim, sen kutluk bir ersin. Bize taŋrı yolluğusuŋ."

Fâzıl'ın anlamadığını Mihayıl anlamıştı: Üç gündür yanında yolculuk ettiği adamın Başhisar'ın kayıp emirinin yeğeni olduğu halde ondan habersiz oluşuna şaştı. Türkmanlar Fâzıl ve Mihayıl'a Kürdî aşiretlerle yaptıkları sapan kavgalarını, yitirdikleri üç genç insanı nasıl toprağa verdiklerini anlatmayı ve

hattâ Mihayıl'ın kim olduğunu sormayı unutup ortalığı yaygaraya verdiler: Haydar'ın yeğeni buradaydı! Kendisine sanki dayısı hakkında yeni bilgiler verecekmiş gibi bakan, büyük bir kişiye nasıl davramhrsa öyle davranan bu insanlardan ürken Fâzıl, sanki bir düş denizine düşmüş de boğulacakmış gibi, şu anda kendisine en uzakta bırakılmış olan kişiye, Mihayıl'a sığınmaya çalıştı. Mihayıl da bir fırsatını bulup, ne yaparsa yapsın Türkmanların davranışının değişmeyeceğini, kendisini olayların akışına bırakması gerektiğini söyledi.

Davullar çalıyor, kubuzlar tıngırdıyordu. Kadınlar ve kızlar ellerinde teflerle oturdukları yerden anlaşılması çok güç bir dille oynak bir türkü söylüyorlardı. Vakit akşam olmuştu, ortada kocaman bir ateş yanıyor ve insanlar içtikleri kımızın etkisiyle coşuyorlardı. Kadınıyla, erkeğiyle ve uslu uslu bir kenarda oturan çocuklarıyla üç bin kişiyi aşan toplulukta, nöbet tutan beş yüz toramanın tepelerde salladığı meşalelerin coşkusu da hissediliyordu.

Fâzıl büyük bir adamın soyundan geldiğini anlamaktan öte bir şey kavrayabilmiş değildi; Mihayıl'ın durumu anladığım gördüğü için rahatlamıştı ve şimdi iki büyük gruba ayrılıp danseden kadınlı erkekli topluluğu izliyordu. Kısrak kuyruğundan telleri olan ve kubuz denen çalgıyı coşku ile çalan bir adam, kadınların teflerine uygun bir ritmle kafasını sallayan dans topluluğunu kısa çığlıklar atarak yönlendiriyordu. Tefler, davullar ansızın sustu ve adam insanın içini bayıltan bu sazı bir süre çaldıktan sonra topluluğa doğru haykırdı:

Hoy balam! Nedir bire tamgaŋız?

Davullar ve tefler yeniden çalınmaya başlayınca topluluk hoplaya zıplaya karşılık verdi:

Çiftaslandur öz mene
Dağdan inir yörüktür
Cigeri var körüktür
Bakan harap oluptur
Aslanlayu göz mene hoy göz mene!

Başındaki külah yana doğru eğilen adam, davulları susturan bir baş işaretiyle kubuzun sapım yukarı doğru dikti ve onların ayırt edici yamm, mührünü yeniden sordu:

Hoy balam! Nedir bire tamgaŋız?

Davullar yeniden gümleyince topluluk haykırdı:

Agzıŋ dutar soylamaz
Kōŋlün dutar toylamaz
Elgin dutar eylemez
Bil bakalum neylemez
Aslanlayu sōz mene hoy sōz mene

Kubuzu çalan adam elini havaya kaldırıp herkesi durdurdu, kubuzu yavaş yavaş yükselen bir ritmle çalmaya ve ritm arttıkça başım sallayıp "hah" "hoh" sesleri çıkarınaya başladı. Sonunda yine o bildik sorusunu tekrarladığında kubuzun ritmiyle değişik hareketler yapan topluluk birbirinden çözülmeye ve kendi etrafında dönmeye başladı:

Hoy balam! Nedir bire tamgaŋız?

Kendi etrafında dönen topluluk hemen karşılık verınek yerine "hü" diyerek ellerini göğsüne bastırdı ve son dörtlüğü değişik bir makama dönüştürerek söyledi:

Haydar'ın kılıcıyam
Şahinbaz alıcıyam
Vasili ben bulucuyam
Toprak altı kōz mene
Bu esrarı çōz mene hoy çōz mene

Dansçılar halka olup ansızın durdular ve ellerini çapraz olarak göğüslerinde birleştirdikten sonra eğilerek "hü" dediler.

Öyle görünüyordu ki Fâzıl ile Mihayıl'ın Türkmanlardan hemen kurtulma olasılıkları çok azdı. Gecenin ilerleyen vakitlerinde bunu düşünen Mihayıl, Fâzıl'ı Başhisar Emîri'nin beklediğini ve Haydarî tekkesinin başına geçmesi için bu kutlu kişinin geç kalmaması gerektiğini söylediyse de fayda etmedi,

çünkü Türkman geleneklerine göre kutlu kişiler on iki günden önce yurttan ayrılmaz, on iki gün boyunca on iki hayvanın adına göre düzenlenmiş şölenlere katılırdı.

4

Başhisar Emîri Muhyiddin İbn-i Bekr El İspilî, taş avlulu, Dımaşk esiniyle yapılmış kemerleri olan geniş konağının *köşk* denen yazlık odasında, insanları yavaş yavaş üşütmeye başlayan bozkır güzünde akşam serinliğini yumuşatan mangala elini uzatarak Cemalüddin Efendi ile konuşuyordu. Köşk odası hem beş gün önce yağmur altında dervişlerin bekleştiği taş avluyu, hem de taş avludan yüksek bir duvarla ayrılmış olan geniş gül bahçesini görebiliyordu. Köşk odası aslında Sinasos'u, Venessa ve Zelve açıklarını görebilecek bir yükseklikteydi. Küçük çeşmelerin, meyve ağaçlarının ve özellikle küçük Romai sütunlarla bezenmiş bir havuzun bahçeden yaydığı hava, Toris ile Tesalonik arasında kalan bütün bahçelerin çağrışımlarıyla doluydu.

Hava her ne kadar güz havası idiyse de, yaşının gereği olarak soğuğu iliklerinde hisseden Cemalüddin Efendi, ikide bir dilini çıkarıp dudaklarını yalıyor, çenesini titretiyordu. Bu bir yaşlılık belirtisiydi; ancak hâlâ gür kaşlarında ak yoktu. Yaşlı elçi, dizini mangala yaklaştırıp arada bir oğuşturarak konuşuyor, Muhyiddin'i dinlerken de sakalını sıvazlayıp mangala gözünü dikiyordu.

İkisinin ortak özelliği Konya Sultam'nın hizmetkârı olmaktı; ancak bu durumda Cemalüddin Efendi yeni atanan emîri denetleyen, Muhyiddin ise denetlenen hizmetkârdı. Cemalüddin Efendi Muhyiddin'in babası yaşındaydı, mezhebinin alışkanlıklarından ötürü sessiz ve ölçülü hareketler içindeydi. Kendisi bir denetmen olduğu halde görevini gizli bir işmiş gibi yapıyordu. İki gün önce Stavro'yla konuşurken takındığı egemen insan tavrının şimdi zerresi bile yoktu; çünkü Stavro yalnızca *talihli* olduğu için yeniden emîr olmuştu, oysa Muhyiddin

özellikle *seçilmiş* bir insandı. Elçinin ölçülü davramşlarında genç emîrin Kalenderi tarikatlerine duyduğu yakınlığı bilmesinin payı da vardı. Öte yandan Muhyiddin de konuğunun mezhebini bildiği için Kayserî Emîri Mengüberdî ile arasındaki yakınlığın nedenini anlıyor ve bundan hoşlanmadığını düpedüz belli ediyordu.

Muhyiddin, insanın gözüne doğrudan bakmayan bu yaşlı adamın tam tersine, mavi gözlerinin yaydığı buyurganlığın farkındaydı: Otuz yaşındaydı, Cemalüddin Efendi gibi ölçülü bir yumuşaklık içinde değildi, kesin ifadeler kullanıyordu. Bölgenin yabancısı olmasına karşın kısa zamanda burayı çok iyi tanıdığı belliydi: Hemen yam başlarındaki Salur ve Herikli aşiretlerini ziyaret edip, daha iki gün önce yamna uğrayan dervişlerle Hacı Bektaş Dergâhı'na yardım yolladığım, "Venessa, Nissa ve Sinasos'taki tüm manastır ve eklisyalara* bağış yaptığım" söylerken takındığı tavır herhangi bir emîrin tavrı değil de sanki bir vezirin yahut sultamn tavrıydı. Cemalüddin Efendi onun *peygamber efendimiz* derken salavat getirmeyişine aldırmayabilirdi, ancak *Meryem Anamız* derken bir Hıristiyana benzemesine şaşıyordu: Konukları için evinde bir ufak namazgâh yaptıran Emîr'in, konağında putperest biri gibi ibrik ve leğen bulundurmayışı şaşırtıcı görünüyordu. Kaldı ki Stavro'nun evinde bile bu tür ayrıntılar ihmal edilmiş değildi.

Stavro'nun evinde kendisini bir hükümdar gibi hisseden, Stavro'yu korkutur gibi konuşmaktan zevk alan Cemalüddin Efendi, burada sanki sultamn fermamm dinlemeye gelmiş bir saray kâtibi gibi sessiz oturuyordu. Gerçi görevi Stavro'yu denetlemek ve hakkında bir "tezkire" hazırlamak ise de bunu yapacağım bilen Muhyiddin'den özür diler gibi bir hali vardı.

Muhyiddin, ikide bir dudaklarım yalayan bu adamın uyandırdığı tiksintiyi bastırmak için mangala bakarak konuşuyor, Cemalüddin, zaten hiçbir insanla sürekli göz iletişimi kuramadığı için, ev sahibinin mangalla dertleşir gibi konuştuğunu görmüyordu. Ancak Muhyiddin, *Hazer kıyıları sarsılmadıkça*

(*) Eklisya: (Yunanca) Kilise.

Selçukî mülkü huzura erneyecek dediği zaman Cemalüddin Efendi konuşma sanki şimdi başlamış gibi toparlandı, dizini oğuşturmayı, sakalını sıvazlamayı, sık sık dudaklarını yalamayı unuttu, bakışları merak doluydu, şimdi çekinmeden Muhyiddin'in gözlerinin içine bakıyordu. Bunda Muhyiddin'in Sultanın kararını sanki gizli bir kuryeden öğrenmiş gibi konuşmasının etkisi büyüktü:

"Gerekirse Isfahan'a kadar gidilmelidir," diyordu Muhyiddin; *"Amasya, Sunus ve Zilya yöresindeki Tatar destekçisi Aybek ve Barak Türkmanlarının tepesine inilmeli, Alaiye'den başlayarak Erziron'a kadar uzanan tüm hanların denetimi Selçukî sülâlesine bağlanmalı, ayrıca baharat esnafıyla demirci zenaat erbabına gözdağı verilip Moğolların ilişmediği dülger, marangoz, debbağ ve kazancı esnafına yakınlık gösterilmelidir"*

Erzinga'daki Ermeni dokumacıları, Sivas'taki bakır ustalarını ve çeşitli yörelerden çok sayıda demir ustasını tutsak edip götüren Moğolların alt edilmesi için bu ustaları yeniden yetiştirmek üzere âhi birliğinden, Kilikya Ermenilerinden ve Kapadokya'da gizlenmiş pek çok kişiden yardım aldığını anlatan bu genç emîrin yaptıkları göz kamaştırıcıydı. Sufiydi; bir Türkman gibi Sünnîlere "Müslüman" diyordu, ama yine de Moğollara yanaşmış pek çok süfiyi ezmekte bir sakınca görmüyordu.Tuhaf adamdı bu; hiçbir din ve illiyet bağı tanımayan bir devlet adamıydı! Cemalüddin'in mezhepsel bir öfkeyle kırıp geçirmek istediği Aybek ve Barak boylarına o yalnızca ticari ve siyasi öfke duyuyordu. Genç emîre gıpta ile bakan yaşlı elçi, onda saklı duran hırstan çekindi: Çünkü bu adamda çelebilikten eser yoktu, tam tersine kendisini bulunduğu makamdan üstün gören bir ruh hali taşıyordu. Muhyiddin sanki bir sancak emîri değil de Kayserî'deki Liva'nın büyük emîri, yahut bir melîk gibi davranıyordu. Üstelik Kayserî emîri Mengüberdî'den söz ederken küçümseyici yüz ifadesini saklamıyor ve dahası Cemalüddin Efendi'ye de Lârende soylularının kayıtsızlığıyla davranıyordu: Cemalüddin Efendi'yi elçi olarak sağa sola yollayan Sultan ve ailesi gibi, o da buyurgandı.

Konu değişip de Muhyiddin'in bölgedeki gücünü hesapla-

maya geldiğinde Cemalüddin Efendi şaşkınlığa düştü: Eğer doğruysa Kızılırmak boyundaki Karakeçili ve Herikli aşiretlerinden Bozok'taki Çepni Türkmanlarına, Nissa'daki *Ortodoksları Tümeni*'nden, Melegüp'te gizli bir askerî örgüt olan ***Megali Stavrizmos***'a varıncaya kadar bir yığın topluluk Emîr'e gönüllü askerî yardım yapma sözü vermişti. Kendine bağlı garnizonları, belki de gizlediği başka bağlantıları göze alındığında Muhyiddin otuz beş bin kişilik bir askerî gücü denetliyor demekti. Buna Stavro'nun desteği dahil değildi; hesaplanamayan güçleri de gözönüne alınırsa Muhyiddin'in Kayserî emîrinden güçlü olduğu anlaşılabilirdi. Üstelik Mengüberdî'yi sevmeyen Kayserî Hıristiyan tebâsının Talas'lı Muhyiddin'i göklere çıkarttığı da bir sır değildi. Bunun ilerideki gelişmeler göz önüne alındığında bir tehlike oluşturacağını Sultan'a bildirmeye karar verdi. Cemalüddin Efendi, Muhyiddin'in gizli bir haber alma ağı kurduğunu anladığında Sultan'ın yanına bir an önce dönmek için can atar hale geldi. Muhyiddin gizli örgütünden kesinlikle bahsetmiş değildi, ancak sezgilerini kullanma yönünden oldukça yetkin olan yaşlı elçi, Muhyiddin'i Sultan'a nasıl tebliğ edeceğini artık kesinlikle biliyordu: "İhtiraslı bir gençtir, size pek çok yararı dokunacaktır; ancak ihtirası yüzünden zararlı olacağından korkarım, çünkü tahminim odur ki -ikili oynamak için değil ama- daha büyük bir iktidar elde etmek için hiç kimsenin bilmediği yerlerde yaşayan silahlı adamlar beslemektedir. Pek yakın bir gelecekte Kayseriyye Emîri'ne bir suikast yapılırsa buna şaşmamak gerekir."

Cemalüddin Efendi bu yargıya Muhyiddin'in bir açıklaması sonucu varmıştı: Genç adam Timuçin Han'a danışmanlık eden Marko Polo adlı Venedikli bir Katoliğin Timuçin öldükten sonra Isfahan'a geldiğini ve bir süre sonra Gazan Han tarafından önce Livane'ye sonra da Trapezon'a gönderileceğini haber aldığını söylüyordu. Bu haberin doğru olup olmadığı önemli değildi; Muhyiddin'in hayalini zorlayan coğrafya, yalnızca sultanların dikkat edeceği genişlikteydi ve üstelik ancak bir sultanın vereceği kararı vermişti: Marko Polo'yu yakalayıp sorguya çekmek ve Moğol *Daruğa*cılarının Erziron'dan Alâiye'ye kadar

vergi toplamasında keşif kolu gibi çalışan tüm Venediklilere ceza vermek istiyordu. Kırk yıllık acının ilk cezasını Venediklilere çektirmek için Ortodoksların kininden büyük bir kin beslediği açıktı; Konstantinoupolis yağmacısı Katoliklerden nefret eden bir *Romaoi* gibi konuşuyor, camileri ve konakları yağmalanıp kitapları yakılmış bir sultan gibi haykırıyor, hanları vergiye bağlanmış hancılar veya hankaahları* başına yıkılmış şeyhler gibi ateş püskürüyordu.

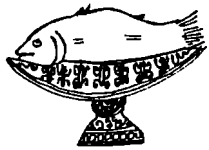
Temkini elden bırakmamayı alışkanlık haline getirmiş olan Cemalüddin Efendi bir Venediklinin başına iş açmanın doğru olup olmadığını Sultan'a sormanın yerinde olacağını anlatmak istedi; ancak aldığı karşılık, Muhyiddin'in gizli bir örgüt kurduğunu anlamasına yetti: Muhyiddin bu işi özel adamlarına yaptıracağını, Venediklinin artık Tatarlardan ayrıldığını ve gizlice kaçırılırsa Moğolların bundan haberi olmayacağını söyledi. Böyle bir adamın cezasını bulmasının hem Selçuki sultanını hem de Konstantinoupolis *Basileus*'unu** hoşnut edeceğinden emindi.

Akşam olmak üzereydi, davullarıyla ve at kişnemeleriyle eğitimden dönen askerlerin şamatasına kulak verdiler. Muhyiddin seslerin yaklaşmasıyla birlikte, kayalara oyulmuş mahzenlerden ve barınaklardan ibaret olan kışlasına gitmek için izin istedi. Her halinde yaşama hükmetmek isteyen bir efendinin aceleciliği vardı. Cemalüddin Efendi yanından ayrılan ev sahibinin yaydığı enerjiden etkilenmiş bir şekilde düşündü: Niye kendisi bir elçi olduğu halde işini gizli bir iş gibi yapıyordu da, gizli bir iş peşinde olduğu ayan beyan olan şu genç adamın saklısı gizlisi yoktu? Yaşlı elçi bunun nedenlerini düşünümeyecek kadar yorgundu, elini mangala uzattı, üşümüştü.

(*) Hankaah: Tarikat büyüklerinden birinin şeyhi olduğu tekke.

(**) Basileus: İmparator, kral.

Üçüncü Bölüm

Kimse benden zamanın ne olduğunu sormadıkça zamanı bilirim; ama açıklamamı isteyen olursa zamanın ne olduğunu bilmediğimi anlarım.

Augustinus

1

Tamışvar'h Mihayıl'ın, "yurt" olarak anılan Türkman otağında Fâzıl'la birlikte geçirdiği oniki gün boyunca keyfine diyecek yoktu. Yaşlı keşişin mutluluğunun nedeni, Kappadokia'daki belleklerde izi kalmış olan bir "baldırıçıplaklar ayaklanmasından" arta kalan kişileri, onların yaşam biçimini ve düşüncelerini tanımaktı. Burada bir rüya gerçek haline gelmiş de yaşanıyor gibiydi; kimsenin kimseyi ezmediği eşitlikçi, onurlu ve dürüst bir yaşam sürdürülüyordu. Bu yurtta soyluluk unvanları yoktu, kimse para kazanmak için yaşamıyordu.

Mihayıl'a göre kim yoksulluğa karşı duruyorsa, tanrısal adaletin ışığına göre davranıyor demekti. Yoksulların ezikliğini, nasıl bir yürek sızısı ile gözyaşlarını tutamadıklarını bilmeyen ve anlamayan kimseler yalnızca bencillerdi. Yoksulların *yoksul oldukları için* üzüntüyle ağladıkları an kadar insanın ezilmiş olduğu bir durum olamazdı. Üstelik bu eziklik âni insandaki 'iyi'nin, iyiliğin fışkırdığı andı; bu, insanın başka insanlardan farkını anladığı andı; bu, ince boyunların büküldüğü; masum çenelerin çocuksu bir acıyla büzüldüğü andı. Kafaları kötü bir makasla yolunur gibi tıraş edilmiş olan, konuşmayı bile beceremeyen

kölelerin sıcak bir ekmeğe bakışlarındaki özlemi görüp de etkilenmeyen kimselerin, doğadan, ayrılıktan ve özlemden söz eden şarkılar ve şiirler karşısında duygulanmaları içtenlik dolu olsa da, Mihayıl için dindarca bir tutum değildi. Tarlalarda sıcak altında sap toplayıp harman savuran, gece gündüz efendilere hizmet eden kölelerin; her işte zorla çalıştırılan tutsakların ve köylülerin yüzünden yoksulluk fışkırırken buna kayıtsız kalanların soğuluğunda itici bir taraf vardı. *Zenginler yalnızca kendileri için dindar olabiliyordu, yoksullar ise başkaları için; zenginler başkalarına bir şey verdiklerinin farkında idiler, yoksullar ise veremediklerinin; zenginler kendi adları için cami, medrese veya kilise yaptırıyorlardı, yoksullar ise yalnızca yapıyorlardı.*

Yoksulluk acı bakışlı bir maskeydi, bu maskeyi çekip çıkartmak ancak insanlığın elinde olabilirdi; madem ki tanrı insanı yaratmıştı, insanları birbirini ezsinler diye yaratmış olamazdı. Kayseriyyeli Aziz Vasilios'un mezhebi için kutsandığı adından belli olan Ölmüş Vasili, işte bu maskeyi yırtmak için elli yıl önce ayaklanmakla kalmamış, bu toprakların üzerine tanrısal adaletin ışığını yeniden yaymıştı. Onun sayesinde köleler insan olduklarını, herkesin -yalnızca öbür dünyada değil bu dünyada da- eşit olabileceğini anlamışlardı. İşte burada, dağbaşındaki bir Türkman aşiretinde bile Vasili saygı görüyorsa bu yüzdendi. İlk Hıristiyan azizlerinin eşitlik komünleri kurduğu bu yerde Vasili ve Haydar iki dini bir araya getirip bu eşitliği yeniden kurmayı denemişlerdi, böyle bir denemenin sonuçsuz kalması olacak şey değildi, burada o düşüncenin tanrısal bir izi olsa gerekti, onu bulmalı, güçleri birleştirmeli ve o düzeni yeniden oluşturmalıydı.

Origenes'in* bütün dinleri eşit sayan düşünceleriyle sarsılan ruhu, yalnız Hıristiyanları değil tüm insanları tanrının çocuğu sayarak huzur bulabiliyordu. Mihayıl Ortodoksluğun kutsal üçlemesi olan *agia triada*'yı** reddediyor ve üç parmağını birleştirip istavroz çıkarmıyordu; kutsal ruh, baba ve oğul ger-

(*) Origenes: İsa'dan sonra III. yüzyılda yaşamış olan bir Hıristiyan bilgesi.

(**) Agia Triada: (Kutsal Üçlü) Kutsal ruh, tanrı ve oğul.

çektc üç ayrı şey değil, bir bedende cisimlenmiş üç nitelikti. Meryem yalnızca İsa'yı doğuran bir *hristotokos* değil, aym anda tanrıyı da doğuran *theotokos*'tu. İnsan ve tanrının nitelikleri birdi; Mihayıl buna *agia monada** adını vermişti. Mihayıl *tanrıyı insanda gören* İslâm dervişlerini, *İsa'da yalnızca tanrısal nitelikler olduğunu savunan* Ermeni Monofizitlerini bu yüzden kendisine yakın buluyordu.

Mihayıl, Türkman yurdunda yemek yüzünden biraz sıkıntı yaşadı; çünkü göçerlerin beslenme düzeni temelde et ağırlıklı olduğu için, et yemeyi dinsel tutumuna uygun bulmadı. Kımız içip, yer elması, mantar ve madımak yedi. Mihayıl balık yemezdi, çünkü balık Hıristiyanlığın sembolü idi ve son akşam yemeğinde masada balık vardı. Ancak İsa'nın İskaryot Yahuda'ya bu balıktan bir lokma verip adamın ruhuna bu yoldan şeytan sokmasını kabullenemiyordu. Hem balık şeytanlığı değil dini temsil etmiyor muydu? Üstelik bu durum, bizzat tanrının kötülük yaptırdığı anlamına gelirdi ki o zaman dinler uğruna dökülen bunca kan ve gözyaşının anlamı neydi? Mihayıl'ın yorumuna göre tanrı, kötülüğün açgözlülükten kaynaklandığım anlatmak için Yahuda'yı örnek göstermişti, nitekim dünyayı kan ve haraca boğan Moğollar ile Venedik- Cenova üçlüsünün ticarete ve kılıca dayanan zulüm düzeni Yahuda'dan başka neyi temsil edebilirdi? İsa gibi yoksul yaşamak ve başkalarıyla elindekini paylaşmak varken, bir talan düzeni kurup insanları soymak vicdan ve ahlâkla nasıl bağdaşıyordu? Kendini açlık ve yoksullukla tanrıya adayan dervişler ve keşişler, hangi dine bağlı olurlarsa olsunlar en yüce kişiler değil miydiler? *Anatolia* gerçekten de bu türden insanların kaynağı gibiydi, Mihayıl adım başına sanki bir ermişe rastlıyordu, mutluydu, çünkü düşündüğü şeylerden ötürü korku ve sorumluluk taşımayacağı bir yere gelmişti. Mihayıl *Anatolia* dışında pek az yerde bu düşünce kök salabildiği için görüşlerini ancak bu diyara gelerek derinleştiren insanlar işitmişti: Örneğin bunlardan biri Andaluçya'dan gelip Anatolia'ya yerleşen Muhyid-

(*) Agia Monada: Kutsal "Bir"

din-i Arabî idi: Bu adama göre, Firavun "Ben tanrıyım" dediği zaman tanrının bir parçası olduğunu anlatmak istemişti. Yine Hacı Bektaş Velî Horasan'dan gelip Aziz Haralambos'un otağına kurulduktan sonra *tanrının insanda olduğunu* dillendirebilmişti. Oysa birlikte yolculuk ettiği Andaluçya'lı gezgin, *Anatolia* ile bağım yitirince bu tartışmaları bilmeyen sade bir Müslümandan başkası olamamıştı.

Mihayıl'm, yaşlanan ve yaşlandıkça düşüncelerini yakalamakta ustalaşan tüm insanlar gibi gözü yaşlıydı: Kimliğini saklayarak gezginlik yaptığı şu son on yıl boyunca kaldığı manastırlar ve çilehanelerde Yuhanna'mn Vahyi'ni ezbere okuyup hıçkıra hıçkıra ağladığı her an, aym zamanda sevgisini kendisine karşılıksız sunan kimse kalmayışma ağladığını da biliyordu. Dünya büyük bir yalnızlık diyarıydı, insan yalnızca kendisini bilmenin yalnızlığı içindeydi ve bu yalnızlığı yenmenin yolunu her türlü itaati ortadan kaldıran, insanları önemli ve önemsiz olarak ayırmayan bir yaşam düzeninde buluyordu. Aslında neyi istediğini kendisi de tam olarak ortaya koyamazdı, ona gereken yalnızca bir düştü. Bunun, başkalarına kendi gördüğü düşün güzelliğini anlatarak coşmaktan öte bir karmaşıklığı yoktu.

Mihayıl'a göre durgun bir gölde balıkları izleyerek dünyayı düşünmek, insanı tanrıya yaklaştıran bir eylemdi. Tesalonik Denizi'nde, Kalamaria'da sazlıklar arasında, Batı Trakya'nın küçük göllerinde izlemeye doyamadığı balıkları anımsadı, böyle bir güzelliği, bir canlıyı pişirip yutmak ne iğrenç şeydi. Yahya, İsa'yı Erden Irmağı'nda vaftiz ettiği zaman, gökten bir güvercin suretinde yere inen Baba, "Oğlum budur ve ben ondan razıyım" dediği için Mihayıl güvercin eti yemeyi de büyük günah sayıyordu. Ona göre hiçbir hayvanın eti yenebilir değildi; kan yerine şaraptan, et yerine ekmekten başka değerli bir şey yoktu.

Ayion Oros'ta kaldığı sıralarda Athos Dağı'nın sadelik timsali keşişleri arasında mutlu olacağını sanmıştı; ama şarap içmeyen, suyu üfürerek içen, kıl gömlek giyip hep başı yerde dolaşan bu adamların yaşam karşısındaki kayıtsızlığı ona giderek battı;

"Kardeş, üç ayiasmos, iki meridohartia duası okudum; psaltirionu iki gecede hatmettim, tanrı bir dahakini nasip etsin" diyen papazları, çığlık çığlığa dualar okuyup deliler gibi "eksorkizo se diavole!"* diyerek haykıran çılgın keşişleri, kadın sesinden yalıtılmış bu acımasız dünyayı akla aykırı buluyordu. Bütün bunların olacağım bilmiyor muydu? Evet, biliyordu; ama bütün bunları yaşayınca hepsi ona dayanılmaz gelmişti.

Hele "aya lipsana" denilen ve "kutsal emanet" olarak nereden geldiği belli olmayan kemik parçalarına olan tutkuları, geceleri ağlayıp sızlayarak dua etmeleri Mihayıl'ın gözüne iyiden iyiye tanrısal olanın dışında bir şey gibi görünmeye başlamış, kendisinin bu olaylara tepkisinin doğuracağı sonuçları düşünerek bir gece ansızın pılısını pırtısını toplayıp Athos Dağı'ndan kaçmıştı. Çünkü kadınlar hakkındaki görüşlerini işiten kimi papazların kendisine baldıran zehiri içirip eşek cennetine yollayacakları söylentisinden ürkmüştü.

Mihayıl Athos'dan kaçtıktan sonra kutsal emanet toplamak yerine her geçtiği yerden bir taş alıyor ve onu bellek işareti olarak kullanıyordu. Her bir çakıl kendisine nerede hangi görüşmeyi yaptığını anımsatıyor, belleğin oynayacağı oyunları en aza indirgemesini sağlıyordu. Yuhanna'nın vahyi yüzünden taş toplamaya başlamıştı: *"..ona beyaz taş vereceğim, ve taş üzerinde alandan başka kimsenin bilmediği yeni bir isim olacak."* Çok taşı vardı Mihayıl'ın: Aleppo ve Damaskus'ta görüştüğü Templier Şövalyelerini beyaz ve köşeli bir çakıl temsil ediyordu, Bogomiller damarlı bir yeşil taştı, Lârende kireçtaşı, Antiyokya akik, Toris ateşte cayır cayır yanan kara bir taş, bu yurt ise yuvarlak bir sapan taşıyla belleğe yerleştirilmişti. Bunların üstünde Mihayıl'dan başka kimsenin "okuyamadığı" izler vardı: Ayion Oros'tan aldığı bir kireçtaşının üstünden, ormanlar ve tepelerden geçerken denizi bir sağda bir solda görerek şaşırdığı günleri görürdü, Bergama bir mermer parçasıydı, İkonia obsidyen, Atina süngertaşı, Girit adası da Xandiya'da bulduğu bir çömlek parçasıydı.

(*) Lânet sana şeytan!

Türkmanların çadırında konuk olmak insana kendi yurdunda olınak sevincinden başka bir duygu vermez; çünkü kimse konuğun "konuk olmasım" beklemez, kendi haline bırakır; işe güce yardım eden işgüzar bir konuğu kimse azarlamaz. Oysa sağdan soldan gelen baskınlardan cam yanmış Kürt otağında konuklara otağın efendisiymiş gibi davramrlar. Ah, ne can yakıcı bir şeydir bu! Çünkü bir konuğa istenmediğini anlatmak için onu gereksiz yere yüceltmekten kolay ne vardır? Türkmanların kadınlarına dönüp de bakmazsın. O, senin kadar savaşçı, senin kadar dik başlıdır. Bir Kürt otağında ise gözün fıldır fıldır kadın arar, ne var ki onların yalmzca sesini duyarsın: O da hayvanları sağarken ya da çocuklarına seslenirken. Kürt otağında eşitlik yoktur, en azından korku ve zulüm onları böyle yapmıştır. Harput'ta, Edese'de veya Amid'de otağ kurmuş olan Kürt aşiretlerinin çektikleri çileleri ve yılgıyı gösteren öyle yaman ağıtları vardır ki, bu ağıdı duyup da içi sızlamayan kimse yoktur. *Hele lo* diye başlayan bir ağıttan koyunlar bile etkilenir. Kürt ağıdında tüm mahlûkata sinmiş ortak bir acı vardır, insamn almmn ortasındaki bir damarı sızlatır. Ağıt; dağların, ırmakların ve ağaçların zihindeki izini başkalaştırır, insam kendi hiçliğiyle başbaşa bırakır. Kürt ağıtlarında, demircilerin demiri kırmızı bir su haline getiren kara taşları gibi sessiz, uzun ömürlü bir yan vardır. Oysa Türkman ağıtlarında birden parlayan alevlerin coşkusu göze çarpar.

Kim bilir, belki de bu yüzden aym şekilde yaşadıkları halde bir türlü eşitlenemediklcri için Kürtler ve Türkmanlar sapan taşlarıyla tutuştukları her kavgadan ölü vermeden çıkamazlar. Hattâ bu kavga sırasında arada kalan tüm hayvan ve bitkilerin öldüğü söylenir.

Cüppesinin savrulan etekleriyle adeta savaşırcasına yürüyüp tepelere tırmanan Mihayıl, Türkman otağındaki *Yılan Günü* şenliğini uzaktan, tek başına izlerken, Fâzıl'ın bu eşitler meclisinde yer alan *tek eşitsiz kişi* olduğunu düşünüyor, bu yüzden onun haline gülüyordu. Kendisi evinde gibiydi, yıldızlar neşeli hareketlerle yamp sönüyordu, buradaki şenlik sanki tüm evreni coşturmuştu, yalmzca Fâzıl -bir an önce annesinin vasiyeti-

ni yerine getirip karısına, çocuklarına kavuşmak isteyen ve dervişliği seyyahhkla karıştıran Andaluçyah bu mirasyedi- durumu anlayabilmiş değildi. Örneğin Fâzıl, *ağzını, kõŋlünü ve elgini sakınma* kuralını, yani *üç tamga* ilkesini bilmiyordu; Türkmanlar, "üç tamga" ile Aziz Augustinus'un Üç Mühür'ünü dile getirseler de, Fâzıl'm işitmeyi bilmeyen kulakları için bu yalnızca basit bir sözden ibaret oluyordu. Oysa Mihayıl kendini yoksulluğa adamış bir keşiş olarak dolaştığı tüm diyarlarda benzer tarikâtler görmüştü. Fark yalnızca şapelde yahut tekkede; sarık veya kippada;* konuşulan dilde yahut şarkıda idi. Bildiği tüm tarikâtlerde ne namaz, ne oruç vardı; ne pazar ayinine, ne de hacca inanıyorlardı. Bütün bu insanların tek ortak inancı vardı: "İnsanlar tanrının ortak çocuğudur, biri diğerinden üstün veya aşağı olamaz."

Mihayıl bazen torbasından üç taş çeker ve bu üçünün oluşturduğu bileşkeye göre fal bakardı. Türkman oymağının şenliğini tek başına, dağ yamaçlarında bir yerde keyifle izlerken, ayarsız bir sesle okuduğu ilâhinin sözlerini şaşırarak ilk taşı torbasından çıkardı: Hayır, bir çekişte iki nesne gelmişti; bunlardan ilki Kayseri volkanik taşı, ikincisi ise Epir'de bulduğu sedef kakmalı bir tahta parçasıydı bu. Bu ikiliyi tek saydı. İkinci çekişinde torbadan Rodos tüfü çıktı, geniş hendekleri, çok sıkı tahkim edilmiş olan kalesiyle ada düzlüğü ve kelebeklerin yığıldığı yamaçlar gözünün önündeydi, anason kokularını anımsadı. Sonuncu taş Isparta çakılıydı, kuş yumurtası kadar ama çok hafif bir taştı bu. Elinize aldığınız zaman hafifliği ile insanı şaşkına çevirebilirdi.

Kayseri, Epir, Rodos ve Isparta sözcüklerinden *keri* sözcüğüne ulaştı: Mum demekti bu."Mum" ise kilise veya dinle ilgili bir haber demekti. Çağrışımlarının hızına yetişmek ister gibi gözünü yukarıya dikip düşündü: Sedef su, kale savaş demekti, iyi ama bütün bunlardan neden kiliseye ait bir işaret çıkmıştı? Karışık bir durumdu doğrusu, düşünmeliydi; aslında her çeşit yoruma açıktı bu; keşiş ya bir manastıra kapılanacak, ya da

(*) Kippa: Musevî şapkası.

çobanların kaval sesinin eksik olmadığı bir dağda ölecekti.

Zihnini kurcalayan bu falı içinde taşıyarak Fâzıl'ın yanına ulaşmak için tepeden aşağı inmeye başlayan Mihayıl yine de neşeliydi. Çünkü en azından enine boyuna irdeleyeceği bir sözcük bulmuştu: Mum. Neşe içinde gelip kalabalığı selamladı ve bir Türkman gencinin sırtına şaplak indirdi.

Fâzıl gerdeğe girecek damatlar gibi utangaç bir şekilde yurt beylerinin içinde oturup ziyaretçilerin meraklı gözlerinden kendini saklamaya çalışırken, Mihayıl ortada yanan devasa ateşi uzun süre izleyip meraklı gözlerin hedefi olmayışının tadını çıkardı. Fâzıl utangaçlıktan kızarıp bozarırken Mihayıl alnına vuran meydan ateşinin yalazlarıyla coştu ve insanı eşekten düşmüşe döndüren kımızı yudumladı. Fâzıl köz üzerinden çıplak ayakla koşup geçenlere dehşetle açılmış gözlerle bakarken, Mihayıl için bu hiç de yeni bir şey değildi, Batı Trakya'daki *anastenaria** törenlerinde bunun gibi onlarcasını izlemişti.

Mihayıl Fâzıl'la birlikte başlayan bu maceranın sonunu görmek için adeta çıldırıyordu, çünkü gökte aradığını yerde bulmuş, yitip gitmiş bir efsaneyi damarından yakalamıştı. Fâzıl annesinin vasiyetinin peşinden yürürken, Mihayıl da azizlerin kutsadığı düşü bulacaktı. Anadolu'da mihmandarı olduğu bu yabancı adam, şimdi bilmeden kendisinin mihmandarı olmuştu.

2

Türkman kocası Handili'nin dört bir yana koşturduğu habercilerinden biri de Peristrama Emiri Stavro'nun konağına ağzı köpükler saçan yarı çılgın bir atla geldiğinde habercinin hali nöbetçileri telaşa düşürdü. Stavro Kalveri'deki Aziz Gregorios Ayini'ne katılmış olduğu için kendisini Siranuş'a götürdüler. Emir'in karısı, habercinin kötü haberleri getirenler gibi gelmiş

(*) Anastenaria: (Yunanca) Yeniden doğuş.

olmasına karşın, onu soğukkanlılıkla karşıladı; *Türkman Beyi Handili'nin Pir Haydar'ın yeğenini bulduğu için bir toy* düzenlediğini, bu nedenle Stavro'yu da davet ettiğini* öğrenince habercinin ortalığı telâşa veren geliş biçimine, bir emîr konağına gelmenin âdâbını bilmeyişine kızmayı, onu azarlamayı unuttu ve dehşetle ayağa fırladı. Sanki Küçük Tamara'sı öksüz kalacakmış gibi korktu, adama yanıt olarak ne söyleyeceğini bile unutup odadan dışarı çıktı ve kendisine bir at hazırlanmasını söyledi; Kalveri'ye gidecekti.

Siranuş'un yapacağı şeyi herhangi bir haberci de yapardı elbette, ancak kadının gitmek istemesinin nedeni açıktı: Kocasının *bir gün Haydar'dan haber geleceği ve bu haberin kendisinin felaketi olacağı* saplantısı, şu andan itibaren bir kuruntu olmaktan çıkmıştı. Siranuş kocasının tüm acılarının farkındaydı, onun Handili'nin çağrısı karşısında yaşayacağı sıkıntının tüm yaşamlarını etkileyeceğini hissediyordu. Kalveri'ye gitme kararını anlık bir sezgiyle gözden geçiren genç kadın, Stavro'nun gelmesini beklemenin daha doğru olacağını anladı. Ancak yalnız başına beklemeye gücü yetmediği için birisine sığınması gerekiyordu, yazıcıya "İğumenos Hazretleri"nin** hemen konağa gelmesi için adeta yalvaran bir rica pusulası yazdırıp aceleyle manastıra bir güvercin uçurttu.

İğumenos konağa gelip de olayın ne olduğunu öğrenince Siranuş'u yatıştırmak yerine önce haberciye olayın ne olduğunu bir bir anlattırdı: *Haydar-ı Zülcelâl'in yeğeni olduğunu söyleyen bir adam gelmiş, şimdi Handili'nin yanındaymış.* Peki nereden anlamışlar Haydar'ın yeğeni olduğunu? *Çünkü adam çok uzak bir yerden geliyormuş, Haydar'ın tüm sülalesini sayabiliyormuş, üstelik Niğde melikinin büyük kızı Gülcihan'ın Kürtler tarafından kaçırıldığını, kendisinin de bu Gülcihan adlı kadının oğlu olduğunu söylüyormuş.* İyi ama Haydar adıyla bir sürü adam dolaşmış ortalıkta, bu kişinin doğru söylediği nereden belliymiş? *Elçiye zeval olmaz, bilmiyorum derse sorulmazmış.*

(*) Toy: Şölen, eğlence.

(**) İğumenos: Kilise hiyerarşisinde Piskopos'tan sonra gelen papazdır. Ofendis sözcüğü ise "efendi" anlamına gelmektedir.

İğumenos, Türkmanların ya çok usta bir sahtekâr tarafından aldatıldığını ya da bu olayın bölgedeki hareketlenmeyi hisseden Tatar casuslarının işi olduğunu söyledi. Siranuş bu yoruma katılmak istiyordu, ancak kılı kırk yaran Stavro'nun bu yorumları boşa çıkartacağını hisseder gibiydi. Henüz Stavro gelmeden onu ikna edecek bir çıkış yolu bulmanın önemini ısrarla vurgulayan Siranuş, İğumenos'un soru dolu bakışları karşısında açıklama yapmak zorunda kaldı: "Stavro çok ağlıyor *padera mu*"* dedi. "Çok ağlıyor, korkarım ki, annesinin ölümünden çok etkilendi. Korkarım ki Haydar'ın torunu olmanın tüm aileyi lanetlediğini düşünüyor."

İğumenos iliklerine kadar titremesine karşın "çok saçma" dedi, bir yandan da Haydar'ın yok oluşundan sonra tüm ailesinin ıeci bir şekilde darmadağın oluşunu düşünüyordu: "Kızım bunlara inanmamak gerek" dese de, sesindeki inanan edâyı saklayamıyordu. Bu nedenle "iş olacağına varır" dedi. Siranuş ağlıyordu artık; İğumenos kendisini rahatlatacak yerde daha da gerginleştirmişti. Yaşlı ve deneyimli bir insan olan İğumenos durumu düzeltecek çıkış yollarını bir bir düşünüyor, Stavro'yu Handili'nin yanına göndermemek için öne süreceği gerekçeyi temellendirmeye çalışıyordu. Sonunda Siranuş'a "Kızım bu işi bana bırak" diyerek kocası geldiğinde ortalıkta görünmemesi için kadını uyardı. Siranuş pek emin olmasa da bir umutla söylenene razı oldu ve odadan çıktı.

İğumenos, Stavro gelince *Tatar casuslarının bir haber yaydığını* söyleyerek konuyu açmaya karar verdi. Bu olayın haberciyle değil de rivayetle kendi kulağına geldiğini söylemenin en doğrusu olacağına karar verdi. Bu yüzden Türkman haberciyi atını dinlendirmeye fırsat bile vermeden derhal yolcu ettirdi. İğumenos Efendi, Stavro'ya "Tatarlar senin saf değiştirdiğini bildiği için ortalığı yavaş yavaş karıştırıp güçleri bölmek istiyor olabilirler" diyecekti. Peki Stavro *Haydar'ın bir yeğeni olduğunu Tatarlar nereden biliyor* diye sorarsa ne yanıt verecekti? Kolaydı bu; böyle bir şeyin olduğu kesinlikle yalandı. Son soru: Peki

(*) Padera mu: (Yunanca) Babacığım.

Handili *neden davetime gelmediğin halde bir kibarlık edip sağol bile demedin* diye sitem eder de Stavro kendisine bu haberin neden ulaştırılmadığını sorgularsa ne olacaktı? Iğumenos tüm sorumluluğu üzerine almaya karar verdi, çünkü başka türlü olursa öyle görünüyordu ki işler fena halde karışacaktı. Belki de Konya Sultanı *bu bölgeye Hıristiyan emîrlerin uğursuzluk getirdiğini* bahane edip *bir kâfiri* başlarına bela edecekti.

Stavro o gece gelmedi, yatağında huzursuzca dönüp duran Siranuş, konuk odasında oturduğu yerde uyuklayıp duran ve Stavro'yu bekleyen Iğumenos'u boş yere yorduğunu düşünüp kendine kızdı. Yaşlı adam büyük bir sabırla, Stavro her an gelecekmiş gibi uyur uyanık bekliyor, konak çalışanlarının nazikçe yatağa buyur etmelerini geri çeviriyordu. Sonunda oturduğu minder üzerine devrilip horultuyla uyudu. Sabah kalkıp dereye indi, biraz yürüdü ve bir şapelde dua etmeye başladı. Kuşluk vakti, Stavro'nun geldiğini haber verdiklerinde, sanki geceyi Emîr'in konağında geçirmemiş de şimdi geliyormuş gibi konağın bahçesine girdi. Güvercinliğe bir haberci kuşun indiğini gördüğü sırada Stavro neşeli bir havayla kapıdan çıktı, eğilip Iğumenos'un cüppesine işlenmiş haç betimini öptü, hâl hatır sordular, Stavro Kalveri'deki Çiftaslan Dergâhı'ndan yakındı, *bu din düşmanı kadının babamızla alay ettiğini* söyledi, Iğumenos için bu konu hakkında konuşmanın daha uygun olacağını düşündüğü belliydi, ama yaşlı papaz bu konuyla ilgilenmedi ve lafı Haydar'a getirdi: Ortalıkta Haydar'ın yeğeni olduğunu söyleyen bir divânenin dolaştığını, Türkman kocası Hantili'nin bile bu yalana inandığını söyledi. Stavro korkulan tepkiyi göstermedi, sadece "yalan dolan da olsa bu söylentiler niye çıksın ki" diyerek kuşkulu göründü. Siranuş gülerek çıktı dışarı, üzeri balmumuyla mühürlenmiş bir kâğıdı uzatırken "Güvercin şimdi geldi" dedi. Stavro kâğıdı açtı, not kısacıktı, Stavro karısına yüzünü buruşturarak baktı ve "Başhisar Emîri beni yamna çağırıyor" dedi. Karısının bu haber karşısında gösterdiği sevinçli tepkiye anlam veremediği gözlerinden okunuyordu, Iğumenos'a baktı: Onda da aynı mutlu ifade göze çarpıyordu. Stavro ekşimiş bir yüzle büyük kızına baktı, burnunu

karıştırdığı için kıza bir tokat vurup onu içeri kovaladı, papazın olanları gördüğünü bildiği için utançla kızarıp gülümsedi, yetişkinlere öykündüğü her halinden belli olan oğlunun başını sıvazladı ve yüksek sesle hizmetkârlara seslenip ayran getirmelerini buyurdu.

3

Güneyden gelen her yolcu dağları aştıktan sonra aşağıda dümdüz bir deniz gibi uzanan Konya Ovası'nı görür. Mâ-herîd de, tıpkı Konya gibi düzlüktedir. Segoviyye kentinden aşağıya doğru, tatlı bir eğimle kıvrılarak inen yollar, tıpkı Konya'nın batısındaki ikiz tepelerden aşağıya inen yollar gibidir. Büyük dağların görünümüne alışmamış ve ömrü Andaluçya'da geçmiş bir yolcunun yabancılık duygusunu *Ikonium düzlüğünü* görünce yitireceği bellidir.

Meram tepelerinden aşağıya doğru baktıkları zaman, Kurtuba'da doğup Ma-herîd'de büyüyen Fâzıl, ülkesine gelmiş gibi heyecanlandı ve elinde olmadan Katoliklerin o patavatsız dilini anımsadı. Sıcaktan ötürü dalgalanan havanın titreşimleri arasında çan kulelerini görür gibiydi; sanki uzaktan bir koyun sürüsü geçiyor ve Katalan çobanları genizden gelen sıtma görmemiş sesleriyle hayvanlara bağrışıyorlardı. Konya'nın batısındaki ikiz tepelerin arasından aşağı inerken Ma-herîd'i düşündü, orası da böyle güneşten kararmış gibi duran, tozlu, dümdüz bir şehirdi; ancak Konya'da büyülü doğu efsanelerini doğrulayan görkemli bir hava vardı.

Her tüccar gibi yolculukları kanıksamış olsa da, bir türlü alışamadığı bir coğrafyadan yorulmuş olan Fâzıl, sonunda neşelenmişti. Onu göklere çıkaran Türkmanların coşkusundan bile böylesine zevk almamıştı. Ticarette acelesi olmayan, ticaret için gittiği her yerde aylarca yaşayıp da sıkıntı çekmeyen Fâzıl, ticaret için gelmediği Anadolu'da "işsizlikten" ötürü sıkıntı içindeyken, şimdi bu sıkıntıdan sıyrılmış görünüyordu. Çünkü burası-

nı vatanına benzetmişti, Mihayıl'a şehri gösterip Andaluçya'mn da aynen böyle göründüğünü anlatmaya çalışıyordu. Tamdığı günden bu yana ilk defa bu denli coşkulu görünen Fâzıl'a alaycı bir yüzle bakan Mihayıl, onun Andaluçya ile Konya arasında kurduğu bu benzetmenin özlemden kaynaklandığım düşündü. Fâzıl ise varlığını bir güvence saydığı arkadaşının kendisine inanmadığını bilmeden Andaluçya'yı övdü, havasını suyunu övc öve göklere çıkardı, sütlerini ballandırdı, ağaçlarını dillendirdi.

On iki gün boyunca kendisini tutsak gibi hisseden, Türkman yurdundan çıkamayacağı korkusuna bile kapılan Fâzıl, Mihayıl'a minnettardı. Çünkü onu Türkmanların elinden "kurtaran" Mihayıl'dı, Türkmanlara Fâzıl'ın Niğde'ye *yalnız gitmesinin* bir ana vasiyeti olduğu yalanını söylemese, belki de *"o Türkman oymağı senin bu Türkman oymağı benim"* dolaşırken adamcağızı canından bezdireceklerdi.

Önlerinde uzayıp giden ovaya bakıp içini çeken Fâzıl, annesinin anlattığı bir efsâneyi Mihayıl'a aktararak yaşadığı duyguları tanınlamak istedi. Bu hikâyeye göre bir ülke varmış ki insanlar hep birbirlerinin davramşlarım tekrarlaya tekrarlaya o ülkeyi kurmuşlar. Bir insan ne yaparsa öbürü de aym şeyi yaparmış. Bir kimse sana vurdu mu sen de ona vururmuşsun ki kavgalar öyle başlarmış. Ölen birini görürsen sen de ölürünüşsün, kadınları doğum yaparken kimse göremezmiş, eğer bir erkek doğum yapan kadını görürse, hemen kıçı yırtılmaya ve oradan bir veled çıkmaya başlarmış. Bir insandan uzaklaşmak için ona sırtım dönermişsin ve herkesin birbirine sırt dönmesi bu ülkenin sonunu getirmiş. O gün bu gündür, dünyanın herhangi bir yerinde senin yaptığının aynısını yapan bir insan daha varınış ve her kim kendisinin aymsım bulursa ölümsüz olurınuş.

Fâzıl "ölümsüzlük duygularının sınırında yaşadığını" anlatmaya çalışıyordu Mihayıl'a; Ma-herîd'in benzerini bulduğuna göre kendisinin benzerini de bulması şaşırtıcı değildi artık, şimdi benzeri çıkıp gelse şaşmazdı.

Hemen önlerinde duran kente bir an önce kavuşmak için hızlı hızlı yürüyen iki yolcu, kentin tüccarlarımn yerleştiği dış mahallelerini aceleyle geçip kale kapılarından birine geldiler,

ayakbastı parasım ödeyip içeri girdiler. Oluk oluk su akan meydan çeşmelerinin yanından geçip bakır esnafının birbiriyle yarışır gibi bakır dövmesine şaşarak, çekiçlerin koca kazanlar üzerindeki ritmine ayak uydurup yürüdüler. Tahta kaşıklar ve çeşit çeşit beşikler dükkânların önüne yığılmış veya rasgele asılmıştı; çömleklerin bin bir çeşidinin satıldığı çömlekçiler çarşısı kızıl renkli bir kabak tarlası gibiydi. Baharatçılar sokağında dükkânların önünde duran şişkin torbalardan yayılan karabiber, fulfül, zencefil ve safran kokuları, *üzerinde buğuları tüten karidesli bir İşpiliye pillâsının* çağrışımlarıyla yüklüydü. At pazarının atları, un pazarının una bulanmış köleleri Fâzıl'ın adetâ kendinden geçmesine yol açmıştı. Bu ne kadar büyük ve görkemli bir şehirdi! Çocukluğundan beri ününü işittiği *Ikonium,* Tatarların yağmasından arta kalan haliyle bile insanı şaşırtan bir müzik gibiydi ve buğulu bir dansın esinleriyle doluydu. Şehir kocaman bir dış kale ile çevriliydi: Kalenin içinde kubbeleri göz kamaştıran kiliseler, çatıları ışıltılı havralar, çinileri ve taş işçiliğiyle insanı aptallaştıran camiler ve saraylar ayrı ayrı mahallelere serpiştirilmişti. Burada Napoli kiliselerinin çan kulelerini ve Andaluçya'nın köşeli minarelerini gölgede bırakan zarif minareler vardı, şehrin dinlere göre bölündüğünü uzaktan bile belli eden farklı yapılar birbirleriyle güzellik yarışı içindeydi. Kırmızı külâhlı Mevlevî dervişlerin, papazların, hâcelerin, başındaki *kippadan* Musevî olduğu belli olan şekercilerin, başı kabak Haydarî dervişlerin, sarıklı Selçukî askerlerinin, sivri tepeli miğferleriyle devriye gezen Moğol askerlerinin, *çar* denen siyah örtülere bürünmüş Ermeni kadınlarının, başı açık ve saçı örgülü Türkman kadınlarının adım başına insanın karşısına çıkabildiği bu şehir, kendisi için yapılan övgülerden çok fazlasını hak etmişe benziyordu.

Dergâhlardan yükselen ney, çalpara veya kudüm seslerinin insanların "ya hü" seslerine karışarak sokakları kapladığı bu şehirde ne bildiği Hıristiyanlık ne de Müslümanlık vardı. Müslüman yapısı olduğunu öğrendiği imaret, medrese veya vakıf binalarında heykeller, resimlerle süslenmiş çiniler görüyor, müzikli ibadetler işitiyordu. Burası, resim yapmayı günahtan say-

mayan, mezar taşı olarak heykel kullanan, pencerelerinde ve kapı girişlerinde kanatlı atların, fillerin, aslanların kabartmaları bulunan tuhaf bir Müslüman şehriydi. Bu şehir Kahire, Pompei, veya Toledo'da gördüğü çok şeyin üst perdeden bir bileşimiydi. Böyle bir durumu bir Müslüman olarak hiçbir yerde görmemişti, Hıristiyan zannettiği kişilerin Müslüman, putperest zannettiklerinin derviş çıkmasından şaşkına dönmüştü.

Bir hamn önüne geldikleri vakit Fâzıl'ı kolundan çekip durduran Mihayıl, ona hanın giriş kapısı üstünde duran bir kitabeyi gösterdi. Fâzıl yazının *Romaikos dilinde* olduğunu gördüğü için, yazıya ne yapayım, anlamam ki dercesine boş boş baktı. Kitâbe hanın bir vakıf işletmesi olduğunu belirtiyordu ve üzerinde şunlar yazılıydı:

ΣΗΟΑ ΑΗΙΡΔΕ ΔΕΔΟΥΑΕΡ ΚΙΜ ΒΟΑ ΙΜΑΡΕΤΕ
ΣΑΝΚΤΟΡ ΡΑΒΒΙΜΥΖ ΕΙΑΕΔΥ ΡΑΗΜΕΤ
ΑΔΙΝΙ ΙΡΔΙ ΒΟΥ ΗΑΝΑ ΒΑΝΙΣΙ
ΛΑΡΕΝΔΕΙ ΑΒΔΟΥΑΛΑΗ ΙΒΝΙ ΑΗΜΕΤ

ΒΟΥ ΗΑΝ ΠΑΡΑΚΑΕΤ ΑΥΘΕΝΤΕΣ ΗΑΙΡΑΤΙΔΟΥΡ
ΣΕΝΕΙ ΜΕΑΙΚΙΕ ΙΟΥΑΙΟΥΣ 662*

Mihayıl arkadaşım şaşırtmak istediği için, tane tane okuyarak Fâzıl'ın yüzündeki anlama bakıyordu: "Bu han Paraklet Efendi ismiyle zâkir birinin hayrâtı imiş" Fâzıl pek de oralı olmamıştı, Mihayıl onu durdurârak kitabenin anlamını açıklamaya çalıştı. Mihayıl'ın ısrarcılığı yüzünden hayret etmesi gerektiğini çıkarsayan ama hayret edemeyen Fâzıl, "ne oldu" dercesine baktı. Mihayıl "Te vre sende idrak yoktur?" dedi, sesini tatlılaştırıp kızgınlığını bastırarak: "*Fili mu,* bu ham evvel emirde *Ortodoksa*, âhirde Müselman bir kimesne binâ itmiş. *Grafis Onoris Memoria* süyler bunu." Fâzıl buna pek de aldır-

(*) Sol âhirde deduler kim bol imârete
Sanktor rabbimuz eyledu rahmet
Adını irdi (verdi) bu hana bânisi
Larendeî Abdullah İbni Ahmet

Bu han Paraklet Authentes (Ofendis) hayratıdur
Senei Melikiye Iulius 662 (1261)

madığını belli eden bir hareketle yürüyüp içeri girerken Mihayıl yetişti: "Bekle vre divane, *epigoni*! Hangi Müselman Allah'a *Sanktor rabbimüz* deyuben şathiye ider? Bol kimesne *Muhammed adını aldum Ahmet oldum* deyüptür. Paraklet kimdir bilin mi? Muhammed'dir kim Agios Yohannis* vahyinde müjdelenmişdür: Hacı Bektaş müridleri der kim: Paraklet *on ikinci ayios sanktoramızdur,* mehdîdür."

Mihayıl'ın talihsizliği belki de bir yabancıya derdini anlatmaya kalkışmasındandı: Fâzıl, Aynoroz'lu bir keşişin heyecamn anlayamayacak kadar bu kültürden uzaktı, Mihayıl onunla aym dili konuşarak derdini anlatacağını sanmakla yamhyordu, Fâzıl'ın *Hacı Bektaş müridleri de kim?* diye sormayı düşünüp vazgeçtiğini bilemezdi.

4

İnce bir gömlek ve paçalı donla fırın işçiliği yapan Civan kaç gündür burada olduğunu tam olarak bilmiyordu. Oria burada kaldığı süre, aylar kadar uzun gelmişti: Gün ışığını hiç görmüyordu, ağaç diye bir şeyin varlığını, köle olarak çalıştırıldığı fırına odun atarken ammsıyordu, kendi vatam bir düş haline gelmişti. Kapalı yerde sürekli tutulanlara özgü derin nefes alma gereksinimi onu boğmaya başlamıştı, hücresinde hezeyanlar içinde çocuk gibi ağladığı, adının *Kubaba* olduğunu öğrendiği çıplak kadın putuna yaslamp onunla sanki kendini dinliyormuş gibi dertleştiği görülüyordu.

Burada yaklaşık yirmi gündür kaldığını hesaplamıştı; ama bu hesap, geceyle gündüzü seçemediği için yanlış da olabilirdi. Tutsaklığı süresince öğrendiği en önemli şey, burası bir eşkıya ini değil, tehlikelerden korunmak isteyen insanların yaşadığı bir yeraltı köyüydü. Bu köy, gerçekten çok kalabalıktı, üç ayrı fırında yüzlerce ekmek pişiyor, bunun için bir düzine in-

(*) Agios Yohannis: (St. John) Aziz Yuhanna.

san koca koca hamur teknelerine giriyor, katırlarla yalnızca gece vaktinde getirilen kocaman un çuvalları ambara yığılıyordu. Hele o kadar güzel çarıklar ve *pantiflalar* yapıyorlardı ki, bunların eşşizliğini anlamak için görmek yeterliydi. Çocukluğundan beri bildiği şekerlemelerin ve pestillerin nereden geldiğini anlamak ona dokunaklı gelmişti, demek ki bu insanlar köyün dışma çıktıkları vakit yaşadıkları hayata ilişkin hiçbir iz bırakmadan dolaşıyorlardı.

Bu nasıl olabiliyordu? Tek gerçekçi yorum vardı: Bu insanlar kışm Çukurova'ya inip çadır kuruyor, yazm ise müslümanmış gibi dolaştıkları diyardan çıkıp kendi dünyalarına geliyorlardı.

Köyün yönetiminde yaşlı kadınlar ciddi olarak söz sahibiydi. Burada kadın ve erkek arasında Hıristiyanlığın veya Müslümanlığın koyduğu yasaklar yoktu, kadınlar başı açık dolaşıyor, çocuk emzirirken memelerini uluorta çıkarıyorlardı. Yaşlı erkekler dışında erkek göze çarpmıyordu, bunun nedenini akşamları sürünün ağıla indirilişinden anlamak mümkündü, genç erkekler sürüyü otlatıp akşam içeri alıyordu.

Köyde Türkman dili konuşuluyordu, Ermeniceyi iyi konuşanlara da rastlanıyordu. Kadınların çoğu Türkman dilinden başkasını bilmiyordu. Eğer bir kadın Ermenice biliyorsa bu ticaret işlerinde yer aldığına işaretti, -ki bazen elişlerini, kilimleri ve yiyecek maddelerini satmada kadınlar öne çıkmak zorundaydı.- Pazar ve panayırlarda kadın elişlerini satan erkeklere hırsız gözüyle bakılırdı ve onların zindana atılma olasılığı yüksekti. Bu yeraltı köyünde zorunluluk dışında kadınlar topluluktan ayrılmıyordu.

Köyün en karmaşık görünen tarafı diniydi: Sanki putperesttiler ve hattâ dinleri yok gibiydi. Civan işte tam bu noktada yıllardır içini kemirip duran "Dinsizlerin içinde, tanrısızlığın verdiği bir sıkıntı ve boşluk var mıdır?" sorusunu düşünüyordu: Dinsiz bir insanın mala mülke tapmaya başlayacağım, din boşluğunu kötülük ve hırsızlıkla dolduracağım söyleyen Başpapaz Vartanyan'ın vaazlarını anımsadı, burada öyle bir boşluk, kötülük ve hırsızlık yoktu.

Hücresine bir hasır yatak getirmişlerdi, yatarken üstünü

Hintkeneviri liflerinden örülmüş bir çulla örtüyordu, kapalı yerde kalmaktan ötürü nefes alamadığım düşündüğü için kendisine kızsalar da yatarken kandillerini söndürmüyordu. Düşleri hep ıstırap doluydu, bazen uyandıktan sonra da düşün etkisinden kurtulamıyordu.

Bir ara insanın ölümüyle yaşamı arasındaki çizgiyi bilemeyeceğini, öldüğü ânı anmsayamadığı için kendini *yaşıyor zannettiğini* kabullenmek istedi. Düşünüp öldüğü âm anımsamaya çalışıyordu durmadan. *Acaba ben ormanda yürürken yıldırım mı düştü üzerime, yoksa gördüğüm ayı beni yalayıp yuttu mu?* Sonra eğer cehennemdeyse neden kanatlı meleklerin gelip kendisini sorguya çekmediğini, neden burada Hıristiyanlığa ait hiçbir şeyin bulunmadığını sorguluyordu.

Ölmediğini, özellikle Şamnalika adlı kadının kendisiyle yaptığı söyleşilerden anlıyordu; çünkü sürekli olarak "dışarıdan" söz ediyordu kadın, sürekli olarak Civan'ı sorguluyordu. Anlaşılan, Civan'ın yalan söylemediğine inanmıştı. Civan da Şamnalika'yı sorguluyordu, burası neresidir, dininiz nedir, kadınlar niye böyledir..

Civan geceyarılarında ağlayarak Surp Asvadazin'e,* Grigor'a, kutsal ruha yalvarıyor, yaşadığı acıları, sağ elinin parmak boğumlarını sayarak çektiği düşsel tesbihine diziyordu. Beli ağrımaya başlamıştı çoktandır, bu yüzden dizlerini karnına doğru bükerek uyumayı bir alışkanlık haline getirmişti. Azize Meryem'in başı örtülü dokunulmazlığından, götü başı meydanda putlar cehennemine düşmenin gülünçlüğünün farkındaydı. Başörtüsünün insan bilincinin derinliklerinde uyandırdığı çıplaklık merakı, anlık bir düşünce olmaktan çıkmış ve sürgit bir gerçekliğe dönüşmüştü. Civan insanın genel ahlâka aykırı saydığı şeyleri, onların içine bütünüyle daldığı zaman ahlâksız bulmadığını düşündü. Çünkü memeleri meydanda bebe emziren, ayıp duygusu kalmamış kadınların, başka kadınlar kadar rahat oluşundan çıkardığı anlam buydu. Biz ne varsa zihnimizde oluşturuyor, sonra da buna uymayanı yargı-

(*) Surp Asvadazin: (Surp Astvatatzin) Azize Meryem.

lıyorduk. Çünkü zihnimizdeki kalıplara göre "hazinesini" sakınmayan kadın hemen erkeğin altına yatar; oysa bu cehennemde kadınlar istemedikleri erkeğe gülücük bile vermiyordu.

Bu yeraltı insanları sanki hayvanlar dünyasında yaşıyorlardı. Kendileri karınca yuvasında idiler; boğa, yılan, aslan, kartal, sanki bunların kardeşleriydi. Geyikler için türkü söyleyen Türkmanlar, omzunda şahinle dolaşan Çepni avcısı, ölünce güvercine dönüştüğü söylenen Hacıbektaş, kuşların dilini bilen Süleyman ve Ortodoksların boğa resmiyle betimledikleri Luka, acaba hep şu yeraltında yaşayanların geçtiği yoldan mı geçip yeryüzüne çıkmışlardı?

Ayak bileğini ağır bir biçimde inciten bukağısına küfrederek belini tutan Civan, kaldığı hücrenin artık ezberlediği duvarlarına boş boş bakarak düşünüyordu. Bir ara yan döndü, yüreğinin basıncına dayanamayıp yeniden sırtüstü yatmaya başladı. Yalnızlık, ağrılarını artırmış gibiydi. Yüreğinin zonklaması, kaşıntılarının çoğalması, boynunun ve omuzlarının tutulup ağrımaya başlaması artık iyiden iyiye rahatsızlık veriyordu. İnsanlar arasında olağan bir biçimde yaşarken bu ağrılar belki yine vardı; ama artık onları dert edebileceği yalnızlıktan başka lüksü yoktu.

Yattığı yerden aklına çocukluğunun masalları geliyordu, zihninde hocası Vartanyan'ın gençliği beliriyordu nedense, annesinin ezik gururu, Rupenid prenslerinin ışıltılı giysileri, Türkman göçerlerinin uzak bağırtılarla giden sürüleri gözünün önünde dolaşıp duruyordu.

Bir masal vardı, yeraltındaki canavarı öldürmeye giden Davit Sasunki, karşısına çıkan kadın kılıklı şeytana haç biçimindeki kılıcını vurunca şeytan ölür. Bir uçurumun kenarında duran Sasunki sarmaşıklardan yaptığı iple aşağı inerken ipin yılan olduğunu anlar. Beline dolanan yılanı kılıçla kesince aşağı düşmeye başlar. Ancak bir taşın üstüne çakılıp da öldüm mü diye kendini yokladığında bir kuşun sırtında olduğunu farkeder. Kuş onu yerin yedinci katına uçarak indirir. Canavarın uyuduğu kafese giren Sasunki, onun hangi organını keserse ikiye katlanacağını bildiği için hazırladığı plânı uygular: Yanında getirdiği aynayı canavara gösterir göstermez ömründe hiçbir zaman

kendini aynada görmemiş olan canavar kendi hayaline saldırır. Bu durumda aynadaki canavar da saldırıya geçmiş olduğu için, biri ne yaparsa öbürü de aynısını yapan iki canavarın kısırdöngü içindeki boğuşması başlar. Canavar bunun bir tuzak olduğunu anlar ama kısır döngüden çıkamaz. Sonunda aynayı parçalar. Sasunki zaten bunu beklemektedir, çünkü bu durumda canavar da tıpkı görüntüsü gibi paramparça olmuştur. Tutsak prensesi hücresinden kurtaran Davit Sasunki kuşun sırtına yeniden binip güzel kadım yeryüzüne çıkarır.

Civan bu masaldaki yeraltına şaşıyordu artık: Nasıl oluyordu da yerin altından üstüne doğru uçulabiliyordu? İşte şu içinde tutsak kaldığı yeraltı ülkesinin böyle ejderleri, kuşları, uçurumları yoktu. Yerin altında ne vardı? Sonsuz bir toprak mı, yoksa tepsinin altındaki gibi bir boşluk vardı da, öylece öküzün boynuzunda mı duruyordu? Yoksa burada boğa başlı iblisler yaşıyordu da onları kendisine göstermiyorlar mıydı? Köpek kafalı cinlerin, tek ayaklı ve tepeden gözlü canavarların, yüzleri göğüslerinin ortasında duran kafasız şeytanların ülkesi burası mıydı? Belki de burada tek göğüslü kadınlar vardı ve bu kadınların göğüslerinde ineklerinki gibi dört emcik duruyordu. Bu kadınlar tek dişli ve ayakları çift tırnaklıydı. Kim bilir belki kılık değiştirip yanma geliyor, odadan çıkınca gerçek hallerine dönüyorlardı.

Kahraman Davit Sasunki ile kendisinin durumu arasında ne inanılmaz zıtlık vardı! Hiçbir gücü yoktu ve ne yazık ki tutsaktı! Kendisini kim, hangi kuşun kanadına binerek gelip kurtaracaktı?

Şamnalika'nın "Utu" dediği yuvarlak şapkayla dolaşması kadın kılığına girerek kapı kapı dolaşan Türkman veletlerinin "saya gezmesi"ni çağrıştırıyordu. Bu çocuklar ceplerine doldurdukları buğday tanelerini saça saça evleri ziyaret eder, başlarına giydikleri tuhaf şapkayla "udu gezdirir"lerdi. Bu kıyafetle geldikleri evlerden elleri boş dönmez, mutlaka bir yiyecekle ödüllendirilirlerdi.

Ortodoksların resimlerindeki aziz hâlesi ile Şamnalika'nın şapkasının güneş halkasını temsil eden dairesel yapısı arasın-

daki benzerlik rastlantıdan başka bir şey olmasa gerekti. Çünkü Şamnalika azize olabilmek için çok gençti, yirmi beş yaşındaydı, güzelliğinin doruğunda idi; ancak Civan onu hep cellâdı gibi algıladığı için önceleri bunu fark etmemişti. Şamnalika'mn güzelliğini fark etmesi, onun iyi niyetli olduğunu anlamasından sonra oldu. Gerçi aralarında tartışma çıkmıyor değildi, Civan "beni bırakın" diye yalvardıkça Şamnalika bunun olanaksız olduğunu söylüyor, Civan'ın hıçkırıklar içinde ağlamasını katı bir yüzle izliyordu.

Civan yattığı yerden genç kadının hayalini içinde gezdirerek dizini ovdu. Genç kadının kişhur dediği kil levhalar getirdiği geceyi ammsadı. Şamnalika ona bu topluluğun unutulmuş bir dili ve yazıyı kullandığını, bu levhaların Kizzuvatna dediği mağara ülkesinin incili olduğunu söylemişti. Sonra karşılıklı oturmuşlar ve genç kadın kil levhalardan birini okumaya başlamıştı. Böylece Civan'la Şamnalika'nın, fırında işler bittikten sonra hücreye kapamp levha okuduğu günler başladı.

Şamnalika bugün yoktu, çünkü bugün anaların anası tanrıçanın toprağa uzamp üzüm suyu içerek yeraltına geçeceği günün törenleri yapılacaktı. Bir ara genç kadın Civan'ı çıldırtan açıklıkta bir giysiyle, Civan'ın gözüne ilişmişti, memelerini neredeyse fışkırtan bir tören giysisi taşıyordu, tuhaf bir dilden şarkılar mırıldanan kalabalığa karışmadan önce hüzünlü gözleriyle Civan'm Güz Âyini olduğunu tahmin ettiği bir törene gitmişti. Gregoryenlerin açık havadaki andastan ayinleri gibi bir üzüm ayiniydi bu; ancak kadınların bereketine ve kutsallığına inandıkları için erkeklerin katılamadığı bir ayindi. Uğultulu kalabalığın başında yürüyen ve *Anniyata* denen *battal ebe*, bin yaşında bir kadın gibi buruşuk yüzü ve dişsiz ağzıyla dua okuyor ve kadınlar onu izliyordu:

> "Şa'd İştar para a haonta andator memaahti naat dumu nam lû uru lû aş iştamaaşdu nuziladuva numun d'utuşi." *

(*) Tanrıça İştar'ın ilâhî adaletinden söz edeceğim. İnsanoğlu işitsin ve gelecekte onun oğlu tanrıça İştar'a saygılı olsun (İştar Yazıtı'ndan alınmıştır) – y.n.

Civan kalabalığın arasında güzel kalçasını sallaya sallaya giden Şamnalika'nın kışkırtan cinselliğini düşleyerek kuduruyor ve şehvetli sözler söyleyerek kendi kendini okşuyordu. *Şamnalika geldi, memeleri dimdik, şöyle bir bakındı.* Yeniden: *Şamnalika geldi, memeleri dimdik.. Sonra Şamnalika'nın zarif yüzü, derin bakışları.. Of. Kutsal peder.. Babamız.. Babamız..* Dudakları gerilmiş, gözleri kaymış bir şekilde yattığı yerden Şamnalika'yı düşünen Civan, zihninin buğusunu yoğunlaştıran cinsel ürpertilerle Kubaba'nın heykeline baktı. Hayalindeki Şamnalika kışkırtıcıydı: *Şamnalika kapıdan girdi, memeleri dimdikti.. Şamnalika'nın elinde kil-levha vardı, baldırlarını yere yayıp oturdu. Levhaya baktı, bana derin bakışlar yollayan gözleri, levhaya da aynı derinlikle bakıyordu.*

Civan'ın hayalindeki Şamnalika levhayı önce okuyor sonra kıvrak bir Ermeniceyle Civan'a anlatıyordu. İlk okuduğu levhanın konusu *Tabal* ülkesiydi:

> *Şöyle der:*
> *Tabal krallarının dili birbirine bakışımlı sözcükler üzerine kurulmuştur. Bunun nedeni herşeyde bu bakışıklığın olmasıdır Örneğin iki ayak, yüzün iki yarısı, ön iki diş, iki burun deliği, iki kulak..*
>
> *Şöyle der:*
> *Tabal ülkesinde bir dağa neresinden tırmanırsan tırman, üzerinde ne kadar dolaşırsan dolaş, indiğin yer çıktığın yerdir.*
>
> *Şöyle der:*
> *Burada hiçbir insanın tek çocuğu olamaz. Herkes bir'den fazla çocuk yapar ve iki çocuklu olmak bakışımlı olmaya uymaz: En iyisi üç, beş yedi gibi ilerleyen tek sayılardır. Bu ülkede bir insanın ilk çocuğu kızsa son çocuğu da kızdır. İki yaşında kızamık geçiren kişi, ölmeden iki yıl önce de kızamık olur ki, ölümünün ne zaman olacağını bilir.*

Bu sözleriyle bir mesaj mı veriyordu Şamnalika, yoksa elindeki kil levhaya bakarak hayal mi kuruyordu? Kil levhayı ken-

disine uzatarak gösterdi, tuhaf çizgilerden başka bir şey görmeyen Civan anlamsız ve boş bakarken Şamnalika "Burada *Tabal Adada Barab Adada Labat* yazıyor" dedi.

Civan kadının memelerine baktı:

"Ne demek bu, bir dua mı?"

Şamnalika: "Hayır" dedi, "Bu bir tılsım. Fırtınayı ve bereketi sağlayan nedir sanıyorsun? Adad'dır. Bu bir bolluk dileği tılsımıdır ki, bir sunağın başında keçi kanı ile oğlan sidiğini altın bir çubukla karıştırıp söyledin mi, neyi dilersen o olur. Ancak bunu herkes söyleyemez ve Adad herkese de yardım etmez."

Civan'ın gözleri büyümüştü, bu anlatılan şey, bir tılsım bulmak için birbiriyle yarışan nice papazın ve keşişin gözünü kamaştıracak nitelikteydi.

Şamnalika: "Bu tılsımın tanrısal bir şey olduğunu tersten okuyunca da anlarsın, çünkü aynıdır."

Civan Şamnalika'dan tılsımı tekrarlamasını istedi, Şamnalika tekrarladı:

Tabal Adada Barab Adada Labat

Civan işittiklerini zihninde evirip çevirirken Şamnalika: "Bu tılsımın önemi yalnızca bu değil" dedi, "Bak şimdi şunu dinle: *Tabal adad aba rab adada labat.* Ne demek bu biliyor musun?" Civan nereden bilecekti, dudak büktü. Şamnalika: "*Tabal bolluk tanrısı dünyayı doyurur ve ölümsüz yapar*, anlamına geliyor."

Civan alaycı bir yüzle güldü: "Bu sanki uydurma bir dil oyunu gibi. Doğru olduğunu yalnızca sen biliyorsun."

Şamnalika: "Ama biraz aklın varsa aynı cümleyi değiştirmeden, yalnızca hecelerle oynayarak başka şeyler söylediğimi anlarsın, örneğin *Ta Bala Dada Bar Abada Dal Abat*, tılsımı aynen korur ve başka bir anlam verir. Bunu göremiyorsun."

Civan: "Ne demek bu peki?"

Şamnalika: "Yaşamak kurtlar gibi hırçın, kuşlar gibi ürkek."

Civan: "Bunun tılsımla ne ilgisi var?"

Şamnalika: "Uyumanın yaşamakla ne ilgisi var peki? Uyumanın başka bir âleme gitmek olduğunu bilmiyor musun?"

Civan: "Uyuduğumda başka bir âleme gittiğimden emin değilim."

Şamnalika: "Karnında dolaşan solucan da senin bir toprak mı, yoksa inek mi olduğundan emin değildir."

Civan: "Tılsımında başka bir oyun daha var mı?"

Şamnalika: "Var: *Tab Alada Dabara Bad Ada la Bat* diye de söyleyebiliriz, ki *Ana tanrının geyiği güneşi boynuzlarının arasında tutar* demektir."

Civan bu söz oyunlarından bıkmıştı, kadım şöyle bir süzüp: "Ana tanrı neden çıplak?" diye sordu. Bu soruda hafif bir kışkırtıcılık vardı, kadım arzulamıştı, ancak bunu açıkça dile getirecek cesareti yoktu. Şamnalika safça insanın doğduğunda çıplak olduğu yanıtıyla yetindi.

Kil levha üzerinde konuşacak bir şey kalmamıştı, Şamnalika doğrulup giderken Civan iç geçirip onun kalçalarına baktı.

Civan, kadım avlamak için kurduğu tuzakları bir bir gözden geçiriyordu: O içeri girer girmez anlattığı bir hikâye vardı, bu hikâyeyi anlattığı için pişmandı, yüzünü ovuşturdu, Şamnalika'mn anlamsız bakışları gözünün önündeydi. Oysa Civan'ın derdi açıktı: Çünkü ne yapıp edip arzularım... Ah kutsal ruh! Şamnalika geldi, memeleri dimdikti, ben ise ona ne anlattım, bir kadının aklım başından alacak güç bu hikâyenin neresindeydi? Ben ne salağım! Sen tut gökkuşağı masalım anlat!

> *Genç adam bir kızı kaçırır, ancak korkak olduğu için peşlerindeki adamlara yakalanırsa yenileceğinden, öleceğinden ve en önemlisi kızı elinden kaçıracağından korkmaktadır Bir gökkuşağının altından geçerler, kız erkek olur, erkek de kız. Adamlar onları yakalar ama erkek onları püskürtür, gökkuşağının altından yine geçerler ve eski hallerine dönerler. Ancak erkeğin korktuğu şey yine de başına gelir, çünkü kız ben senin gibi bir erkekle yaşayamam deyip evine döner.*

Şamnalika bu hikâyeyi oturarak dinlemiş, elinde evirip çevirdiği levhaya bakmıştı. *Yuvarlak diri göğüsler. Ah, Surp Grigor, kerem eyle de şu kadını.. Ceylan gibi ürkek bakan gözler.*

Meryem ana, izin ver. Şamnalika'ya hiçbir azizin gücü yetmiyordu, Civan'm hikâyesini yorum yapmadan dinlemiş ve yeniden levhayı okumaya başlamıştı:

Hepat ve Şarumma bir kuyunun başında durdular:
Öyle bir kuyunun başında durdular ki
durdular ki
Kuyunun ağzından içeri bağırdılar
bağırdılar

Sesler çınladı bir o duvara bir bu duvara
duvara duvara
Ses suya değdi ve suyun aynası onu tersine çevirdi
sesin tersine e-n-i-s-r-e- t n-i-s-e- s
Kuyunun ağzından çıkan başka bir sesti
e-n-i-s-r-e- t n-i-s-e- s
içeri girdi yeniden
S-e-s-i-n y-ü- z-ü suya çarpıyordu ve yeniden
t-e-r-s-i-n-e bir o duvara bir bu duvara

zaman tersine dönüyordu artık
ırmaklar yukarı doğru akıyordu
yukarı doğru
bitkiler başlarını sokuyordu toprağa
balıklar geri geri yüzüyordu
Kuyunun başındakiler sustular
her şey durdu
ancak suskunluğu kuyuya bırakamıyorlardı
Kuyuya bir şey bıraksalar o suskunluk olmayacaktı.
Sonsuzluk tanrıların kararsızlığından doğdu
Kargaşa ve akıştan sonra.

Civan Şamnalika'nm okuduğu levhayla kendi duyguları arasmda hiçbir koşutluk olmadığı için yorumu ondan beklediğini fark etti. Susmuşlardı. Okuduğu şeyin büyüsüyle duraklayan Şamnalika, Civan'm da aynı durumda olduğunu sandığı için büyüyü bir süre bozmak istememişti.

Şamnalika eline başka bir levha aldığında Civan'm başı önü-

nc eğikti, düşünüyordu, Şamnalika bir süre okuyup sonra levhanın anlamını söylüyordu, kesik kesik cümlelerdi bunlar:

Gözlerini kapatınca güneşli gökyüzünü görürdü..
Açınca ay ve yıldızlarla dolu gökyüzünden başka hiçbir şey..
Gözlerini kapatınca güneş ve bahar..
Gözlerini açınca karanlık ve rüzgâr..
Hedefe nişan alırken gözlerini kapatırdı..
Uyurken gözleri açık..
Bir gün durgun suda bulutların yansımasını gördü..
Atından indi gözleri kapalıydı..
Güneş de suyun içine yansımıştı..
Suyu dalgalandırmak için uzattı ayağını
Dengesini yitirdi ve düştü suya..
Öyle sandı. Suya değil, suyun içinde gördüğü..
bulutların üzerine doğru uçtu.
Güneş aşağıdaydı..
Yukarı baktı.. Atı düştüğü suyun içinde geziniyordu
Nallarını gördü onun..
Güneşte parıldıyordu.

Büyülenmiş gibi sustukları âm düşündü, sanki canlı değildi ikisi de. Neden sonra Şamnalika'nın *Teşup* adlı bir tanrının maceralarını anlatan efsaneleri okuduğu görüldü; okudukça gözleri ışıldıyor, Civan ise Şamnalika'nın bu haline bakarak aşka geliyordu. *Ah kiraz dudaklar, güzel kıvrımlı kulaklar, kestane gözler, ah azizler dünyanın tüm günahları benim olsun, şu kadın, ah şu göğüsler..*

Bitiyordu Civan, bir mum gibi eriyordu. Onun karşısında konuşamıyor, ancak o yokken düşünebiliyordu. Civan *dinden imandan çıkmış sefih bir günahkâr* gibiydi; aklı fikri kadının vücudundaydı. Tanrı insanın bedeninde vücut bulmuştu işte; bir monofizit olarak tanrının kadında vücut bulduğunu düşünmesi yanlıştı ama bunu tartacak hâli kalmamıştı. Şamnalika'nın levhalarında adı geçen üç büyük tanrınm *Teşup, Hepat ve Şarumma* oluşu Civan'a kutsal ruh, baba ve oğul üçlemesini anımsatıyordu, evet bütün her şey bu üçlemede saklıydı, çün-

kü Şamnalika Türkman diliyle söylediği deyişlerde çoğu kez bu üçlemeye yönelip "ruhun ateş, canlılığın su, bedenin ise toprak olduğu"nu anlatıyordu ki, Civan bu görüşlere yabancı değildi:

Ölüyüm men yaşariken
Göğe giderim düşeriken
Cismimi suda yurlar
Meni toprağa korlar
Nefsim gider uçmağa
Cismim yire geçmeğe
Soluğum alaf menim
Çamurdurur bol tenim
Alaf âni ergitir
Hevâ âni berkitir
Âlem doğdu nefesten
Nefes çıktı kafesten
Issı göze görünmez
Yaksa izi silinmez
Bunda bir mânâ saklı
Bilinir de bulunmaz
Bir çızık çeksen suya
Görünür de alınmaz
Ölmüşler nicoldı dirsen
Yiten çızık görünmez
Bol hikâyâtın sonu yoğ
Çün kim sonu bilinmez

Civan Şamnalika'yı düşündü: Ermenice konuşan, Türkman diliyle tekerleme söyleyen, hiç işitilmemiş bir adı olan bu kadında Meryem Ana'nın saflığı, Afrodit'in güzelliği, kölelerin hamaratlığı, kedilerin çevikliği bir araya gelmişti. Tanrı bu kadını melek olarak yaratacakken sanki Şamnalika olarak yaratmıştı. Bu kadın geyiğe tapıyordu bazen, *maral* dedi mi sanki İsa dirilmiş gibi oluyordu, Civan tam bu anda geyik avma çıkmış Aziz Ostatios gibi düşlüyordu kendini: Şamnalika sanki ansızın geyik olacak ve başım Civan'a çevirip nazlı gözlerle baktığında

boynuzlarının arasındaki haç görünecekti. Şamnalika yeraltının on iki tanrısından söz ederken On iki Havari'yi anlatıyordu elbette; meğer ki bunlar on iki imammış da yeraltında saklanırmış, *öldüler* demeye dili varmıyordu anlaşılan. Hem sonra İmam Mehdi'nin aslan kılığında dolaşmaya çıkacağını söylemesini de mi rastlantı sayacaktı, Aziz Markos hep aslan şeklinde tasvir edilmez miydi, Hacıbektaş Velî'yi *şahinbaba* olarak anıp duran bu kadın Aziz Yuhanna'mn şahin olarak betimlendiğini bilmez miydi? Yaşadığı bu labirentte gören gözler için boğa şeklinde tasvir edilen Aziz Luka'nın işaretleri yok muydu?

Civan düşündükçe yaşadığı bu yeraltı köyünü İncil'in birleşik bir yorumu gibi algıladı; içine bir ferahlık geldi ve Şamnalika'yı taparcasına sevmeye başladı. Çünkü bir insan nasıl peygamberin, azizlerin, kralların önünde dilini oynatamaz, nutku tutulur ve konuşamazsa, Civan işte o haldeydi; Şamnalika'nın önünde konuşamıyordu, bildiği öyküleri bile anımsayamıyordu, anlattığı şeylerle onu kendisinden uzaklaştırıyordu.

Civan, aşk ve yalnızlığın büyüttüğü hapishanesinde boğa başı ve ana tanrıça heykeline bakınarak tembel tembel kaşındı. Bu hareketiyle kendisini aşağılıyor gibiydi çünkü Şamnalika'nın garip zıtlıklar ülkesini anlattığı sırada aklına Davit Sasunki hikâyesinin neden gelmediğine hayıflanıyordu, ağrıyan beline sızlayan bacağına lânet edip yumruğunu yere vurdu. Acıyla çevresine bakındı, Şamnalika'ya gökkuşağı hikâyesi anlatan alçağı arar gibiydi, oysa o Sasunki gibi zıtlıkların kahramanıydı, Şamnalika bu hikâyeyi duyunca çıldırabilirdi, sanki Şamnalika'yı görür gibi olan Civan toparlandı, taşaklarındaki tüylerin dikleştiğini hissetti, Şamnalika edepsiz bir şekilde güleceksi evet, hemen giysilerini çıkarıp yere fırlatacaktı, Civan'a sımsıcak göğüsleriyle yapışacaktı, sonsuz bir ırmağın coşkusuyla uçurumlardan aşağı, kayalardan yukarı, ay ışığında, güneş altında, balıklar zıplarken, bir o yana ve bir de bu yana devrilecekler, derin uykular gibi, çılgın ateşler gibi, köpüklü sular gibi birleşeceklerdi. Civan hırıltılı seslerle ve soluk soluğa: "Şamnalika.. Şamnalika" diyerek inledi, "Şam-na-li-ka.." dedikten sonra gevşedi, sağa sola saçılan döllerine acıyan gözlerle baktı.

5

Başhisar Emîri'nin konağına, onun Emîr oluşunu kutlama fırsatı bile bulamadan çağrılmasının gerginliğiyle gelen Stavro, doğrusu biraz aşağılanmak korkusu içindeydi. Ancak Başhisar'ın tezcanlı Emîri ya böyle biçimsel şeylere aldırmadığı için, ya da çok önemli bir gelişme olduğu için kendisini çağırıyor olmalıydı.

Stavro, dedesinin konağına bir yabancı olarak gelmenin sıkıntısı içindeydi. Belki de Haydar adlı birinin torunu olmanın kefâretini ödemek için buradaydı. Stavro, dedesi Haydar'a kızgınlığından ötürü *Prokopi* olarak anmakta ısrar ettiği bu şehre yirmi kişilik özel müfrezesi ve bu müfrezenin taşıdığı Emîr-ül Mülk sancağıyla girdiğinde özellikle Hıristiyanların yollara dökülüp üzengisinden öpmesi yüzünden gerildi. Sanki kışkırtır gibi, herkes onu Haydar'ın torunu ve Vasili'nin yeğeni olarak kutsuyordu. Oysa Stavro, bu iki kişiden de nefret ediyordu, çünkü yaşamındaki tüm acıları onlara bağlıyordu. Üstelik çocukluğundan beri eğitimini üstlenmiş olan İğumenos'tan ve papazlardan öğrendiği kadarıyla Haydar ve Vasili, Hıristiyanlığa karşı bayrak açmış kâfirlerdi. Bazilit mezhebinin Kappadokia'daki gerileyişinin ve hangi dinden olduğu belirsiz olan derviş ve keşiş ocaklarındaki yükselişin sorumlusu onlardı. Korama'daki manastırın ve metropolitlik makamının kapatılması onlar yüzündendi, şimdi buralar ecinniler gibi yaşayan *pis suratlı keşiş tarikatleri* ile doluydu. Peristrama despotunun gücünü kaybetmesi, Kalveri'deki Gregorios Manastırı'nın kapanması da onların ayaklanmasının sonucu olmuştu. Kalveri'de, güzelliğiyle baş döndüren Babuyanlı Gülbeyaz adlı kadın dervişin tekkesi, Gregorios'un kemiklerini sızlatırcasına kilise ile rekabetteydi. Sinasos'daki Aya Vasilios Kilisesi'ni, Melegobi Manastırı'nı, Korama ve Nissa iğumenosluklarını *başıbozukların* elinden alıncaya kadar başlarına ne belâlar gelmişti. Bölge halkının *Tatar* adım vererek aşağıladığı Moğollar olmasa ne Selçukî beyleri ne de Ortodoks kiliseleri ayakta kalabilirdi. Moğolların gelişi bir bakıma Kappado-

kia'daki eski düzenin korunmasına, ancak bunun karşılığında eski düzenin sahiplerinin de yoksullaşmasına yol açmıştı.

Stavro'nun kafasını karıştıran sorun, Moğolların zayıflaması ve gerilemesi değildi, Moğollar gittikten sonra her biri küçük bir sultan olan Anadolu emîrlerinin, kendi yurtluklarından geçen her yolcu için Moğollar'dan az olmamak üzere *baç* alacağıydı. Moğolların gidişine -en azından kendisinin durumu kötüleşeceği için- üzülen Stavro, öte yandan Moğol zincirinden kurtulmuş olan derviş ve keşişlerin *Haydar ve Vasili dinini* yayıp Ortodoksluğu yok edeceklerini de düşünüyordu.

Bu düşüncelerle girdiği Vasili'nin konağında tandır böreği kokusu ortalığı sardığı için keyiflendi yine de. Kaygısız görünmeye çalışan bir adamın tüm yaygaracılığı ile atından inip kendini selâmlıkta karşılayan Muhyiddin'in önünde diz çöktü ve onun kaftammn ucunu öptü. Muhyiddin'i ilk kez görüyordu. Onun mavi gözlerindeki kudretten çekinerek siyah gözlerindeki ürkeklik anlaşılmasın diye yere baktı ve af diledi: *Zâtınızı kutluk itmekde tiz olmaklığım icab idcrdi. Lâkin bilesüz ki..* Muhyiddin Elence konuşarak Stavro'nun sözünü kesti ve onu ayağa kaldırdı: *Dostum özür dilemene gerek yok, ayrıca hediyelerin için çok teşekkür ederim.*

Stavro böyle bir karşılama biçimi düşünmediği için şaşırmıştı, yüreği mutlulukla kabardı ve kendisini köşk odasına davet eden Muhyiddin'in arkasından yürüdü. Mutluydu, çünkü köşk odasını ısıtmış olan mangal, ev sahibinin kendisi için hazırlıklı oluşunun bir göstergesiydi.

Muhyiddin konuğunun neden çağrıldığını merak ettiğini bildiği için daha oturur oturmaz konuya girdi: "Seni çağırttım, çünkü aldığım buyruk gereği bölgeyi Tatarlardan temizleyeceğiz. Bunu haberci kullanarak seninle konuşmam mümkün değildi. El ele vereceğiz ve ne kadar Tatar artığı varsa kellesini koparacağız." Muhyiddin'in bu sözleri Stavro için yenilik sayılmazdı, bunu yapacaklarını biliyordu. Muhyiddin devam etti: "Peristrama'ya döndüğün günden başlayarak emrindeki bütün askerleri yollara dökeceksin. Barak ve Aybek Türkmanlarına ait köylerin bazısını yakacak, bazılarında korku salacak-

sın. Ancak Herikli, Ulaş, Salur ve Çepni Türkmanlarına dokunma. Şüpheli gördüğün kcşiş vc dervişleri tutuklama yetkin vardır. Emin olmadığın kimseyi öldürmeni istemiyorum. Çünkü bu yapacağınız temizlik *Tatarlarla kim işbirliği yaptıysa onu temizleme işi değildir;* (Muhyiddin bu noktada duraladı, ince dudağım yalayarak güldü) öyle olsaydı önce senden başlardık dostum. *Peki neden böyle davranıyoruz* diye soracaksın: Bu temizlik *Tatarlar bir daha üzerimize gelirse onlarla kim işbirliği yapar* diye düşündüğümüz için gereklidir."

Stavro Moğolların üzerine yürümek yerine halkın üzerine yürümenin tehlikeli olabileceğini söyledi, ancak Muhyiddin'in verdiği cevap onu yatıştırmaya yetti: "Kim yürüyor onların üzerine? Ben! Ben ki, Tatarların ızdırabını en çok çekmiş kişilerden birinin oğluyum. Tüm Kappadokia tebâsı arkamdadır. Ama şunu unutmamalıyız: Tatarlar gitti diyelim, halkta *Vasili'yle Haydar'ın işi nerede yarım kaldıysa oradan sürsün* beklentisi oluşur. Çünkü maalesef Vasili ile Aziz Vasileos'un isim benzerliği, bu Ortodoks ermişinin yeniden dirilişi olarak kabul görüyor; hattâ bunu İsa'nın başka bedenlere geçişi olarak gören sapkınlar da çok; ortalığı bir parusia* söylentisi aldı yürüdü. Eğer insanlar böyle sapkın fikirleri yaymayı sürdürürse burada yaşayan tüm eski beylerin varlığı sona erer. Üç beş tanc kaçığın uydurduğu eşitlik terânesi ile devlet olunmaz. Olsa olsa çadırda yaşayanlar eşit olurlar ki onların ne ticaretle ne de esnaflıkla ilgisi vardır. Herkes eşit olursa şehirler kim tarafından korunacak, herkes eşit olursa, tüm insanlar patrik veya seyh mi olacak? Herkes buğday mı üretecek, yoksa at mı besleyecek? Bu nerede görülmüş?"

Stavro bu konağın eski Emîri'nin oturduğu yerde onun kemiklerini sızlatırcasına konuşan bu adama sevgiyle bakıyordu artık; çünkü dedesi Haydar'ın kesinkes yenildiğini şimdi anlıyordu, bu noktadan geri dönüş yoktu vc Muhyiddin yıllardır kafasını kurcalayıp duran bütün soruları bir çırpıda yanıtlamıştı.

(*) Parusia: (Yunanca) Yeniden diriliş.

Muhyiddin, Stavro'nun sevgi dolu bakışlarını fark etmişti, hizmetkârlara seslenip çörek getirmelerini buyurdu. Gözlerini Stavro'ya dikip sesine alaycı bir yumuşaklık katarak sözlerini sürdürdü:

"Bak, en ufak fırsatta kemlik hortluyor: İşte, Haydar'ın yeğenini icat ettiler bile."

Stavro afalladı: "Nasıl yani?" Vücudunu bir yangın ateşinin sardığını hisseden Stavro sapsarı kesildi; Muhyiddin'e, onun gevrek gülüşüyle teselli bulmak ister gibi bakakaldı. Muhyiddin önemsemez bir ses tonuyla yanıtladı: "Demek haberin yok. Dün bir haberci geldi. Türkman beyi Handili güya Haydar'ın yeğenini bulmuş da toy düzenlemiş. Anlatılan doğruysa senin büyük kuzenin bu."

Stavro: "Yalan! Düzmece bu."

Muhyiddin: "Tabii ki yalan. Şimdilik Handili'nin heyecanını hoş gör. Bütün bunlar masal. Ben Dmaşk'ta bile Haydar olduğunu söyleyen, Vasili'nin ruhuyla gezdiğini söyleyen deliler gördüm."

Stavro: "Haydar'ların sayısı belirsiz." dedikten sonra çarpık bir yüzle gülümsedi ve huzursuz bir hareketle bir yudum şarap aldı ağzına. Aklında dedesini görüp deliren anneannesinin hikâyesi vardı. Yüzünü oğuşturup karşısındaki adama baktı, Muhyiddin kayıtsızdı, kendine ve olaylara egemen bir duruşu vardı.

Muhyiddin: "Gelelim seni özel olarak isteyişimin ikinci nedenine" diyerek devam etti, "Seni istedim, çünkü sen Haydar'ın torunusun, Türkmanların sana özel bir sevgi beslediğini bilirim. Senin bu bölgede yapacağın temizlik büyük bir çoğunluk tarafından tepkiyle karşılanmaz, hattâ ne söylersen söyle herkes inanır. Yaptığın hareketi Tatar'la işbirliği yapanları cezalandırma hareketi olarak duyurabiliriz. Ama bir gerçek var: Tatar gidecek, eninde sonunda gidecek. Sonra? İşte asıl tehlike ondan sonra doğacak. Tatarsız bir dünyanın tehlikelerini şimdiden silmeye başlamak zorundayız."

Stavro'nun adeta gözleri kamaşmıştı, coşkusundan yerinde duramıyordu. Annesinin ölümünden beri acı bir şurup gibi içtiği şarabı şimdi şeker şerbeti gibi içiyordu, sarhoş olmuyordu,

tam tersine coşkulu ten zevklerini yaşıyordu. Korkularından bir bir kurtulduğunu anlıyor, tanrıya yakarışlarının nihayet işitildiğini düşünüyordu. Muhyiddin onun gözünde dünyanın en kudretli adamıydı artık; çünkü kendisini büyük bir azaptan kurtarmış, korkularının nedenini açıkça ona göstermişti. Hele Muhyiddin'in "Marko Polo derler Venedikli bir casustur, Temuçin denen hayduta rehberlik etmişti. Adamlarım onu Livane'de bir boğazda yakalayacakken Tatarlar püskürttü. Kaçırdım yeziti" diyerek hayıflanması karşısında tüm denetimini kaybedip Muhyiddin'in elini hıçkırıklar içinde öptü, onun beyaz eline düşen iki damla gözyaşım kaftamyla sildi.

6

"Aşk levhasını oku" dedi Civan.

Şamnalika levhaları eline alıp tek tek inceleyerek aşk levhasını arayıp bir yandan da sordu: "Neden beni her gördüğünde bu tür konuları açmaya çalışıyorsun?" Pişkin bir kadın avcısı olan Civan konunun bu noktaya gelmesinden hoşnut bir yüzle sırıttı: "Buradaki tek yakınım sensin de ondan. Bu karınca yuvasında her gün sayısız insan görüyorum, bunların içinde en güzeli sensin."

Şamnalika kayıtsızdı: "Bundan sana ne?"

Civan arsızlığı iyice ele aldı: "Düşlerime giriyorsun."

Şamnalika: "Papazlar ne zamandan beri kadınlara sulanıyor? Hakkındaki şüphelerimi artırıyorsun."

Civan: "Dinimiz papazlara evlenmeyi helâl sayar."

Şamnalika: "O halde mutsuz bir karın olmalı senin."

Civan: "Karım olsaydı, seni gördükten sonra gerçekten mutsuz olurdum."

Şamnalika elindeki levhaya düşünceli bakışlar fırlatarak saçlarını çekiştirdi, oysa onun bu davranışı papaza göre kararsızlık ve cinsel çağrı işaretiydi. Civan fısıldar gibi: "Şamnalika" dedi.

Şamnalika elinde olmadan fısıldadı: "Ne var?"

Niye fısıldıyorlardı ki, genç kadın bu saçmalık yüzünden kırkırdadı, papaz: "Şamnalika memelerin ne güzel senin.. Bak her şey çok güzel olacak, gel.."

Şamnalika papazın kabarmış olan erkeklik organını urbasının üzerinden okşadığını gördü, adamın gözleri yarım yarım bakar hale gelmişti, yüzünden ve dudaklarını kemirişinden kösnü fışkırıyordu.

Şamnalika yüzünü ekşiterek kafasını salladı ve elindeki levhayı evirip çevirdi. Kesik kesik okumaya başladığında papazın onu bir süre anlamadan izlediğini bilemezdi. Papaz genç kadının kiraz gibi yuvarlak dudaklarını ve onların kıpırtısını izliyor, kadının gözlerini kırpıştırmasını tutkuyla inceliyor, onun kulaklarına, saçlarına, beline, göğüslerine, kısaca her şeyine tutkuyla bakıyordu. Civan'ın yüreğinin atışları kulaklarını zonklatıyordu, genç adam ne yapıp edip bu kadını hasır yatağın üstüne devirmenin yolunu bulmaya çalışıyordu.

Şamnalika ise kayıtsız bir biçimde okumayı sürdürüyordu, şunları söylediğinde papaz kulaklarına inanamadı:

Şöyle der:

Seveceksin
çünkü aşk kuyruk sokumunda durur
Görünmez kuyruğun acıdıkça
Bir buğday tanesi gibi yarılır
döl veren bir tohum olursun.
Bir erkeğin kamışından döl akarken bak:
Görünmez kuyruk içeri doğru girer
Görünmeyen bu kuyruk
Kamışı öne doğru iter ve sen yarılırsın
Tıpkı bir buğday tanesi gibi Kubaba.

Şöyle der:

Yaşlı erkeklere bir bak
Kuyruğu uzamış maymuna döner hepsi
Kuyruğu uzadıkça kamışı kaybolur
Alnından yeller geçer saçı kaybolur

Dôl kudreti gençlikten gelir
Bilgisi artanın gücü kaybolur.

Şöyle der:

Sen bilirsin Kubaba
Bilgelik ve aşk bir araya geldiği zaman
Yağmurun ve kuraklığın içiçe olduğu zamandır
Kurşun kaynayan kazanları ılık süt gibi içtiğin zamandır
Kaynar sular içip buz sıçtığın zamandır
Aşk kuyruk sokumunda durur unutma
Bilgeleri şöyle tanı Kubaba :
iki kuyrukludurlar ve âşık olunca onların kuyruğu
hem önden hem de arkalarından uzar.

Bu kadar arsız ve açık seçik bir levha karşısında Civan şaşkına dönmüştü, gözlerinde pırıltılar vardı. Şamnalika ise sanki sıradan bir şey okumuş gibi kil levhayı yerine koyup başka bir levhaya uzanıyordu ki Civan arsızca: "Benim aşkım bir hayli uzadı" dedi.

Şamnalika: "Ne yazık ki bilge değilsin" diye ciddi bir yüzle karşı koydu, "Aşkının hiçbir anlamı yok."

Civan ilk darbeyi yemenin sersemliğiyle öfkelendi: "Ne diye beni kışkırtıp duruyorsun öyleyse?"

Şamnalika: "Bu doğru değil."

Civan elini uzattı: "Bir erkeğin eli kızgın atları sakinleştirir, kadını coşturur."

Şamnalika Civan'ın elini itip "Hayır" dedi; sıçrayıp ayağa kalktı ve kapıya yürüdü. Civan sersemlemişti, ne yapacağını bilmiyordu, "dur gitme" bile diyemedi.

Bu olay Civan için çileli bir yalnızlığın başlangıcıydı. Ayağındaki taşı sürükleye sürükleye fırında çalışmaya gidiyor, başını ve sonunu bilemediği bu yeraltı dünyasında kadınların tuhaf seslerle yaptıkları ayinleri dinleyerek çalışıyor, sıcak fırın yüzünden mi yoksa üzüntüden mi bilinmez, günden güne zayıflıyordu. Tıraşsızdı ve pislikle dolmuş olan yüzü onu gerçek bir mağara adamına benzetmişti. Tüm cinsel eylemleri alelace-

le buluşulan kadmların bacak arasma hemence dalmaktan ibaret olan Civan, ilk kez bir kadmm kendisine koyduğu akıl mesafesini tanıyordu. Yalnızlığı gittikçe büyüyordu, soluğu gittikçe daha da daralıyor, geceleri kâbus dolu rüyalardan hıçkırarak uyanıyordu.

Fırında çalışan tek köleydi. Belki de bu insanlar arasmdaki tek köle olduğu için kendine köleymiş gibi davranıldığı söylenemezdi. Yalnızca tutsaktı ve buradaki herkes gibi bir işle meşguldü.

Bir gün fırında çalışırken bir kil levhaya gözü ilişti, onu eline alıp inceledi, tuhaf bir yazıydı: On beş gündür iyice dost olduğu Şirali'ye bu kil levhayı okuyup okuyamadığım sordu. Şirali'ye eğri boyunlu olduğu için "cuğdun" lâkabı verilmişti, tüm zayıflar ve hastalar gibi iyi yürekliydi, kölenin bu merakını gidermek istemiyor gibi davrandı önce, sonra da utana sıkıla burada hiç kimsenin bu yazıyı yazmayı bilemediğini, sadece yıllardır bu levhalara bakarak hikâyeler anlatıldığı için herkesin levhaları ezberlediğini söyledi. Bu levhaları zamanın birinde uzun süre yok olmasın diye karga tüyüyle yazan ataları levhaları uzun ömürlü etmişler ama akılsız karganın tüyüyle yazılan bu yazıların belleğinin kaybolacağmı ve kimsenin bu yazıyı anımsayamaz hale geleceğini düşünememişler.

Civan günlerce kendisine "levha okuyan" Şamnalika'nın yüzündeki anlamı düşündü, okuduğu şeylerin ne kadarı levhanm belleğinden, ne kadarı Şamnalika'nm o andaki düşüncelerinden kaynaklandığmı sorguladı. Bilemiyordu, belki de hepsini uydurmuştu genç kadm.

Şirali *kalot* adı verilen takkesini düzelterek alnmdaki terleri eliyle sildi ve eğri boynunu ileri uzatıp kil levhayı gösterdi: "Bak bu üçgen sağlık anlamma gelir. Kelebek şeklindeki bu işaret ise hayat'tır. Çiçek güneşin simgesidir ki *utu* denir. Bir de fırtmayı getiren cinin, Adad'm iki boğası vardır: onlara *uğri* ile *şeğri** denir. Uğri gece, Şeğri gündüzdür. Onların dualarını yalnızca *anniyata* bilir ve kimseye de öğretmez."

(*) Uğri ve Şeğri ile Hitit fırtına tanrısı Adad'ın Hurri ve Şerri adındaki boğaları kast ediliyor.

Civan'ın aklına sabah gözüne çarpan bir olay geldi: Bir adam birkaç kişiyle bir odada oturmuştu; bir kuşun bağırsaklarını karıştırarak soru sorduktan sonra bağırsaklara bakıyor, "iyi" diyor aynı hareketi sürekli yeni sorularla yineliyordu. Kendisini kovmasalar durup izleyecekti, bunun anlamı neydi? Şirali hiç gizleme gereği duymadan o yapılan şeyin fal bakmak olduğunu ve geleceği okumak için bu fala başvurulduğunu söyledi.

Civan bütün bu duyduklarından fena halde ürkmüş ve bıkkınlığa düşmüştü. Hapishanesi hakkındaki iyimser yorumları kaybolmaya başladı, burada ölmekten korkuyordu, yeraltında yaşamaktan nefesi daralmış gibi oluyor, kötü düşler görüyordu. Şamnalika onu çok kızdırmıştı, acı ve öfkeyle zindanını arşınlıyor, heykeli tekmeliyor, öç duygusuyla bileniyordu. Civan, kendisinin bir dinsiz gibi yaşamasından duyduğu utançla ilahiler söylüyor, incilden ezbere bildiği ayetleri okuyor ama yine de rahatlayamıyordu. Alışageldiği yaşamın dışına birdenbire düşmenin sıkıntısı dayanılır gibi değildi. Bu sıkıntıyı yumuşatacak tek şey kadındı, Şamnalika'nın beklediği gibi aşktı belki, ama ömrü boyunca kadınlarla ilgili olarak dinlediği tüm aşağılayıcı hikâyelerin etkisiyle aşkı sunmaktan acizdi. Cinselliği yalnızca kendinin zevk aldığı ve bedeninin pis arzularını teskin ettiği bir ilişki olarak öğrenmiş bir insan için bundan doğal bir şey olamazdı.

Şamnalika günün birinde ansızın çıkageldiği vakit Civan onu çok arzulanan ama geciktiği için heves söndüren olayların yarattığı ruh haliyle karşıladı. Hayallerinde artık Şamnalika'nın gelip Civan'ın boynuna sarılması yoktu yalnızca; kadını buz gibi bir yüzle karşılamanın zevki vardı. Şamnalika gelmişti işte, ne gariptir ki Civan'ın kızgınlığı uçup gitmiş yine yüzü al al olmuştu. Şamnalika ile yatacağına dair beslediği umut, ona duyduğu kızgınlığı daima yeniyordu. Şamnalika'nın giysisi bu kez değişikti, bir Türkman kadını gibi giyinmişti ve *tepeliğinin* üstündeki altınlar loş odada bile çil çil parlıyordu. Saçları örülmüştü, ayağındaki çarık yeniydi, gözlerine sürme çekmiş boynuna kilden yapılma tuhaf bir kolye asmıştı.

Bir süre birbirlerini süzdüler, Civan beklediği o doyumsuz anın geldiğini sandı, heyecanlıydı, kösnük bir yüzle genç kadım süzdü.

Şamnalika: "Biliyor musun?" dedi, "Atlar sağ arka ayaklarıyla sol ön ayaklarının üzerinde koşar. Diğer ayaklar ise suda ilerleyen kayığın kürekleri gibi yerden hız almayı ya da hız kesmeyi sağlar. Atlar bu koşu düzeni bozulursa düşer, bu düşüşten sağ kurtulmak çok zordur."

Burada duralayan Şamnalika'mn gözlerinde yaşamnış bir acının anıları belirdi, sözlerini hırçın bir sesle sürdürüp hiçbir şey anlamadığı belli olan keşişe iki derin uçurumdan ibaret olan gözlerle baktı:

"Bunları beni anlaman için söylüyor değilim, bu sözlerin anlamım düşünürsün diye söylüyorum. Çünkü bu sözleri biz yola gidenlere söyleriz."

Civan sersem sersem güldü, bu kadınla yatmadan buradan gitmek hiç aklına gelmemişti, şaşkındı.

Şamnalika boynundaki kil kolyenin ipini parmağına dolayarak yere baktı: "Hem, sen çakallar gibi kıçını içine çekerek yürüyorsun. Bu yürüyüş düşüncelerini etkiler. Duyguların içten olabilir, dürüst bir insan olduğundan da eminim ama davranışlarını düzene koyarken fesatsın. Yürüyüşünden anladım bunu. O yüzden atlara bak, yürürken duygularını ve aklım dengeli kullan."

Şamnalika döndü ve veda bile etmeden çıktı; Civan ise bir düş görmüş de uyanmış gibi durgundu, içinde Şamnalika'nın boynuna atılmasının ve onun bir tokatla yere serilmesinin hayalî doyumu vardı. Bir an gözlerini yumdu ve neden sonra ayaklarına baktı, kıçını elledi, bir iki adım attıktan sonra kendi kendine şaşırıp sordu: "Çakal gibi mi?"

Dördüncü Bölüm

Cân ile hemeihân benem dehr ile hemzaman benem
Gör bu lâtîfeyi hi ben bu dehr ü zamâne sığmazam
İmâdüddin Nesîmî

1

Güneş tam tepede idi. Saruca Abdal, iyice ısınmış toprağın ve sararmış otlarm arasmda yazdan kalma bir sıcakla boğuşarak Kalveri'ye doğru uzanan düzlükte yürüyordu. Mavi gözleri böyle güneşli havalara dayanamadığı için kaşlarını çatmıştı, kırışık alnmda terler birikmişti, geriye döndü ve ellerini gözüne siper ederek *Felivraho* tepesine doğru baktı. Burnuna üzüm bağlarının güz mevsimine özgü kokuları geldi, bu sırada sıcak havadan şikâyet eder gibi uzun uzun anıran bir eşeğin sesi işitiliyordu, dere boyuna doğru hafif bir meyille alçalan bağlarda köleler üzüm topluyorlardı. Saruca Abdal, Tatar'ı suya attığı geceyi anımsadı, bu eşeğin aksiliğinde insana özgü bir yan olduğunu ötedenberi düşünüyordu. Bir çağrışımla, yüzen eşeği dergâhta hamur yoğuran telâşlı dervişlere benzetip gülümsedi; eşek suda "kulaç attıkça" cıvık hamura bastıran ellerin çıkarttığı "copurtulu seslerin" aynısını çıkartıyordu.

Irmağa attığı eşeğin kendisine verdiği ilhamı yorumlayarak on beş gün boyunca tuz, un, su ve külden başka bir şey yiyip içmeden çileye kapanan Saruca Abdal, bu on beş günlük zikr dalgınlığında gördüğü düşleri yorumladı, nefesler söyledi, ağla-

dı, yakardı. Çilesini bitirdiğinde babagan bir dervişin yapacağı şeye hazırlandı: Cerre çıkacak* ve dilenecekti. Dilenmek gerçekte bir dervişin kendi nefsini eğitmesi, büyüklenmekten kaçınması ve azla yetinmesinden başka amaçla yapılmadığı için, bir derviş topladığı rızkı yol boyunca uğradığı tekkelere veya hankaahlara bırakarak yoluna devam eder, tıpkı gökteki gezegenler nasıl evreni tavaf ederse, o da yeryüzünü tavaf ederdi.

Düşlerinden çıkardığı anlama göre Bor'a uğrayacaktı, *şarap* anlamına gelen Bor'un artık *şarap* olarak değil de *kan* olarak anılmasına yol açacak bir uğursuzluğun rüyasını görmüştü. Dervişin Bor'a yolculuğu, pîrin yüzü suyu hürmetine şarabı pekmeze çevirip bu uğursuzluğu önlemeye vesile olmak içindi. Eğer bir derviş gördüğü düşün peşinden gitmezse yalnızca orada bulunmakla önleyebileceği kötülüklerin vicdan azabıyla yaşardı. Bor'dan sonra Tuz Gölü'ne gitmek zorundaydı, çünkü bir torba tuzla ırmağa attığı eşeğinin kendisine ilham verdiği bu yolculuğu zorunlu sayıyordu, daha sonra da Morimini'ye yönelecek ve Karakeçili aşiretinin kışlağında konakladıktan sonra yeniden Hacı Bektaş dergâhına dönecekti.

Sulucakarahüyük'ten çıkalı dört gün olmuştu; bu dört gün boyunca geçtiği her tekke ve dergâhta Hayruddin Aka adındaki tezyinkârın ölümü konuşuluyordu, "Beyaz saçları simsiyah hale geldikten sonra ölen adamın" kerâmet ehli olduğu söyleniyordu. Meğer ki adamın taşa işlediği bir güvercin sureti o öldüğünde göğe yükselmiş ve meğer ki Kalveri'deki bir dergâhın giriş kapısına yaptığı çift gövdeli aslan kabartması onun öldüğü gün yere düşüp parçalanmış. Dergâhın halifesi olan Gülbeyaz adlı kadın bunu Haydar'ın yeniden dirileceğinin işareti saysa da pek çok insan bir felâketin yaklaştığı düşüncesiyle endişe içindeymiş.

Zelve sırtlarından Korama'ya doğru giderken uğradığı Ortodoks keşişhânelerinde bile aynı hava egemendi. Keşişler hep "aslan"dan, "güvercin"den söz ediyor; Haydar'ın torunu olduğu söylenen Fâzıl adındaki bir kişinin ortaya çıkışının anlamı-

(*) **Cerre çıkmak:** Dervişlerin dinsel yolculuğu.

m düşünüyorlardı. Yolunun üzerindeki bir ayazmadan su içerken yaşlı bir papazla da bunları konuştular. Papaz sanki bir sır verecek gibi sesini alçalttı ve Saruca'mn koluna girerek onu kiliseye soktuktan sonra bir resmin önünde durdurdu: Bu resimde Ermiş Andrea'nın yüzü köpek yüzü gibi üçgendi, elinde kutsal kitabı simgeleyen bir kitap vardı ve bu kitabın üzerinde ΑΝΔΡΕΑCΕΝ ΚVΝΟΚΕΦΑΑΙΑ* yazısı göze çarpıyordu. Saruca anlamadığını belirten gözlerle papazın ne demek istediğini sorguladı, papaz, Andrea'mn Meryem'in hizmetkârı olmayı ve Isa'ya inanmayı simgelediğini belirtmek yerine, kurtuluşun köpek kafalı olanlardan geleceğini söyledi. Saruca "Tatarlardan daha iyi köpek kafalı mı var?" diye gülerek itiraz edince papaz: "Hayır, onlar köpek kafalı değil, köpek" dedi ve başka bir resmi işaret etti: "Bu gördüğün de bir köpek resmi değil." Saruca orada ermiş hâlesi içine alınmış olarak oturan ve düpedüz bir köpeği temsil eden bir resim gördüğü için papaza alaysı baktı. Papaz: "Düşümde bu resmin 'aslan' olduğunu söyleyen ermişlerle konuştum, sonra da bu resim canlanıp bir aslana dönüştü, Moğol askerlerini tek başına püskürttü."

Ortalıkta bir aslan söylencesi dolaşıp duruyordu; geçtiği her yerde Tatarları kovalayan bir mucizenin gerçekleştiği ve uzak bir diyardan gelen Emir Haydar'ın torununun Lârende'de ortaya çıkıp Niğde'ye doğru geldiği konuşuluyordu. Saruca bu nedenle Bor'a doğru yaptığı yolculuğu 'aslan'ın ayak izleri üzerinden yapmaya karar verdi. Kalveri'ye gitmesinin nedeni "çift gövdeli aslana hü çekip duran" şu kadının dergâhını görmek, burada gençliğinde kendisini söz yâresi ile perişan eden Haydar'ın yeğeni olan kişinin izini bulmak ve Haydar'la toy bir *tâlip* olarak tartıştığında uğradığı yenilginin, bir *abdal* olarak öcünü Fâzıl adlı kişiden almak idi.

"Aslan"ın izine düşmekle Bor'a gitme amacından uzaklaştığını değil, tam tersine *doğru yolda* olduğunu düşünüyordu: Önceki gün Melegüp'teki dergâhtan çıkıp da Kalveri yolunda ilerlerken yaşadıkları bunun işareti değil de neydi: *Felivraho*

(*) Andreacen Kinokefalia: Köpekkafalı Andrea.

denen tepeleri geçerken bir höyüğün yanında eski, terk edilmiş bir mabet gördü, anlık bir kararla dönüp mâbede doğru yürüdü ve toprağa gömülüp kaybolmuş yapılar, kesme taşlar arasında dolanıp sırr-ı ezelden bir işaret aramak istedi. Ağaçların büyürken yerinden oynatıp tümüyle yıktığı örende adam boyu otlar büyümüştü ve derviş yürüdükçe sağa sola çekirgeler sıçrıyordu. Terk edilmiş mekânlara özgü hüzün her yeri kaplamakla birlikte, insan eli değmişliğin verdiği görünmez amlar dervişe bir insan topluluğu içinde bulunma duygusu veriyordu. Birden irkildi, çünkü otların salmımından ötürü tehlikede olduğunu sandı, iki aslan başı görmüştü, başından aşağıya doğru korku dolu bir sıcaklık yayıldı, sonra hayretle duraladı: Bunlar yarı beline kadar toprağa gömülmüş aslan heykellerinden başka bir şey değildi. Korkuyla belindeki çift ağızlı Haydarî baltasına giden eli gevşedi ve derviş, tümüyle azalmamış olan bir çekingenlikle aslanları inceledi: Neredeyse başbaşa vermiş iki aslan dişlerini göstererek, ölüm kusan vahşi gözlerle hırlarken betimlenmişti. Aslanların kızgınlığı o denli sahiciydi ki, sanki gittikçe toprağa gömülmelerinin suçlusu olan bu âdemoğluna suçlayıcı bir öfkeyle bakıyor gibiydiler. Evet, aslanların sanki kendilerini ölüme gönderen birine kızdıkları düşünülebilirdi, ama asla yalvardıkları söylenemezdi.

Nereye gitse aslan söylencesi, aslan betimi, aslan düşüncesi önüne çıkmaktaydı. "Büyük olaylar halkın herkesi aynı derecede ilgilendiren bazı simgeleri benimsemesinden çıkar, bu simgeler büyük olayları haber verir" diyen pîrini anımsadı. Evet haklıydı, halkın dikkati şimdi bu "aslan" söylencesi üzerinde yoğunlaştığına göre büyük olayların ortaya çıkması kaçınılmaz görünüyordu. Ama Saruca'nın içinde bir kuşku vardı, bu "aslanseverlik"te adım koyamadığı itici bir yan buluyordu, oysa "aslan" kendisi için çok önemli sembollerden biriydi. Neden böyleydi, bilmiyordu. "Ne tuhaflım ben, ya şâhım" diyerek yüksek sesle pîrine seslendi, sesinde nefret ettiği bir bilmişliğin tınısı da yankılandı ama bunu şeytanın hanesine kaydedip düşünmeyi sürdürdü: İnsanoğlu çok tuhaftı gerçekten; bir bilgiyi herkese öğretmeye uğraşırken o bilginin en saf müridi

oluyordu; ama onu pek çok insan benimseyince yaydığı bilgiden şüpheleniyordu. Çünkü çapulcu, eşkıya veya soyguncunun âlemin kutbuyla aynı şeyi kabullenmesi düşündürücüydü. Saruca Abdal *Allah'ın Aslanı* olduğunu söyledikleri Ali'nin adını dağa taşa yazsalar bile bununla kimseler ilgilenmezken "aslan" imgesinde derin bir anlam bulurdu; ama şimdi herkes "aslansever" olunca şüpheye düştü, "aslan" ona ne olduğu anlaşılamayan ve insana kötü düşler gördüren bir tehlike işareti gibi gelmeye başladı.

Üzüm kokuları getiren hafif esinti kesilmiş miydi yoksa burnu kokuya mı alışmıştı? Eliyle burnunu yokladı sanki tıkalıydı, kulaklarında içeriden gelen basıncın yarattığı zonklamayı hissediyordu. Yorulmuştu ve başı da sıcak yüzünden iyiden iyiye ağrımaya başlamıştı. Kızıl börkünün altından yanaklarına doğru süzülen teri elinin tersiyle sildi, pos bıyığını, çenesini ve boynunu da avucunun içiyle sıvazladı. Başının ağrısı için söğüt yaprağı çiğnemesi gerekliydi, bu amaçla dere boyuna yöneldi, nasıl olsa her derenin kenarında bir dizi söğüt ağacı olurdu. Bir haymalık* bulsa da içine girse iyi olacaktı ama, yoktu. Bağların içinde üzüm çubukları ile ağaç dallarından kesilip toplanmış olan ve *gilâmada* denen çalı çırpıdan başka bir şey göze çarpmıyordu. Üzüm hasadı sona ermek üzere olduğu için, bu çalı çırpı, pekmez kaynatma hazırlıklarına işaretti. Saruca Abdal başının ağrısını geçirmek için elleriyle alnını oğuşturarak durup bakındı: Söğüt ağaçları derenin akışına uygun bir biçimde kıvrıla kıvrıla Kalveri'ye ve karlı tepeleriyle göğü tutan Melendiz Dağları'na doğru sıralanmıştı. Bu mevsimde nasıl bir sıcak vardı böyle, oysa geceler ayazı hissettiriyordu, gündüzler de yazı geri veriyordu; demek ki bu kış çok fazla kar yağacaktı. Derviş, ucu kıvrık değneğini yerde sürükleyerek söğütlere doğru ilerlemeye başladı, bir an önce söğütlerin altına uzanıp dizlerindeki bileziğe takılı zillerin sesinden kurtulmak istiyordu. Kaşı, saçı ve sakalı kazınmış olduğu için güneş onu tek deyimle mahvetmişti, başını önüne eğerek yürümesi

(*) Haymalık: Bağlarda üstünkörü bir şekilde yapılan küçük barınak.

bundandı. Arada bir pos bıyıklarını sıvazlayıp elini ensesine kaydırarak terini silse de ağaçların altına varmadan sıcaktan kurtulmak olanaksız görünüyordu. Dünyanın öküzün boynuzlarında durduğunu temsil eden boynuzlu börk çıplak kafasını güneşten koruyordu ama boynundaki ve kulağındaki demir halkalar güneşten ısındığı için canı yanıyordu. Hırkasının üzerinde bir keçi pöstekisi, belinde kalın bir kuşak vardı. Sırtında içi dolu bir torba, boynunda ise dilenirken kullandığı *keçgül* denen bir kab taşıyordu. Çıplak ayaklarında sanki çarık varmış gibi sakınımsız yürüyor, arada bir başını kaldırıp mavi gözlerini kısarak ileriye doğru bakıyordu.

Gözüne kestirdiği ağaçlığa doğru yürürken ormanları toprağın giydiği bir yünlü hırkaya benzetti. Gövdesinde sıcağı ve soğuğu birlikte taşıdığı için toprakla akraba olan insan, ruhuyla ateşin kardeşiydi, safraları ve kanıyla suyun, soluğuyla havanın özelliklerini taşıyordu. Evrende bu dört unsurdan başka bir şey olmadığına ve insanda da bu dört unsur bir arada bulunduğuna göre insanla evren aynı maddeden yoğrulmuştu. Aklına çocukluğu ve annesi geldi; yaşadıkları evi çok büyük olarak algıladığını, annesinin ölüm haberi üzerine eve döndüğünde fark etmişti; annesi minicik bir kadınmış meğer, evleri ise kutu gibi bir yapı; o ev bir fare için dev bir saray, bir karınca içinse evrendi. Küçük bir derenin suyunun akışıyla, koca bir ırmağın akışı arasında nitelik olarak hiçbir fark yoktu. Uzaktan gördüğümüz dağlar ile, yakından gördüğümüz kum tepeciği birbirinin aynıydı.

İleride ansızın peydah olan bir grup askeri görünce onlarla konuşup dertleşme sırasında ara verip işemenin zor olacağını düşünüp durdu, abasını aralayıp bu abanın etek uçlarını dişlerinin arasına aldı, *malaşat* dediği kamışı ve taşakları tahta bir kafesin içindeydi, bu kafes cinselliğe karşı konmuş bir tarikat yasağının işaretiydi, parmağını kafesin deliğinden içeri daldırıp ancak sünnetli ucunu çıkarabildiği *malaşattan sigen* sidiğini kesik kesik diğdirdikten sonra titredi. Sidik titremesi bir anlıktır; ama askerlerin kendisini görüp atlarını hızla üzerine sürdüğünü görünce titremesi biraz uzun sürdü. Elinde olma-

dan ürpermişti, çünkü gelenler her ne kadar bölgenin askerlerinin kıyafetini giyseler de gelişleri dostça değildi.

Üç dört asker atıyla çevresinde dönerken komutanları eğilip belindeki saldırmayla çift ağızlı baltayı çekip aldı. Sonra torbasını istedi, Saruca öfkeyle bakıyordu şimdi; çünkü böyle bir hakareti *Tatar iblislerinden* bile görmüş değildi. "Men dervişem, gedün başımdan!" diye haykırdı ama sert bir kırbaç darbesiyle gözünde yıldızların çakması bir oldu. Torbayı sırtından çekip alan süvari, içindekileri tek tek çıkardı: Bir sapan, tef, boynuz, kaval, çakı, bileyi taşı, esrar ve esrar çekerken dumanın ziyan olmasını önleyen büyükçe bir bez, küçük torbalarda nane, *çetene** kavurga, kayısı pestili, kaya tuzu, un ve iki çanak.

Saruca Abdal çok şaşırmıştı, "Hey gedinin deyyusları, siz kim olursuz da Saruca Abdal'a vurarsız?" diye haykırdı. Atından aşağı atlayıp dervişin hırkasını hırsla açan süvaribaşı Saruca'nın boynunda bir kolye veya üzerinde saklı bir şey olup olmadığına baktı. Saruca onu itince mızraklar bedenine dayandı ve "kıpraşma vre dürzî!" sözüyle öylece kaldı.

Süvaribaşı ısrarla Saruca'nın *tamga*'sını** soruyordu. Kendisinden sürekli olarak *payza*'sını*** istiyor, Saruca ise bu soru yüzünden deliye dönse de, mızraklara bakıp "Men Tatar değilem" demekle yetiniyordu. Askerler onun mavi gözlerinden Moğol olmadığını anlayamayacak kadar saf değildiler, ama bu tutumları kendisinden Moğol casusu olarak şüphelendiklerini gösteriyordu. Moğollar habercilerini ve emrinde çalışan kişileri özel bir kimlikle yola çıkarttıkları için askerler kendisinden bu kimliği istiyorlardı.

Süvaribaşı torbasını ve eşyalarını yeniden kendisine verince askerlerin durumu anladığını sanan Saruca onları azarlamaya hazırlandı; ne var ki, ellerinin bağlanması karşısında yeri göğü inleterek tepindi. Yıllardır Moğollarla işbirliği yapanlara lânet yağdıran bir derviş, daha düne kadar Moğol sancağı altında yü-

---

(*) Çetene: Hint keneviri tohumu.

(**) Tamga: Mühür, kimlik.

(***) Payza: Moğol habercilerinin boynundaki madalyon.

rüyen bu askerlerin pervasızlığı yüzünden çılgına döndü. Onu bir atın arkasına bağlayıp bir hırsızı teşhir edermiş gibi yürüten bu densizleri lânetledi, yolda sürekli olarak *medet yâ şah-ı merdan* diyerek haykırdı, neden böyle bir şeyin başına geldiğini ise bir türlü anlayamadı. Saruca'nın zilleriyle, bastığı yere aldırmayan çıplak ayaklarıyla, taşaklarını örten kafesle sürekli alay eden askerler, akşama kadar yürüttükleri dervişi Ihlara Vadisi'ndeki bir zindana getirip kapattıklarında, zavallı adamın avurtları yaşadığı acının etkisiyle birbirine geçmiş bir haldeydi.

Stavro'nun zindanına atıldıktan sonra kocaman bir taşla kapısı kapatılan bu zindanda Saruca Abdal -tek başına olup olmadığını anlamak için- hava bacasından sızan ışığa gözünün alışmasını bekledi. Bağdaş kurup dimdik oturan Saruca gerçekten sabır çatlatacak kadar uzun bir süre tefekkür halinde durdu. Gözünün önünde Felivraho'nun aslanları vardı: Belleğindeki aslanların ifadesi artık saldırgan değildi, belleğindeki aslan yüzleri sanki bir gerçeği söylemek istemişler de söyleyememiş olmanın sıkıntısıyla acıklı bir yüz ifadesi takınmışlardı. Belki de toprağa gömülmek anlamına gelen bir şeyler söylüyorlardı, işte yeraltında bir zindandaydı, aslanlar kızgındı: derviş de içten içe kızdı, kendisi için getirilen yiyeceklere el sürmedi. Gözünün önüne hep Emir Muhyiddin'le yaptığı görüşme, onun Hacı Bektaş müridlerine verdiği sözler, başına gelenleri Muhyiddin'in öğrenmesi durumunda buradakilerin nasıl perişan olacağı geliyor, Kızılırmak'a attığı tuz yüklü eşeğin esinlediği kehâneti düşünüyordu. Başına acı bir olay geleceğini tahmin etmişti zaten, ancak bunun Bor'da gerçekleşeceğini hesaplamıştı. Ne var ki güvercin bokuyla beslenen üzümlerin diyarındaydı, Peristrama *Güvercin Yurdu* demekti ama hiçbir düşünde güvercin görmemişti. Birden zihni alevlendi: Güvercin olarak görünmek yalnızca Hacı Bektaş-ı Velî'nin kerâmetiydi, *peristre* güvercin demekti, kendisi Güvercin Yurdu'nda tutsaktı, demek ki burada yaşadığı acının tam ortasında Hacı Bektaş'la ilgili bir kerâmete erişecekti! Allahın Aslanı Ali idi, ama o heykeller iki aslanı gösteriyordu, bunun anlamı neydi? Belki de Haydar ve torunu Fâzıl'dı bunlar. Iyi ama Fâzıl aslan

ise ona niye karşı çıkacaktı? Belki de karşı çıkmak için değil, kafasındaki sorunu çözmek için Fâzıl'ı bulması gerekiyordu.

Bu düşüncelerden sonra hızla sırtındaki torbadan tefini çıkarıp, ağır ağır yükselen bir ritmle sallanmaya başladı. Tefe vurmanın şiddetini artırdıkça kafasını sol omzunun üstünden kalbine doğru eğdi ve hızla sağa doğru yükseltip hareketlerini hızlandırmaya başladı. *Cihar darb* denen bu hareket başın dört ayrı köşeye "vuruşunu" temsil ederdi ve baş "sonsuz" işaretiyle devindikçe hava, su, ateş ve toprağın, -dört elementin- *kutsal tetraksisi** ile coşan derviş her bir vuruşun anlamını bilirdi: Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat.

Tefi tek eline alıp tınlatan ve temposunu yavaşlatan Saruca Abdal, boynuzu uzun uzun öttürdükten sonra önce tarikat usûlü bir gülbank** çekti: "Bismillâhi'llezî lâ ya durru maa'smihi şeyun fi'l-arzı ve fi's semâ' ve hüve's Semîu'l-âlim. Lâ ilâhe illallah, ya hayra'n-nâsi Muhammeden Resulallah! Yâ Hızır! Yâ İlyâs! Ve ismen bi-zikrillâh!"

Derviş ileri geri sallanarak sanki içindeki dünyayı dil edi v o anda doğaçtan yükselen bir nefesi büyük bir vecd ile söylemeye başladı:

Dünbegi çaluban Hâk ile vuslat olam
Tütük esrârın hârı menim esrârım bola
Haydarî çeng-ü neydür medet yâ merdan
*Sovuk bir nesne dahî eşkârı hârım bola****

Ayağa kalkıp yavaş yavaş kendi ekseni etrafında dönen Saruca, döndükçe tınısı artan zilleriyle coşkulu bir ritme ulaştı ve sol ayağım yere vura vura zıplamaya, zillerinin sesiyle nefesinin ayarım denk getirmeye başladı. Bu dönüş, her şeyi uzun uzun düşünen, her düşünceyi ayrıntılarına varıncaya kadar didikleyen dervişin karakterine uygun olarak epeyce sürdü. Der-

(*) Tetraksi: Dörtleme.

(**) Gülbank: Bektaşi dinsel törenlerinde açılış nidası.

(***) "Dünbeği (Tefi) çaldığımda tanrıyla buluşayım. Tüten esrarın ateşi benim gizemim olsun. Haydarî zil ve neydir yetiş ey Merdan, soğuk bir nesne bile düşüncemin ateşi olsun."

vişin yarı kapalı gözleri, alnından sıçrayan terler, pos bıyığının savruluşu, kaşsız alnındaki çizgilerin taşıdığı anlam, uzun kirpiklerinin güzelliği her yönüyle ortaya çıkmıştı. Bir eylemi isteyerek gerçekleştiren her insanın yüzünde görülmeye değer bir güzellik vardır; Saruca'nın da içtenlikli yüzünün anlamı tüm güzelliğiyle belirmişti.

"Temmet yâ kerim-i zülcelâl, lebbeyk."

Bu bir sona eriş nidası idi. Ellerini göğsünde çapraz olarak birleştiren derviş sağ ayağının başparmağını sol ayak başparmağı üzerine bastırıp bir süre öylece durdu, niyaz etti ve yere oturdu. Gözleri kapalıydı, kendini dinliyordu; kanının damarlarının çeperlerini zorladığı, müziğin ruhunda yankılandığı adeta çıplak gözle görülebiliyordu. Bundan sonrası artık dervişin erdiği huzuru gösteren bir deyiş olabilirdi:

Yülük sakalun kaşun semâ ider tüysüz başun
Tengriyle aynıdur yaşun seni toprak alısar

Yandur hasretin hârını söndür ateşin fârını
Şarab verir efkârını, kır da destiye dolısar

Gel ey miskin Saruca perdeyi kaldur aruca
Bad u âb nâr oluca tengri sende olısar

Saruca Abdal esrar çıkısını açıp "toprak ve suyu ateş haline getirmeye", tanrıyı kendinde bulmaya hazırdı artık.

2

Uzun süredir üstünden hiç çıkartmadığı giysileriyle teke gibi kokan, sakalları garip bir şekilde uzamış, iyi beslenemediği ve güneş görmediği için yüzüne tuhaf bir sarılık yerleşmiş olan Civan, o yeraltı şehrinden kurtulmanın sevinciyle sabahtan beri yürüyordu. Yeraltı şehrinde geçirdiği tutsaklığın bir aydan fazla sürdüğünü tahmin edebiliyordu; ancak geceyle gündüzü karıştırdığı bu yeraltı dünyasında gerçekten ne kadar tutuldu-

ğunu tanrı bilirdi. Görünen o ki sonbahar alıp başını yürümüştü, kavak yaprakları sararmış, dağlar karla dolmuştu. Yeryüzünde tanıdığı ilk şey, hüzünlü ve sıcak bir güz sarısından başka bir şey değildi.

Gece vakti kendisini uykudan uyandıran Hantili "Senin suçsuz olduğuna karar verdik" demişti, "Bana kalsa, ömrünün sonuna kadar burada kalman gerekirdi, ancak fal senin suçsuzluğunu gösterdi ne çare. Hadi, kalk bakalım!" Civan adamın aniden karar değiştireceği korkusuyla bir şey diyemedi, yalnızca Şamnalika'yı görmek istediğini belirtti, Hantili reddetti. Kim bilir, Civan Şamnalika'ya kendini beğendirebilseydi belki de ömrünün sonuna kadar burada kalması gerekecekti. Papaz beceriksizliğinden ötürü ilk kez sevindi, ama yürüyüşünü çakala benzeten Şamnalika'mn sözleri aklına düşünce sinirlendi, ancak özgürlük sinirini hemen sildi ve papaz sol ayağının üstünde sekip sağ ayağından hız alarak tuhaf bir şekilde yürüdü, Şamnalika ile alay etti, kıçını içine çekip yürüdükten sonra çakal gibi uludu.

Gece yarısı gözleri bağlı bir şekilde ata bindirilen Civan, yüzünü görmediği iki atlının ortasında sabaha kadar yol aldığı için yorgunluğu iliklerinde hissediyordu. Hiç konuşmayan, onu attan indirdikten sonra hızla gözden kaybolan adamların iyice uzaklaştığına emin olunca göz bağını çözen Civan alacakaranlıkta, sabahın serinliği içinde puslu bir düzlük gördü. Hemen yıldızlara baktı, demirkazık kuzeyi gösteriyordu; ama nerede olduğunu gerçekten anlayabilmiş değildi. Güneş yükselince atlıların kendisini Bakırdağı'ndan geçirdiğini anladı. Bu durum kuzeydoğuya doğru yol alması gerektiğinin işaretiydi. Önündeki tepeleri aştığında bir Ermeni köyü olan Travşin'e ulaşmayı umuyordu. Gayretle yürüdü, ancak tepeyi aştığında önünde uzayıp giden bir düzlük gördü, kafası karışmıştı, oturup tüm çevreyi dikkatle inceledi, bulutların doğuya sürüklenmesiyle birlikte kuzeyde tüm görkemiyle sivrilmiş olan Erciyes Dağı'nı görünce bu önündeki düzlüğün *limniopuli* olduğunu fark etti. Güneye doğru bakınca bulutlardan yer yer karlı tepelerini seçtiği Melendiz Dağları'nı gördü. Kayseri'ye düşün-

düğünden de yakın olduğunu anlayan Civan en geç iki gün sonra orada olacağını bilmenin mutluluğuyla diz çöktü, istavroz çıkardı. Kendisini tüm günahlarından arınmış gibi hisseden papaz, gayretle kuzeydoğuya doğru yürümeye başladı.

Orta Anadolu'da kuşların göç mevsiminde yaptığı gök dansları insanın aklını başından alacak kadar güzeldir. Civan bir kırlangıç sürüsünün heyecan verici bir biçimde sarmal olarak yükselmesini, aniden yön değiştirerek adeta bir kilimin çırpılırken aldığı biçime girmesini yaşlı gözlerle izledi: Aklına turnalarla, şahinlerle, ördeklerle ilgili türküler geldi; ancak bu türkülerin bir dizesinden fazlasını anımsamıyordu, papazlıkla geçen yıllar çocukluğunun o coşkulu türkülerini unutturmuştu.

Tepeleri aşıp Sindelhüyük yakınlarındaki küçük bir hana girdiği vakit, akşam olmak üzereydi. Yorgunluktan tükenmiş bir haldeydi ve kapının önündeki sedire adeta yığıldı. Hancı bu zebani kılıklı adamı görünce ürperdi; çünkü Civan, dağda yaşadığı söylenen üç ayaklı ve üç gözlü canavarların çocuğu gibiydi; sanki üçüncü gözünü saçlarının arasına saklamıştı. İğrenç bir koku yayıyordu çevresine, saçlarının ucu sirke tutmuştu, köpek gibi kaşınıyordu.

Kendisine nerden geldiğini soran Türkman kılıklı hancıya "Dağlı yabanların elinde tutsak olduğunu ve kaçıp kurtulduğunu" söyleyen Civan, tanrı aşkı için kendisine bir yer göstermesini, yorgunluk ve açlıktan ölmek üzere olduğunu söyledi. Bütün bu sözleri Türkmanın diliyle söylemişti, adam kuşkulu gözlerle bakıp onu hanın en kuytu köşelerinden birine götürdü. Civan, yorgunluktan yıkılacak gibiydi. Hancı, yiyecek bir şey isteyip istemediği sorusunu bile dinlemeden döşeğe uzanan ve uykuya dalan bu korkunç adamın yanından uzaklaştı ve o gelince başını kaçırdığı bir hikâyeyi dinlemek üzere ateşin etrafında halka olmuş insanların yanına sığırtı.

Civan aslında uyumamıştı, yorgunluktan bir türlü uyuyamıyor, kafasının içinde mağaralar, dağlar, Şamnalika, papazlar, mağara halkının ayinleri dansediyordu. Handa ortada bir yere toplanmış adamlardan birinin anlattığı hikâyeyi işitiyordu. Bu ses bir mırıltı ve bir ninni gibi huzur vericiydi. Yolcu Türkman

diliyle "derviş bir duldaya* gelüb yatuptur" diyordu. Civan gülümsedi: "Ben de yattım."

Yolcu konuşuyordu: "Hey tengri! Şuncağız bir bitkide koca bir karpuz, koskoca bir ağaçta küçük bir ceviz! Bu nasıl adalettir?"

Civan hikâyenin sonunu işitmek istediği halde uykuya daldı. Hikâye, uykuya dalan dervişin daldan düşen bir cevizle uyanması ve tanrıya şükretmesiyle son buluyordu. Çünkü daldaki ceviz karpuz büyüklüğünde olsa derviş ölürdü. Hikâyeyi anlatan adam büyük el kol hareketleriyle sözlerini bağladı: "Yaratan! Hikmetinden sual olunmaz senin!"

Ortadaki ateşin çevresinde halka olup oturmuş olan yirmi kadar insan, belli ki, adamın asıl hikâyeye başlamak için soluklandığını biliyorlardı. Giysilerinin çeşitliliği, handaki konukların Romai, Ermeni, Türkman ve hattâ Farisî olduğunu gösteriyordu. Hikâye anlatan adamın adı Alitokuş idi, Barakh aşiretindendi; yüzü tıpkı bir Moğol gibiydi, kızıl bir börk taşıyordu, kulağında *mengüş* denen bir tarikat küpesi vardı, sakalı seyrekti ve orta yaşı çoktan geçmişti.

Var varadan sür süreden
Kel tepeden boz lapadan
İnek buzağıdan, eşek sıpadan
Kızlar anasını doğurdu
Ahir zaman yoğ idi
Evvel zaman çoğ idi

Hızır İlyas gel oldı dâra
Endi puŋarın düzüne
Tekke ıras geldi gozüne

Varayın didi bulayın didi
İnsanı kâmil goreyin didi
Ol tekkede niyaz ola
Meni görüben cem olası

(*) Dulda: Işık veya soğuk gibi rahatsızlık verici özelliği bulunmayan yer.

Maşrapa şarab dolası
Pes, sultanım-kabul ola
Derviş, tâlip huzur bula

Kubbeli bir yere gelübdür
Anda gülistan bulupdur

Pes, sultanın sen mi geldün
Acemden ne tiz geldün
Geç şöyle bir otur hele
Post üstünde dur hele

Baba Mecnun bunu didi
Hızır hem an cuvap virdi:
Bilirüm tanırsız cismimi
İmdi Acemden gelirüm
Şahindim geyük olurum
Dutmaŋ meni gomaŋ meni

Pes, sultanın geyük oldu
*Baba Mecnun çepik çaldı**
Bir tas su buldu geldi
Tökdü geyüğüŋ başına

Sultanın çıktı donundan
İnsan suretine geldi
Baba Mecnun tası aldı
Kan doluştu içine
İçdi dervişler tastan
Hem an şarab oldu mâyi
İçdikte bol oldu mâyi
Esselâmü berekât velhamdülillâh
Ne postunda sultanı gördük
Ne bir dem gözünde durduk
Gökten bir şahin geçdi
vesselâm

(*) Çepik çalmak: İki elini birbirine vurmak, alkışlamak.

Alitokuş bunları, Hıdır İlyas menkıbesini anlatmanın yanı sıra bağlı olduğu tarikâti ve aşireti açıklamak için de söylemişti. Zaten aşağı yukarı buna benzer tekerlemeler her tarikâtin kimlik beyanında vardı. Şimdi destanı okumak için soluklanmanın sırasıydı ve Alitokuş yanık bir sesle destanını söylemeye başladı:

Kör Omar diyin bir âşık varıdı ezel ezelden
Ânın sözünü duyanda kulağın yanarıdı
Men size ayıtıram cem'an ânın sözüdür
Kör Ömar'ın destanı âlemlerin gözüdür

Ulumboz'dan ötede Dardanilinde
İlyâdiye şeheri varidi tekfuru İlyas
Ânesi Ülker yıldızıydi Toros Şahıdı atası
Hıdır İlyas doğuban geyükler dile gelüptür:
İşte doğdu atası dağ, anası alaz
Dişleri inci gözleri yağmur aklu fırtına
*Boyu selvidür, cırnağı şahin, kulağu pisik**
*Karundaşları bizik** torunları Baraklu*

İlyas oldur kim tam bin sene yaşadı
Yorganını su köpüğünnen döşedi
*Atın nallarine kanat taktı kişedi****
Yılanlardan diynek yaptı her zaman

Irkek adam avrat sözü diğnemez
Bir söz ider ikileyin çiğnemez
Avrat dirse: Benim erim bînamaz
Ânın eri, namazdadır bol zaman

İlyas'ın bir oğlu varıdı eli sikinde
Bir kız gaçıdı zorunan Manyas bükünde
Belaya bulanacak ol aşiret yakında
Kız babası azgın olur ol zaman

(*) Pisik: Kedi.

(**) Bizik: Biziz, bizleriz anlamında yerel deyiş.

(***) Kişedi: Kişeledi, kovaladı.

Ağcaların kızını kaçıran oğlan
Sen bu işin kefâretin bilmen mi
Tengri bile bu işe ırazı gelmez
Çırpını çırpını da düşüp ölmen mi

Tengri kara yazmış senin yazıyı
Tahtacılar dağda yaşar bilmez düzüyü
Diğnemedin gavur oğlan baba sözüyü
Peygamberin kavli nedir bilmen mi

İlyas n'itsin kaldı çar nâçar
Ağcalar İlyadiye'nin gapusun açar
Kühe ylan Bekazuz binerse uçar
Kalkıp da Toroslara gelmen mi

Yesir itdin aşiretin sürüsün
Gâvur oğlan senin neslin gurusun
Aladağı Erkiyosu duman bürüsün
Selvilerin dili olsun İlyas'ın eli

Amasya'da açar şahin kanadın
Cırnağın geçürür Bor'a vusladın
Gelin seller yanağımı ısladın
Dilimde açıyor İlyas'ın gülü

Gözünden akan yaşı elinin tersiyle silen Alitokuş ah ederek durakladı, Amasya'da Selçuklu'ya karşı ayaklanan Babalıların piri Hıdır İlyas'ın geyiklerin tırnaklarında ve şahinin kanadında Kayseriyye'de ve Malya Ovası'nda bir daha görüldüğünü söyleyip hıçkırdı. Dinleyiciler arasında oturan Romai bir tüccar da *Vasilis Akritas* kadar önemli bir destan olan *Hidr Elias* Destanı'nı bu dilde ilk kez duyuyordu. Haydar-ı Zülcelâl, İskender-i Zulkarneyn ve Aya Yorgi için söylenmiş sayısız destan vardı ve özellikle Babalılar isyanından beri en dokunaklı örnekleri Türkman aşiretlerinden çıkıyordu. Alitokuş belli ki destanı sürdürecekti, nefeslenip kendisini meraklı gözlerle izleyen insanları hüzünle süzdü. Ancak böyle durumlarda yapılageldiği üzere neşe verici bir bölüme geçmesi gerektiği için

gülümsedi: "Görersiz" dedi, "Bir avrat ne işler açar adamın başına.." Durakladı ve boğazını temizleyip ezgili bir sesle destanını sürdürdü:

Şeytan kemlik ider her daim kancıkdurur kisvesi
Adem babamız Iyon denen avrada kanuban
Havva anamız çır çır çığırıp baskına gelmişdür
Iyon don değiştürüb inek olmuş hem demâ***
*Uğrun uğrun*** bakarmış Havva anamıza*
Kes bunu demiş Havva kes kanu aksuŋ
Ger kim şeytandır yeşil sular tökülür dilinden
Ger kim şeytan değil tengri incitmez teninden
Dutmışlar kuyruğundan ânın parlatmışlar nacağı
Şeytan kaçıp getmüş hem ân kuyruğu kopmuş
Kancuğuŋ zülüfleri şeytamŋ kuyruğudur
Şeytanıŋ omuzları kadının uyluğudur
*Havva anamız ânın zülfün koparttıktan kelli*****
Şeytan keldir, kel kafalı herüflerin soyunda
Hem boynuzu vardur şeytanın, hemi de dölü
Kaf Dağı'nın ardında kadın erkek cavlakdur
Çift kuyruklu inekleri vardır amcuğu yokdur
Kösnük herifler şeytan için av olur
Tengrinin cemali er kişiynen tav olur
Bol sözlerdir size Alitokuş soyladı
Tengri ona er kişiler toyladı
Zülcelâl'in kemiğiŋden hoyladı sözün
At kuyruğu sesin virdi kubuzuŋ
Könglünü açtı, sözünü seçti,
Pençesi şahin ola tengri âm böyle ala
Tcmmet. El fatiha.

Mır mır dua okuyup elini yüzüne süren Alitokuş, boğuk bir sesle inleyen Civan'ın sözlerini işitip bir an duraladı; Civan:

(*) **Don değiştirmek: Kılık değiştirmek.**

(**) **Hem demâ: O anda.**

(***) **Uğrun uğrun: Gizli gizli.**

(****) **Kelli: Beri.**

"Şamnalika. Attan bir levha düştü.. Şamnalika.. Tabal.." diyerek sayıklarken onun bu homurtulu sözlerindeki garipliği hancının da fark edip ona doğru yürüdüğünü gördü. Alitokuş'un merakı yolcunun başka bir diyardan geldiğini düşünmesindendi; oysa hancı bu kişide bir gariplik olduğunu sezdiği için gidip onu dinledi: Civan acı dolu bir yüzle uyuyordu, bu yüze bakan kişi korku ve tiksinme karışımı bir ürperti ile sarsılmaktan kendini alıkoyamazdı; nitekim hancı iğrenip yere tükürdü, bu adamdan her türlü kötülüğün geleceğine kesinkes inanmış bir yüzle kalabalığın yanına geri döndü. Bu sırada Rûmi tüccar, *Vasilis Digenis Akritas*'ın Kayserî'de bastığı taşta atının ayak izini bırakan kahramanlığını anlatıyordu. Bu destanın *Battal Gazi* Destanı'ndan farkı yoktu, ancak ortadaki kazanın etrafında kümelenen ve kazanın altında ışıldayan alevlerle yüzleri biçimden biçime giren insanların destanların farkını bulmaktan çok bu destanların ruhlarında uyandırdığı düşlerle ilgili olduğu açıktı.

Kalabalık bir atlı grubunun hanın önünde durup da atlarının üzerinden bağrışa çağrışa yere indiği işitildiği zaman handakiler destanı dinlemeyi bırakıp yüzlerini kapıya çevirdiler. Destanların coşkusuyla geceye doğru yol almış olanların düşlerini paldır küldür içeri doluşan askerlerin ayak sesleri bozdu. Koşup askerleri karşılayan hancı, onların kendisini iterek handaki herkesi şiddet dolu ifadeler ve itiş kakışla ayağa kaldırıp sorgulamaya başlaması karşısında işgüzarlık edip kimsenin henüz görmediği Civan'ı da sarsarak uyandırdı. Hancı, tıpkı askerlerin uyguladığı şiddeti uyguluyordu Civan'a. Ona "Kalk!" diye haykırdı, "Geç şuraya bakayım kara haydut!"

Civan gözlerini oğuşturarak, neler olup bittiğini anlamadan yürüdü. Halinde bir ürkeklik vardı ama korktuğu söylenemezdi, kalabalığın arasında yerini aldı ve askerlerin ne istediğini anlamaya çalıştı. Süvaribaşı kılık kıyafeti tüccar olanların yalnızca kâğıtlarına baktı, onlara nereli olduklarını sordu. Kendisine kötü bir bakış fırlatan Süvaribaşı'ndan ilk kez korktuğunu hisseden Civan, Alitokuş'la birlikte dürtüklenerek hanın dışına çıkartıldığında havanın serinliğinden ötürü mü, yoksa korkudan mı bilinmez, ürperdi. Alitokuş, "Men Tatar değ-

lem!" diyerek haykırıyor, "Men Barakluyum, özümden ne istersüz?" diyerek çırpmıyordu. Süvaribaşı, onu dinlemiyordu bile, adamın çırpınmasına gülüşüp duran askerlerden biri *Zilya'da Mevlevî ocağını Moğollarla bir olup kapatırken siz neredeydiniz* diye çıkıştı ona; bir başkası *Vezir Pervâne'yi tuzağa düşüren, Aybek denen alçağın dölü bu* diyerek Alitokuş'un böğrüne bir tekme vurdu. Soluğu kesilen Alitokuş'a Abaka Han'ı, Gazan Han'ı soruyorlardı ama bu sorularda yanıt beklemek yerine suçlama ve aşağılama vardı. Süvaribaşı Alitokuş'un boynunda duran aşık kemiklerinden yapılmış bir kolyeyi çekip kopardı, "Ne bu?" diye bağırdı, yanıt beklemedi, "Diz çök!" diye haykırdı. Şaşkın bir şekilde bakınıp duran Alitokuş'un suratına vurduğu sert bir yumrukla onu sersemleten Süvaribaşı, diz çöktürdü ve ağlayıp aman dileyen adamın ensesine indirdiği bir kılıç darbesiyle başını kesti. Alitokuş'un başsız vücudu tozun toprağın arasında debelenirken boynundan fışkıran kan bir atın ayaklarına sıçrayıp atı ürküttü. At iri iri açılmış gözlerle geri gitti. Handakilerin sesi soluğu kesilmişti, bütün bunların ne anlama geldiğini aralarında tartışacak güçleri yoktu, sus pus olup ateşin başına oturmuşlardı, dışarı çıkıp bakamıyorlardı, yatağa gidip yatamıyorlardı; yalnızca konuşmaları işitiyor ve acı içinde olan biteni dinliyorlardı.

Titremesi çok belirgin bir hal alan, iki çenesi takır takır birbirine vuran Civan olanları izliyordu. Alitokuş'un başını bir sepete attıklarını gördü, ayışığı ortalığı ışıltılarıyla doldurduğu için sepete atılan başın ağlamaklı yüzünü, kesik başın boğazından damlayan kanın koyu kırmızılığını bile seçebilmişti. Süvaribaşı kendisine yönelip de hışımla soru sorunca Civan elinde olmaksızın sakınıp yüzünü korudu. Süvaribaşının acelesi yoktu; ısrarla doğruyu söylemesini yoksa kafasını o sepete atacağını belirttikçe Civan "Ben Gregoryen papazı Civan'ım" diyordu. Hemen giysilerini aralayıp kamışına baktılar: Sünnetsizdi. Süvaribaşı burada ne aradığını sordu, onun bir keşiş olarak Kilikya'dan gelirken dağlı yabanların eline tutsak düştüğü hikâyesini "Hangi yabanlar?" sorusuyla yarıda kesti. Civan hangi yabanlar olduğunu bilmiyordu, gözünün önünde bir

yumrukla sersemleyip kelleyi veren Alitokuş vardı, boynu sızlıyordu, gözleri korkuyla iri iri açılmıştı, onları nasıl inandırabileceği hakkında hiçbir fikri yoktu.

Civan kendisi hakkında derin bir sorgulama düşünüldüğünü bilemediği için neden ellerinin bağlandığını, bütün bunların ne anlama geldiğini anlayamadı. Bir iple atlardan birinin eğerine bağlanan Civan, süvarilerin peşinden karanlığın derinliklerine doğru adeta sürüklenerek götürülürken, atların hangi ayağı üzerinde yürüdüğünü düşünecek halde değildi.

3

Parma'da döküm işleriyle uğraşan babasından genç yaşta ayrılıp serüven peşine düşen, gençliğini tüccar gemilerinde miçoluk ve tayfalık yaparak geçiren Manzoni, Venedik'te Bernardino adında bir ortak bulduktan sonra, her seferden üçte bir pay alarak yaptığı Hanbalık yolculuklarının sonuncusundan dönüyordu. Baharat yüklü beş deve, ipekli kumaşlar yüklenmiş altı katır ve bir eşekten oluşan kervanın yanı sıra, yolboyunda yaptığı ticaretten kazanıp giysisinde özel bir yere gizleyerek diktiği elmaslar düşünüldüğünde Manzoni hatırı sayılır bir servet sahibiydi. Artık Venedik'te karısı ve üç çocuğuyla birlikte rahat bir yaşlılığın düşünü kurabilir, yol boyunca ticareti öğrettiği büyük oğluna işlerini devredebilirdi.

Son sefere çıkmadan önce Cenovalılarla yaşanan bir gerginlik yüzünden oğlu Venedik'te kalıp bir kadırganın kölelerini satın almış ve tüm erzakım donattığı gemisiyle savaşa katılmaya hazırlanmıştı. Manzoni bu aksaklıktan ötürü yolculuğunu bir uğursuzluk olacağı korkusuyla sürdürmüş, ama neyse ki, korkuları boş çıkmıştı. Dört gün önce Saru Han'da gördüğü korkunç düş dışında yolculuk mükemmel geçmiş bile sayılabilirdi. Manzoni bu düş yüzünden dört gecedir karanlık korkusuna tutulmuştu, yalnızca horozların öttüğü vakitte uykuya dalabiliyordu.

Manzoni Alay Han'a dört günün yorgunluğuyla geldikten hemen sonra, dalıa güneş bile batmadan uykuya daldığı için sabah erken uyanmanın şaşkınlığıyla doğruldu. Hanın içinde loş bir sabah aydınlığı vardı. Yamakları, köleleri ve kâhyası uyuyorlardı. Venediklilere özgü siyah şapkasını yavaş hareketlerle başına geçirip hasır yataktan kalktı, uzun gri giysisinde değerli eşyaları ve mücevherleri olduğu için onları uyurken asla üzerinden çıkarmazdı: Giyinme zahmeti olmayan bir uyanmaydı bu. Hasır yatağın çıkarttığı seslerden uyanan kâhyasına eliyle uyumaya devam etmesini işaret eden Manzoni hava almak üzere dışarı çıktı. Bozkırın sabah serinliği duru bir yüzle karşıladı tüccarı; Manzoni bu serinliğin tüylerini ürpertiğini hissediyordu. Gecenin şüpheli sessizliğinden sabahın duru aydınlığına geçilen bir zaman dilimindeki bu serinlik, insanın iç âlemini canlandırıyordu.

"Tanrım, nedir bu düş?" diye iç geçirdi tüccar; "Düşümde gördüğüm olaylarla neyin sezgisine ulaşmış olabilirim ben?" Acaba Korama'da gördüğü kilise resimleri, yahut yirmi beş yıldır aynı kaya kovuğunda yaşayan Sicilyalı Hermanus'la yaptığı görüşme, bilemediği gizli güçleri harekete geçirmişti de onlar mı kendisini rahatsız etmeye başlamıştı?

Düşünde, Meryem Vaftizci Yahya'nın boynuna sarılmıştı ve belli ki göğe bakarak Araf'a yükselen İsa için ağlıyordu. Bu bir resimdi önce; sonra Meryem'in tanrıya yalvarıp ondan merhamet dileyen gözleri canlanmaya başladı, sol eli Yahya'yı şefkatle korurken sağ eli tanrıya doğru uzanıyordu. Meryem nedeni anlaşılmaz bir biçimde başını hızla Yahya'ya çevirdi ve hınçla onun boynunu sıktı. Yahya'nın yüzü nefessizlikten kızarmaya başladı, ancak boğuluyor mu, durumundan hoşnut mu belli değildi. Meryem Yahya'nın boynunu ne kadar sıkarsa sıksın tanrıya yalvarmaktan da geri durmuyordu. Ürküntü veren bir durum vardı ortada; çünkü Yahya yaşamak isteyen bir gözle yakardığı halde bir yandan da *"Sine me domine mori volo"** diye haykırıyordu. Gözlerinden yağmur gibi yaşlar dökülüyor-

(*) Bırak da tanrım, öleyim!

du, limanda yağmur altmda beklediklerini gördü bir an, Meryem hâlâ Yahya'nm boynunu sıkıyordu ve her ikisi de beklenen bir gemi gelmemiş gibi mahzundular. Yağmur tanrısal bir mucizeyle kesik kesik yağmaya başladı; katmanlar halinde bir yağıyor bir kesiliyordu. Yere bir akbaba indi, hayır akbaba gibi bir şeydi bu ve indiği yerden havaya kırmızı tozlar kaldırarak kapı büyüklüğünde bir aynanm önünde durdu. Biraz önce bir limandaydılar, oysa şimdi bu yaratığm konduğu yer kocaman bir katedralin üst penceresiydi; Yahya ile Meryem bu kuş görünümlü yaratığm Azrail olduğunu biliyorlardı. Yahya kısık ve boğuk bir sesle konuşmayı sürdürüyordu: Sanki sorguya çekiliyordu, sürekli bir şeyleri inkâr ediyordu. Tüm bedeniyle suçsuz olduğunu haykıran Yahya'nm ağzmdan şu sözler dökülüyordu: *"Intellego meum magnum erratum!"** Yahya bilinmeyen bir yüze bakmaktan dehşet içinde kalmış gibiydi, sesi hırıltılıydı ve bu ses üç ayrı sesin birlikte çıktığı bir tek sese dönüşmeye başladı. "Bilip bilmediğimi bilmiyorum!" Bu, Yahya'nm hırıltıyla söylediği son söz idi, Meryem yeniden göğe bakan bir resme dönüştü, Yahya ise gittikçe Manzoni'ye benzedi ve yalnızca çenesi oynayan morarmış bir yüz haline geldi.

Manzoni bu ürkütücü ses sanki dışardan gelmiş gibi yerinden fırlayıp uyandığmda kendini konuşurken yakaladı. Boğazı ağrıyordu, sesi çatallaşmıştı. Dışarısı ise sabah serinliğiyle yüklüydü, Alişırmak'm sığ ve taşlı yerlerine gelince hızlanan suyunun sesi işitiliyordu. İçinden yükselen ürperme ile titremeye başlayan Manzoni, tam dört gündür Başhisar, Nissa, Enegobia ve Alay Han yolu üzerinde adeta sürükleniyor, geceleri gözlerini kapatamıyor, uyumaya çalışıyordu.

Bu düş onu çok ürkütmüştü; Kappadokia'ya geldiğinden beri içini saran belirsiz korkunun nedenini bilmiyordu; Kayserî'deki Venedik kolonisinde evinde imiş gibi rahat etmesine karşm bu insanların neşesiz olduğunu hissetmesi onu etkilemiş olmalıydı. Konstantinoupolis sezarınm Cenova'yı desteklemesinin etkileri Sivas'ta bile hissediliyordu; Selçukî Beyleri

(*) Büyük hatanı anlıyorum.

Venedik kervanlarından aldıkları vergiyi üç katına çıkarmış, Cenovalılar ise neredeyse vergi vermeden iş görür hale gelmişlerdi. Bütün bunlar ruhunu kaplayan kara gölgenin nedenini açıklar gibiydi, Venedik kolonisindeki insanların huzursuzluğu da bu yüzden artmış olmalıydı.

Bu düşten sonra huzursuzluktan kurtulmak için dine sığınmak istedi, ancak yakınlarda bir tane bile katolik rahibi yoktu, bu nedenle çoktandır ününü işittiği ve kendisine hemşehrilik duygularıyla yakınlık duyduğu Sicilyalı Hermanus'u ziyaret etti. Hermanus Zelve'de Aya Simyon'un yaşadığı "üç şapkalı" bir kayanın içinde münzevî hayata çekilmiş olan bir Ortodoks keşişiydi. Tıpkı Keşiş Simyon gibi yaralarındaki kurtları alıp tekrar eski yerine koyan, açlık ve yalnızlıkla ruhunu tanrıya yaklaştıran bu adamdan rüyasıyla ilgili bir yardım uman Manzoni tozlu sıcaklığın üzüm bağlarındaki kokuyu kışkırttığı bir akşamüstü Zelve'ye uğradı.

Bağları koruyan bekçileri andıran, sıra sıra dizilmiş peribacalarının yanında deve kervanı "çöktürüldükten" sonra kendilerini karşılayan papazlara derdini anlatan Manzoni, görüşme isteğinin zor gerçekleşeceğini anlamıştı. Ancak her işin "yolunu yordamını" bilen tüccar, buhurdan sallayıp ilahi söyleyen papazların arasında Hermanus'un çilehanesine doğru gitmeden önce yüklü bir bağış yapmıştı bile; herkesle görüşmeyen Hermanus'a da Venedikli bir konuğunun olduğu haberi iletilmişti.

Beyaz denecek kadar açık renkli bir toprağın içinde yeşil öbekler halinde *üzüm çubukları* dizilmişti. Kayısı ağaçlarının artık yer yer kızarmaya yüz tutmuş olan yaprakları, üzümlerin tadından patlayacak gibi duran şişkin tanelerine üzgün üzgün bakıyor gibiydi.

Keşişin yaşadığı "üç şapkalı" kayanın tepesinde sanki üç tane dev mantar vardı. Bir zamanlar sanki mantarmış da sonradan taşlaşmış gibiydiler. Manzoni'yi bu kayanın içindeki odasında değil de dışarıda karşılayan buruşuk yüzlü yaşlı keşiş, kaba saba bir Toskana lehçesi ile konuşan tüccara aşağılayıcı bir ifadeyle baktı. Manzoni ziyaretinin nedenini söyledi, kötü bir rüya yüzünden buraya uğradığını belirtip rüyasını da tüm

ayrıntılarıyla anlattı. Hermanus belli ki bu rüyada Katolik dininin tüm kötülüklerini görmüş gibi kıvançlıydı, Venedikliye bakmadan konuştu:

"*Günahımı anlıyorum* diye haykırmışsın. Bunu sana tanrı söyletmiş. Sen bir tüccarsın, ey mutsuz evlâdım, ticaretten büyük günah mı vardır? Efendimiz 'dünya malını seven beni sevmez' buyurmadı mı? Tüccar nedir, mal tutsağı bir günahkâr."

Keşiş sözünün etkisini anlamak için Manzoni'ye baktı. Manzoni kıpkırmızı kesilmişti ve bir din adamına saygısızlık etmemek için başını öne eğmişti. Hermanus kayanın tepesindeki üç "mantar"ı işaret ettikten sonra: "Bak," dedi, "taşlar bile tanrının hakkının üç olduğunu haykırıyor." Manzoni'nin işaret ettiği yere doğru bakmasını bir ikna oluş sayan keşiş, üç parmağını birleştirerek aya triada* işaretiyle konuğunu kutsadı: "Umarım, bundan sonra mayasız ekmek yemez, Meryem anamızın da tüm insanlar gibi ilk günahı işlediğine inanır, huzur bulursun." Manzoni keşişe kızgınlıkla baktı; ama yine de: "Aziz peder, söyler misiniz Yahya neden benim yüzümle yer değiştirdi?" demekten kendini alamadı. Hermanus önce yanıt vermedi ve yavaşça göğsünü açıp kurtlanmış bir yara gösterdi: "Söyler misin, benim bedenimdeki kan ve pıhtı neden bu kurtlarla yer değiştirdi?"

Manzoni duraladı, midesi bulanmıştı, nereden bilecekti?

Keşiş birdenbire arkasını dönüp kayasının deliğinden içeri girdi ve konuşmayı bitirdi.

Manzoni şimdi Alay Hanı'nın kapısında sabah mahmurluğu içinde kaşınarak, artan bir kızgınlıkla Hermanus'u düşünüyor, bu adamla görüşmenin, kaygılarını daha da çoğalttığını biliyordu. "Bu adamlar kör bir dünyaya kapanmışlar, her şeyi bildiklerini sanıyorlar" diye söylendi; çünkü Manzoni'nin dünyasında dört duvar arasına kapanıp kalmak yoktu, bundan bir bilgi doğmayacağına inanıyordu. Yolculuk etmeyen insanlar bilginin düşünceyle bulunacağını sanırdı, oysa düşüncenin yolculuklarda olgunlaştığı da yalan mıydı? Manzoni Herma-

(*) Aya triada: Kutsal üçleme.

nus'un dişsiz ağzını yansılayarak Sicilya aksamyla "Ticaretten büyük günah mı olur?" dedi, yaptığı taklide içtenlikle güldükten sonra tüccarların çok sevdiği bir deyişi ammsadı:

Bilgelik yolculukta gizlidir.

Bu sözün derinliğini yolculuktan nefret edip ömrünü bir kaya kovuğunda geçiren keşiş kavrayabilir miydi?

Düşünceleri biraz gevşemiş gibiydi, günlerdir ilk kez gece uyuyabilmesi de bunu gösteriyordu, taş kapmm önünde sabahm duru güzelliğini izleyip keyiflendi. Karşıda karlı bir dağ vardı ve kışm yaklaştığmm habercisiydi. Kış Manzoni için olumsuz anlam taşımıyordu, çünkü Tuz Gölü'nün kenarından İkonia'ya, oradan da Alâiye'ye inmek için en fazla on gün gerekirdi ve adalardan geçip Girit'ten Venedik'e yapılacak bir deniz yolculuğu için mevsim uygundu. Alâiye'de develerin kirasmı ödeyecek ve malları bir gemiye yükleyecekti. Artık yolun sonuna yaklaşmışlardı. Tur Hasan ile Heraklio'daki sivri tepeli dağm benzerliği, arazinin Sicilya'yı andıran görünümü onu daha da mutlu etti. Kendini İyon Denizi'nin sularında bir uscero'nun* içinde yolculuk yaparken düşledi. Sanki denizin iyotlu kokusu, neşeli gıcırtılarla dönen çarklar, ipler, davulla kürekçilere ritm veren tayfa nöbetçisi gözünün önündeydi.

Ege Denizi geniş bir ırmaktır, adalar ise ırmağm bir kıyısmdan öbürüne geçmek için suya atılmış basamak taşları gibidir. Bu adalarm kimisinde ot bile bitmez, kıraçtır; kimisi kambur kayalıklardır, kimisi de tekne batıran su altı dağlarıdır. Arada yemyeşil cennetlere rastlanmaz değil, ama hırçm bir poyraza yakalandm mı cennetin tadı tuzu kaçar. İnsamn derisini yapış yapış eder bu deniz, kendini tuzlanmış bir balık gibi hissedersin. Rüzgârlıdır, açık deniz korkusu çektirir adama, ama yine de bir sağmdan bir solundan geçen adalar yüzünden Adriya'da veya Sardunya açıklarmda yaşanan ıssızlık duygusunu yaşamazsm. Manzoni içten içe bunları düşünüp sanki deniz yolculuğu başlamış gibi gerindi, çünkü Ege Denizi'ne indiği zaman

(*) Uscero: Yük gemisi.

kendini evinde sayması için yeterince neden vardı.

Manzoni üç yıldır Hanbalık'tan Peşaver'e, Tahran'dan Tebriz'e, Erziron'dan Sivas'a yaptığı ticaret yolculuğunun Alay Han durağındaydı; yolculuk ticari açıdan verimli geçmişti, artık Venedik'te yaşamanın zamanı geldiğine, yaşlandığına inanıyordu. Gönüldaş olduğu Dominiken tarikatine yüklüce bir bağış yaptıktan sonra Lido'daki evinde yaşamanın huzur verici olacağından emindi. Bir *castellani** olmadığı için soyluların kent içinde ev alan tüccarları aşağılayan bakışlarıyla karşılaşmak istemiyordu. O Lido'daki *portus rahiplerinin* dilenmesine alışıktı; tıpkı bir Kalenderî derviş gibi elinde bir tasla dolaşan bu rahipler Fransisken veya Dominiken tarikatlerine bağış toplar ve gösterişsiz manastırlarda yaşarlardı. Adeta iki din vardı Venedik'te; soylu olanların ve olmayanların dini. Gezdiği her yerde durum aşağı yukarı böyleydi ve yoksullar hep kendilerine benzeyen gönül adamlarına; soylular ise ışıltılı dinsel törenlere rağbet ediyorlardı.

Ticaretten para kazanıp da zengin olanlar bu parayla ne aristokrat ne de yoksul oldukları için kalıplaşmış dinsel inançlardan uzak tarikatlere yardım ediyorlardı. Hattâ bunların içinden tüm servetini kiliseye bağışlayıp yoksulluğu seçenlere de rastlanıyordu. Manzoni dindar denemeyecek kadar gevşek inançlı bir adamdı; okumayla yazmayla hiç arası yoktu; işlek zekâsını ticarette kullanır ve papazlardan işittiği yarım yamalak fikirlerle kendi fikirleri arasında kalan bir din inancı taşırdı. Uzakdoğulular ve Türkmanlar gibi güneş doğarken saygı duruşuna geçmeyi, Kabalacı Yahudiler gibi belli sayılarda keramet aramayı, her güçlükte "Gesü Cristo, nella gloria di Dio Padre. Amen" dediği halde, İsa'nın tanrı olduğunu düşünmenin saçma olduğunu söylemeyi çelişik bulmazdı. Aslında din tartışmasını sevmezdi; hangi dinden olursa olsun tüm din adamları ona korkutucu gelir, hayatın dinlerin söylediği biçimde akmadığına inandığı için dinsel inancı işte öylesine, ucundan bucağından tanırdı.

(*) Castellani: Kale kent'in (akropolis'in) soylusu.

Yaşlandıkça çocukluğuna ait anılar daha çok belirginleştiği ve davranışlarına çocukluğundaki dinsel eğitimin izleri yansımaya başladığı için gördüğü düşten epeyce etkilenmişti. Yaşlandıkça dindar olduğu söylenemezdi yine de; Manzoni için din bir bellek gibiydi, çünkü geçmişteki kimi sesleri, kimi binaları, kimi yolları ilâhi söyleyince anımsıyordu. Ne dine düşkündü, ne de iyi bir eğitim almıştı. Kutsal kitabı Latince'den okuyamaz ama resmî belgelerde gerekli olacak kadar Latince okuyup yazabilirdi. Bu nedenle, düşünde Vaftizci Yahya'nın Latince konuşması, onu allak bullak etmişti. Hattâ bir ara kendini bir aziz gibi bile hissetti; ne var ki düşünün anlamını çözemedikçe korkmaya ve bir felâkete hazırlanmaya başladı. *Düşler neyi haber verirlerdi, mesaj açık seçik mi, gizli mi gelirdi? Düşler gelecekten haber veriyorsa, kendisini Meryem adlı bir kadın mı öldürecekti? Bu bir simge ise Yahya ve Meryem öleli çok olmamış mıydı? Neden Yahya'nın sesi şeytanın sesi gibiydi? Şeytanın sesi de, düşünde gördüğü gibi -eşzamanlı ama birbirinden farklı- üç sesten mi oluşuyordu?*

İnsan, yaşadığı mekânlarda kimlerin daha önce yaşadığını, ne düşündüğünü ve ne keşfettiğini düşünmez; düşünse de neyi bulabilir? Alay Han'ın kapısında daha Manzoni dünyada yokken kör bir askerle sağır bir ressamın durduğunu, ressamın tek başlı çift gövdeli bir aslanı görerek nasıl şaşırdığını bilmek, bu sağır ressamın yaptığı bir resimle Kapadokya'yı nasıl altüst ettiğine şaşmak zaten Manzoni'ye göre bir şey değildi. Manzoni için Kayserî şehrinin kapılarına konmuş iki aslan heykeli ile, İkonia şehrini koruyan insan başlı kuş kabartmasının hiçbir önemi yoktu; bu nedenle başının üstünde, kapı girişinde duran bir aslan kabartmasının kendi yaşamına yapacağı etkiyi bilemezdi. Elli yıl önce o ressamın bu topraklarda yarattığı isyanı Moğol askerleri, Sultanlar ve Venediklilerin gizli eli bastırmıştı. Ancak yürüyen hesaplaşma bitmemiş görünüyordu, Manzoni bundan kendi payına düşecek olan şeyden habersiz, esniyordu.

Hancı ve uşakları dışarıda odun istifliyorlardı, karşı binadaki Selçukî garnizonunda nöbetçiler uyku saatinin bittiğini bel-

li eder biçimde bağırıp çağırarak konuşmaya başlamışlardı. Garnizonun yanında küçük bir Moğol karakolu vardı, burada *yamgaç* denilen Moğol haberci birliğinin askerleri göze çarpıyordu. İçeriden öksürükler işitilen Han biraz havasız ve yağ kokularıyla dolu olsa da, gökyüzü insana temizlik ve rahatlık duygusu veriyordu. Manzoni kendine gelmek için pınara doğru yürüdü, ancak ileriden tozu dumana katarak yaklaşan atlılar gördü, biraz kalabalıktılar, belki de değildiler, ilgilenmedi, yam'lar geliyor olmalıydı, eğildi yüzünü yıkadı, başını ıslattı, suyu yüzüne çarpmaktan zevk alıyordu, uzun uzun yıkandı, su içti ve doğrulup elleriyle saçını sıvazlarken gelenlerin Moğol askeri değil Selçuklu askerleri olduğunu gördü, hızla geldiler, hiç duralamadan Moğol karakoluna daldılar, kısa bir çarpışma oldu, kanlı kılıçlarıyla içeriden çıkan askerler Süvaribaşı Karasankor Turabi'nin önüne dizilip kılıçlarını havaya kaldırarak bağrıştılar. Garnizondan dışarıya don gömlek fırlayan bir sürü uykulu Selçuk askeri, olan biteni uzaktan izlediler, kimse ne olduğunu bilmiyordu, Turabi'yi gören konuşmaya bile cesaret edemiyordu. Turabi Ortodoks dönmesi bir komutandı; kaşları gür ve kara olduğu için karasankor derlerdi. Mavros eski adıydı, ama resmî kâğıtlardaki mühründe adının artık Turabi İbn-i Abdullah olduğu görülüyordu. Manzoni onu yıllardır tanıyordu, en son üç gün önce Başhisar'da kendisinden yol vergisini alan adamdı, sertti ama anlayışsız biri sayılmazdı. Bu tanışıklığa bağlı olarak Manzoni gidip ona *siz delirdiniz mi* demeyi, yapılan şeyin ticari anlaşmalara ve ahlâka sığmadığını anımsatmayı düşündü. İnsana huzur veren sabah aydınlığı herkesin kanını donduran bir baskınla adeta matlaşmıştı. Bu baskın gözünün önünden bir daha geçti, Manzoni böyle bir olaya inanamıyordu, belleği baskını tekrarlayıp duruyordu. Baskın yaşanmadan önce kulede oturup her an gelebilecek olan haberciyi gözleyen Moğol, uzaktan yükselen toz bulutunu gösterip garnizondaki Selçukî nöbetçilerden birini uyarmıştı: *Hüsrevoğlu! Sizinkiler geliyor!* Hüsrevoğlu ise *boşver* diye bağırmıştı, *ben niye rahatımı bozayım, gelen senin Tatarlar olsa altıma ederdim.*

İnsan yaşammm hiç umulmadık anda sona ermesi, bu olayı izleyenler için dehşet vericidir. Askerin söylediği "Tatar" sözcüğü içinde yankılanıyordu, Venediklinin dilinde"cehennem" demekti bu, cehennemi bildiren gözcü, azrail gibi gelmiş olan bir süvaribaşı, doğayı bile dehşete düşüren acımasızlık, ticari anlaşmaları hiçe sayan döneklik, bütün bu olanları işitince Moğol İl-hanı Geykato'nun salacağı korkunç dehşet Manzoni'nin zihninden akıp gidiyor, şaşkm tüccar ne yapacağmı bilemez bir yüzle bakmıyordu. Turabi'nin atmı kendisine yöneltiğini gördüğü zaman kendine çekidüzen verdi; hiç değilse bu da bir çözümdü ve Manzoni süvaribaşma söyleyeceği sözleri öfkeyle düşünmeye başladı.

4

Kayserî şehrinin dış surları içinde Battal Gazi'nin mezarı olduğu söylenen küçük bir şapel ve üzerinde bir çan kulesi vardır. Burası Kayserîli Ortodokslara göre Digenis Akritas'm, Gregoryen Ermenilere göre Davit Sasunki'nin gömüldüğü yerdir. Battal Gazi adma yapılmış olan dergâh, bu şapelin yüz adım yukarısmda durur. Her ne kadar Kalenderî cemaatleri bu dergâhı Hıdır İlyas'm hilafet makamı olarak kabul etseler de, her dinden insan için kutsal bir yer olduğu kesindir.

İşte bu şapel ile caminin yan tarafmda küçücük bir ada gibi topraktan çıkmış olan kaya kütlesi durur. Siyah volkanik gövdesiyle hemen fark edilebilen bu kaya, bir öküzün boynundan yukarı doğru yükselen kısmma benzediği için *Öküzsırtı Kayası* olarak anılır. Bu kayanın üst tarafmda bir yerde sarıklı bir adamm kafası ve gövdesinin kalıbmı almış olan bir çukur göze çarpar. Aşağıda ise bir atm nah için biraz büyük de olsa nal şeklinde bir iz durur. Eh, ne de olsa Battal Gazi dev gibi bir adamdır, bindiği atm onu taşıyacak büyüklükte olması olağandır. İşte Battal Gazi atma binip de buralardaki kâfirleri püskürtürken atı kayaya ayağmı basmca burada izi kalmış ve bastığı

kayayı balmumuna basar gibi ezen yiğit, çıkıp kayanın tepesinde uyumuş ve burada gövdesinin oluşturduğu çukur kalmıştır. Battal Gazi buralarda kâfirleri dize getirince Hıdır İlyas da gelip makamını açmıştır.

Bazilityen halk bu hikâyeyi küçümser; çünkü onlar için kayadaki insanın izi Digenis Akritas'ın sarıklı kâfirleri nasıl öldürdüğünün göstergesidir. Akritas Müslümanları tekme tokat kovalarken kolundan tuttuğu bir kâfiri ibret olsun diye kayanın üstüne savurmuş ve adamın izi kayanın üzerinde kalınıştır. Battal Gazi'nin burada uyuduğu yalandır, çünkü hiç kimse dimdik uyuyamaz; hadi diyelim ki uyudu, hiç mi bacaklarının izi çıkmaz?

Gregoryen Ermenilere göre ise bunların hepsi uydurmadır. Henüz yeryüzünde kimse yokken tanrı çamurdan aldığı insan kalıbını bu kayaya dökmüş, Adem'in bacaklarını ise şekil vermek için havada tutmuş, sonra da ayaklarından tutup havaya kaldırdığı Âdem'in başı biraz oynayınca kafanın yerinde sarık gibi bir iz oluşmuştur. O gün bugündür yeni doğan bebekleri ayaklarından tutar ve başaşağı sallayarak ağlatırlar.

Öküzsırtı Kayası'nda üç farklı inançtan gelen tartışmaların dışında kalan, herkesin sevdiği ve gelmesini beklediği Muhyiddin, Kayserî kentinin üzerini sarmış olan dumanları karanlıkta göremese de, yükselen alevleri durgun bir yüzle izliyor, şehirden yükselen sevinç çığlıklarını dinliyordu. Yüzleri alevlerden mi yoksa sevinçten mi kızardığı belirsiz insanlar bağrışıyor, kimileri de can havliyle merhamet diliyordu. Gecenin karanlığında Kayserî kentine baskına gelen Muhyiddin, yâverlerini huzursuz eden bir suskunlukla öylece düşünüp duruyordu.

Sabahın erkenci horozları ötünceye kadar geçen kısa zaman içinde Moğol yamgaçları etkisiz hale getirildi ve Daruğacı Tökşin'in kellesi vuruldu. Kayserî Livası Büyük Emîri Mengüberdî ise boynuna bir ip bağlanarak sokaklarda sürüklendikten sonra kulaklarına kurşun dökülerek öldürüldü. Kayserî'de büyük bir hasara yol açan yağmurun, *ermiş Hayruddin Aka'nın* ölümüne yol açan yıldırımın, açlık ve yoksulluğun sorumluları olarak görülen bu insanların öldürülmesi zor olmadı; tam

tersine linç ve yağma ortamında gerçekleşen bu kıyım, daha çok halktan insanlarca yapıldı. Bu, sanki bir başıbozuklar isyanına benziyordu, öyle bir hava verilmişti; oysa buradaki isyanı yöneten kişi Başhisar Emiri Muhyiddin'den başkası değildi. Moğolların elinden çekilen çileleri sona erdirmek için iki kuşak boyunca kinle büyümüş olanların lideriydi; O, burada gelmesi için dua edilen bir insandı, şehre girmesi hiç zor olmamıştı ve şimdi şehri kuşatan dış surların üzerinden isyanın bittiğini haber veren çığlıkları dinleyerek kaskatı kesilmiş, kendini yalnız ve buruk hissetmişti; çünkü öç almak ne kadar ulaşılmak istenen bir hedef olsa da bu konuda başarı sağlayan bir insanın yaşadığı duygu yenilgi kadar acıdır. Giden artık gitmiş, öç yalnızca *yeni bir şeyin daha gitmesine* yol açmıştır. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Üstelik şimdi yeni bir durum orta yerdedir: *Ne yapacağız?* Bu yüzden olmalı Muhyiddin'in düşünceleri gökyüzü kadar karanlıktı. Gizlilikle hazırladığı bu isyanı Sultan'ın elçisi Cemalüddin Efendi bile bilmiyordu, Sultan, Cemalüddin Efendi'yle temkinli bir haber gönderdiğinde, aynı haberi üç ayrı kişiyle daha yolluyor ve kuryeleri sınıyordu. Muhyiddin Sultan'ın kendisine gösterdiği hedefi çoktan aşmıştı; Sultan, Venediklilere dokunmasını istemediği halde Kayserî'deki Venedik kolonisini bu gece ateşe verdirmiş, Venedik ticaret ataşesini öldürtmüştü. Sultan ne olursa olsun Türkmanlara dokunmasını da istememişti; oysa Muhyiddin Moğollarla işbirliği yapan ne kadar Baraklı ve Aybek aşireti varsa onların canını yakmıştı. Muhyiddin bütün bunları biraz da hedef şaşırtmak için yapıyordu; ne var ki olanlar bundan sonra tek bir şeyi işaret edebilirdi: Lârende, Ermenak ve Konya soylularının Kappadokia'da bir güç denemesi yaptığı belliydi ve bunun için Moğol yamgaçlarının Sivas'a kadar gelip "Keygato'nun demir yumruğunu sıktığını ve Anadolu'ya yürüyeceğini" bildirmesi pek yakın bir gelecekte beklenen bir durum olmalıydı. İşte bu yüzden "Ne yapacağız?" sorusu çok büyük önem taşıyordu.

Erzinga dokumacılarını, bakır ve demir işiyle uğraşan âhileri, dülgerleri, marangozları önemli ölçüde İl-hanlı'ya tutsak

olarak vermiş Anadolu'da kim İl-hanlı'yla işbirliği içinde görülüyorsa büyük bir öfke doğuruyordu. Orta Anadolu, Konya-Kayserî-Sivas ticaret yolu üzerindeki İlhanlı-Venedik yanlıları ile; Ankira, Mokisos ve Amasya hattı üzerindeki Batınîlerin çevresinde ikiye bölünmüştü. Batınîler ticaretin ve ona bağlı siyasetin getirdiği her şeyi kölelik olarak görüyor, Mevlevilerle Selçukî yönetimini 'Müslümanlar' diye küçümsüyorlardı. Çünkü hiçbir Kalenderî tarikat üyesi kendisini tarikatinin adı dışında anmaz ve 'yolunu' yalnızca İslâm'la sınırlamazdı.

İlk kez Selçukî'yle Orta Anadolu halkının yıldızı barışmaya başlamıştı ve bunda Muhyiddin'in büyük etkisi vardı. *"O, bu topraklarda görülen en büyük kurtarıcılardan biriydi. O, Hızır İlyas'tı, Aziz Teodor'du, Aya Yorgi idi; atma binip göğe uçan, suların üstünden yürüyerek geçen, ölümsüzlük hırkasını giymiş bir kimseydi. Onun yeri peygambere denkti, onun gücü Cebrail'den çoktu. Atından indiği zaman atını katlayıp koynuna sokar, istediği insanın suretine girip yollara çıkardı."*

Kayserî şehrinde gecenin şamatası sürüp giderken herkes biliyordu ki, bütün bunlar Muhyiddin'in yönlendirdiği bir ayaklanmanın parçasıdır; *Ortodokslar Tümeni* buradadır, *Megali Stavrizmos* buradadır, Çepni, Salur beyleri ile, Yahyasaray ve Boğazlıyan Ermenileri, Sinasos Ofendisleri ile Seyit Gazi tekkelerinin savaşçı erenleri buradadır. Meraklı insanlar birbirine sorup duruyordu: *Yiğitler nerede? Muhyiddin'i gören var mı? Nasıl biridir?*

Muhyiddin, Battal Gazi'nin uyuduğu söylenen kayanın üzerinde yangınlardan ötürü aydınlanmış olan şehri düşünceli ve tutkulu bir yüzle izliyor, yavaş yavaş tepenin etrafına toplanan ve geceden itibaren yola çıkacak olan gizli ordusuna bakıyordu. Yalmzca yakıp yıkmıştı Muhyiddin, kimseye haber vermemişti, bu olayları kimin çıkardığını belli edecek hiçbir iz bırakmamıştı. Başhisar'daki birliğinden tek asker getirmemişti, Stavro'dan asker almamıştı, bütün bunları yapan başkasıymış gibi, bu olayı başkalarından öğrenmiş gibi davranacaktı.

5

Üç gündür ağır işkencelerden geçen Saruca Abdal adeta bir çuval gibi sürüklenerek hücresine getirilip atıldı. Moğol casusu olduğunu itiraf etmesi için tırnaklarının arasına kıymık çakılan dervişle, cinsel bakımdan soyutlanmışlığını belli eden "tecerrüd kemeri" yüzünden alay edildi, hayaları tekmelendi. Yine de Saruca'nın bedensel acılardan çok ruhsal acılarından ötürü yıprandığı söylenebilirdi. *Kendisine kan işeten densizler* eğer neden *Tatarlara karşı* olduğunu sorarak bütün bu eziyetleri yapsalardı, durumu anlayabileceğini düşünüyordu. Oysa durum farklıydı; *neden Tatarlara yardım ettiği* soruluyordu ve bu soru yüzünden çıldıracak gibiydi. Günlerdir bu adamların neden yanıldığım anlamaya çalışıyor, sorgucuların kendisine Hacıbektaş erenlerinden birini yansılayan sahtekârmış gibi davranmalarım ise hazmedemiyordu. "Hadi bakalım erenler, şu duvarı bir yürüt de görelim o zaman" diyorlardı, doğrusu Saruca duvarı oynatacak gücü toplamak için *medet* diyerek haykırmıyor değildi, ama duvarı oynatamasa da burada öyle bir hakikate ulaşacağına inamıyordu ki işte o zaman sorgucuların gözleri şaşkınlıktan dışarı uğrayacak, kaçacak delik arayacaklardı.

Yüzükoyun yattığı yerde apış arasını hâlâ derinden yakan bir acıyla kıvranan Saruca, zonklayan parmaklarına baktı, güçsüz bedenine söz geçiremiyordu, kendini toparlamak için sırtüstü devrildi ve anlamsız bakışlarla eğri büğrü oyulmuş hücresinin duvarlarına göz gezdirdi. Bütün bu acıların hesabını sorabilmek için Başhisar Emiri Muhyiddin'e haber ulaştırmanın gerekli olduğunu, bunun en az kendinin göstereceği bir mucize kadar etkili olacağım düşündü. Ama ona nasıl haber ulaştırabilirdi? Bu zindanda kaldığım bilen bir kişi bile yoktu, üstelik burası Muhyiddin'e bağlı bir emîrin zindamydı! Her şey çok acı verici göründü gözüne; ancak yalmzca inleyebildi.

Yuvarlak taştan yapılmış olan kapısı aralanmaya başlayınca inlemeyi kesen Saruca, işkencecilerin sık sık gelişlerinden duyduğu bezginlikle başım ters yöne çevirdi ve küskün bir

yüzle gözlerini kapadı. Yine aynı sorular sorulacaktı, "Baraklı köpek! Yoksa sen Aybek dölü müsün?" *Evet* diyecekti artık, *Barak Baba'yı hilâfet ehli bilirim; her şeyi tıpkı onun gibi düşünürüm, o bir ulu pîrdir, Pervane alçağı gibi Tatar âşığı değildir, ama ne yapsın adam, onun dergâhlarını kapatır da yerine Mevlevi dergâhı açtırırsanız olacağı buydu.* Alacağı yanıtı da bilmiyor değildi: *O iblisin dininin insanla geyiği, kurtla davarı birbirine karıştıran Tatar dininden farkı ne? Tıpkı senin gibi boynuzlu, zilli bir alçak değil mi? Ortodoksları Amasya'dan süren kim?*

Göğün haritasını okumada, nehirlerin sesini dinlemede, düşten geleceği okumada, sayılardan anlam çıkarmada tıpkı Baraklılar gibi davranan Saruca, sorguculara aynı aileden farklı kardeşlerin çıkabileceği gerçeğini bir türlü anlatamıyordu. Sorgucular bir bakıma haklı bir kuşku içindeydiler; belki de kim olduğunu anlayabilseler onu bırakacaklardı. Ancak ne yaparsa yapsın, sorguculaın kuşkuları dağılmamış, tam tersine büyümüştü.

Kapı açılmıştı açılmasına; ama oradan zalim sorgucuların değil, onlarla tartışan kızgın bir kadının sesi işitilmekteydi. Kadının direnen ve neden buraya kapatıldığını anlamadığını haykıran sesi, birazdan tekme tokat içeri atılacağının işareti olduğu için Saruca şiddeti görmemek düşüncesiyle gözlerini yumdu. Beklenen olmuştu, belli ki kırbaçlanmış ve yerlerde sürüklenmiş bir kadın yırtık pırtık giysileriyle bir çuval gibi içeriye atıldı, taş kapı yuvarlanıp iki tutsağı sessizliğe mahkûm etti. Gelen genç bir kadındı; kızgınlıktan vahşileşmiş olan yüzünde tanrısal bir güzellik vardı ve kesik kesik soluyordu. Saruca cam yandığı için büzülerek gelenin kim olduğunu anlamaya çalıştı, onu içeri bırakan askerin "İçeride sana *çakacak* bir herif var sanma, onun erliğini pisiler yedi. Bir oynaşın bakalım, belki de seninkinin gizli bir malafatı daha vardır" dediğini anımsayarak utanç içinde büzüldü ve karnını ayaklarına çekip yerde yatmayı sürdürdü. Ama bir yandan da kadının ayak seslerini dinliyordu; yeni tutsak belli ki sırtını duvara vererek oturmuştu ve somurtuyordu. Saruca onun kendisini bir süre süzdüğünü düşündü, bir an kıçının açıkta olduğunu sa-

mp eliyle orasını yokladı, nedenini bilmediği gizli bir utanma duygusuyla öksürüğünü tuttu. İki insan bu odada insan vücudundan çıkan küçük sesleri dinleyerek uzun bir süre öylece kaldılar. Saruca kulaklarında kalbinin çarpıntısına uygun olarak oluşan uğultuyu dinliyor, kadının ayağının yerini değiştirirken çıkardığı sesi işitiyordu. Kadın arada bir inleyen dervişi gözlüyor, bazen kaşınıyor, bazen gıcıklanan boğazını temizliyordu. Yerde yatan miskin dervişin gelenin kim olduğuna ilişkin kayıtsızlığı yüzünden biraz kızmıştı, onun askerin sözlerinden utandığını bilmiyordu, günlerdir kazınmamış yuvarlak bir kafadan fışkıran diken diken saçlara bakınca oda arkadaşının kendisiyle ilgilenemeyecek kadar kötü bir durumda olduğunu düşündü. Çünkü dervişler iki günde bir bileği taşında keskinleştirilmiş bir çakıyla saçlarını kazırdı. Oysa burada günlerdir kazınmamış bir kafa görüyordu; bu kafa eski kesiklerin yerinden saç çıkmadığı için kötü ekilmiş, bakımsız bir tarlaya benziyordu.

Genç kadın toparlandı ve: "Erenler, merakımı hoş gör. Ne oldu? Seni niyçün getürdüler?" dedi. Yanıt yerine iniltili bir ses duydu, bunun üzerine doğrulup adamın başına dikildi, dervişin hali yüreğini sızlatmıştı. Başucuna oturup yine sordu: "Erenler, adını bileyim."

"Saruca Abdal'ım ben" diyebilen derviş, iniltiyle ve utançla kasıklarının çevresine dokunup acıyla bağırdı. Uzun hırkasıyla entarisinin belden aşağısı kan doluydu ve dervişten sidik kokusu yayılıyordu. Adamın, işkence yüzünden kan işediği ve bunu denetleyemediği, üzerindeki kan lekelerinden belliydi.

Saruca kim olduğunu açıklayınca genç kadının yüzünde acımayla karışık bir ölke belirdi; "Yetiş ya merdan Ali!" diye haykırdı, Saruca'nın kim olduğunu biliyordu, "Pîrim himmet eyle" diyerek dervişin ellerini öptü. Zavallı adam acıyla genç kadının yüzünü inceledi: Kiraz gibi iki narin dudak, dalgalı saçlar, erik gibi canlı gözler, güzel bir eğimle çenede sivrilen oval bir yüz kendine şefkatle bakıyordu. Kadının boynundan göğsüne doğru yırtılmış hırkasının aralıklarından çıplak eti ve göğüs oylumu göründüğü için utanan derviş "Ya sen kimsin?" diyebildi.

"Babuyanlı Gülbeyaz'ım men" diyen kadın, Saruca'nın doğrulmasına yardımcı olmak için bir elini uzattı ve bu sancılı vücudu kendine doğru çekti. Derviş, bir yandan doğrulmaya çalışıp bir yandan da konuştuğu için "Gülbe... ahh" diye inledi ve kısa bir an içinde kadını yeniden inceledi. Sanki bir mucize olmuş gibi kafasını iki yana sallıyordu, çünkü dergâhına doğru gittiği kadını, birileri tutup kendisine getirmişlerdi. Saruca acılar içinde inleyerek sırtını duvara verdi. Yüzü sıkıntıdan çok utançtan kızarmıştı, çünkü doğrulurken ona yardım eden kadının beyaz bacakları yırtık giysilerinin arasından fırlamış, üstelik derviş bu bacaklardan birine tutunmak zorunda kalmıştı. Gülbeyaz ha bire ulu bir dervişe bu işkenceyi niye yaptıklarını sorguluyor, kendisinin de buraya neden getirildiğini bilmediğini söylüyordu. *Ben biliyorum* dedi derviş, *ikimiz de Tatar casusu olduğumuzu sandıkları için buradayız.* Genç kadın tokat yemiş gibi irkilerek "Amma bu yalan!" diye haykırdı, "Pîrim himmet eyle, bu iftira!" diye hayali bir düşmanı parçalayacak gibi gezindi. "Mene bunu dimediler" diyordu, "Mene Tatarı sormadılar; zâlimin zoru menimle.." Genç kadın iyice kızmıştı, vücudundan fışkıran bir enerjiyle taş kapıyı itekledi, kapının aralık bir yerini bulmaya ve sesini duyurmaya çalıştı, "Hey zâlimler diğneyiŋ meni! Burada Hacıbektaş Ocağı'nıŋ ârifi, hünkârı duruptur. Siz ne cüretle ânı bu hâle getirdiğüz?"

Saruca alçakgönüllülükle gözlerini kırpıştırdı ve "Despina!" dedi, "Gel yanıma, abartma! Güvenc Abdalınan Kara Abdal dururken menim lâfım idilir mi? Hem, bizi kimesne duyabilemez, bunu bil! Onlar yalıŋız kendü işlerine gelişin duygan oluptur."

Gülbeyaz gelip Saruca'nın yanına oturdu, Saruca: "Seniŋ kim olduğunu işittim" dedi. Gülbeyaz'ın gözleri "Ben bildiğinden de öteyim" der gibi gönençle irileşti, Saruca'nın "Rümîlerin bacıları" olarak kendi diline çevirdiği ocağını küçümsediğini bilmediği için rahattı.

Gülbeyaz: "Bir kez dahî ocağıınızıŋ eşiğinden içeri girmedüŋ erenler, Türkman, Gregoryen ve Ortodoks ahâliden sürüsüynen muhibbimiz var amma Hacıbektaş dervişleriniŋ pîri bize dönüp bakmadı bile."

Kaşları sitemle çatılmış olan kadına bakan Saruca, "Avratdan derviş olmaz" dedi. "Avrat tanrının cemalinin zıddıdur, aynadaki hayalidür. Irkek arılık duruluğ ise avrat aynadakidür: Şeytanlık. Irkek mertliğise, avrat tersidür: Kahpelük."

Gülbeyaz öfkeyle doğruldu: "Iyi ki bizim ocağımıza ayağın değmemiş" dedi. "Ocağımız işbu sözleriyin kefâretini zor öderidi."

Saruca bu durumda Kalveri'ye gelirken tutsak edildiğini söyleyemezdi; düşünceliydi, bıyığım sıvazladı ve yumuşak bir ses tonuyla sözlerinin anlamını açıkladı: "Irkeğin saçını, sakalım ve kaşım kazıyub tanrının cemâlini görlük itmeli. Çün kim irkek kısmı tanrının cevherinden olar. Bıyığı da şahin gagasıdur."

Gülbeyaz'ın yüzünden büyük bir öfke dalgası geçti ama yine de sakin bir sesle: "Menim yolumu hor gördün, pîrim böyle dervişlik mi olur?" dedi.

Saruca, kadının davranışını biraz taşkın bulmuştu ama bu tepkisini beğendi. Onun kadın ve erkeği ayırmayan bir öğretiye bağlı olduğunu biliyordu ama bu, kendisinin gençliğinden beri izinden yürüdüğü yola aykırıydı; çünkü kendi öğretisinde kâinat çeşitli olgunluk aşamalarına göre şekillenirdi ki, üreme bu aşamaların bitki ve hayvanlara ait olan boyutuydu. Şüphesiz insan da bu hayvansı arzuların bir ürünü olarak doğuyordu, peki insam insan yapan neydi? Şüphesiz ki akıl; akıl ise cinsellikle törpülenen heyecanlamp dağılan bir dimağdan oluşurdu. Onda Sokrates'in "Yaşlanınca zalim bir efendiden kurtuldum" diyerek cinselliği aşağılamasının izleri vardı, cinselliği insan bedeninin tutsaklığı olarak görüyordu. Çünkü insânî aşk insam bir insana, tanrısal aşk ise tüm insanlığa bağlamaktaydı.

Gülbeyaz sanki onun düşüncelerini okumuş gibi: "Bir insanda -âdemde değil- tüm insan âleminin cevheri gizli, niyçün bir insam sevmeyinen kâinatı unutayım ve niyçün kendimi yokluğunan sınayayım?" diyerek dervişin suskunluğuna yamt verdi.

Saruca kadının zekâsından etkilendi; düşüncelerini okumuş gibi konuşması bunu gösteriyordu; ama o yine ağır suskunluğunu sürdürdü. Elbette tüm canlıların üreldiğini görüyordu, evrende zıtlıklar üzerine kurulu bir denge olduğunu da bili-

yordu ama tanrısal aklın cinsellikle ürediğini gösteren tek kamt yoktu. Bir dervişin aradığı ise buydu; aşktı gerçekten dervişin yaşadığı ama ışık sözcüğünün getirdiği yeni bir anlamla düşünülmesi gereken bir aşktı: Aydınlanma. Bu aydınlanmayı insan zihninden başka bir yerde yaşayamazdı, o nedenle tüm ışıklı gökcisimleri gibi yerinde durmamalı, o tekke senin bu hankaah benim dolaşmalıydı. İnsanın en önemli düşmam olan kibir ve gururu yenmek için dilenmeli, serveti reddetmeli, elde ettiklerini önüne ilk çıkan tekkeye bağışlamalıydı.

Kadının bir ara tanrımn neden erkek olarak düşünüldüğüne itiraz edeceğini hisseder gibi oldu, kadınlar tanrının bir parçası değil mi diyecekti, kadınlar erkekleri doğurmuyor mu, diye soracaktı, oysa bu konuda yapacağı bir şey yoktu, kutsal kitaplar ve tüm içtihatlar tanrının erkek olduğunu belirtmekteydi; Kappadokia Mehdîsi Dimitri her *eklisyaya** "Alfa ve Omega: Evvel ve âhir menem" diye yazmamış mıydı? Tanrı kelâmı gerçekten de buydu: O, ilk ve son er kişiydi. Allahın elçisi Muhammed de "Beni gören Rabbi görmüştür" derdi ki, onun yüzü bir erkek yüzüydü. Aziz Yohannis de İsa Peygamber'in Allah'ın süretinde olduğunu Tomas'a söylememiş miydi?

Gülbeyaz ise Saruca'nın suskunluğundan gereken payı çıkarmıştı: Anlaşmaları olanaksızdı. Ancak dervişlerin dünyasında fikir tartışması olmazdı, bu nedenle iki Uzakdoğulu bilge gibi başbaşa verip iç dünyalarının ritmiyle tartıştılar. Gülbeyaz *Tanrı zamanın içinde mi dışında mı* diye tartışmanın bir yararı olmadığını düşündü. Tartışmanın çözeceği bir şey yoktu aslında; çünkü Saruca Abdal kabuğuna çekilmiş bir tosbağa gibiydi. Genç kadın dervişe kibirle baktı, çünkü onu *Panayot*** adı verilen keşişlere benzetti, ama kendisi asla, hiçbir zaman *Panaya* olmayacaktı. Şimdi tutup dervişle "ilk günahı" tartışsa onun tıpkı Katolikler gibi Meryem'in ilk günahı işlemediğini söyleyeceğinden korkuyordu. Neden günahtı aşk? Tanrıya bu kadar büyük aşkla bağlanan insanların, tanrımn öbür parçasına niçin

(*) Eklisya: (Yun.) Kilise.

(**) Panayot: İlk günahı işlememiş er kişidir. Panaya ise ilk günahı olmayan kadındır, Meryem ve azizleri ifade etmek için kullanılır

sevgi duymadığını merak ediyordu. Erkeklere göre kurulmuş bir dünyadan bıkmıştı; göçebelerin neden prenslerden, tâcirlerden ve şehirlilerden nefret ettiğini biliyordu, çünkü orada erkeklere göre kurulmuş bir dünya yoktu. Dilden dile gezen masallarda Amasyonlu kadınların erkeklerden nefret ettiği anlatılırdı, sırf bu yüzden bile olsa, Amasya'nın elma yanaklı kadınlarını düşündüğünde onları sevgiyle anardı.

Gülbeyaz'ın halifesi sayıldığı Çiftaslan Dergâhı'nda büyük bir çoğunluğu kadın olmak üzere çok sayıda mürit vardı. Gülbeyaz özellikle evlenmeyip çileye çekilen kadınlar dışında, kadın erkek herkesi dergâha kabul ediyordu. Çünkü evlenmeyi reddeden kadın veya erkeği aklı ve duyguyu reddeden insanlara benzetiyor ve onları kuru ve çürük sebzeler olarak adlandırıyordu. Çoklukla sebze ve meyve üreten bir dergâh, insanı olumsuzlayınca böyle olumsuzluyordu.

Türkman aşiretleri ile Hıristiyan dönmelerden yardım alan bu dergâhın ölçütleri dönemin tüm dergâhlarından farklıydı, çünkü burasını bir kadın çekip çevirmekte, bağ bahçe çalışmalarını kadınlar gözetmekte, zikir ayinlerini yine kadınlar yönetmekteydi. Bu dergâhta diğerlerinden farklı olarak cinsellik günah sayılmıyordu, cinselliği yasaklayan kilise ve İslâm tarikatleri ile bu konu yüzünden mesafeliydiler. Ancak dergâhlar arasında fikir tartışmasından çok dayanışma duygusunun öne çıktığı ağır koşullar, görüşleri ne kadar farklı olursa olsun gelenekten ayrılmış tüm İslâm ve Hıristiyan tarikatlerini birbirine yakınlaştırmıştı.

Çiftaslan Dergâhı herkesin ziyaret edebildiği, ancak buradaki hiç kimsenin başka yere gitmediği tek dergâhtı. Çünkü kadın dervişler hangi tekkeye veya dergâha giderlerse gitsinler, derviş olarak değil de muhib olarak saygı görüyorlardı. Bu durumda kadın dervişler Çiftaslan Dergâhı'ndan ayrılmayı yasaklayan bir karar aldılar.

Saruca Abdal çalışmak ve iyi beslenmekten ötürü güzellik ve sağlık fışkıran kadının bedenine bakıp gıpta etti, bu tanrısal bir duruluk akan yüz eşşizdi; genç de sayılmazdı aslında, otuzunu aşmış görünüyordu ama bedeni sırım gibi duruyordu hâ-

lâ, göğüslerinin yuvarlaklığı kadının çocuk doğurmamış olduğunu fısıldıyordu ve yalnızca elleri derideki çatlaklar yüzünden kötü görünüyordu. Saruca, kadının nasırlaşmış başparmaklarına bakıp *patates toplamaktan ellerinin bu hâle geldiğini* düşündü. Bedensel acı ile boğuştuğu için bir ara kadını düşünmeyi unutup güçlükle yer değiştirdi ve inledi, kadınla yaptığı iç tartışma inancını bilemişti; şimdi tefi eline alıp aksak bir ritm tutturabilir, iç dünyasından yükselen tanrısal sözleri sular seller gibi saçabilirdi. Ancak semâha yönelmenin belli kuralları vardı ve bedeni buna engel olduğu için acı çekiyordu.

Gülbeyaz adamın bir şey yapmak istediğini fark etti: "Erenler bir şey mi istedin?" diye sordu. Saruca kadına yanıt yerine kısık bir sesle: "Medet yâ kerimullah" deyince Gülbeyaz çıkınını açıp bir parça afyon çıkardı ve bunu bir bebeğin ağzına yerleştirir gibi dikkatle Saruca'nın ağzına koydu. Saruca kadının bileklerine, boynunda asılı olan hamayıla, hamayıla ilişti-rilmiş kızıl iğde dalına, kadının diri göğüslerinin dışarı doğru zorladığı hırkasına bir an için takıldı ve sanki bunlara bakmamış da başka bir şeyi düşünmüş gibi yine kısık bir sesle "tef" dedi. Gülbeyaz dervişin derdini anlamıştı, tefi eline aldı, hafif tınılarla bir ritm vurmaya ve sanki duygularım dışa vuracak sesi aramaya başladı. Saruca onu izlerken yavaş yavaş dizkapağının altındaki zilleri eliyle tınlatıyordu. Vücudunu her oynatışı derin acı verdiği halde bunu isteyerek yapıyordu. Genç kadın gururuyla oynanmış bir yüzle ve iri iri gözlerle Saruca'ya bakıyor, kudüme gittikçe artan bir şiddetle vuruyordu. Bu bir ses savaşı gibiydi; tef ve zil karşılıklı seslerle birbirini sınıyor ve iki insan karşılıklı olarak söyleyecekleri nefesle ötekini etki altına almak istiyordu. Bu tuhaf bir savaştı; iki insan ancak birbirini tamamlayarak, birbirine yardımcı olarak çatışmayı sürdürebiliyordu.

Saruca bir şey söylemek ister gibi soluklanınca Gülbeyaz durdu ve ilk nefesi söyleyen Saruca oldu:

Cevheri yel oluptur ol şeriat kavminin
Âbidan mut görüptür pîrlerin çakusunda

Yanardur odlar kimi ağardur südler kimi
Zahidler küldür kimi tarikat yapısında

Yel menem vü kor menem kor üzre buhur menem
Mârifetdür hor menem esrârın kokusunda

Topraktan gelür Saruca âhir toprağa varuca
*Hünkâra muhib oluca Hakikat kapısında**

Esrarı bir kil çanağın içine koyduktan sonra kuru otlarla karıştıran ve bu bileşimi kav ile yakmaya çalışan Gülbeyaz, Saruca'nın atağını düzenli, ölçülü ama yetersiz buldu. Tarikatin temelini dört beyitle güzelce anlatsa da, tarikat hakkında yıllarca kafa yormuş bir insanın bu nefesi söylemesi ve hayranlık uyandırması ona olanaksız göründü. Pirinin çakısıyla kafasını kazıtmakla övünen bu adam, tarikatin çizdiği sınırların dışına çıkmadan ne kadar dolaşırsa dolaşsın hakikate ulaşamazdı. Ona tarikatin öğrettikleriyle yetinmemesi söylenmemiş miydi? Şeriati öğren ve unut; dört temel kitabı öğren ama Muhyiddin Arabî'nin söylediği gibi hakikati bulmak istiyorsan bilgilerini ayağına bağ haline getirme. Hakikati arayan kimse yeni şeyler karşısında bocalarsa hakikati bulamaz. Düşünce hiçbir şekilde değişmez yasalara bağlı değildir, Selmân ve Absal'ın öyküsünde olduğu gibi, insan gerçeği hiçbir şey bilmeden de bulabilir, çünkü her şeyde tanrı vardır, önemli olan değişmez gerçeği bulmak değil, sürekli aramaktır.

Tabakta tüten dumanı hızla ciğerlerine çekmeye başlayan genç kadın, Saruca'nın yanına gelerek hem onun hem de kendisinin başını bir örtüyle kapattı ve iki derviş başbaşa aynı dumanı soluyup aynı soluğu vermeye başladılar. Tuhaf bir duyguydu bu; kadının gür saçları Saruca'nın kısacık saçlı kafasına

---

(*) Âbidler, özü yel olan şeriat kavmidirlcr: Pirlerin çakısında mutluluğu görürler. Ateş gibi yanan süt gibi ağaran zahidler tarikât yapısında kül olurlar. Yel ve ateş benim. Ateş üzerinde buhur benim. Esrarın kokusunda kendini aşağılayan marifet benimdir. Saruca topraktan gelip toprağa gidecektir. Hakikat kapısına erdiği zaman hünkârın sevgilisi olacaktır.

(Burada Hacıbektaş Veli'nin tarikat öğretisi olan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat dörtlüsü açığa vurulmaktadır – y.n.)

bastırdıkça Saruca dokunmak istemediğini belli edercesine geri çekiliyor, Gülbeyaz ise onun üzerine doğru kaykılıyordu. Saruca'nın bütün tüyleri diken diken olmuştu, damarlarının çeperleri zorlanıyordu, adam kendisine bile itiraf etmese de kadının bu dokunuşundan inanılmaz denecek ölçüde haz alıyordu.

Esrar bitkinin içinde gizli olan nefesti, bu yüzden *nefesini yuttuğun bitkiye olan borcunu* kaval çalarak ödemen gerekiyordu. Çünkü nasıl ki bitkinin nefesi duman olduğu zaman görünür hale geliyorsa, insanın nefesi de müzik ve ses olduğu zaman anlaşılır hale gelirdi. Müzik, insanın farkına varmadığı özünü, o anda oluşan hakikati gösterirdi.

Saruca başım örtünün altından çıkarıp bıyığını sağa sola sıvazladı ve dudaklarını yaladıktan sonra kavalını ağzına götürdü. Kavaldan yükselen nağmeler birdenbire tekkelerin ve bağ yollarının imgesini iç içe geçirdi; hüzün, kabuğundan çıkmaya çalışan bir sevincin etrafını kuşattı. Genç kadın için müzikte saklı duran gizem, deyişte açıklananlardan daha büyüktü; Saruca Abdal kavaldan sayısız muamma üflüyor, bu muammalar karşısında Gülbeyaz'ın davranışları gözle görülür biçimde coşkuyla doluyordu.

Gülbeyaz, kavalı üflerken alnının çizgileri oynayan dervişe baktı ve dervişin yüzünde kendinden gelecek karşılığın beklentisini gördü. Saruca, tırnak aralarından bileklerine, kasığından bacaklarına doğru saldıran sancılarına boşvermiş bir yüzle, yaptığı atağın karşılığını nasıl alacağını beklerken, Gülbeyaz, coşkulu bedenini adeta zaptedemiyormuş gibi ayağa kalkıp kendi çevresinde dönmeye başladı. Kadın sağ ayağını yere vurarak döndükçe zilleri çınlıyor, göğüsleri diri bir şekilde zıplıyor, gözlerinin yarı kapalı baygınlığı, saçlarının savruluşu, ince belinin kıvraklığı, kısaca bu toplam güzellik dervişin beynini zonklatıyordu. Saruca'nın yüreği yarılmış gibiydi, hiç *tavaf halinde* kadın görmemişti, hiçbir kadına sevgi duymamıştı, oysa şimdi tam burada, içinde büyük bir sevgi uyandıran davranışlarıyla bir kadın, kendinin hiçbir zaman böylesine bir uyum içinde yapamadığı hareketleri büyük bir coşkuyla yapıyor, dervişi kendinden geçme noktasına getiriyordu. Gülbeyaz'ın geniş bir alnı

ve bu alnın burunla birleşen noktasını belirleyen yay gibi kaşları vardı. Burnu Tesalonik halkının burnu gibi kemersizdi ve düzgündü. Dudakları birbirini incitmekten çekinen iki kiraz gibi aralıktı. Kocaman gözlerindeki masumluk sanki bir karacadan gelmiş ve oraya yerleşmişti. Onlar nasıl kirpiklerdi ey geyikler sultanı! Hiçbir karacada, hiçbir ceylânda böyle ağlamaklı duran ıslak kirpikler olamazdı. Bu kadına duyduğu sevgiyi tarttı; bir ışık gibi ruhuna yayılmıştı kadının bakışları, sesi kulaklarını dağlamıştı, zekâsı aklını kavurmuştu. Bildiği *iyi* tanımının dışındaki bir iyi olduğunu düşündüğünde şeytanın kadın kılığındaki ayartıcılığı aklına geldi. Yanlıştı bu düşünce: Kendisini ayartmak için şeytanın bu kadar aptalca bir zamanlama yapması akıl alacak şey değildi, çünkü Saruca'nın erkekliği hasar görmüştü, şeytan bunu bilmiyor olamazdı. Bir kadın yalnızca cinsel arzularla erkeğe şeytanın oyununu oynardı, oysa bu kadına duyduğu sevgi, tanrı sevgisi olarak adlandırdığı şey neyse oydu. O uzun kirpiklere ve gamzeli çeneye baka baka inlemek büyük bir zevk veriyordu şimdi ona; apış arasını kavuran şehvet olmaksızın bir kadına sevgi duymak nasıl bir şeydi? Onun bir sözü için şu halinde kalkıp zıplayacak duruma gelmişti.

Sanki şimdi burada değil, başka bir âlemdeydi. Gerçeklik duygusu silinmiş, ayrıntıların önemi kalmamıştı. Sanki biraz önce kavalı ağzından çıkarıp dudaklarını yalamamıştı da yalnızca yaladığını sanıyordu. Sanki şu anda burada değildi de bilmediği bir zamanda yaşıyordu. Hem buradaydı hem de değildi; yaşadığı bu olayda gerçek ve düş içiçeydi. Düş sandığı her şeyin gerçek, gerçeklerin de düş olduğundan kuşkuluydu. Bu durum olağan bir şeydi Saruca için; çünkü ona göre ruh süzülmüş havaydı; havayı solumak, sürekli olarak başka ruhları içimize alıp dışarı çıkartmak demekti. Bunun anlamı hiçbir zaman kendimiz olmadığımız idi: Gülbeyaz'ın soluğunu içine çektin mi Gülbeyaz olurdun, sen ben yoktu âlemde, "sana göre ben" ile "bana göre sen" vardı.

Esrarın etkisiyle neşelenen ve düşünceleri karışan Saruca, Gülbeyaz'ı bir melek gibi algıladı ve gülümsedi; yok hayır, çocukluğundaki bir aşk suretiydi bu kadın, ergenliğinin hayâl et-

tiği ve dervişliğinin inkâr ettiği bir varlıktı. Zaman ilerledikçe bulunduğu yeri çocukluğunun mekânlarıyla karıştırmaya başlayan derviş, *Gülbeyaz* denince Kayserî, *Karahüyük* denince Germir imgeleminin doluştuğu kafasını içinden yükselen müziğe uygun olarak sallamaya başladı. Dervişin aklına çocukluğu ve annesinin o zamanlar anlattığı hikâyeler geliyordu: *Bir ulu derviş varmış, âhir zaman içinde yaşarmış, çünkü dervişin uykusunda zaman hızlanırmış. Derviş uyandığında geride kalan zamana döndüğü için olacakları bilirmiş. Derviş gözünü kapatsa bile, olacakları düşünde gördüğü için her şeyi zihninden görmeye devam edermiş.*

Saruca Abdal, Gülbeyaz'ı omuzlarından kendine doğru çekip göğsüne yasladığını ve bu dilberin saçlarını yüzüne bastırdığını görür gibi oldu; bunu düşlüyordu ama o birazdan olacakları gördüğü inancındaydı. Burası artık yaşlı bir kadın olan annesinin eviydi, annesi Saruca'yı kucağına alsın diye Gülbeyaz'ı getirmişti.

Gülbeyaz Saruca'nın düşüncelerinden habersiz, soluk soluğa ve vücudunun ritmini sürdüren bir salınmayla yere oturduğunda adamın yüreği heyecanla çarpmaya başladı. Çünkü Gülbeyaz kendinden geçmiş gibiydi, Saruca kavalı çalmayı çoktan unutmuştu, Gülbeyaz'ı öpmek isteğiyle sarsıldığını fark ediyordu, kadın duraladı ve hep ıslak gibi duran kirpiklerini aralayıp gözlerini açtı, Saruca bu gözlerin bakışına dayanamayıp bakışlarını zillerine çevirdi. Gülbeyaz ise tavafından çıkardığı nefesi söylemeye başladı:

Görünen görünmez oldı abdal gözün görmez bildi
Işk ateşi dile geldi gözden öte yanaram men

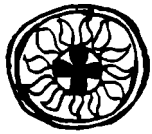
Gozüŋ görmez aklıŋ eyler Abdalıŋ sözü gozü neyler
Güneş yıldız ateş söyler yanar yanar sönerem men

Tüm mahlukat yirden biter, serçe kaçar baykuş dutar
Baykuş ölür toza batar, bir devranım dönerem men

Saruca Abdal, bu sözlerle ruhunun çalkantıları arasında derin bir yakınlık buldu. Belki başka bir zaman ve yerde kura-

mayacağı bir yakınlıktı bu. Kadının dizelerinin ruhunda uyandırdığı heyecanla: "Şâhım! Kerem eyle!" diyerek haykırdı, heyecanından kendini tutamamıştı, sancıyla büzülüp devrildi. Genç kadın ona yardım etmeye, yeniden oturtmaya çalıştıkça Saruca Abdal kadının ellerine sarılıp öpüyor, çocuk gibi hıçkırarak ağlıyordu. Kadın, ünü ve kerâmetleri bu kadar bilinen bir dervişte yarattığı etkiden hoşnuttu, onun gözyaşlarını eliyle sildi, ıslak bakışlarını ona dikti, derviş sanki tanrısal bir mucize önündeymiş gibi heyecanla birtakım anlamsız sözler mırıldanıyor, acıyla yüzünü buruşturuyor, gözyaşlarını yenemiyordu. Bir ara "çakımı bileği taşından geçir, saçlarımı kazı" dedi, Gülbeyaz bu işi nasıl yapacağını bilmiyordu, hem su yoktu ortada, *sonra kazırım* diye onu ikna etti ve bir yandan da esrar tasını uzatıp ona koklattı. "Erenler, acılarına en iyi derman budur" derken gülüyordu, duman ziyan olmasın diye Saruca'nın dudaklarına yapıştı, Saruca'nın aklına bunu daha önce içindeki aynada gördüğü geldi, sonra karşılıklı ve hızlı nefeslerle esrarı çektiler, birbirlerine bakıp gülüyorlardı, Saruca adım adım acılarını unutmaya ve Gülbeyaz'ı kanatlı bir güvercin gibi görmeye başladı. Birbirlerine sarılıp gaga gagaya verdiler; Saruca Gülbeyaz'ın kirazlarını gagalıyor, göğüslerinin yumuşaklığıyla kendinden geçiyordu. Cennet veya cehennem sayılan iki şey iç içeydi, şeytan ve tanrı sayılan iki şey de kucak kucağa.

Beşinci Bölüm

Zaman bir kimsenin sahip olduğu şeydir. O halde zamanın ne olduğu sorusunu zaman kimdir yapmak gerekir. Hattâ, "Biz zamanın kendisi miyiz?" ve hattâ: "Benim zamanım ben miyim?"

Martin Heidegger

1

İğumenos'la birlikte pazar âyininden çıkıp konağına dönen Stavro, konağın kapısındaki kölelerle bile nâzik bir Hıristiyan olarak konuşuyor, İğumenos'un yanında İsa'nın yanındaki bir erıniş gibi davranıyordu. İğumenos Makriyannis Efendi, Kayserî Metropoliti Timon'un en güvendiği adamlardan biriydi, iyi bir ünü vardı ve büyük bir olasılıkla, yakın bir zamanda Damsa yakınlarındaki manastırın piskoposu olacaktı.

Makriyannis, Stavro'nun ruh halini iyi bildiği için âyinden sonra onu yamna alarak biraz konuşmuş ve Fâzıl'dan korkmasının dine aykırı olduğunu söyleyerek onu rahatlatmıştı. "Çünkü senin adın Stavro!" diye bağırmıştı İğumenos: "Senin adın yeter; bir istavrizmos* olarak kutsandın! Sana şeytan ilişemez."

Stavro kendine güvenen adımlarla Makriyannis'e yol gösterip içeri aldı. İçeride annesinin anısına evin bir köşesine kutsal fresk çizen rahibe Ekaterini'nin malzemeleri duruyordu. Âyin nedeniyle henüz gelmemiş olmalıydı. Belki de annesinin anısına oydurduğu kiliseyi resimleyecek olan papazı görmeye gitmişti.

(*) İstavrizmos: Haç donanmış.

İğumenos, Stavro'nun hayır işlerine önem vermesinden hoşnut bir ifadeyle kendilerini sofada karşılayan Siranuş'a seslendi:

"Kızım! Güzel meleğim! Hayırsever bir kocanın güzel tazesi!"

Siranuş coşkuyla İğumenos'un kaftanının ucunu öptü, İğumenos onu kutsadı ve ayağa kalkmasını buyurdu.

Makriyannis Stavro'nun büyük ve küçük kızlarını, oğlunu ve beşikteki kızını da kutsadıktan sonra bir sedire yerleşip asasını duvara dayadı.

Buraya son gelişmeleri konuşmak üzere gelmişlerdi, çünkü kulaktan kulağa yayılan haberler Stavro'yu çileden çıkarmıştı: Haydar'ın yeğeni olduğu söylenen bir dervişin otağ otağ gezerek Nahita'ya girdiği, burada İbrahim Hacı'nın müritleri tarafından Mecusî törenlerine sokulup korlaşmış demiri yaladığı, kaynar sular içip "Haydar'ım hüü, yâ Şah-ı Merdan Ali" dediği zaman duvarları yürüttüğü, pekmezi şaraba çevirip kuşların sesinden yitik zamanları okuduğu söyleniyordu. Bir gece içinde hem Nahita'da hem de Kayserî'de görünmüştü, Kayserî'de dedesi Haydar'ın ve dayısı Vasili'nin öcünü alan Baba Fâzıl, Tatar daruğacısını ve Kayserî Emiri'ni öldürmüş, tüm işbirlikçilerin ocağına incir ağacı dikmişti. Büyük Bazilityen metropoliti Timon'un Fâzıl'la buluştuğu söyleniyordu. Kayserî'de insanlar sanki binlerce kişi tarafından çıkarılan bir isyan görmüş gibiydiler, oysa ne isyanın başladığı ne de bittiği hissedilmişti, çünkü Kayserî'nin altını üstüne getiren Fâzıl Baba'dan ve yeşil sarıklı kırklar yedilerden başkası değildi.

Stavro İğumenos'a Kayserî'deki olayları sordu, bu olay neyin nesiydi, isyanı kim çıkarmıştı?

"Durum belirsiz" dedi Makriyannis.

Stavro:

"Fâzıl denen adamın gelmesiyle birlikte ortalığın giderek karıştığını düşünüyorum, çünkü bütün Türkman boyları onun gelişiyle canlandı, isyan ve çatışmalar gözle görülür hale geldi."

"Çocuğum, bu Fâzıl denen adamı fazla büyütmüyor musun?"

"Büyüten ben değilim, haberler böyle."

"Ama eğer Fâzıl Moğolların adamıysa neden Kayserî'yi altüst etsin?"

"Gerçi Moğollar da rahatsız görünüyor; ama bunun bir oyun olmadığını kim söyleyebilir?"

"Çok pahalı bir oyun olur bu. Ölen Daruğacı'nın oğlu, Gazan Han'ın damadı olacakken cehennemi boylamış. Böyle oyun olur mu?"

"Emir Haydar'la Vasili'nin *Tatarlarla savaşacağız* derken onların kucağına düştükleri unutulabilir mi? Belli ki yanlış bir hesap yaptılar. Tatarlar da yanlış bir hesap yapmış olabilirler. Emir Muhyiddin de böyle düşünüyor, son görüşmemizde bana: 'Tatarlar bu adamı üzerimize saldı. Çünkü daha önce Haydar'ın adını kullanıp Baraklılarla Aybek Baba'yı yanına aldılar, şimdi bütün Türkmanları kendilerine çekmek istiyorlar' demişti."

"Bırak şu Muhyiddin denen serseriyi. O gölgesinden bile şüphelenen bir zındık. Tam iblis ruhlulara göre bir vücut."

"Ama babacığım o da Haydar ve Vasili denen kâfirlerin devlete vergi vermeyi reddetmesinin Selçukîleri zayıflattığını, Hıristiyanlığı dinsiz haydutların oyuncağı yaptığını söylüyor."

"Bunlar birer bahane. Ne olduysa tanrı buyurduğu için oldu. Hem dinsiz bile olsa büyüklerini anarken saygılı olmalısın. Haydar olmasaydı senin gibi dinibütün bir Hıristiyan doğar mıydı? Büyükbaban o senin."

"Ama Fâzıl gibi bir yezit.."

"Çocuğum, bırak şu Fâzıl'ı."

Stavro ne kadar telkin altında tutulursa tutulsun geçmeyen bir korkunun tutsağıydı: Haydar'ın bir gün Manuel sülalesinden gelen herkese görünüp onu mahvedeceği korkusuydu bu. Adı ister Haydar olsun, ister Vasili; gerçekte bu dinsiz takımından gelen herkes *Emir-ül Peristeriyye El Basil Manuel bin Petrus* unvanı verilmiş olan bu sülâleye bir lânet halkası takıp kayboluyordu. Çoktandır neredeyse açıktan açığa yaşadığı bu korkunun boş yere olmadığını anlaması, Fâzıl'ın ortaya çıkması ona garip bir taşkınlık ve cesaret vermişti. Her yerde Fâzıl'ı aratmaya başlamıştı, bu adamın üstüne yürüyüp onunla hesaplaşmaktan başka çaresi kalmadığını düşünüyordu.

Bir hafta önceki âyinden hemen sonra Türkman Kocası Handili'nin sitem dolu haberini getiren atlı ulağın sözleri Fâ-

zıl'ın üzerine yürümesi için yeterli kanıttı: "Biz" diyordu Handili, "Emir olduğun için değil, bu dünyanın kutbu Haydar'ın yeğeni geldiği için seni otağımıza çağırdık. Bu dünyada davete kemlik eden, davete gelmeyeceğini haber vermeyen Emîr çok bulunur. Ancak dinin kutbu bir tanedir, onun yeğeni de bu toprağa her zaman gelmez. Bu hikmeti görmeyene Haydar'm neslinden bile olsa yazıklar olsun."

Doğrusu Stavro'nun davetten haberi olmamıştı. Kocasının Haydar korkusunu bilen Siranuş, Handili'nin davetini İğumenos'la birlikte örtbas etmişti. Stavro atlı ulağın sözünü ettiği davetten neden haberi olmadığını, Handili'nin kendisini ne zaman davet ettiğini üstünkörü bir şekilde sordu. Artık Haydar neslinden korkmak değil, bu nesli ezmek düşüncesi taşıdığı için kendi sorusunu bile önemsemiyordu; telâşlı ve suçlu Siranuş'un kekelemesi dikkatini çekmedi, olay öylesine kapandı gitti.

İğumenos Stavro'nun önüne geleni tutukladığını, hele Gülbeyaz'ı da içeri attığını bildiği için, "bu deli dolu çocuğun" dine aykırı bir şeyler yapmasını önlemek amacıyla tutsakların ne halde olduklarını sordu. Stavro gülümseyerek kinâyeli bir biçimde "iyidir" dedi, "daha da iyi olacaklar."

Stavro'nun işi başından aşkındı, Muhyiddin'in has adamı Turâbi sürekli olarak Peristrama'nın kayalık zindanlarına tutsak taşıyor, kendisine bağlı birlikler de sağdan soldan casus avlıyordu. Bu işleri büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirdikleri söylenmeliydi, çünkü Stavro'nun ötedenberi diş bilediği Babuyanlı Gülbeyaz'ın ortadan kaybolması, Baraklı Türkmanların isyan çıkarttıkları yalanıyla Karahisar'a kovalandıkları geceye denk getirilmişti. Gülbeyaz'ı bu başıbozuk sürüsünün kaçırdığı, ya da eşkıyaların tutsak etmiş olduğu şüphesi ortalığı sarınca, Stavro sağa sola adamlar yollayıp zindanında tuttuğu Gülbeyaz'ı göstermelik olarak aratmıştı. Bu, Stavro için kişisel bir hesaptı, ona göre Aziz Gregorius'un makamını dinsizlik fesadına uğratan Gülbeyaz'dan hesap sorulmalıydı. Muhyiddin'e Gülbeyaz'ın da Saruca Abdal'ın da tutsaklar arasında olduğunu söyleyemedi, çünkü Emir'in bu ikisine çok önem verdiğini biliyordu. Gerçi Saruca'yı tutsak etmeyi hiç aklından geçirme-

ınişti, işgüzar bir süvari birliğinin hatasıydı bu. Askerlerinin yanlışlıkla bu adamı tutsak edip bir de işkence ettiklerini söylese Muhyiddin'le aralarının açılması kaçınılmaz olurdu. Diyelim ki Muhyiddin yanlışlığı anlayışla karşılamış olsun, Kappadokia halkı kendisini asla bağışlamazdı. Stavro Gülbeyaz'la Saruca'yı hemen öldürüp kurtulmak isterdi, ancak beklediği bir şey vardı: Fâzıl'ın yakalanması. Muhyiddin Tatarlarla uğraşırken Stavro bu toz duman arasında Fâzıl'ın defterini dürecek, suçu da Il-han askerlerine atacaktı. Bu amaçla Turabi'nin yakaladığı sekiz tane Moğol yamgaç süvarisini zindana kapattırmıştı. Bu askerleri günü gelince öldürecek ve "Babuyanlı'yı, Saruca'yı, Fâzıl'ı şehit eden bu yezitleri öldürdüm" diyerek Muhyiddin'e Moğolların kesik başlarını gönderecekti.

Stavro İğumenos'a doğru eğilip fısıldadı:

"Gülbeyaz'ı dilim dilim ettirip köpeklere yedireceğim."

Makriyannis hiç beklemediği bu itiraftan olumsuz bir şekilde etkilendiğini belli eden bir yüzle baktı, cinayetten -özellikle de din adına işlenen siyasi cinayetten- nefret ediyordu, sertçe Stavro'yu uyardı:

"Hiçbir insan bir papazın ölüm emri verdiğini işitmeyecektir."

"İyi ama babacığım, bu kadın Aziz Grigorios'un mekânında Hıristiyan bırakmadı. Kalveri'de sadece yaşlılar İsa'ya şükrediyor."

"Beni Gülbeyaz falan ilgilendirmez" diyerek kestirip attı Makriyannis.

Sustular. Belli ki İğumenos tek tek şahısların ne olacağıyla değil, genel politikayla ilgili laflar etmek istiyordu. Son zamanlarda gördüğü gelişmeleri Stavro'yla açıklamak isteyen Makriyannis, casuslara karşı önlem olarak da evin içinde rahibenin resim yaptığı bir zamam seçmişti.

Gizli gizli Konstantinoupolis Basileus'u Andronikos'la yapılan haberleşmelerden Andronikos'un Selçuk hükümdarı Alâüddin yerine Mesut'u destekleyeceği bilgisi almıyordu. Alâüddin maceracı biri olarak görülüyordu; her ne kadar Ortodoksların düşmanı Venediklileri temizlemek istese de buna gücü yetmeyecekti ve bu durumda Moğollar tümden acımasız ola-

caklardı. Gerçi Alâüddin Cenovalıların dostuydu, Sicilya Kralı ile özel anlaşmalar yapıp Venediklileri boğmak istiyordu ama, Anadolu'nun göbeğinde Moğollarla burun buruna yaşarken Cenova mı Venedik mi diye fal açıp iki Katolik'ten birini seçmenin bir anlamı yoktu. Basileus Andronikos yakınlarda Bosforus'ta kapışan Cenova ve Venedik donanmalarının birbirini yok etmesine seyirci kalmamış, Cenovalıları desteklemişti; dünyanın o noktasında işler öyleydi, burada böyle.

Stavro, İğumenos'un uyarısını anladı: Moğollar dünyanın hâkimiydiler ve şimdi Anadolu'da görülen hareketlenme, Moğol devini rahatsız eden bir sineğin vızıltısı gibi bir şeydi. Devin canı sıkılınca şamarı indirip sineği yamyassı edecekti. Bu nedenle Konya'daki Farisî vezirin gücünü iyi hesaplamalı, aslında tüm sultanlığı idare eden bu adamın gözüne batmamalıydı. Günü gelince nasıl Moğollar için çalıştığını gösterecek bir iki gizli delil saklamaya karar verdi, "Moğol düşmanı canileri nasıl yargılayıp öldürdüğünü" gösteren bir belge düzenlemeliydi. İğumenos'un "Nasıl olsa Triadis Aladinos gidicidir, sen kendini Difteros Maşudis* için hazırla" demesindeki anlamı gayet iyi biliyordu. Bir dervişe mürit olmuş olan Sultan Alâüddin'in saraydaki konumu pek parlak değildi; tarikatlerin baskısıyla ikinci kez tahta getirilen Sultan, ipten dönenlerin gözü karalığıyla diklenmeye başlamıştı, öncelikle bargâhdaki tüm çaşnigîr, şarabsalâr ve sâkileri temizlemiş, emirbarının eline çavgan tutuşturup durbaşların** komutanı yaparak aşağılamış, saray kâtibini de tavlada seyis yapmıştı. Bütün bu kişiler Alâüddin'den önce sarayı yönetiyordu, bu hakareti Moğolların affetmeyeceği açıktı. Büyük Hakan'ın ölümünden sonra çıkan kargaşadan faydalanıp Giyâsüddin Mesut'u Erziron'a sığınmak zorunda bırakan Alâüddin ateşle oynuyordu ve büyük bir olasılıkla da gidiciydi. Stavro, Alaüddin ve Muhyiddin için

(*) Triadis Aladinos: III. Alâeddin; Difteros Maşudis: II. Mesut.

(**) Bargâh: Saray, Çaşnigîr: Yiyecek tadıcısı. Şarabsalâr: Sâki (Bunlar Keykubadî başlık takar, Sultan şehre girdiği zaman eteklerini beline kıstırır, sultanın atının üzengisinden tutarak yürürlerdi). Çavgan: Sultanın birliğindeki çavuşların sopası. Durbaş: Sultanın birliğindeki mızraklı asker.

çalışmakla birlikte, yeni bir iktidarı karşılamaya da hazırlanıyordu. Ola ki durum tersine dönerse tutsak Moğol askerlerini serbest bırakacak, Fâzıl'ı, Gülbeyaz'ı ve Saruca Abdal'ı herkesin gözü önünde idam ettirecekti. Elbette bu düşüncesini İğumenos'a belli etmiyordu. Bu durumda yapılacaklar belliydi. Derhal Fâzıl'ı bulması gerekiyordu, ilk işi bu olmalıydı. İkinci işi ise Muhyiddin'i zora sokup Peristrama Emiri olarak güçlenmek olacaktı: Coşkulu ve kurnaz insanlara özgü âni karar değiştirebilme tutumu Stavro'da çok belirgindi; daha bir ay önce elini öptüğü Muhyiddin'in şimdi elini kesebilirdi.

İğumenos'la birlikte dışarı çıktıklarında Sonbahar güneşinin kayalıklardaki ışık oyunlarını görüp coşan Stavro, cümle kapısında rahibe Ekaterini ile karşılaşınca saygılı sözler etti, rahibe ise "sırası gelmişken.." diye başlayıp manastırda resim yapmayı doğru dürüst bilip öğretecek papazın kalmadığını, kiliseye ve tanrıya yaraşır bir fresk yaptırmak için Poli'deki manastırlara haber vermek gerektiğini söyledi. Ekaterini: "Kardeşim" dedi, "senin istediğin resmi yapabilecek kişiler Xandiya'ya ve Poli'ye gideli çok oldu, İğumenissa* bile 'tüm tavanı resimle kapatan ressamları anımsamaya yaşım yetmez' diyor. Gerisini sen düşün. İşin çok zor." Stavro endişelenmek yerine gülümsedi; yani şapelin oyulması işi bitmiş miydi? Az kalmıştı, o yüzden Ekaterini resim işini söylüyordu ya! Makriyannis "hayırlısı ne ise o olsun" dedi, Stavro birden şapeli görme arzusu duydu, İğumenos'a kendisine eşlik etmesi için ricada bulundu, yaşlı papaz iyi günündeydi, elbette gelecekti, atlar hazırlandı ve iki adam taşlı kayalı dereboyunda Stavro'nun annesinin hayrına yaptırdığı şapeli ziyaret etmek üzere yola koyuldu.

Bir vadinin sonunda yer alan Peristrama'dan kaya kiliselerine doğru giderken vadi daralır, kıvrılır. Bu yolda en az yirmi mağaradan oluşmuş bir garnizon vardır, sonra manastırlara gelinir. İğumenos'la garnizonun bir kısmını öbür yamaca taşıma konusunu konuşarak yol aldılar. Garnizondaki askerler neşeli kahkahalar atarak eğleniyorlardı, onların geçişini gö-

(*) İğumenissa: Başrahibe.

rünce sustular, Stavro onlara gururla el salladı, sonra da İğumenos'la birlikte aşağıya doğru yönelip dere boyundaki ağaçların yaydığı sonbahara özgü kokuyu ciğerlerine çekerek yol aldılar. Ağaçlar yapraklarını döküyordu ve çoğu da sararmıştı, havada kavaklara özgü bir hüzün vardı.

Arkalarından bir atlının haberci çıngırağının sesini dereboyuna yayarak geldiğini işitip duraladılar. Çok geçmeden atlı onlara yetişti ve önlerine geçerek durdu:

"Size Fâzıl denen adamın Sultanhanı'ndan bu yana doğru gelmekte olduğunu bildirmeye geldim" dedi.

2

Ihlara Vadisi'ndeki kayalıkların arasından akan derenin sesi de olmasa, insan zamanın kaskatı kesildiği bir doğa parçası içinde dolaştığı yanılgısına düşebilir. Her şey donmuştur, gökyüzünde ışıldayan ay bile donmuş, sessizliği izlemektedir. Kayalıklara oyulmuş olan tüm kilise, şapel, manastır, ahır, kışla ve evlerin kapısı kocaman bir kaya kütlesi olduğu için, gece oldu mu burada yaşayan binlerce canlının sesi kayaların altındaki öteki dünya tarafından yutulur. Yeraltındaki dünya yıkılsa yeryüzünün haberi olmaz.

Gece vakti, Ihlara Vadisi'nde Stavro'nun konağına yakın bir yerde oyulmuş olan koca zindanda, kimisi cellatlar tarafından boğazlanan, kimisi ağır işkenceler altında inleyen yüzlerce tutsağın sesi birbirine karışırken yeryüzü büttün bunlara kayıtsızdı.

Civan tüm vücudu morluklar içinde inleyerek bir sonraki işkenceciyi ürküntü içinde bekliyordu. Buradan kurtulma umudunu yitirmişti, ölmeyi istiyordu artık; ilk sorgusunda taşıdığı özgüvenin yerini, sorgudan sağ çıkamama korkusu almıştı. Papaz olduğunu ilahilerle ve dualarla kanıtlamıştı, fakat neden dağlı haydut kılığı içinde gezdiğini açıklayamıyordu. Bunu açıklaması Kayserî Gregoryenlerine ve Ermeni Kralı Toğros'a ihanet olacağı için bir yolculukta haydutlara tutsak

düştüğünü söylemekle yetiniyordu. Hangi haydutlardı bunlar, neden kendisini öldürmemişlerdi, bir papazı tutsak edecek kadar beyinsiz çapulcular nerede yaşıyordu, neden doğruyu söylemiyordu, yakalandığı handa uyurken söylediği garip sözlerin anlamı neydi, yoksa büyücü müydü?

Civan kıstırılmışlık duygusu içindeydi, buradan kurtulmak için düşündüğü en son çarenin de işe yaramaması onu bezdirmişti. Çünkü Karahisar'dan veya Kayserî'den tanık olarak getirilen bütün tanık papazlar böyle bir kişiyi de ismini de ilk kez duyduklarını söylemişlerdi. Belli ki Anadolu'daki kargaşadan Ermenileri korumak isteyen papazlar Civan'ın gözüne baka baka yalan söylemiş ve onu feda etmişlerdi. Civan böyle bir şey ummuyordu; durumun kötülüğünü şimdi anlamış ve sorguda kendisinin Ermeni olduğunu söylemesini bile tehlikeli bulmuştu. Tanık olarak getirilen ve kendisini tanımadığını söyleyen o gözlerde gizli bir görevle gönderildiği halde bunu açığa çıkartacak davranışlar yapmasını ayıplayan kıvılcımlar görmekten, bunları anımsamaktan ve düşünmekten kahroluyordu.

Civan için tek kurtuluş ölümdü, buradan çıkabilmesinin hiçbir yolu yoktu, sürekli olarak dua ediyor, tanrıya hemen canını alması için yakarıyordu.

İçine bırakıldığı kovukta tek başınaydı, onu zifiri karanlıkta koyup gidiyorlardı, yaşadığı ânın gece mi gündüz mü olduğunu bilmiyordu, uzun bağlantı dehlizlerinden geçerek taş sürgüyü yuvarlayıp açan birileri ellerinde meşaleyle içeri giriyor, gittikleri zaman da zifiri bir karanlık bırakıyorlardı. Taş sürgünün yerinden her oynayışında Civan ışığın verdiği hoş duyguyu bir an yaşasa da, umutsuz bir tutsağın kederli duygularıyla büzülüp başına gelecekleri bekliyordu.

Yarı uykulu, yarı uyanık bir zamanın ortasındaydı, taş sürgü aralandı ve meşalelerin aydınlattığı girişte bir an için ak saçlarını görebildiği bir adamın içeri doğru itildiğini gördü. Adam inliyordu ve belli ki işkence görmüştü. İnleyen bu sesi dinlemek bile Civan'a ölüm sessizliğinden kurtulma sevinci verdi. Öksürdü ve Ermenice "Hoşgeldiniz" dedi: "Burada yalnız değilsiniz. Ak saçlı adamın aynı dilden yanıt veren tok sesi du-

yuldu: "Kaç kişiyiz?" Civan "Sizinle ben varız burada, bir de tanrı" dedi. Ak saçlı adam alaycı bir dille: "Tanrının tutsaklar arasında olmasına sevindim" dedi.

Civan:

"Ben papazım. Kutsal ruhun her yerde olduğuna inanırım."

Şüpheli bir suskunluk yaşandı. Civan, adamın ak saçlı olduğunu gördüğü halde onu genç gibi düşlüyordu, çünkü adamın sesi kırk yaşının ötesine geçmemişlere özgüydü. Ancak gelen kişinin Ermeni olmadığı hem aksanından hem de tanrıyla alay edişinden belliydi. Karanlıkta iki kör gibi seslerin yaptığı çağrışımlara göre birbirlerini tanımak zorundaydılar, Civan Türkman diliyle sordu:

"Hangi ocaktansınız erenler?"

Ak saçlı adam gürledi:

"Men Kalenderî değilem."

Civan tekrar Ermenice konuşmaya başladı:

"Gregoryen de değilsiniz. Anladım bunu."

"Değilim, ne var bunda?"

"Bir şey yok.. Tanışalım istedim. Aynı kaderi paylaştığımıza göre.. Adınızı bağışlar mısınız?"

Yeni tutsak yanıt vermedi. Civan adamın suskunluğunun sürdüğünü görünce "Efendi, orada mısın?" dedi.

Ak saçlı adam:

"Bu ses bana yabancı değil. Bana bak, sen beni biraz önce döven alçakların içinde değil miydin?"

Civan şaşırdı:

"Ne? Ben mi? Ben şu kör karanlıkta ne kadar süre yaşadığımı bile unuttum. Hem seni niye döveyim?"

Ak saçlı adam ya sabır çekerek öfkesini dizginleyenlerin ses tonuyla "yâ rabbim to agapi mu" diye söylendi, bu şekilde söylenmek güneyli göçerlere özgüydü, Civan bu söz yüzünden Sisa'dan gelirken yolunu kaybettiği ormanları ve Şamnalika'yı anımsadı. Ak saçlı adam belli ki Civan'ı kendisini sorguya çekenlerden biri sanıyor ve oyuna getirildiğini düşünüyordu. Ak saçlı adam acıklı bir sesle konuştu:

"Tamam, ocağımızı yıktınız, ama çekin artık elinizi yakam-

dan. Öldürün beni bitsin bu iş.. Daha neyi öğrenmek istiyorsunuz? Söylediğimden ve gördüklerinizden ötesi yok.."

Civan adam konuştukça onun yüzünü tanıdığı yüzler arasından geçiriyor ve ne demek istediğini anlamaya çalışıyordu. Çünkü adamın Civan'ın sesinden duyduğu şüphe bu kez Civan'a geçmişti, bu sesi tanıyordu. Yine de yaşadığı tanıma duygusunun bir zihin aldanması olabileceği kuşkusuyla sordu:

"Seni Ermeniler mi sorguya çekti?"

Ak saçlı adam:

"Ne Ermenisi? Burada Ermeni mi var? Benimle alay mı ediyorsun? Soru sorma be adam! Kaybettiğim insanları ve benim için ne kadar önemli olduklarını bir bilsen en azından yaşadığım acıya saygı gösterirdin."

Civan saygıyla sustu. Adamın ne söylediğinden çok sesini kime benzettiği ile ilgili olduğu için düşünceye daldı.

İç çekmeler, ara sıra zonklayan bir yaranın acısıyla inlemeler arasında birbirlerinin soluk seslerini dinleyerek oturuyorlardı. Gözü açık bir düşle, gözü kapalı bir gerçek arasında farkın olmadığı bir durumdu bu. Bir süre sonra ak saçlı adam hafif hafif bir şarkının ezgilerini mırıldanmaya başladı. Bu şarkının acıklı duyguların dönüşümleriyle yükselip alçalan, anlaşılmaz bir dilin tanıklık ettiği tanrısallık ve kahramanlıkları anlatan bir havası vardı:

Nu mu abu ia du mu
on şa ra a daaş
nu mu a na d'um ir onni

pieşta nu
za a'na dıngır lim
lu sangu anzabal
ah hu un*

Civan'ın gözü önünde şimşekler çakmış gibiydi, sanki karşısındaki kişiyi ayan beyan görüyordu. Onun söylediği şarkıyı

(*) Ve babam beni, oğlunu yukarıda tuttu. Ve beni tanrıya köle yolladı. Ve ben tanrıya kurban sundum. (İştar Yazıtı'ndan)

bilmese de söylendiği dili tanıyordu, ama hissettiği şey gerçek olamazdı, şarkının sona ermesini bekliyordu, hayır olmamalıydı, ak saçlı adamın yaydığı acı.. Kutsal ruh, anamızın hatırı için onları koru..

Ak saçlı adam sustu, hıçkırıklarla ağlıyordu, Civan seslenmek istiyor; fakat kararsız kalıyor; çünkü adamın vereceği yanıttan ürküyordu. Ak saçlı adamın terslenmesi değildi ürktüğü; işitmekten korktuğu haberler vermesiydi. Civan sesi titreyerek sordu:

"Sesimi hâlâ tanımadın mı Hantili?"

Karanlıkta bir şaşkınlığın ışığı adeta yanıp söndü, ama yanıt yoktu. Civan:

"Benim, ben! Civan.. Tutsağınız.."

Hantili:

"Alçak! Ben biliyordum senin başımıza belâ olacağını.. Şamnalika'yı öldürdüler. Mutlu oldun mu şimdi? Niye bizim yerimizi söyledin? Oysa Şamnalika sana çok güvenmişti. Bana kalsaydı sen şimdi Torosların bir deliğinde böceklere yem olmuştun."

Hantili'nin söyledikleri, Civan'a karanlık mağaranın çökmesi kadar dehşet verici geldi. Şimdi ona bu konuda asla konuşmadığını söylemesinin yararı neydi, konuştukça kızgınlığı artan Hantili'ye neyi soracaktı, Şamnalika ölmüş müydü, yalandı, bu olamazdı. Bu gelen kişi Hantili miydi gerçekten, hayır kendisinin ağzından laf almaya çalışan namussuz bir papazdı. Bu garip şarkıyı söylememişti, mutlaka bir ara uyuyakalmış düş görmüştü. Bu adam niye kendisine kızıyordu? Şamnalika adını biraz önce kendisi mi söylemişti, yoksa bu adam mı? Gelen kişinin sesi de yalan olamazdı ki, bu tastamam onun sesiydi.

Civan: "Yemin ederim ki, siz beni bıraktığınızdan beri bu zindandayım. Yerinizi söylemedim. Hem niye söyleyeyim?"

Hantili: "Ne bileyim ben!" diye haykırdı. "Alçaklığın sınırı mı olur? Belki de başka bir suçun var, ondan kurtulmak için bizi ele verdin!"

Civan bağırdı: "Böyle bir şey yok! Ben sizden ayrıldığım günün gecesinden beri zindandayım! Nereden geldiğimi bile bil-

miyorum! Sizlerin kim olduğunuzu bilmiyorum!"

Hantili onun sesini bastırmak istercesine söze karışıyordu:

"Peki öyleyse neden sen gittikten sonra geldiler tepemize ha? Pis büyücü! Alçak!"

"Alçak değilim!"

"Hem de rezil bir katilsin! Keşiş kılığında bir cani!"

Civan birden ses tonunu alçalttı:

"Söylesene Hantili, sen benim büyüğümsün, daha akıllıca düşünsene.. Ben başıma gelen bütün bu şeylerden sizi sorumlu tutmazken, senin beni suçlaman doğru mu?"

Hantili neden böyle düşündüğünü haklı çıkarmak istercesine bağırdı bu kez: "Söylesene başka ne kanıt var elimde? Sen gidiyorsun, biz basılıyoruz!"

Civan: "Beni eğer ışık altında görsen böyle düşünmezdin. Herhalde insanlıktan çıkmışımdır, kim olduğumu söylesinler diye çağırttığım din kardeşlerim bile beni tanıyamadı. Durum böyle olunca bu adamlar da beni Tatar casusu sandılar. Onlara papaz olduğumu kanıtlayamadım. Ama senin masum olduğuma inanmaman daha ağır geldi şimdi bana.

Hantili biraz yumuşadı:

"Yerimizi Arhalayıs Emîri Ferâmerz'in askerleri buldu. Güya Sisa kralı Toğros'un ricası üzerine Arap eşkiyasını kovalamak için yardıma gelmişler. Biz seni yolcu ettik çünkü falda hem senin gidip gitmemen gerektiğini, hem de yolun açık olup olmadığını sormuştuk. Her şey iyi görünüyordu; hayvanları ağıldan çıkartırken bizi gördüler; binlerce adam Tavrus dağlarında tepemize çullandı. Oysa biz neydik, yazın yaylakta kışın kışlakta gezen Türkmanı oymağından başka neydik? Bizi Tatarlara erzak saklayan vahşiler olarak damgaladılar ve tüm erkekleri kılıçtan geçirip kadınları pazarlarda sattılar. Beni ne diye getirdiler sanıyorsun? Tatar casusuymuşum!"

Hantili ağlamaya başladı:

"Biz ne yaptık bu adamlara? Bizim kime ne zararımız vardı? İçeriye doluşup atalardan kalan emanetleri parçaladıkları zamanı düşünmek bile istemiyorum.

Civan: "Şamnalika? Öldü dedin, doğru mu?"

Hantili: "Dua et ki Şamnalika ölmüş olsun. Çünkü yaşıyorsa onun lâneti seni iflah etmez."

Civan: "Dua ediyorum ki yaşıyor olsun. Buraya tıkıldığımdan beri neden sizin yanınızdan ayrıldığımı, Şamnalika'nın yanında kalmak istediğim halde yollara düştüğümü sorup duruyorum kendime. Biliyorsun.. Sana söylemiştim.."

Hantili: "Neyi?"

Civan: "Eğer Toğros'tan bir haber getiriyor olmasaydım, insanlar beni beklemeseydi, yanınızda kalırdım. Bir de yeraltında yaşamak bunaltmıştı beni.."

Hantili: "Eğer bizim yanımızda kalmak isteseydin kışın bizimle ovada çadır kurmaya iner, koyun güderdin."

Civan:

"Biliyor musun hayatımda iki kez beni casus sandılar, ikisi de yanlıştı. İlkinde sen.. Sonra Stavro.. Seni gerçeğe inandırabildim ama Stavro derimi yüzecek gibi görünüyor."

Hantili:

"Erdem yoksa adalet de yok. Bence sen şimdiden ölüsün."

Civan:

"Beni yakaladığınızda, bana tokat vurmuştun. O sırada 'öldürün' emrini vereceğini sandım."

Hantili:

"Sana tokat mı vurdum ben?"

"Hem de öldüreceğini söyleyerek.

"Korkutmak için yapmışımdır. Ben kimi öldürmüştüm ki seni öldürecektim?"

Sustular.

Civan: "Hantili?" dedi.

"Söyle."

"Hepat ve Şerma'nın kuyu ağzındaki destanını okusana."

Hantili acı acı güldü:

"Feleğin cilvesine bak. Bir papaz Hepat ve Şerma'nın destanını özlesin!"

Civan:

"Şu Şamnalika.. Bu kadın ne tuhaftı.. Ama hakkında tek bildiğim sesi ve yüzü.."

Hantili: "Kocası öldükten sonra herkes onun yalnızca sesini ve yüzünü bilir oldu. Kocasını çok severdi, onunla at üzerinde yarışmak, cirit atmak, aklına ne gelirse.. Kocasının adı Çuglan'dı. Atın üstünde giderken tıpkı güvercinler gibi boynunu oynatırdı, (Hantili'nin sesi bu arada gülümseyen bir yüze ait gibiydi) o yüzden lâkabı *Côrtüldek Çullu* idi, çok neşeli bir gençti, karısıyla uğraşmayı çok severdi, sık sık iddialaşır, yarışırlardı. (Hantili'nin sesi birden kederle doldu) Şamnalika bu yarışların sonuncusunda kocasının ölümüne neden oldu; Çullu benim oğlumdu, Şamnalika ise gelinim. (Hantili'nin sesi boğulmuş gibiydi artik) İkisi yarışıyordu, gördüm, Şamnalika Çullu'nun atım şaka olsun diye ürkütünce at birden yere çakıldı ve oğlumun o hep oynatmayı sevdiği boynu kırıldı. Kadın kocasına son bir söz bile diyemedi; hiç ağlayamadı, ağladığı görülmemiştir. O zamana kadar Şamnalika'nın adı Urkuş'tu, bir daha kendisine Urkuş demedi; 'ne zaman katil olmaya karar verirsem yeniden o adı kullanacağım ve ne zaman ağlarsam yeniden Şamnalika olacağım' derdi."

Karanlıkta birbirlerini görür gibi seslerinin geldiği yere bakarak oturan iki adam bir süre sustular.

Civan Şamnalika'mn kendisine veda ederken anlattığı at örneğini anımsadı; bu örnek çok hoşuna gitmişti, Hantili'ye seslendi:

"Söylesene atlar hangi ayaklarıyla yere basar, hangileriyle hızlanırlar?

Hantili yanıt vermedi; Civan onun ağladığım hissetti, bu güngörmüş adamın hıçkırıkları nedense bir atın yelelerinin savruluşunu çağrıştırıyordu.

3

Saruca Abdal yerde yarı çıplak bir şekilde uyuyan Gülbeyaz'ı inceliyordu. Gülbeyaz'ın göğsünün biri açıkta kalmıştı; göbeğiyle göğüsleri arasındaki oylum ve baldırlarının beyazlığı havalandırma boşluğundan sızan ışıkla belirginleşmişti, ayva

tüyleri parlıyordu, ışıklı gölgeli bir mermer heykel gibi duran bu vücudun güzelliği çarpıcı hâle gelmişti. Kadının göbek oylumu Arap alfabesinin "ve"si gibiydi ve ince bir "elif" buradan kasıklarına doğru iniyordu. Saruca elinde olmaksızın "ve aleyküm'üs selâm ve rahmetullahi ve berekâtühü" sözleriyle kadının vücudunu izlediğini, hayır sanki bu vücudu "okuduğunu" farketti. Süte peynirin pıhtısını veren tanrı, bu cismi yaratırken neyin pıhtısını vermişti acaba?

Zihninde dergâh canlandı, gülbank çeken dedebaba ve hû çeken tâliplerin saygılı yüzleri sanki bu güzelliğe tapıyordu. Kadınları dinsel inancının dışında gören bir derviş olarak başta kendisi, ulu bir hakikate ermiş gibi düşünüp duruyor; bu hakikatin şimşek çabukluğuyla parladığını hissetmenin kaygısıyla o anda, ışığın parladığı anda herşeyi görmek isteyen kişiler gibi pür dikkat davranıyordu.

Saruca inanamadığı bir düşle sarsılmış ve uyanmış gibiydi. Bu kadın yaşamına gerçekten girmiş miydi? Şu anda burada uyuyor olmasındaki rahatlık, kendini bir erkeğe teslim etmiş olan kadınlara mı özgüydü, yoksa tesadüf müydü? Gülbeyaz'la dudak dudağa geçirdikleri zamanlara hep esrarın demlendirdiği bulanık bir zihin tanık olduğu için bunu inanılası bulmuyordu. Bu bir zihin aldanması, bir düş olabilirdi. Sevişme, esrar olmaksızın gerçekleştirebilecekleri bir şey olmadığı için Saruca esrarın etkisiyle aldanıyor olabilirdi. Saruca bir kadına "gel sarılalım" sözünü nasıl söyleyebilirdi, bir kadını nasıl över ve göklere çıkarabilirdi? Eğer bunlar gerçekse ömründe ilk defa bir kadınla kucaklaşmış demekti. Derviş: "Eğer bütün bunlar gerçekse" diyordu, "insanın bir ömür boyu arayıp durduğu hakikat kadınlarda gizli olmalı."

Saruca işkencede cinsel gücünü yitirmekle birlikte, yaşadığı şeyi tek deyimle "yer sarsıntısı" olarak tanımlamaktan çekinmeyecek halde idi. Düşündü: Ya kadınlarla yatmak artık asla anlayamayacağı görkemli bir olaydı ya da bir kadınla cinsel birleşme olmaksızın gerçekleştirdiği bu eylemde kimsenin anlayamayacağı derin bir gizem vardı.

Saruca ciddi olarak zor durumdaydı; çünkü bu yaşına kadar

dünyanın tüm zevk ve nimetlerinden uzak durmanın onurunu yaşamıştı, gözü ve gönlü tok olmanın anlamını yalnızca öğrenmemiş aynı zamanda öğretmişti. Bu yaşma kadar sırtladığı ve artık pîrlerinden birisi olduğu öğreti, bizzat kendisi tarafından şüpheyle karşılanır hale gelince ne yapacağını düşünmek ve bulmak zorundaydı. Kızgınlıkla Gülbeyaz'ı inceledi; bu kadın kendisinin kadınlarla yatmayacağını biliyordu, peki ama niye bile bile kendisini bu günaha itmişti? Belki de onu "kadından derviş olmaz" diyerek kızdırdığı içindi. Tanrıyı erkek yüzüyle düşünmesini alaycı bir yüzle karşılayan Gülbeyaz: "O zaman neden bütün bu erkekleri kadınlar doğuruyor" dediğinde paniğe kapılışını anımsadı: "Hâşâ Tanrı doğurulmamıştır!"

Düşündü: "Tanrı doğmadı, doğurulmadı, bu tamam; Amma niyçün ölmeyen tanrı biz ölümlü kimesneleriŋ cemaline gelsiŋ? Meğer kim biz tanrınıŋ cemâlinde doğduk, ölmemiz yanlış olmaz mı?"

Bu düşünceler onu insanın tek tek ölümlü olmasına karşın insanlığın "tek" olarak kalabileceğine götürüyordu. Çünkü Eflâtun'un yazdığı *Muhaverât*'a* göre nesneler değişmekte ama öz değişmemekteydi. Nasıl ki bir ağaç tüm ağaçları temsil etmezse, tek insan da tanrıyı temsil etmiyordu. Zaman geçip gidiyordu, tek tek ağaçlar, insanlar ölüyordu ama ağaç ve insan gibi şeyler sürekli varoluyordu. Yani her şey hem değişiyor, hem de değişmiyordu. Bir soğanda hem ölüm, hem tohum ve hem de yaşam iç içeydi, o zaman değişme saçmalık değil miydi?Nesneleri yapan şey ortak özleri miydi? Tüm insanlarda ortak öz varsa bu kadına duymaya başladığı ilgi bu ortak özden mi kaynaklanıyordu? O zaman günah günahkâr olmayan için de geçerliydi. Yani herkes hem günahkârdı, hem de günahkâr değildi.

Gülbeyaz'ı tanımadan önce de buna benzer sorular düşünmüştü, ama şimdi bu sözlerin anlamı derinleşmişti. Nûr Suresi'nden bir âyet aklma geldi: "İyi kadınlar iyi erkeklere yaraşır;

(*) "Muhâverat" ile Platon'un "Dialoglar"ı kastediliyor – y.n.

iyi erkekler de iyi kadınlara.." Gülbeyaz gibi bir tarikat ehli kime yaraşırdı ki? Ya Pavlus'un Efeslilere mektubundaki sözleri? "Erkek kadının başıdır...Kocalar karılarını kendi bedenleri gibi sevmek zorundadırlar" Birden ürperdi ve bir sapkın olma korkusuyla titredi; çünkü yıllardır tanrının cemâli olarak erkeğin yüzünü sevdiği, onu yücelttiği bir gerçekti; bundan vazgeçeceği de yoktu; ama bu kadına duyduğu sevgiyi nasıl açıklayacaktı, kendini sakındıkça ona doğru sürüklenen zihnini nasıl durduracaktı?

Yerde sere serpe uyuyan kadının durumundan sıkıntı duydu; onu uyandırıp kendine çeki düzen vermesini istemek geçti aklından; ama bu vücudun örtünmesine kıyamıyordu. Buna rağmen örtünmeliydi, çünkü kapıdan her an birisi girebilirdi ve ortadaki durum Saruca'nın onuruyla oynamaya uygun bir görünüm taşıyordu: "Vay, dimek dervişler mercimeği fırına virdiler ha? Biz senin taşağını burmamış mıydık?Neyinen ibikledin bu avradı?" demezler miydi?

Saruca kendi vücudunu inceledi: Hırkası iyice eskimişti; yamalıkları bile eprimişti. Mintanı parçalanmıştı ve vücudunun kimi yerleri açıktaydı. Apış aralarında kan ve idrar karışımı iğrenç bir leke göze çarpıyordu, Gülbeyaz'ın yardımıyla sağlığı birazcık düzelse de kendini bütünüyle iyi hissettiği söylenemezdi.

Saruca, Gülbeyaz'ın kendinde uyandırdığı acı dolu heyecanın nedenini bulmaya çalışıyordu. Acı doluydu; çünkü Gülbeyaz erkekleri birbirinden ayırt etmiyordu: "Tanrıyı seven muhiblerini de sever" diyerek hayatındaki erkek sayısının miktarı konusunda şüphe uyandırıyordu. Saruca'nın "yine de özel olarak daha çok sevdiğin biri var mı?" sorusuna "var" ve "yok" arası bir yanıt veren Gülbeyaz, Saruca'nın acısını artırmıştı. Gülbeyaz hayatında özel biri varsa saklamayacak cinsten bir insan olduğu için Saruca daha çok acı çekiyordu.

Bir erkeğin yaşamına giren kadın ondaki duyu organlarının gücünü adeta birkaç kat birden artırır, bu yüzden Saruca'nın heyecan dolu olduğu da söylenmeliydi. Konuşma isteğinin çoğalmasını, düşünme konusundaki derinliğinin artmasını Gül-

beyaz'ın uyardığı heyecana borçlu olan Saruca, ilk kez bir kadına sevgi duyduğu için suçluluk duygusu dolu düşlerden uyanmıştı. Yaşamın anlamı konusunda biriktirdiği düşünceler sarsılmış, aslında tüm yaşamı bir kesintiye uğramıştı.

Mağaranın bir köşesine yığılmış olan toprağı deşeleyip sıçtıktan sonra hemen pisliğin üstünü kapatan Saruca, bunu Gülbeyaz uyanıkken çok zor becerdiğini, ama kadının faşır faşır işerken oldukça rahat olduğunu kızararak düşündü. Tamam, hayasız bir kadın değildi Gülbeyaz; ama onun kadın olarak annesinden çocukluğundan ve gördüklerinden aklında kalan hangi resim varsa hiçbirine uymadığını da anlıyordu. Sonunda gidip Gülbeyaz'ı utangaç bir yüzle dürtükledi; onun toparlanırken saçlarını savurmasına, o badem gözlerin kendisini süzmesine bakmadan, -ama bütün bunları yüreğinde hissederek- sessizce gözlerini yere dikti. Bir kadınla "başka şeyler yaşamış olmanın" garip utangaçlığı vardı üzerinde. Kadın kırgın bir sesle ve sitemle: "Bir düş görüyordum pîrim" dedi, "düşümü bozdun."

Saruca: "Hayrola? Nedir düşün? De ki mânâsına vâsıl olalım."

Gülbeyaz: "Düşümde Kalveri'deki dergâhdayıdık, ikimiz de döne döne zikir yaparıdık, men *pîr aşkına hû* dedim, Hacı Bektaş Velî efendimizi gördüm. Meğer yirde yatarımışım, cıblağımışım, seniŋ elinde bir tas varımış, meni yurkene gördüm seni, ağlıyorudun. Çün kim ölüymüşüm, sanki musallada yatıyorudum da avratlar kefinimi biçiyorudu. Tastaki suyu bir yirden doldurduğunu görmedim, su tastan öylecene kaynıyorudu. Dünya âlem meni seyire gelmişidi, saŋa meni nasıl yuyacağıŋ dirler idi, sen duymaz idin, gözlerim örtüğüdü amma her şeyi görür idim. Karnımda bir garıncalanma oldu sanki bebe doğuruyorudum amma bebe yerine güvercin geldi."

Gülbeyaz burada kıpkırmızı kesilip sözünü sürdürdü:

"Güvercinin yüzü sanki bebe yüzüydü; ötmedi de kikir kikir güldü. Sen menim adım söylüyorudun, Gülbiyaz diyorudun ki uyandım."

Saruca: "Su berekettir, Güvercin de Hacı Bektaş Velî'nin sureti. Hacı Bektaş'ın bereketi üzerimize olsun."

Gülbeyaz: "Iyi amma o güvercin.."

Saruca utanarak cevapladı:

"Avratların kasuğunda ne sır varısa taŋrı bilir. Dervişân bu işleri bilebilemez."

Gülbeyaz:

"Menim bildiğim de oldur kim men Hacı Bektaş Efendimizi gunnadım."*

Saruca sarsıldı:

"Taŋrıya vâsıl olmuş bir pîr aşkına, bu ne cüret?"

Gülbeyaz:

"Zaman nedir erenler? Meni doğuran ana bir zamanlar bebe değil mi idi? Sen, ben cümle kamu hem bebe, hem âdem, hem avrat hemi de ihtiyar değil miyik? Yaradan hepimizi aynı hamurdan yoğurmadı mı? Taŋrınıŋ mene âyân itdiğine sen hâşâ deyüpsün."

Saruca:

"Düşlerin hepisi de taŋrınıŋ beyanı değüldür. Şiytan bir fitne uydursa ol zaman ne diyeceğik?"

Gülbeyaz:

"Dua okunan yirde iblis gezebilemez. Düşümde hilâfet makamında cıblağıdım. Menim sonum yakın. Bu yirden menim ölümü çıkaracaklar. Bilirim bunu, çün kim sen su tökeriken ödüm goparıdı, su meni yumazıdı sankim boğarıdı."

Saruca: "Al işte iblisiŋ bir marifeti daha."

"Erenler, Hacı Bektaş makamında iblisiŋ işi ne?"

Saruca kararlı ve acı dolu bir sesle karşılık verdi:

"Biz günah işledik. Gördüğün düş bize bunu anlatır. Kirlendük kim bizi ancak deryâlarda yuyalar da pir ü pak olak."

Gülbeyaz öfkeyle somurttu ve küstü. Aralarında derin bir uçurum belirmişti, Saruca kendini fena hırpalanmış hissediyordu, kafası karışıktı, kadının rüyasının başka bir anlamı olabileceğini düşündüğü halde neden söylemediğini bilmiyordu, tasla adam yıkamak ölüm anlamına gelirdi, güvercin bunu haber veriyordu, ölüm kapıda mıydı, kadına bunu anlatmak iste-

(*) Gunnamak: Doğurmak. (Günümüzde yalnızca hayvanlar için kullanılsa da Türkmen boylarında bu söyleyiş biçimi hâlen vardır.)

meyişini, Hacı Bektaş pîrin rüyaya girinesinin ölüm haberi olduğunu söylemeyişini acı dolu yüzle düşündü. Bu kadar güçlü özellikleri olan bir kadın! İnsan bu kadının ölümünü göreceğine onun kucağında son nefesini verineliydi! Ürperti ve çaresizlik içinde rüyanın başka bir yorumu olması gerektiğini düşündü:

Gülbeyaz'ın üzerine suyu boşaltan kendisiymiş; meğer ki su ferah ve bolluk ola, kadını elleriyle yıkıyormuş; meğer ki günahlardan arma, Hacı Bektaş yıka kollarını diyormuş; meğer ki kollarımızdaki esaret zinciri kırıla, bir güvercin çıkmış apış arasından; meğer ki ikimizden bir çocuk ola, ya şâh-ı merdân bu kadına benim yüzüm suyu hürmetine ömrünü bağışla.

Acıyla irkildi. Buraya geldiği ilk gün Hacı Bektaş Velî ve güvercinle ilgili bir kerâmete erişeceğini düşündüğü aklına geldi. Peristre güvercin yurdu demekti ve bu kadını her esrar deminde güvercin suretinde gördüğünü farketti. Şimdi aynı kadın apış arasından ölüm habercisi olan, şehitliğin müjdesi olan bir güvercin çıktığını görüyordu. Bunun tek yorumu vardı, ne kadar kendini avutursa avutsun tek yorum: Ölüm!

Bu sırada giriş kapısı görevi yapan taş, ansızın yerinden oynayıp da içeri askerler girince irkildi, kendisi için değil, Gülbeyaz adına korktuğu için. Askerler doğruca Gülbeyaz'ı yaka paça ettiler, Saruca: "Niçün dutarsız densizler! Etmeyin!" diye haykırdı, Gülbeyaz bu içten haykırış karşısında şaşırdı, askerler bile şaştılar, "Otur yerine!" diye azarladılar dervişi. Çıkıp gittiklerinde sanki bütünüyle kararmış yalnızlık dolu bir zindan bıraktılar ona.

Ölüm korkusunun saçmalığını düşündü; neydi ki ölüm, eğer burada yaşamak varsa ölüm neden kötü olsundu? Bilmekten daha iyi bir şey olabilir miydi? Nasıl ki yaşarken ölümü biliyorsa, ölünce de *yaşamın ne olduğunu bileceğini* düşündü.

Derviş acılarıyla başbaşa kalmıştı, derin ve çaresiz bakışlarla dışarıyı dinledi. Kalın duvarların merhameti yoktu, hiçbir ses işitilmiyordu.

4

Atının üzerinde mağrur bakışlarla ufku süzerek ilerleyen Stavro heyecan ve korkunun gölgelediği ruhundaki fırtmayı sezdirmemek için büyük çaba harcıyordu. Sanki büyük bir sefere çıkar gibi yola koyulan askerleri, Stavro'nun büyük bir kinle üzerine gittiği hasmının kim olduğunu bilmedikleri için, *ne olur ne olmaz* diyerek ağır silahlarına varıncaya kadar hepsini kuşanmışlardı. Yüz kadar atlının Peristrama'dan çıkıp *Cin Damı* denen tepesi düz kayalıkların yanından geçerek hızla yol almalarının ve sonunda Aya Mama Manastırı'na geldikleri zaman yavaş yavaş ilerlemeye başlamalarının nedeni, yalnızca Stavro'nun dengesiz ruh haliydi. Çünkü hiç kimse Stavro'nun her gece kâbuslardan uyandığım, *ben dedenim* diyerek geleceğini sandığı Haydar'ın korkusuyla kıvrandığım bilmiyordu. Stavro'nun ikide bir istavroz çıkarması, dikkatsiz bir göz için dinibütün bir davranıştı; oysa Stavro yalnızca korkuyordu, dua ve şarap ise korkuları için birebir ilaçtı. Stavro'nun yola çıkmadan önce bir testi şarabı mideye indirdiğini bilen yoktu, kaldı ki Siranuş ve İgumenos'tan başkası bunun nedenini zaten bilemezdi.

Karşılarında bir yamacın üzerinde duran dikdörtgen taş yapı vardı, askerler atlarının üzerinde yan yana dizilmişlerdi, yola çıkarken bir manastıra baskına geldiklerini bilmiyorlardı, bu nedenle bazıları istavroz çıkarıp soran gözlerle birbirlerine baktılar. Manastırdan şaşkın yüzlü bir keşiş çıktı, askerleri görünce korkuyla sağa sola baktı ve içeri girdi. Belli ki Manastırı yöneten keşişe durumu haber verecekti. Güneşli havada uçuşan sineklerin vızıltısı, atların sinekleri kovalarken arka ayaklarını hırsla yere vurması, uzaktan havlayan bir köpeğin endişe ve kuşku dolu sesi ortamı ağırlaştırmıştı. Stavro kekik kokularıyla dolu bir nefesi içine çektiğine dikkat etmeden Manastıra bakıyordu. Aksakalh bir keşişin topallayarak yanına gelişini donuk gözlerle izledi ve onun konuşmasına izin vermeden haykırdı:

"Nerede o Fâzıl denen kôpek?"

Keşiş belli ki Fâzıl'ı tanıyordu. Konuşmadan, yalnızca titreyen elini Manastıra doğru uzatıp işaret parmağıyla yôn gôsterdi.

Stavro:

"Baba, beni kılıçla, gürzle tanrımn evine sokup günahkâr etme. Git çıkart onları oradan!" dedi.

Aksakal:

"Tanrının evine girmiş olan insanları biz günahkârların çıkartması cehennem azabı demektir; ama istiyorsan sen gir ve tanrımn evinden sen çıkart."

Stavro:

"Densiz! Çabuk defol! Koş çıkart onu!"

Aksakal kendinden beklenmeyen bir ôfkeyle parladı:

"Merhametsiz! Seni kutsal suyla vaftiz etmediler mi?"

Stavro'nun başkâhyası hırsla kılıcını çekince Aksakal can havliyle irkildi, ancak Stavro başkâhyaya dônüp sert bir sesle onu azarladı:

"Koy o kılıcı yerine! Benim camm sağ olduğu sürece, hiç kimse hiçbir papazın camm almaya kalkmasın. Her kim bir papazı ôldürürse ôlümlerden ôlüm beğensin! Öyle hemen de ôldürmem, bunu bilesiniz!"

Stavro atından yere indi ve Aksakalın ônünde diz çôkûp onun eteğini ôptü:

"Aziz babacığım, seni kırdım. Özür dilerim. Ama ben yalnızca Fâzıl'ı istiyorum."

"Tamam ben de diyorum ki içerideler, git al."

"Ne demek 'içerideler'?"

"Fâzıl bir keşişle birlikte geldi. Yani keşiş getirdi onu, tamrım, Mihayıl. Ayion Oros'tan."

Stavro yüzünü buruşturdu:

"Iyi bir keşiş olsaydı çıkar mıydı Athos'tan? Işe bak: It ile yezit el ele."

Aksakal suskunlukla başım ône eğdi. Stavro sordu:

"Sôyle baba. Bu adam duvarı yürütüyormuş doğru mu?"

"Kim?" diyerek gôzlerini belertti yaşlı keşiş.

" Fâzıl."

Aksakal dişsiz bir ağızla güldü, belli ki kendini tutamamıştı:

"Fâzıl mı? Bu adam bir gariban. Bir tüccar."

" Bakışlarından ateş saçılırmış diyorlar."

"Yazık. Öyleyse sönmüş."

"Pekmezi kana çevirirmiş."

"Pekmezi kan sanırsa şaşmam."

"Bu adam zikre dalıp da hû çekti mi nereyi düşünürse oraya gidermiş. Kılıcı yetmiş kere uzarmış."

Aksakal kendini tutamadı yine güldü. Stavro ikircikliydi, yürüyüp Fâzıl'ı görmeye gitse başına bir iş getireceğinden ürküyordu; gitmese korkusunun utancı altında eziliyordu. Manastıra doğru bakındı, birkaç keşişi kendilerine bakarken görünce onlara seslendi:

"Hey oradakiler! Söyleyin bakalım Fâzıl denen adam kapıya gelsin."

Gözlerini manastıra doğru odaklayıp beklemeye koyuldu, beklemesinin gergin utancı kısa bir süre için bile olsa onu ezdi; az sonra uzun entarili, siyah sarıklı bir Arap'ın kapıdan çıktığı görüldü. Arap tedirgindi, *bu O idi işte, Fâzıl denen cılız, şeytankarası, sinsi alçak kapıdaydı.*

Stavro Türkman diliyle haykırdı:

"Fâzıl! Buraya gel!"

Bu ses, Fâzıl'ın Anadolu yarımadasına ayak bastığı günden beri içinde dolanıp duran yabancılık korkusunu ilk kez sezgi olmaktan çıkarttı ve kızgın bir demir gibi yüreğini dağladı. Fâzıl, dört yanı karanlıklarla çevrili bir gemide yıldızları sayarak yaptığı yolculukta bu "kızgın demirin" ürpertisini hissetmişti: Her insan kendi vatanından başka bir yerde ürkek ve tedirgin olur. Bu annesinin vatanı bile olsa durum aynıdır. Fâzıl'ın zavallı anacığı çocuğunun gözleriyle de olsa Anadolu'ya dönmek, onu yeniden görmek isterken çocuğunun gözlerinde yabancılıktan başka bir şey olmayacağını nereden bilsindi? Fâzıl, derisinin üstünde bir nem bulutu dolaştıran Kandiye Denizi'ni, girintili çıkıntılı kıyılarda yaptığı son yolculuğunu neden aklına düşürdüğünü bilmediği bu emredici sesten ürkmüştü. Doğuya doğru yaklaştıkça içinde büyüyen yabancılık korkusunun, aslında her

gezginde görülecek türden olduğunu bilmediği için Stavro'nun haykırması karşısında ilk düşündüğü şey: "Ne işim var benim buralarda?" sözleri oldu. Annesinin buralardan koparılıp götürüldüğünü bilmenin korkusuyla yıllardır uğrayamadığı Anadolu, daha üzerine ayak basar basmaz bir ejderha gibi kıvranmaya ve Fâzıl'ı ürkütmeye başlamıştı. Fâzıl bir kadını bu topraklardan çalan adamın oğluydu. Babasının suçuyla yürüyor, tanımadığı, dayısı olduğunu öğrendiği bir adamın kerâmetiyle saygı görüyordu. Dağları ovaları aştıkça yalnızlığı büyüyordu, kaygı dolu ve mutsuzdu. Mutsuzluğu, kendisini baştâcı eden insanların sayısı arttıkça daha da dayanılmaz hale gelmişti. Fâzıl Hıristiyanların arasında önemsiz duran her Müslüman gibi mal sattığı Napoli'de veya Korsika'da annesinin vatanındaki yalnızlık duygusuna asla kapılmış değildi. Hattâ fanatik bir Müslüman düşmanı olan Napoli kralı Karlo'nun ülkesinde bile rahattı. Sicilyalıların da Müslümanlara ne zaman nasıl davranacağı belli olmazdı, neyse ki Fredo denen kralla birlikte durum iyileşmişti. Oysa burada, bu masalsı ülkede, İslam hükümranlığı olan bir yerde Fâzıl çocuk gibi mahzun, ceylan gibi ürkekti. Çünkü bilmediği bir dünyanın aynası yüzüne tutulmuştu, bu aynada kendisine gösterilen yüzünü tanımıyordu. Bilmediği bir dünyanın dilini şöyle ya da böyle anlamak bile ona iyi gelmemişti, çünkü dilini bilmediği insanların içinde en azından bir gizemi çözmekle uğraşır insan; oysa burada dilini bildiği insanların gizemi çözülecek gibi değildi. Sicilya'da insana bunaltı veren dağların denize doğru pençelerini uzatmış bir canavar olduğunu düşünürdü; oysa şimdi bu engin yaylalarda, ayaklarını sıkıca yere basmış bir boğaya benzeyen Anadolu topraklarında o canavarı özlüyordu. Hanya açıklarında deniz huysuz bir ata benzer, işte o denizin ortasındayken bir geminin tepetaklak olacağı korkusundan beterini her gün şu koca yaylada taşımak nasıl mümkün olabilmişti? Burada insanın derisine tuzlu suyun nemini yapıştıran gece serinliği yoktu; ama burada inanılmaz düzlükler ortasında birdenbire sivrilen dağlar, burada binlerce çadırla dağlardan inen göçebeler, burada günlük yolculuğun sona erdiğini bildirir gibi tınlayan kilise çanları, burada garip bir lehçeyle ve şarkı söyler gibi oku-

nan ezan sesleri, burada insanın göğe yaklaştığını hissettiren aydınlık ve bol yıldızlı geceler vardı.

Aslında içini kemirip duran bir kaygı olmasa her şey çok güzel olabilirdi. İşte o kaygı yine gelip kapısını çalmıştı: Hiç tanımadığı bir emîr, askerleriyle baskın verince kaygılanmak yersiz miydi yani?

Fâzıl korkuyla dolu bir acele içinde telaşla geldi ve Emir'in beyaz kaftanına, beyaz sarığma baktı ve bir çığlık attı:

"Ay gözel anam! "

Stavro ürpererek haykırdı:

"Ne oluyor kara haydut? Neden beni süzersin?"

Fâzıl kuşkuyla çevresine bakındı:

"Bir lâhza ânemiŋ çehresi maŋa bakıptur sandımıdı ben."

Stavro kafasına bir gürz inmiş gibi sarsıldı:

"Ne dersin vre kaletoz?"*

Fâzıl bir şey anlamadan Stavro'ya bakıyordu. Stavro askerlerine seslendi:

"Bağlayın bu köpeği. Mihayıl denen adamı da getirin çabuk!"

Askerlerin yarattığı kargaşa ve heyecan çakırdikenlerine, kekiklere, yabangüllerine, gelinciklere ve üzüm çubuklarına bulaştı. Bir arı kangal dikeninden kalkıp yaban zambağına kondu, serçeler zıpladı. Manastırın içinde dışarıdaki telaştan iz yoktu, Mihayıl istavroz çıkartarak ayazmadan su içti, başım ıslattı, yerde gördüğü kara bir volkanik taş parçasını torbasına koyduğunda Stavro'nun kendisini çağırdığı haberini getiren keşişe gülümsedi; zaten Fâzıl'ı yalnız bırakmaya niyeti yoktu.

5

Saruca Abdal ha geldi ha gelecek diye Gülbeyaz'ı beklerken acı dolu kâbuslarla bölünen uykulara daldı. Kendisine yemek getiren nöbetçiye aşağılanmayı göze alarak Gülbeyaz'ın nerede

(*) Kaletoz: (Yunanca) İriyarı, salak.

olduğunu sordu, Gülbeyaz'ı öldüreceklerinden, yahut onu bir daha buraya getirmeyeceklerinden ürküyordu. Sırtını duvara dayayarak uyuklayan derviş başının her öne düşüşünde irkilerek uyanıyor, Gülbeyaz'ı getirdikleri zaman ona nasıl koşacağını düşlüyordu. Bu halde geçirdiği zamanın bir türlü tükenmek bilmediğini, Gülbeyaz'ı göremekten korktukça göremeyeceğini sanıyordu.

Şimdi bir boyun eğişle içe mi kapanmalıydı, yoksa isyan edip coşmalı mıydı? Hangisini yaparsa tersi gerçekleşebilirdi? Düşler gerçeği önceleme hızını yitirmişti, toprağın altına girdiğinden beri akan zaman sanki gerçeğin gerisinde kalmaya başlamış, herkesin bildiği bir şeye herkesten sonra vâkıf olduğunu kabullenmişti. Kendisini buraya kapatanların kim olduğunu biliyordu, bunlar Emir Muhyiddin'in bir bakışıyla feleğini şaşıracak çapulculardı; ancak nasıl oluyordu da Emir'e bağlı bir zindanda onun haberi olmadan kendisine işkence yapabiliyorlardı? Eğer buradan kurtulursa bunun onlar için felaket olacağı açık değil miydi? Demek ki buradan kurtulmaları bir hayâldi, ya da bu adamların bir bildiği vardı.

Düşünde eşeği Tatar'ın sırtında gidiyordu, Gülbeyaz ona yetişmeye çalışınca eşek anırdı ve çifte attı, Saruca yere düşerken sıçrayıp uyandı. Çünkü bir ses duymuştu, bakındı, taş kapı yuvarlanarak açıldığında derviş Gülbeyaz'ın geldiğini hissedip toparlandı. Ne var ki, işkenceden kan içinde kalmış yüzüyle, ezik parmakları, kanayan boynu ve parçalanmış giysileriyle içeriye bir torba gibi atılan kadın, buradan çıkıp giden Gülbeyaz değildi artık; perişan bir biçimde yere yığılmıştı, inleyemiyordu bile.

Saruca Gülbeyaz'ın yanına çömeldi hemen, kadın onu görünce acı bir gülümseme ile başını yana çevirdi. Saruca sırtındaki hırkasını çıkarıp katladı, Gülbeyaz'ın başının altına koydu. Testiden avucuna su doldurup genç kadının perişan yüzündeki kanları sildi. Kadının gözlerinde çektiği ıstıraptan şikâyet eden bir hava yoktu, vücudunun yorgunluğuyla baş edemeyen, bilinci açık insanların yüz ifadesiyle Saruca'yı izliyordu.

Saruca:

Ey periler şâhı, ey Kalveri'nin sultanı, ne iş eylediler sana?" diyerek ağlamaklı bir sesle kadının başına çömeldi.

Gülbeyaz konuşurken inliyordu:

"Düşler doğruların beyânıdur. Meni göverçinlikte kırbacınan dilik dilik itdiler. Bu yezitler meni öldürecek."

Saruca daha fazla bir şey soramadı; çünkü Gülbeyaz'ın gördüğü rüya hakkındaki yorumu aklına geldiği için ürperdi. Aşk dolu gözlerle ona baktı, ancak her tutkulu âşık gibi bakışları karşılık bulamayınca durgunlaştı. Derviş acemi bir âşıktı, kadınlar konusunda hiçbir deneyimi yoktu, bir kadının sevgiliyi süzmek için yanıp tutuşsa da kendini tutabildiğini bilmiyordu. Herkesi kendi gibi sanıyordu, bakmak istiyorsa bakar, istemiyorsa bakmazdı. Saruca genç kadının beden acısını yok sayıyordu adeta; ondan aşk dolu bakışlar bulmanın zamanı olmadığını düşünmüyordu.Tüm derdi ona sevdiğini haykırmaktan ibaretti, onun acısını ve ruh halini göz önüne alamayacak kadar sabırsızdı.

Kadının kurumuş kan lekeleriyle dolu elini sevgiyle okşayan Saruca, Gülbeyaz'ın kendine uzak ama dikkatli bir şekilde bakmakta olduğunu görerek eziliyordu. Bu eli kaldırıp öptü ve genç kadının gözlerine -onların içine girip yerleşmek istermiş gibi- bakarak şu dizeleri söyledi:

Bir bak mene ey peri tatlug dilin nic'oldı
Yığlap akar gözyaşım gülgün bulmağa geldim

Bilem men sözümde gül bulam men yüzümde gül
Olam men özümde gül câna gülmeğe geldim

Cân bülbülün sesinde gül açar nefesinde
Cânımın her pâresinde cânân olmağa geldim

Ey cânânım ey bülbül sen yoğ isen ben neyim
Aşkının pençesinde sararub solmağa geldim

Tıpkı bir Farisî gibi bülbül ve gül eğretilemesi yaparak, Gülbeyaz'ı alışılagelenin aksine bülbül olarak adlandıran ve onun adındaki "Gül"ü kendinde bulmak istediğini haykıran Saruca

bu deyişin Gülbeyaz'daki etkisini kavrayamadı. Çünkü kadın boş bir bakışla gülümsedi ve gözlerini kapattı. Merdan Ali! Ne büyük bir yenilgi bu! Yoksa aşk böyle bir şey mi? İnsanların bunca zamandır aşk diyerek inledikleri, sıradan bir insanın bile farkına varıp da dervişlerin haberdar olmadıkları şey bu duygu muydu? Bu çiziklik duygusunu aklından nasıl çıkartacak, düşüncelerini nasıl toparlayacaktı? Şimdi "'Ne düşünüyorsun" sorusunun yeri miydi, "Beni seviyor musun" sorusunu sorabilir miydi, sevilmediğini öğrenen bir kişi olmak duygusuna katlanabilir miydi? Acaba aşk denen şey acı çektikçe derinleşen duygularla mı yaşanırdı?

Saruca bu nefesle "Gülbeyaz'ı özümde bildim, yüzümde buldum ve özümde Gülbeyaz oldum" demekle kalmıyor, Gülbeyaz'ın tekkesinde geçerli olan üçlemeyi öne çıkarıyordu: Kendini bilmek, hakikati bulmak ve tarikat ehli olmak. Oysa kendisi şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat olmak üzere dört ilkeye, *anâsır-ı erbaa*'ya* bağlıydı. Gerçi, kendi tarikatinin de çihar darb** denilen dörtlü anlayışa bağlı kalmadığını, yani saç, sakal, bıyık ve kaş dörtlüsü yerine saç, sakal ve kaş üçlüsünü kazımakla *üçleme inancı* içinde olduğunu düşünmedi değil; ama bütün bunlar her zaman ıslak duran kirpiklerin kıpırtısı yüzünden basit şeylermiş gibi bir kenarda kaldı.

Bedensel acılar çekerek inleyen kadına acı dolu bir şefkatle bakan Saruca onu okşayarak garip coşkular ve acılar içinde onun uyumasını izledi. Bu kadın ne zamandır uyuyordu, ne zamandan beridir elini tutuyordu seçecek hali kalmamıştı. Bir ara taş yerinden oynadı ve içeriye Venedikli tüccar olduğu kıyafetinden belli olan orta yaşlı bir adamı getirdiler, adam dimdik ve gururluydu. Hiçbir şey konuşmadan yürüdü; içerideki pis kokudan ötürü yüzünü buruşturdu, sanki Saruca'yla Gülbeyaz'ı görmemiş gibiydi, elindeki torbayı yere bıraktı, oturdu. Taş kapı ağır bir gürültüyle kapandığında Saruca'ya bakıp gülümsedi ve Romai diliyle:

(*) Anasır-ı Erbaa (Dört elemcnt): Hava, su, toprak, ateş.

(**) Çihar darb: Dört vuruş.

"Cehenneme hoş bulduk," dedi.
Saruca elini göğsüne bastırarak Türkman diliyle yamt verdi: "Hü, merdan aşkma."

6

Fâzıl ve Mihayıl Stavro'nun konağında taş bir sedirin üzerine oturtulmuşlardı, Stavro odamn içinde geze geze onları sorguluyor ve yıllardır içini kemiren kuşkudan kurtulmaya çalışıyordu.

Fâzıl ve Mihayıl için tam anlamıyla şaşkınlık yaratan bu tutsaklık, başlangıçta "işin içinde bir yanlışlık olduğu" varsayımıyla başladığı için gözlerine korkunç görünmemişti. Oysa Fâzıl'm hâlâ anlamadığı, ancak Mihayıl'm keşfettiği gerçek korkunçtu: Stavro Fâzıl'ı, bu zavallı gezgini uzun zamandır arıyordu ve hesaplaşmak için yakalamıştı.

Fâzıl Stavro'yu gördüğü zaman bir an önce ulaşmaya çalıştığı ana diyârına gelmekle kalmayıp, kendisiyle gerçek bir kan bağı bulunan bir adamla karşılaştığım görmenin heyecanıyla coşmuşken, onun neden böyle ordu denecek bir kalabalıkla kendisini tutsak ettiğini kavrayamamıştı. Manastır kuşatıldığında keşişlerin heyecanla koşuşturmalarma acıyıp, neden bu adamdan ölesiye korktuklarını düşünmüştü. Stavro'nun konuştuğu Türkmanca ona uzak geliyordu, söylenenleri bütünüyle kavrayamıyordu, anladığı kadarıyla bu adam kendisinin Kappadokia'ya neden geldiğini merak ediyor, geldiği için de kendisine kızıyordu. Iyi de bir insan akraba olduğunu bile bile konuğunu böyle mi karşılardı? Neden bu soylu efendi bu kadar kızgındı, neden bir Müslüman gibi giyindiği halde bazen bir Hıristiyan gibi istavroz çıkarıyordu, adı neden Stavro idi, yoksa bu adam akrabası değil miydi?

Stavro Fâzıl'a nereden geldiğini sorduğunda, *Andaluçya'dan geldiğini* söylemesi ona neden garip görünmüştü? Neden Fâzıl'm Tatarların casusu olduğunu söyleyip duruyordu? Ömrün-

de hiç Tatar görmediğini nasıl kanıtlayacaktı? Neden Fâzıl'ın gelmesiyle birlikte isyanların arttığını, ortalığın giderek karıştığım söylüyordu, bundan Fâzıl'a neydi? O yalnızca annesinin doğduğu diyarı vasiyet üzerine görmeye gelmiş bir yabancıydı.

Aralarında dil engeli yüzünden doğan anlaşma zorluğu Mihayıl'm Elen diliyle araya girmesi üzerine çözüldü; ama Mihayıl iyi eğitim görmüş papazların seçkin diliyle konuşup Stavro'nun kaba denilebilecek 'demotika' aksamm alttan alta aşağılaymca, Stavro'nun öfkesi zincirinden boşanacak hale geldi.

"Söyle bakalım keşiş, sen bu adamı nerede gördün?"

"Alâiye'den gelip Torosları geçtiğimde bir handa gördüm."

"Neden gelmiş?"

"Annesinin doğduğu yerleri görmeye gelmiş."

"Annesi kim?"

"Niğde Meliki Mahmut'un kızı."

Stavro şüpheci, inanmayan gözlerle Fâzıl'ı süzdü:

"Bu benim dedemin babasıdır."

Mihayıl:

"Ey mutlu efendi, o halde siz kuzen oluyorsunuz."

"Sus bakalım! Nereden belli? Nedir annesinin adı?"

"Gülcihan."

"Bizim sülâlede böyle bir kadın yok."

"Bilmem, öyle diyor."

"Annesi neden gitmiş ta oralara?"

"Kaçırmışlar. Bir yangından sonra."

Stavro afalladı, çünkü annesi de Niğde Meliki Mahmut'un evinde bir yangından söz ederdi. Böyle bir ayrıntı aklında kalmayabilirdi; ancak annesinin özellikle yaşlandıkça bazı şeyleri bıktıracak ölçüde tekrar ettiği ve bunların annesinin çocukluğuna ait anılar olduğunu anımsadı.

Stavro bu adamla akraba olduklarım attığı her adımda anlıyor ve öfkesi büyüyordu. Bunun nedeni Haydar'la kendi arasındaki kan bağında bir şirretlik ve lânet görmesi; böyle bir şeyi anladığı zaman da başına bir felâketin geleceğini düşünmesiydi. Fâzıl Stavro'nun ruh halini anlasa belki de akraba olmadıklarım kamtlamaya çalışırdı; böylece bu saplantı dolu adamda öfke uyan-

dırmayıp kurtulurdu. Oysa zavallı adam büyük bir gayretle neden akraba olduklarını saflıkla açıklamaya çalışıyordu.

Stavro'nun Fâzıl'a öfkelenmesi, işin aslını bilmeyenler için yersiz ve çocukça görünecek kadar ilkeldi. Bu yüzden Mihayıl'ın alt dudağında aşağılayıcı bir kıvrım belirmişti. Bu *korkak emîre* küçümseyerek bakıyor, bir akrabası tarafından koca bir orduyla ele geçirilip sorguya çekilen yol arkadaşına ise içtenlikle üzülüyordu.

Mihayıl kızgınlık dolu olduğunu saklayamadığı bir sesle Stavro'ya seslendi: "Vre ofendisi mu!" dedi, "Bu adamla yoldan geldim, iyi bir insandır, ben kefilim!"

Stavro, keşişin "Ayion Oros'tan gelme bir sapkın" olduğunu öğrendiği için ona aynı sertlikte karşılık verdi:

"Kefilsin ha? Sana nasıl güveneyim ben dürzî! İyi bir adamsan neden attılar seni Athos'tan? Bir Aynoroz keşişi dere tepe dolaşır da taş mı toplar?"

Stavro'nun keskin gözlem gücü Mihayıl'ı sersemletti; kendisinin Aynoroz'dan sürüldüğünü, hattâ deyim yerindeyse canını zor kurtardığını bilen tek kişi yoktu, yine de:

"Ben Meryem anamızı günahkâr sayanlarla bir olmam," diyebildi.

Stavro sordu:

"Söyle bakalım keşiş, senin bu adamın yanında işin ne?"

"Dedim ya, yolda karşılaştık."

"Nereye gidiyorsun?"

"Divrik'e."

"Torbanda neden küçük taşlar taşıyorsun?"

"Uğura inanırım."

"Kutsal ruh, baba ve oğula da inanır mısın?"

Mihayıl kestirme yamt verdi:

"Bir keşişe sorulacak en berbat soru.

Stavro ters ters baktı:

"Athos'dan atılan adama ne sorulur? Kim bilir, sen belki de Kilikyah Rupenidler gibi tanrının insan olduğunu düşünür, monofizitliğe yelken açarsın."

Mihayıl can damarına basılmış gibi dikildi:

"Yuhanna efendimiz *'İsa Mesih bedende gelmiştir* diye ikrar eden her ruh tanrıdan gelir' diyor. İsa Mesih insan bedeninde gelmedi mi? Tanrı bilinmek istedi ama dili yoktu, görünmek istedi ama bedeni yoktu. Tanrıdan kim haber verdi? İnsan. Tanrı insanda dile geldi. Yuhanna Efendimiz Tomas'a *Baba'nın yüzünü görmek istersen İsa'ya bak* demedi mi?"

"Al işte bir Haydar daha! Eşitlik der tutturur şimdi."

"Benim bilge efendim, herhangi bir şeyi okumadan konuşmak ne kolay değil mi? Çok malınız var, rahatınıza bakın, ama bu gece tanrı canınızı isterse mallarınız kimin olacak? Aziz Luka efendimiz der ki: 'Kendisi için hazine toplayan kişi tanrının indinde zengin değildir.' Her şeyimizle aynı doğarız. Ne bir eksik ne bir fazla. İyi ama neden sonra farklı oluruz?"

"Bunu tanrı böyle istiyor."

"Aziz Luka yalancı mı? Az önce onun sözlerini söyledim."

Stavro sıkışmıştı, bunların nasıl yorumlanacağını bilmediğini söyledi; hem bir sürü yorum duyuluyordu sağda solda, kilise ne güne duruyordu, üstelik Mihayıl İncil'i İğumenos'dan daha mı iyi biliyordu?

Mihayıl İğumenos'u küçümser bir yüz ifadesi takındı ve:

"Onu bilemem, ama siz madem ortodoks inancına bağlısınız, madem ki kiliselerinizi Vasil hazretlerinin vahyiyle kutsuyorsunuz, onun şu sözünü İğumenos Efendi size hatırlatmalıydı: "Neyin varsa senin değildir."

Stavro diklendi:

"Ben seninle din tartışmam sahte peygamber! Tanrının kurduğu düzene dil uzattırmam!"

"Tanrının kurduğu düzen bu mu? Devleti Moğol yönetir, vergiyi Selçukî toplar, ticareti Katolik yapar ama vergiyi Erzinga'da dokumacı Ermeni'den, Divrik'te maraba Müslüman'dan Nissa'da Rum bağcıdan sizin gibi Hıristiyan emirler toplar! Böyle bir kötü düzen kurmak için tanrı olmasa da olurdu. Bu düzenin tanrısı para, peygamberi de sultanlar vezirler emirler.."

Stavro alaycı güldü:

"Keşiş! Sen ne dediğini bilmiyorsun. Biraz önce tanrı insandır diyordun, şimdi de paradır diyorsun."

"Tanrı insanın cemaline gelir dedim, insan tanrının yerine geçerse bu küfürdür; bu zulümdür, başkasını ezmektir."

"Tanrı olduğunu söyleyen bir sürü iblis tanıdım. Sen de onlardan birisin. "

"Tanrı insanda dile gelir dedim. Tanrı her şeydir."

Stavro hırsla adamın yakasına yapıştı:

"Kâfir! Söyle bakalım, şu pencere, şu masa tanrı mı?"

Mihayıl sakin bir yüzle yanıtladı:

"Tanrı insanı yarattı, insan da sandalye yaptı. Demek ki o masa ve sandalye insandan önce tanrının fikrinde vardı."

Stavro sersemlemişti, soru sorarken aslında Mihayıl'ın yanıtını düşündüğü belliydi ve:

"Tanrı ölümlü müdür ey aptal adam?" diyebildi.

Mihayıl:

"Ben böyle bir şey demedim. İnsanlar ölür ama insanlık ölümlü müdür?"

"Karın var mı?"

"Keşişler evlenmez."

"Panayot değilsin! Dağda gezersin! Derviş misin?"

"Bu sözleri iltifat sayarım."

"Söyle farkını! Farkın ne?Kadınları becermek istiyor musun?"

"Kadın da tanrının bir parçasıdır. Ermiş Klement kadınları hayatımızın ortağı olarak görürken sapkın mıydı? Neden onun ruhunu kutsayanlara amin diyorsunuz o zaman?"

"Demek seni Ayion Oros'tan bu yüzden attılar?"

Stavro'nun başkâhyası telâşla içeri girmeseydi bu tartışma uzayabilirdi; odadakiler adamın gelişindeki garipliği fark edip ona baktı. Başkâhya'nın telâşından yaşamsal önemde bir haber getirdiği belliydi, çünkü Stavro'nun karısı Siranuş böğründen yükselen bir sancıyla kıvranmaktaydı: *Efendi Hazretleri'nin hemen aşağıya inmesi gerekli* idi. Bu haber yüzünden Stavro'nun başından kaynar sular dökülmüş gibi oldu, çünkü bir kimse böğrünü tutarak sancılandı mı ve hele bir de ateşler içinde kıvrandı mı ondan hayır gelmez, o sancı insanı öldürürdü. Stavro büyük bir öfkenin eşlik ettiği kederle bir an kalakaldı.

Bu olay, saplantı haline getirdiği korkuyu haklı çıkaran bir olay değil de neydi? Bütün bunlar neden şu Arap akraba ile uğursuz keşişin geldiği zamana denk gelmişti? Biraz önceki tartışmamn sözleri zihninde çalkalandı bir an: "Çok malımz var, rahatımza bakm, ama bu gece tanrı cammzı isterse mallarımz kimin olacak?" Bu herif büyücü müydü, şeytan mı?

Hemen çıkacaktı aslmda, çıkamadı, durdu ve acı acı düşündü: Işte lânet halkası ailesinin boynunu sıkmayı sürdürüyordu. Oysa olması gereken tek şey vardı: Lânet halkası Fâzıl'm boynuna takılarak "işine" devam etmeliydi. Fâzıl ölürse Haydar'm lâneti kendi ailesinin sırtından kalkıp, Andaluçya denen mağrıbî diyara gidecekti. Tek kurtuluş buydu, umut ve acıyla karışık bir yüzle Fâzıl'a doğru yöneldi ve önüne dikildi, "Çocuğun var mı?" dedi, konuğunun üç çocuğu olduğunu öğrenince kinle gözlerini kıstı; aklmdan geçenleri uygulamamn zamam gelmişti. Başkâhyaya derhal Fâzıl'la Mihayıl'm zindana atılmasmı buyurdu.

Askerler Fâzıl'la Mihayıl'a yönelirken Stavro sordu:

"Taşları ne amaçla 'biriktiriyorum' demiştin keşiş?"

"Uğura inamrım."

"Bana en uğurlu taşım ver."

"En uğurlu diye bir şey yok."

"Birini istiyorum."

Mihayıl torbaya elini daldırıp bir taş çekti, birden yüzü karıştı, Emirin karısmm sancısmm tuttuğunu işitmişti, aslmda bu sahte yüz buruşturmada yalmzca kendisinin bildiği bir alay saklıydı. Stavro merak içinde kaldı:

"Neden şaşırdın keşiş?"

"Ölümü gördüm, ama nedenini bilmem."

Stavro dehşet dolu duygular içindeydi, kızgmca söylendi:

"Eğer çok istiyorsan ölürsün."

"Yâ emir. Bu bir gelecek falıdır. Kimin niyetine çekilmişse o ölür."

Stavro bayılacak gibi oldu:

"Ne demek bu? Söyle, ne demek?"

"Bu taşlarm hepsi bir sayıya ve niyete aittir. Kimin niyetine

çekilmişse ve sayısı neyse fal onun içindir. Taşı sizin niyetinize çekmiştim; çünkü bunu siz istemiştiniz."

Stavro anlık bir öfkeyle hançerini çekip Mihayıl'm yüzünü yanağından çenesine kadar uzayan bir çizgi halinde yaraladı ve sonra da şaşkın bakan keşişin gırtlağını sıktı:

"Yeminim var! Senin gibi bir düzenbaz da olsa, din adamı kılığında gezenleri öldürmeyeceğime yemin etmeseydim inan ki seni öldürürdüm. Böylece falın kimin niyetine çekildiği belli olurdu."

Mihayıl yanağından çenesine doğru akan kanı elledi, yüzünü buruşturdu:

"Yemin etmiş olmanız falın benim için olmadığını göstermiyor mu?"

Stavro bir şey söyleyemedi, acelesi vardı, dönüp hızla çıkarken adamlarına seslendi:

"Götürün bunları!"

Mihayıl masanın üstündeki şamdana ve üzerinde titrek yalımlarla etrafı aydınlatan mumlara baktı, "keri" diye söylendi; demek ki Türkman otağında açtığı faldan çıkan "mum" bir ölünün başında söylenecek ilâhilere, titrek ışıklarıyla üzgün bir koku katacak olan mumdu. Mum kiliseydi evet; kadının öleceği belliydi. Faldan çıkan *sedef* buradaki ırmağı haber veriyordu, *kale* ise işte bu konak olmalıydı: "Taşı ona verdim, demek ki faldan çıkan savaş, onunla benim aramda geçecek." Aklına Yuhanna Vahyi'ndeki sözler geldi: "Ona bir taş vereceğim ve taş üzerinde alandan başka kimsenin bilmediği yeni bir isim olacak."

Stavro'nun şansına çıkan taşın ise ölümle ilgisi yoktu; Athos'un eteğindeki Karakalo Manastırı'ndan ayrıldığında torbasına attığı taştı yalnızca; bu taş onun Aristo'ya karşı Platon'un ideal devletini ve Sokrates'in erdemli olmayı zengin olmaya yeğlediği şen şakrak yaşamını anımsatıyordu. Bilici olmak istemiyordu, ama bu düzmece biliciliğinin Stavro'yu nasıl derinden sarstığım hissetmişti. O taş azla yetinen kilise adamlarının timsaliydi, o Aziz Augustinus'tu, kadınları da toplumun üyesi ve tanrının evladı sayan ermiş Klement'ti, Antakya'da iken mal

ortaklığını savunan ermiş Hrisostomus'tu; ama şimdi o taş bu düşüncelerin hiçbirine katılmayan bir adamın elinde idi ve o adam bu taşı karısının ölümünü haber veren uğursuz bir gülle gibi elinde taşımaktaydı.

Fâzıl bir yandan arkadaşının yarasına bakmaya bile korkan bir yüzle içinden dua okuyor, bir yandan da kendilerini karanlık dehlizlere doğru götüren askerleri inceliyordu. Zavallı tüccar bütün bu olanlardan hiçbir şey anlamamıştı. Kızgın bir yüzle ve başka bir dille tartışan adamların kendisi hakkında anlaşamadıklarını sanmış ve korkudan tek soru bile soramayacak hale gelmişti. Annesinin bir zamanlar kendisine anlattığı ikiz dünya masalını düşündü: *Dünyanın herhangi bir yerinde senin yaptığının aynısını yapan bir insan daha vardır ve her kim kendisinin aynısını bulursa ölümsüz olur* Bu masala lânet okudu, çünkü sözü edilen ikizini bulmuştu işte; masal yanlıştı, "kim ikizine rastlarsa aynadaki tersini görmüş gibi olur" fikrinden başka bir içeriği yoktu.

Andaluçyalı tüccar "ikizlerden biri mutlu ise öbürü mutsuz, biri sevgi dolu ise öbürü düşmanlık dolu olan bir masalın kahramanı olduğunu" düşünerek askerlerin arasında mutlu olmaya çalıştı, bunu Stavro mutsuz olsun diye yapıyordu. Mihayıl bir ara onun bu yersiz gülümsemesini fark etti, anlam veremedi, "Neye gülüyorsun" diye soracaktı ama yarası acıdığı için, gözlerini yumup dişlerini sıktı ve sorusunu unuttu.

7

Muhyiddin'in konağında konaklayan Cemalüddin Efendi, son gelişmelerden sonra Sultan'ın Muhyiddin'i açık bir dille azarlayan mektubunu getirmişti. Ancak hayretle görmüştü ki Muhyiddin Sultan'ın kendisini görevden azletmek konusunda takınacağı sert tutumdan etkilenmiş değildi. Genç adam hülyalı bir derviş gibi yalnızca düşüncesinde tuttuğu âlemin sesini dinliyordu.

Bu arada Karasankor Turabi'nin Bor Esir Pazarı'ndan kendisi için getirdiği cariyeye gönlünü kaptırdığı da yaşlı elçinin gözünden kaçmış değildi. Belli ki Muhyiddin'in dalgınlığında Urkuş adlı bu cariyenin payı da vardı. Urkuş adı Türkmanlarm adını andırıyordu, ama bu kadın Ermeni dilinden başka bir dil konuşmuyor, başka dilden sorulan hiçbir soruya karşılık vermiyordu. Ama Kilikyahlar gibi Ermenice konuştuğu için hakkmdaki soru işaretleri artmıştı, çünkü bu aksanla konuşan birisi mutlaka Türkman dili ile Romai dilini bilirdi. Kadın böyle gizemli davrandıkça Muhyiddin'in daha çok ilgisini çekiyordu, kadının acıyla bakan gözleri iki derin uçurumdu, insanda bilme isteği ve merak uyandırıyordu. üstelik dayanılmaz bir güzelliği vardı; bu da tutsağın geçmişini anlamaya çalışmak için yeterli bir nedendi.

Üç gündür kendisiyle doğru düzgün bir şey konuşmayan ve "fermanınız karşısında boynum kıldan incedir, ben bir şey yapmadım amma takdir sizindir" yollu bir yazıyı kaleme almayan Muhyiddin'in tutumu Cemalüddin Efendi'yi sinirlendirmeye başlamıştı. Genç Emir kendisiyle bir şey konuşmuyordu ama, onu da yanma alıp ilk gün Sinasos'a, ikinci gün Nissa'ya, üçüncü gün de Venessa'ya ava götürebiliyordu!

Deliydi bu çocuk!

Deliydi; on yıllık karısının üstüne getirdiği her köle kadın geldiği gün onun koynuna sokulur ve belki bir daha yüzünü bile görmeden herhangi bir askerin karısı, bir komutanın kölesi veya çocuklarının dadısı olurdu. Ancak bu Urkuş denen kadın bir başkaydı, zincire vurulmuş olarak bekletildiği odasında yanına yaklaşana küfür ediyor, ancak tanrısal güzelliği yüzünden kimse onu öldürmeye kıyamıyordu.

Deliydi; bu kadının aşkıyla yanıp kavrulan bir deli. Kadın kendisini teslim etmedikçe mahvolan, onu teslim almak için diller dökûp yalvaran, bu yalvarmaları aşağılayan kadın karşısında aklı başından giden ve aşkı büyüyen bir deli.

Muhyiddin ellerini kollarını bağlatıp bu kadına tecavüz edebilirdi; ama hayır, bu kadının kendisini sevmesini istiyordu. Onu salt bir beden olarak değil, akıl olarak da sevmişti. Ur-

kuş'u getirdiklerinde zincire vurulmuş bedeninden taşan güzellikten gözünü alamamıştı, bunu gören kadının:

"Hey budala! Sen buranın aşçısı mısın?" sorusu karşısında afallamıştı.

"Ne demek istiyorsun be kadın! Senin karşında Başhisar Emiri duruyor!"

"O zaman gözlerindeki kasap bakışı kime ait?" Sen Emir isen kasap ne iş yapıyor?

Bir tokat vurmak geçmişti içinden; ama kadının tuhaf bir gücü vardı sanki, saldırma isteğini öldürüyordu.

"Kimsin, nerelisin sen?" diye sordu Muhyiddin.

"Kaya kovuğundan çıktım. Adım Urkuş. Ölmeye geldim."

"Sen Türkmansın!"

"Değilim, ben bir ölüyüm."

"Turabi! Nereden getirdiniz bu kadını?"

"Ben Bor'dan satın aldım efendimiz. Ama orada bana çok evcimendir diyerek verdiler bu aşufteyi. Ne bileyim böyle canavar olduğunu."

Urkuş bağırdı:

"Canavar sensin hayvan! Öldürün beni! Ölmek istiyorum, vurun kellemi!"

Muhyiddin son sözlerini hırsla diz çökerek söyleyen Urkuş'un yanağını okşadı:

"Demek yaşamaktan bezdin! Hangi vahşi seni böyle insanlıktan çıkardı? Seni seven bir erkeğin olmadı mı hiç?"

Urkuş anlık bir hareketle Muhyiddin'in parmağını ısırdı.

İşte, günlerdir parmağında yarası duran bu izi öperek dağ tepe dolaşan Muhyiddin tuhaf bir sezgiyle Urkuş'ta hiçbir kadında olmayan bir yan bulduğunu fark etmişti: Bu kadın eğer severse kendini teslim etmez, karşısındakini teslim alır. Bu kadında aşk karşısında utanma duygusu yoktur, konuşarak sevişir. Bu kadın gövdeni emer, bu kadın kıçını okşar, bu kadın her iniş çıkışta seni içine alır bırakır, bu kadınla sevişirken eşit olursun. Sevişmek neden böyle değildir, neden iki insan hayallerinin sonuna kadar gitmez, neden giysilerin çıkarılması ile erkeğin boşalması arasında geçen zaman tutukluklar ve kı-

sıthlıklarla doludur? Neden gerçek âşıklar veya karı-kocalar bedenlerinin tüm olanaklarını sonuna kadar kullanmayı, birbirini kışkırtmayı, açık saçık konuşmayı denemezler? Yoksa böyle sevişmek bir yabancılık duygusu mu gerektirir? Böyle sevişmek için tamamen iki yabancı olmak şart mıdır?

Muhyiddin Urkuş'un aşkı başkaları gibi yaşamayacağını düşünürken, kendi beklentilerinin yanılgısını mı yaşıyordu? Urkuş da diğer kadınlar gibi bacaklarını açıp üstüne çıkmasını mı beklerdi? Bunu anlamasına izin verecek miydi?

Neden bu kadın bu kadar acı doluydu? Neden hiç konuşmuyordu? Yoksa canına mı kıyacaktı?

Türkman kocası Handili'nin Kuş Gölü civarında konaklayıp Melendiz'e doğru yol aldığı haberi üzerine onları ziyaret etmeye karar veren Muhyiddin, Cemalüddin Efendi'yi de yanına alarak görkemli bir asker topluluğuyla yola çıktı. Davullar, çalparalar ve zillerin eşlik ettiği bu müzikli şen topluluk, Muhyiddin'in ve Selçuklu'nun sancağını taşıdığı için her geçtiği yerde heyecan uyandırıyordu. Muhyiddin hem Urkuş'tan bir süre uzaklaşmak için, hem de uzun zamandır kendisine sitemli şikâyetler yollayan Handili'yi dinlemek için gidiyordu. Cemalüddin Efendi ise bir bakıma gözetim altında tuttuğu bu serdengeçtinin yanından, onun kendisine ne zaman vereceğini bilmediği hesabı almak için ayrılamıyordu.

Taşlı bir yokuş olan Naldöken Bayırı'nı tırmanıp, Topuzdağı'ndan aşınca, dümdüz bir ova ve Kuş Gölü insanın ayaklarının altına bir hah gibi serilerek göz alabildiğine uzanır. Ancak bu ovaya kocaman bir dağın egemen olduğu bellidir. Erkiyos Dağı, insanın görebileceği en görkemli dağ azmanlarından biri olarak, Kuş Gölü'nün düzlüğünde sivrilmiştir. Dağdan aşağı inerken meşe ağaçları, çakırdikenleri, otlar ve yabani meyve ağaçlarından oluşan bitki örtüsü gölün kenarında sazlığa dönüşür. Buradan geçenler sürüler halinde kuşların havalandığını ve avcıların geldiği korkusuyla uzak bir yerlere konup çevreyi gözlediklerini görürler. Handili ve iki bin çadırlık aşireti işte bu gölün öbür yakasında, Melendiz çevresinde konaklıyordu.

Kendisini ve Cemalüddin Efendi'yi büyük bir hürmetle Bey

Çadırı'na aldıklarında hâlâ hırsı geçmemiş olan köpeklerin havlaması işitiliyordu. Handili Muhyiddin'e sevgiyle bakıyor, belli ki çektiği sıkıntıyı uygun bir dille anlatacak sözcükleri arıyordu.

"Bir ulu kimesne geçti bu çadırın içinden" diye başladı söze. Bu kişinin eski Başhisar Emiri Haydar'ın yeğenlerinden biri olduğunu, Kaf Dağı'nın ötesinde bir yerlerden geldiğini, atasının sülâlesini aradığını şiir dolu bir dille ve mesellerle süsleyip açıkladıktan sonra, Fâzıl adlı bu ermişin Başhisar'a gitmek istediğini, acaba gelmiş mi yoksa hâlâ gelmemiş mi olduğunu merak ettiklerini söyledi. Muhyiddin elbette Fâzıl'ın kim olduğunu biliyordu, ama ona göre bu adam belki de Moğolların bir casusuydu, Fâzıl'ı önemsediği yoktu, baktı ki Handili değer veriyor, sesini çıkarmadı.

Zaten Handili'nin asıl derdi konuya bir giriş yapmak ve Muhyiddin'in tavrının neden belirsiz olduğunu, kimi hasım seçtiğini sormaktı. *Öyle ya, madem ki Tatarlara düşmandır neden öyleyse Çepni ve Baralılu boylarına saldırmıştır, bunlar Türkman değil midir, hem şu sıralarda neden Hacı Bektaş'ın ve Kalveri'nin en kıdemli dervişleri kayıptır, bunun anlamı nedir, Tatarların Türkmanlara, Ermenilere ve bazı Ortodoks tarikatlerine revâ görmediği işkenceyi neden şimdi, tam da onların güvendiği Emirlerin uyguladığı görülmektedir, buna ne çözüm düşünmektedir, neden Türkman otağları Toros'ların doğusuna doğru sürülmektedir, otlaklar kime ayrılmaktadır.*

Muhyiddin bu sorular içinde gerçekten bilgi sahibi olmadığı pek çok şey olduğunu gördü, bunları yanıtlamak yerine Handili'ye Kartal bakışıyla kurt bakışının aynı olmadığını anlatan bir meseli örnek olarak gösterdi: Kartal yukarıdan baktığı için herşeyi görür, oysa kurt bazen kartalı, bazen tavşanı, bazen de insanı görür. Devlet yönetmek, olaylara kartal bakışıyla bakmaktır.

Ancak bazı dervişlerin kayboluşu ile bazı kimselerin yakalanması için emir vermiş olması arasındaki mantıksal bağdan duyduğu kaygıyı belli etmedi. Sahi, neden Saruca Abdal kayıptı? Bu ulu şeyhin devlet icâzeti almaktan kaçındığı ve deb-

dcbeyi reddettiği için kendi konağına girmediği o yağmurlu gün aklına geldi. On iki eşek ve buğday hediye etmesi karşılığında kendisine teşekkür bile etmeyen, dikbaşlı, posbıyıklı bir adamdı. Gizli Ortodoks tarikatlerinden ve Megali Stavrizmos'dan da şikâyet geliyordu: Babuyanlı Gülbeyaz denen bir kadın ortadan kaybolmuştu. Küçük bir kızken kerâmet ehli olmuş, insanın yüreğini gönül gözüyle okuyan bir ulu kadın olarak kutsanıyordu; ama kayıptı.

Bu kaybolmalar tam da Venediklileri, Tatarları ve casusları yakalamaları için emir verdiği sırada gerçekleştiğine göre işin içinde bir yanlışlık mı, yoksa kasıt mı vardı? Tam da Cenovalılarla Venediklilerin Galata açıklarında birbirine girdiği bir sırada, Basileus Andronikos da Cenova siyaseti uygularken, tüm koşullar uygunken bu olanlar neyin nesiydi? Saruca ile Gülbeyaz'ı nasıl, nerede bulacaktı? Stavro'nun bu kimselerle bir işi olamazdı, Arhalayıs Emiri Ferâmerz zaten sufîydi, bölgede bu kişilerden nefret edecek kimse yaşamıyordu. Durum gerçekten tuhaftı ve araştırılması gerekiyordu.

Kara çadırın içinde hizmet için birbiriyle yarışan kızların gülüşlerinden ve çayırlıkta askerlerle güreş tutan Türkman toramanlarını destekleyen insanların heyecanlı çığlıklarından yayılan olumlu enerjiyle yumuşayan hava, akşam olunca eğlenceye ve sarhoşluğa dönüştü. İçki içmeyen ve kadınların dans etmesinden hoşlanmayan Cemalüddin Efendi çadırda zikretmekle meşguldü. Muhyiddin gecenin ileri bir vaktinde iyice sarhoş olmuş bir halde, neşeyle çadıra girdiğinde Cemalüddin Efendi beklediği ânın geldiğini düşünerek doğruldu ve ona yer gösterdi.

Muhyiddin:

"Bilir misin ey sultanın kulu, men âşığım" dedi ve sallanarak güldü.

Cemalüddin Efendi bu sözleri: "Görüyorum ey Allahın kulu, sen sarhoşsun" diyerek karşıladı

"Hardan bilüpsün, men bir şey dimedim ki?"

"Gözüm kör, kulağım sağır değil. Sen Urkuş namlı bir cariyenin gonül tutsağısın."

Dımaşk'ta geçirdiği yılların etkisiyle bir ara Arapça düşünen Muhyiddin: "Minel garâib" dedi ve Türkman diliyle konuşmaya devam etti:

"Ayıt kim bileyim baba, kim daha kuvvetli, Urkuş mu, ben mi?"

"Elbette, Urkuş daha kuvvetli"

"Ne ideceğim men? Bu avrat meni korkutur oldı."

"Kendiŋi tanrınıŋ merhametine teslim iyle. Namaz kıl, dua it, işretten uzak dur. Helâlin variken işrete gitme. Işrette fesat vardur."

"Hayret! Alâüddin efendimiz kimi bir sûfi, seniŋ kimi biriynen nasıl anlaşır?"

"Asıl men şaşarum ki seniŋ kimi bir adam sultandan habersiz nasıl o mübarek adamı, Kayserî Emîri'ni öldürür? Tatar Daruğacısını nasıl it gibi sürükler?"

Muhyiddin ciddileşti:

"Men böyle bir şey itmedim."

"Di bakalum o zaman, tüm Karamanlu, Kappadokia, Kilikya ve Sıvas niyçün kaymyor? Her şeyi külliyen yirinden oynattıŋ. Sultan Alâüddin tehlikede ve sen âna hesap dahî virmezsiŋ!"

"Men sultamn buyurduğunu yaparım."

"Vallahi âm bilmezem. Lâkin bildiğim bir şey var ise seniŋ uçkuru gevşek, ağzı bozuk, dini kâfir olan neçe tarikat var ise ânınla elbirlik ettiğündür. Bilmenem kim Megali Stavrizmos ile ne iş eylersün, sen Ortodoks musuŋ? Mevlevî desem değilsiŋ, Bektâşi desem değilsiŋ, Ermeni misiŋ, Yahudi mi, Bogomil ınisiŋ, Katolik mi, bilmenem ki sen nesiŋ?"

Muhyiddin alaycı bir yüzle yamtladı:

"Menim de aklum şaşar kim, sen sûfî bir padişahıŋ elçisi misiŋ, yoğsam Tatar âşuğu Farisîlerin çeşnicisi misiŋ?"

Cemâlüddin Efendi'nin gözleri birdenbire irileşti ve hiddetten kıpkırmızı kesilen yüzündeki beyaz sakal sanki daha beyazlaştı, öne çıkıp sivrildi:

"Destur vre densiz cenâbet! Karşıŋda sultamŋ elçisi vardur, seyisiŋ değil!"

Muhyiddin sanki azarlanmış biri değildi, kendisini saygıya davet eden yaşlı adamı duymamış gibi kızgınlıkla bağırdı:

"Her kim Tatar'dan korkuptur, Kürt gılmanları kimi götüne kına yaktursun. Sen dahî korkupsan, gözüne sürme çek de bu yaşında başına bürlük tak! Tatarı kovgun ideceğik, tamam mı? Dövüşeceğik, öleceğik. Bağrımızda bir şahmaran var: Avratlarımızıŋ memesinden süt, bebelerimiziŋ baldırından et, derelerimizden su, bağlarımızdan üzüm, küplerimizden pekmez, kervanımızdan deve virmek niye? Eğer sultanım meni yirimden idip, sürgün iderse bil ki ben de onu gözümden silerim. Bu halk Tatarınan güleşir! Dedelerimiziŋ kanı yirde mi kalacak? Selçuk aslanı kökresin, Rum Kartalı uçsun, Türkman şahini bu çakalların gözünü oysun."

Cemalüddin Efendi kızgın bir yüz ifadesiyle de olsa yumuşak sesle konuştu:

"Evlâdım, sen sayıklıyorsun."

"Git namazını kıl, duanı it baba. Görüpsen, men âşığım! İmdi boğazımı kessen bir damla dahî kanım akmaz!"

Muhyiddin tam dışarı çıkacakken son sözlerini söyledi:

"Karşımda sultanın elçisi vardur, bilirüm. Amma imdi seyisim gelse meni kutluğ iderdi. Çün kim seyisin hızır aleyhisselâm olmadığı ne belli?"

Cemalüddin Efendi çadırdan çıkıp giden Muhyiddin'in arkasından huysuz bir ihtiyarın sivri çeneli öfkesiyle baktı ve "Her şeyin sonu geldi, bunlar birer kıyamet alâmeti" dedi. O anda Muhyiddin'i azledip sabahın erken vaktinde İkonia'ya doğru yola çıkmaya karar verdi; *tiz zamanda* Muhyiddin denen bu çocuk, sultanın takdir edeceği bir yere sürgün edilmeliydi.

8

Manzoni tüm mallarına, parasına el koyan ve kendisini bu deliğe tıkan Turâbi ile bölge beylerinin aklından zoru olduğunu düşünerek bir yanlış anlamaya kurban gittiğinden emin, delikten çıkartılacağı günü bekliyordu. Öfkeli ve sabırsızdı, yerinde duramıyordu, neden içerde tutulduğunu merak bile etmediği

kadınla erkeği karı koca sanıyordu, çünkü onlarla doğru dürüst konuşmuş değildi.

"İşe bak," diye kendi kendine söylendi. Tam da Cenovalılarla Venedikliler kapışmışken İkonia ile Konstantinoupolis anlaşmış ve Venediklilcri ezmeye başlamışsa hepsine de lânet olsundu. Hele Turâbi'nin sırıtarak Kayserî'deki Venedik kolonisinin yerle bir edildiğini, haydutların bir gece içinde oradaki Venediklilerin hepsini temizlediğini anlatması da ne demek oluyordu? Demek ki gizli bir planı uygulamaya sokmuşlardı; bu nasıl ahlâktı, anlaşmalara uymamak nasıl bir cüretti, bu ne akılsızlık ve dirâyetsizlikti? Hem ticaretten kendileri de kazanmıyor muydu?

Manzoni kısa bir süre içinde kendisinden özür dileneceğinden emin bir yüzle oturuyordu, ama gördüğü düşün Kayserî ile ilgili olabileceğini düşünüp umutsuzluğa kapıldı. Çünkü bu durumda Yahya kendisiydi ve işlediği suçun kefareti olarak *Bırak da tanrım öleyim* diye yalvarıyordu. Meryem ise adeta onun ölmesine yardımcı oluyordu.

Dervişle kadını süzen Manzoni için genç kadının dikkat çekici güzelliği olmasa, burası dayanılır gibi bir yer değildi. İnsana bir kuru ekmeği bile zorla veren zindancılar, yediğini içtiğini bir köpek gibi deşelenerek işeyeceğin toprak yığınını buraya getirmekle sözde durumu kurtarmışlardı, oysa aşağılıyorlardı işte, suyu sırıtarak getiriyorlar, çanak kâselere koydukları berbat yemekleri adeta ortaya atarcasına bırakıp gidiyorlardı. Bok kokusu ile yemek yenir miymiş, sen burada hastalanırsan ne olurmuş umurlarında bile değildi. Dayaktan morarmış yüzünden görkemli bir güzellik taşan bu kadınla ve dua mı okuyor, düşünüyor mu belirsiz olan bu adamla neden aynı yere kapatılmıştı? Kimse kendisine bir açıklama yapmayacak mıydı?

Tüm malına el konmuştu, para keseleri alınmıştı, neyse ki gizlediği elmaslar ve değerli taşları bulamamışlardı. Yoksa Venedik ulaşılmaz bir ülke haline gelirdi. Peki bunun hesabı nasıl sorulacaktı?

Hayır, zaten büyük bir olasılıkla kendisine tazminat da ödeyip yola çıkaracaklardı, her yanlışlıkta sorun böyle çözümlenirdi.

lyi ama kendisi ayrıldıktan sonraki günlerde Kayserî'deki koloniyi yakanlar, Venedikli tüccarları öldürenler, Moğollara saldıranlar aynı kaynaktan güç alanlar değil miydi? Buradan nasıl kurtulabilirdi? Kendisini öldürmediklerine göre bir bildikleri ve belki de bir umut olmalıydı.

Kimi zaman inleyen, kimi zaman doğrulup oturan, kimi zaman da titreyip duran bu kadına üzgün gözlerle baktı. Ama biraz da kırgındı, çünkü bu iki meczup, kendisinin kim olduğunu merak bile etmemişlerdi. Adam belli ki dervişti, kadına olan ilgisi ise göz yaşartıcıydı. lyi ama gördüğü bütün dervişler ve keşişler kadınsız ve *celibate** yaşarlardı, Sicilyalı Hermanus'u düşündü, manastırlar, Dominiken ve Fransisken rahipleri, Moğol kâmları, mevlevîhâneler, Ayion Oros babaları aklına geldi. Anadolu'da işler başkaydı biraz, Ortodoks papazları evlenebiliyordu, yoksa Anadolu keşişleri de mi evleniyordu? Bu kadın ve bu adam karı koca mıydılar? Görünüş öyleydi, ama bir karı kocadan çok iki âşığa benziyorlardı. Hangi koca karısına böyle aşk dolu bakardı?

Karısını düşündü, iyice yağ bağlamış, peynir tulumuna dönmüştü. Yine de özlemle andı onu; çocukları ve dostları için istavroz çıkarıp dua etti.

Taş kapı yuvarlanarak açıldığında gitme zamanının geldiğini düşünerek torbasına davranıp ayağa kalkan Manzoni içeriye iki adamın getirildiğini gördü: Ürkek bir tavşan gibi içeri süzülen Fâzıl yüzünü buruşturarak içeriye göz gezdirirken Mihayıl elini yüzüne bastırarak adımını içeri attı. Hiçbir şey anlamadan bakan Manzoni kapıda beliren subayı tanıdı ve kendisini buraya getiren kişi olduğunu bildiği için Romai diliyle sordu:

"Neler oluyor, bir şey söyleyin artık!"

Subay ilgilenmedi, Manzoni'ye ters ters baktıktan sonra dönüp dışarı çıktı ve taş kapı yuvarlanarak yerine oturdu.

Manzoni'ye yine de bir güç gelmişti sanki, iki hapishane arkadaşı daha bulmak, buradaki o hastalıklı suskunluğu aşmak

(*) Celibate: (Lat.) Cinsel ilişki olmadan.

fena bir duygu değildi. Torbasından bir paçavra çıkarıp yırttı ve Mihayıl'a uzattı:

"Ben Manzoni. Venedikliyim. Al bakalım Müslüman."

Mihayıl güldü:

"Ben de Mihayıl. Tamışvarlıyım. Keşişim."

Manzoni kahkaha attı:

"Ne tuhaf bir gün! Yıllardır *Karasankor Mavros* diye bildiğim adam karşıma *Karakaşlı Turabi* diye çıktı ve tüm mallarıma el koydu. Beni buraya getirmeden önce sarıklı bir Emîrc götürdüler, ben onu Müslüman sandım, meğer Stavro adında bir ortodoksmuş! Doğrusu ben senin keşiş olduğunu anlamıştım ama dedim ki nasıl olsa her şey ters.."

Mihayıl bezi yüzüne bastırıp acıyla yüzünü buruşturunca Manzoni sustu. Fâzıl Mihayıl'm elini çekiştirerek yarasına baktı ve fazla önemli bir şey olmadığını ima eden bir yüz ifadesiyle dostunun sırtını sıvazladı. Mihayıl içeridekileri tanımak için göz gezdirirken Saruca ile göz göze geldi, gülümsediler. Saruca dikkatle Fâzıl'ı süzüyordu. Gülbeyaz ise kalabalık yüzünden huzursuz olmuştu, somurtuk bir yüzle gelenlere bakıyordu.

Saruca doğrudan doğruya Fâzıl'a seslendi:

"Erenler men senin çehreyiŋ âşinasıyım, amma nirde gördüm bilmenem."

Fâzıl soruyu anlamayıp yardım ister gibi Mihayıl'a baktı, Mihayıl onun ne dediğini bir daha tekrarlayınca Fâzıl gülümseyerek Saruca'yı yanıtladı:

"Men bura ilk geldim. Andaluçya'dan gelimen. Evvelden özüm göreη yoğdur."

Manzoni'nin kahkahası işitildi ve oyun oynar gibi bir yapmacıklıkla Palermo aksanıyla Fâzıl'a seslendi:

"Söyledim, bugün tuhaf bir gün! Şimdi de bir Mağrıbî! Neyse, hiç değilse bana daha yakın! Yolumuz aynı! Belki de Napoli'ye kadar birlikte gideriz ha, ne dersin?"

Saruca'nın Manzoni'nin konuştuğu kalabalık seslerle dolu bu yabancı dil yüzünden aklı karışmış gibiydi, Fâzıl'a ısrarla sordu:

"Hiç mi görüşmedik?"

Fâzıl çaresizdi, Mihayıl'dan yardım ister gibi ona baktı. Kırılgan ruh hali yüzünden yaşamaktan bezmiş gibiydi.

Mihayıl Fâzıl'ın imdadına yetişti:

"Kendisi Haydar-ı zülcelâlin yeğenidir. Ânesinin vasiyetiyçün vatanını ziyarete geldi. Ne ziyaret amma! Ne ziyâret!"

Bu sırada Gülbeyaz çığlık atarak Fâzıl'a koştu, Fâzıl önce irkildi ama sonra kadının iyi niyetle geldiğini anlayınca böyle sevgi gösterilerine alışmış bir yüzle sıkıldı. Gülbeyaz Fâzıl'ın anlamadığı bir dil curcunası ile onu övüyor, bunun bir mucize olduğunu haykırıyor, Venedikli alaysı bir yüzle gülüyor, Mihayıl kadına -bir gönül yoldaşı daha bulmanın aşkıyla mı yoksa kösnü ile mi belirsiz- sevgi dolu bakıyor, elini yarasına bastırarak gülümsüyordu.Gülbeyaz, *Çiftaslan dergâhındaki çift gövdeli aslan kabartması yere düşüp parçalandığı gün, Haydar'ın geleceğini anlamıştım,* derken mutluydu, Fâzıl'ın sıkılmış bir yüzle kendisine bakmasını ise alçakgönüllülüğüne vererek onu hayranlıkla süzüyordu.

Saruca ise hayretle bakıyordu Fâzıl'a; bu yüzü tanıyordu elbette, Haydar'ın yüzünü sanki bir el değip gençleştirmişti. Şimdi Haydar'ın kendisine sorduğu o yaman soruların karşılığını bulmanın vakti gelmişe benziyordu, o tanrısız imansız deli adamın çılgın fikirlerinde saklanmış olan bilgeliği çözecekti. Demek ki hakikati toprakta arayacağına dair öngörüsü gerçekleşmişti. Dağ başında gördüğü iki aslan heykeli, Gülbeyaz, döne döne semâh yapan dervişler, yaramaz eşeği Tatar, Haydar'ın çılgın yüzü birbiri ardına aklından geçti; başını kaldırıp topluluğu şöyle bir süzdü: Bir keşiş, bir Arap, bir tüccar ve Gülbeyaz. Beş kişiydiler.

Şeyh Cabirî'nin Pisagor'a ithaf ederek yazdığı ve sayıların gizemini tartıştığı risâlesi aklına geldi: *Yek,* derdi Cabîri, her şey ondan çıkmaktadır; *diyad* olunca iki sayısının hikmeti belirirdi: Yansıma. *Aya triada* üçgendi ki, bu da ateş toprak ve su anlamına gelirdi; dört sayısının hikmeti dört köşeye dört vuruş anlamında *çihar darb* idi: Buna *anâsır-ı erbaa* denirdi; beş sayısının hikmeti ise yıldız oluşundan gelmekteydi, *sitare,* kervan-

kıran yıldızı* idi ve buna da *pentad* denmekte idi.

Buradaki beş kişinin Kervankıran yıldızının etki alamında olduklarını düşünen Saruca için bu buluşma rastlantısal değildi, tanrının bu insanları bir araya getirmek için kurduğu karmaşık bir oyuna benziyordu. *"Tanrı benim karşıma Haydar'ı çıkartıp aklımı başımdan uçurmuştu, ki meğer Haydar'ı görmem bu kadınla karşılaşmam içinmiş. Şimdi de karşımda Haydar'ın yeğeni var Medet ya şâhım."*

Saruca beş köşeli yıldızın anlamından ürküyordu, bu yüzden kendi kendine düşünüp bir yargıya vardı: "Biz bir yol ereniyiz, yıldızı yerin altında görürsek bu bir felakettir." Derviş Gülbeyaz'a baktı, onun yaralarını düşündü ve rüyasını anımsadı, canı sıkılmıştı. "Beşli yıldız felakettir" diyerek kafasını salladı ve sıkıntıyla iç geçirdi.

(*) Sitare Farsça'da yıldız anlamına gelir. Kervankıran ise Venüs'ün Anadolu'daki adıdır.

Altıncı Bölüm

Onlar bize sonsuzluğun "şimdiki zamanın durması" olduğunu söyleyip: "Sonsuzluk şimdi olmadır" diyorlar Çünkü onlar mekânın sonsuz büyüklüğünü ve burada olmayı anlamıyorlar

Thomas Hobbes

1

Stavro gencecikken ölen karısı Siranuş'u toprağa verince ölümün en ölümcül hastalar için bile *beklenmeyen bir konuk* olduğunu düşündü; ölüm, yaşayan kişiyi inanmadığı bir sona sürükleyen tek gerçeklikti. Ölüm insanın bildiği ancak tatmadığı bir şeydi; tadan kişinin bunun ne olduğunu anlatacak hali kalmadığından, ölüm hep gizemli bir şey olarak kalıyordu. Ölümle birlikte her şey zamandışı hâle gelmekteydi, örneğin Stavro'nun annesi her şeye hayret edebilen bir kadındı; tüm doğa olaylarına şaşar, bir testiden dökülen suyun kesik kesik tıkırdamasını "gıgık gıgık" diyerek yansılardı. Ama şimdi Stavro için annesi zihinsel olarak arada bir canlanan düşten başka bir şey değildi, sanki annesi bunları yapmamış da, Stavro "anne" adı taşıyan bir rüya görmüştü.

Ölmüş kişinin sağken yaptığı şeyler sanki yapmamış gibi anımsanıyordu: Örneğin Stavro karısının canlı hallerini anımsamakta güçlük çekmekteydi; gözünün önünde hep çığlık çığlığa geçirdiği terli geceler, acı, ıstırap ve donmuş bir yüz vardı. Siranuş sanki bebek doğurmadan önce sancılanmamıştı hiç, sanki loğusa yatmamıştı; evin içinde dolaşan bir hanım değil-

di, yemeğin tadına bakmak için kepçeyi ağzına götürüp kaşlarını çatarak fikrini açıklamamış, sıcak bacaklarını Stavro'nun beline dolamamış, hiç günahkâr olmamış, kilisede istavroz çıkarıp kutsal emanetleri hiç öpmemişti.

Anlaşılan o ki ölüm, ölen kişinin ölmeden önce de "yaşamıyormuş gibi" olduğu yanılgısı veriyordu; o sanki ortalıkta gezindiği halde "ölüm" halinde var olmuş bir ruhtu.

İnsanlar öldükleri andan başlayarak "tarihsiz" hâle geliyorlar ve hep *ölü* olarak bellekte kalıyorlardı. Yaşam yalnızca yaşayanlar tarafından sonsuzluk olarak algılanırken; ölüler bu sonsuzluğun aldatıcı olduğunu anımsatan, ama inandırıcı olmayan *yokluk kişileri* idiler.

Ölen kişi, yaşayanların zihninde donup kalan bir görüntüden ibaretti; yaşayanlar ise son buluşma noktasından gittikçe uzaklaşan yolculara benziyorlardı.

Bir yakınını yitirmenin ruhu ezikleştirip davranışları katılaştırdığı da söylenebilirdi, çünkü Stavro Siranuş'u yitirmenin acısıyla ergen çocukların kaba sabalığına dönüş yapmış gibiydi; bazen küçük oğlanlar gibi ağlıyor, bazen ergenler gibi hırsını duvarlardan alıyor, bazen de gözlerinde azap ırmağında yüzen delikanlılar gibi gözü kara bir çılgınlığın ışıltıları beliriyordu. Kendisinin çile çekmesi yıkıcı geliyordu ona; oysa başkalarını ezmekten doyumsuz bir zevk almaya başlamıştı. Kâhyası, uşakları, hizmetkârları, odalıkları, ondan ölesiye korkuyorlardı.

Karısının ani ölümüyle birlikte lânet halkasının adım adım gırtlağını sıkmaya başladığını hisseden Stavro çılgına dönmüştü; sanki yeryüzünde "ölmeden ölümün ne olduğunu tadan" tek insan gibiydi; şamdanlar, kilise ilahileri, psaltirionun* sayfalarını çevirip duran papaz, dilenciler, köleler, kiliseye neden geldiğini ve neden ağladığını bir türlü anlamadığı Elyaşib adlı Yahudi meczup, lğumenos'un gerçek bir üzüntüyü ele veren titrek sakalı ve annesiz kalan küçük kızı Tamara'nın bitmez tükenmez ağlamaları zihninde dönüp dolaşıyordu. Siranuş'tan

(*) Psaltirion: Dua ve ilâhi kitabı.

asla "ölmüş biri gibi" söz edemiyordu, başsağlığı için gelenlere karısını sağmış gibi anlatıyor, yalnızca boynu bükük çocuklarına bakınca karısının öldüğüne inanabiliyordu. Stavro, babasız kalmış çocuklarda vurdumduymazlık gibi görünen bir iç çöküntüsü olduğunu kendi deneyimiyle biliyordu, ama annesiz kalmış çocuklarda bunun dış çöküntü olarak da göze çarptığını fark etti; büyük kızının pasakh ve üzgün hâli başka neyi anlatabilirdi?

Günlerdir kilise ve mezarlıktan başka bir yere gitmeyen Stavro, karısının hayrına üç gün boyunca *kolivya* denen aşureden dağıttırdı, *hayır duası, mezarlık* ve *âyin* sözcüklerinden ise bıktı. Peristrama Emîri olduğunu adeta unutmuştu, sanki karısını öldüren birisi vardı ve o da öç almak üzere hazırlık yapıyordu.

Havanın artık kış denebilecek kadar soğuduğu hissediliyordu; kar yağmamıştı ama ayaz çoktu. Tâziyelerini bildirmek üzere gelenlerin çoğunu Stavro'nun kayınbiraderi Yanni kabul ediyor; papazlar her gün değişik bir kilisede Siranuş'un ruhu için ilâhi söylüyorlardı.

Ihlara Vadisi'ndeki dere hüzünlü bir şarkı gibi akıp duruyordu, üzüm yaprakları sararmıştı, *gilâboru* ağaçlarının yaprakları sanki ağlamaktan kırmızıya kesmiş olan yüz binlerce insan yüzüne benzemişti; güneş ölgün ışıklarını istemeyerek yeryüzüne sahyor, vadi biraz sonra üstü örtülecek dev bir mezar çukuru gibi ölüm fısıldıyordu.

Bu manzara içinde, Stavro'ya tâziyelerini bildirmek üzere çıkıp gelen sayısız insan arasından birisi heyecan uyandırdı: Türkman Beyi Handili onbeş toramanı ile dere boyundan geçti ve Stavro'nun konağına azâmetle girdi.

Stavro Türkman Beyi'nin gelişini kendisine haber verdikleri zaman, çoktandır gırtlağını sıkan ölüm halkasının korkusu içindeydi ve ne yapacağını bilememenin kara bakışları içinde düşünüp duruyordu. Son zamanlarda o kadar çok adam yakalamış ve öldürtmüştü ki, bunca olay arasında masumların kanına girmiş olacağından korkmaya, eline yüzüne bulaşmaya başlayan bu insan avından çekinmeye başlamıştı. Türkman Beyi'nin gelişi aslında olağan bir olaydı; ne var ki bu mevsim-

de aşireti Kilikya düzlüğüne inmiş olan bir adamın başsağlığı için gelmesi biraz abartılıydı.

Handili üzgün bir yüzle Stavro'ya başsağlığı diledi, Stavro ona bir yakınını kaybeden insanların candan kucaklayışıyla sarılıp ağladı, sonra buyur edip başköşeye oturttu, karşılıklı gül suyu içtiler, yaşamın boşluğundan ve genç yaşta ölen kadının talihsizliğinden söz ettiler. Bir ara Handili Stavro'ya Fâzıl için düzenlediği toya katılması için gönderdiği haberi niçin karşılıksız bıraktığını sordu, Türkman beyinin halinden aralarındaki o tatsız atışmayı anmamak için özen gösterdiği belli oluyordu; Stavro üzgün bir yüzle Siranuş'un bu haberi kendisine iletemediğini, çünkü o bırada Başhisar'da olduğunu söyledi. Bu sırada karısından söz ettiği için yeniden gözleri doldu, sustular. Stavro sözün Fâzıl hakkında konuşmaya geleceğini tahmin ediyordu, Fâzıl'ın kendi tutsağı olduğunu işitmiş olmalıydılar, onu bırakmasını isteyeceklerdi, ama Stavro bunu yapmayacaktı, onlar Fâzıl'ı istemeden bunu olanaksız hâle getirmek için "Ben hangi derdime yanayım" dedi. Karısını kaybetmenin üzüntüsü bir yana, "karındaşı" Fâzıl Efendi için de yüreğinin yandığını, onu her yerde arattığını, geçen gün Fâzıl'ın ölüsünün bir dere boyunda yatarken bulunduğu haberini alıp da oraya gittiğinde ortada ölü falan göremediğini bir çırpıda anlattı.

Handili "Vay yiğidim!" diye dizlerini dövüp öyle bir doğruldu ki, Stavro söylediği yalanın etkisine kendisi bile şaştı. Çocuk gibi ağlamaya başlayan yaşlı adamı teselli etmek için belki de ölenin Fâzıl olmadığını, bunun bir söylenti olduğunu, Fâzıl adıyla belki de Hızır İlyas'ın ortalıkta dolaştığını söyledi. Çünkü Hızır İlyas her kılığa girerdi, Fâzıl da öyle her gün ortalığa çıkabilecek kişilerden birine benzemiyordu. Burada gaf yaptığını anlayarak durumu düzeltti, *yani öyle biri olsa gerektir,* dedi; çünkü Fâzıl'ı hiç görmediğini söylemişti.

Handili düşünceli bir yüzle yere bakarak uzun süre oturdu. Stavro Fâzıl'ı bu kadar görmek istediği halde göremeyişini örnek göstererek yaşlı adamı onun bir ermiş olduğuna ikna etmeye çalıştı; çünkü Fâzıl'ın ölüm haberi geldiği halde ölüsünü gören olmamıştı.

Kendisinden Fâzıl'ı almaya gelmişlerse tutsağını vermemeyi sağlama alan Stavro, Handili'nin başsağlığı dilemek ve Fâzıl'ı istemek dışında başka bir ziyaret nedeni varsa onu hâlâ öğrenememişti, "Baba" dedi, "Bir derdin var senin, çekinme söyle.."

Handili aslında başka bir zamanda bunları söylemek istediğini, ama çok uzaklarda, kışlakta oldukları için şimdi söylemek zorunda kaldığını belirtip üzüntüsünü bildirdi ve konuya girdi:

"Stavro men bilmezem kim bu âleme neler olur? Bura niyçün geldim, ne habar aldım? Men kime güvendim de ol kişi kemlik itmedi? Muhyiddin didim: Öz kızcağızımı cariye itmiş, Urkuş'um elindeymiş; Stavro didim: Emmim oğlu Hantiliyi yesir itmiş. Yavrım men bilmezem siz ne yaparsız? Elinizin yaptığın gözleriniz görüptür? Şol sesim yaralu bir geyük kimi figân eyler, kulakların duyuptur? Biz kışlağa inende ne gorek; meğer emmim oğlu Hantili'nin oymağını Arhalayıs Emiri Ferâmerz kurda kuşa yem itmiş. Bre ne kusur eylemişler, bunlar Tatar uşağu mu da kesip doğrayasız? Körpe kızanların, ebelerin, bebelerin günahı neyidi? Üreğil oymakları kara yaslara girdi, vay başım, ciğerlerim, canlarım! Kederoğulları, Farsaklular, Herikliler ağlayup durur, bu mülkün hâkimi Stavro değil mi, geldim kapuna, yüz sürdüm yapuna, gel itme iyleme, bizi bu dertten kurtar şahinim.

Stavro birdenbire Türkman beyi Handili ile aynı adı taşıyan birinin zindanda tutulduğunu anımsadı. Bu yaşlı tilki iz sürerek adamı bulmuştu! Stavro'nun yüzündeki ifade değişmedi; çünkü anlık bir sezgi ile kafasının karışıklığını giderecek çözümün oluşmaya başladığını fark etmişti. Çoktandır düşünüp de henüz uygulamak için harekete geçmediği planını uygulama anı gelmiş olmalıydı. Stavro'nun karamsarlığı ne yalnızca karısını kaybetmekten, ne lânet halkasını boğazında hissetmekten kaynaklanıyordu, Moğollar'ın bir şaşırtmaca yapıp Sivas'a indiğini öğrenmişti, kendi durumunu zora soktuğunun farkındaydı, Türkmanların şiddetini kendi üzerinden atmanın fırsatını bulmuş gibi bir ışık çaktı zihninde; adamın neden bahsettiğini anlamamış gibi Elen diliyle sordu:

"Ne yapmamı istiyorsun ihtiyar?"

Handili: "Hantili'yi bırak."

Stavro için öldürücü darbeyi indirmenin tam sırasıydı:

"Bu Ferâmerz denilen alçak, Muhyiddin'in köpeğidir. Siz Türkmanlar dostunuzu düşmanınızı tanımıyorsunuz. Evet aradığın adam şu anda benim elimde; ama kimin emri bu biliyor musun, Emir Muhyiddin denen o tanrı tanımaz iblisin!"

Handili şaşırmak yerine başını önüne eğdi, burun delikleri iri iri açıldı, gözlerinden akan yaş sakallarının arasına doğru süzülmeye başladı: "Bilirim, bilmez olur muyum? Kızımı cariye yapan alçaktan ne beklenir?Utanmadan bir de benim otağıma geldi, kahrolası yılan diliyle şu koskoca Kappadokia'da olan bitenden haberi olmadığını söyledi. Ben ne yapayım, dost diye tuttuğum yılan çıktı."

Stavro kulaklarına inanamadı, talih denilen şey bu olmalıydı işte; çünkü Türkman beyini Muhyiddin'in kötü olduğuna inandıramayacağını sanırken, yaşlı adamın bu yargıya katılmasındaki hız göz kamaştırıcıydı. Stavro'nun en zorlu düğümü çözülmüş görünüyordu, Muhyiddin'i aradan çıkartacağını anlamıştı, yapacaklarını bir anda zihninden geçirdi: Zindandaki Moğol askerlerini salıverecek ve onlara *Muhyiddin'e başkaldırıp sizi bırakıyorum* diyecekti. Stavro Hantili'yi de bırakınca bu kez Türkmanların sevgisini kazanacak ve Türkmanlarm gözünde Moğollar'ın düşmanlarına yardım eden bir kişi olarak yücelecekti. Ermeni keşişe gelince madem ki Tatar casusuydu, ona: "Git Tatarlara söyle, artık bundan böyle Stavro İl-hanlı hükümdarından ve Mesut Hazretlerinden başka kimseye hizmet etmeyecektir" diyecekti. Siranuş'un öleceğini torbasından bir taş çekip de haber veren Aynorozlu keşişe gelince; Stavro dinsel bağnazlığı yüzünden din adamı öldürtmekten çok korktuğu için onu da serbest bırakmaya karar verdi; çünkü onda varolduğunu düşündüğü gizli şeytânî güçlerden çekiniyordu. Fâzıl için ne karar vereceğini tam bilemiyordu, bunu sonra düşünecekti; Fâzıl'ın öldüğünü söylemesi anlık bir coşku halinin sonucuydu, belki de yarın kurtarıcısı olarak nam salardı, bu sorunu tam çözememişti, kafası karışıktı.

Stavro üzüntüsünden ve çaresizlikten yere bakıp duran

Handili'nin omzuna elini koydu:

"Baba, benim yasım kara gözümde tüten isli bir çıra oldu. Bu kara dumandan gözüm hiçbir şeyi seçmiyor. Aklum kuşun kanadı gibi çırpmsa da neyin eğri neyin doğru olduğunu bilirim. Var git bu yasm karası seni de kör etmesin. Muhyiddin buyurdu diye senin âhını alamam. Meğer ki senin can yoldaşm benim elimdedir, şimdiden tezi yok, bıraktım onu, bilesin."

Handili söyleyecek söz bulamadı, dudakları sevinçle kıpırdadı ve yaşlı gözlerle Stavro'ya sarıldı: "Stavro" dedi, "Senin imanın ve aklun misli merhametin de bolgan imiş. Hiç şahin yımırtasmdan liylek çıkar mı? Adı kutlu Haydar'm torunu!"

Haydar'm nitelikleriyle kutsanan Stavro iliklerine kadar ürperdi, istavroz çıkardı ama bu hareketin yalan söylemekten duyduğu pişmanlık için af dileme anlamma geldiğini kimse anlamadı.

2

Emir Muhyiddin dünyanın sonu gelmiş gibi bir tükenmişlik duygusu içindeydi; çünkü onu korkutan şey Moğolların Anadolu içlerine dalmasmdan çok Sultan Alâüddin'in denetimi yitirmeye başladığmı öğrenmesiydi. Artık Emir de değildi; Cemalüddin Efendi kendisinden *Emirlik Mührünü* alıp gitmişti. Buna sadece gülüp geçerdi eskiden; ama şimdi çevresine bakındığmda sayısız düşmandan başka bir şey görmüyordu. Tek dostu kalmamıştı; en güvendiği adamı Turâbi bile haber vermeden çekip gitmiş ve bir manastıra sığmmıştı. Moğollar Kayseri şehrine hışımla girmişlerdi, Sultan Mesut; Alâüddin'e haber salmış, onun kanını dökmek istemediğini bildirmişti; Alâüddin'den haber alınamıyordu. Muhyiddin karısmı ve çocuklarını Sisa'ya doğru yola çıkarttı, onların sağ salim gidip gidemeyeceklerini bilmiyordu, birliğini hemen dağıttı, çoğu yeraltı şehirlerine saklandı, tekkelere sığmdı. Son hazırlıklarını yapan ve kendisine ölünceye kadar bağlı kalacağım bildiği birkaç

adamıyla yola çıkmaya hazırlanan Muhyiddin, en büyük ruhsal yıkımı Handili'nin özel habercisi geldiğinde yaşadı: Habercinin söylediğine göre Urkuş adlı cariye daha on gün önce ziyaretine gittiği Handili'nin öz kızıydı ve akraba Türkman oymağına gelin verilip dul kalmış yaslı bir tâzeydi. Türkman kocası Handili "Kızını neden tutsak ettiğini" soruyordu; "Bir Türkman oymağına baskın yapıp çoluk çocuğu kılıçtan geçirtmek ve kadınları esir pazarlarına çıkartmak için onların ne gibi bir suç işlediklerini" öğrenmek istiyordu.

Muhyiddin ihanete uğramış gibi sarsılmıştı; ortada Muhyiddin için kepazelik denecek ölçüde acıklı bir durum vardı ve genç Emîr bunda kendini beğenmişliğinin ve düşüncesiz cesaretinin payı olduğunu yürekten hissediyordu. Urkuş'un kim olduğunu öğrendiği âna kadar ne yaptığını bilen bir insanın güven dolu ifadesini taşıyan yüzünde birdenbire sefil bir anlam belirdi. Çünkü Muhyiddin kendini içeriden ve dışarıdan lime lime çözülmüş gibi hissediyordu. Moğollar gelse korkusuzca dövüşür, yenilse gözünü kırpmadan kazığa oturtulmayı, kulaklarına ve gözlerine erimiş gümüş dökülerek öldürülmeyi beklerdi. Ama bu haber, bir bakışı için camm vereceği kadının asla sevgisini kazanamayacağı anlamına geliyordu ve her türlü yenilginin ötesindeydi. Parmağında Urkuş'un dişinin bıraktığı yaraya baktı, haberciye bir şey söylemeden Urkuş'un tutsak edildiği yere yöneldi.

Ayağından duvara zincirlenmiş olarak bir odada oturan Urkuş Muhyiddin'in geldiğini görünce bakımsızlıktan solmuş yüzünü azdırdı, beliklerini hırsla geriye savurup, yıpranmış giysilerine -görünen bir yeri olmasın diye- şöyle bir göz attı ve delici bakışlarını Muhyiddin'e doğru dikti. Emir'in bu seferki geliş biçiminden ötürü şaşırmıştı; çünkü Muhyiddin azâmetle böbürlenen kendini beğenmiş bir adam değildi artık; törensiz adımlarla geldi ve onun karşısına, toprak zemine oturdu.Urkuş uzun bir süre yere doğru başım eğip sessizce oturan Muhyiddin'in burun deliklerinin genişlediğini ve kızardığını gördü, genç adamın gözlerinden süzülen yaşlar burnundan yere damlıyordu. Kadın şaşırdı ama duyguları daha da sert bir ka-

bugun içine doğru çekildi; çünkü her türlü şirretliği yaptığı halde bir kadını elde edemeyince duygu sömürüsü yapanlardan nefret ederdi.

Muhyiddin artık kim olduğunu öğrendiği Urkuş'un Türkman dilini anlayacağını bildiği için tane tane konuştu: "Meni bağışla Urkuş.." dedi, "Meni bağışla."

Urkuş Muhyiddin'in durumundan etkilendiği için Türkman diliyle konuşmadığını unutup kindar bir sesle sordu: "N'olgan? Menim çün harda bir eyilik etdiŋ? Kemlikden gayrı ne gördüm seniŋ eliŋden? Ne içün bağışlayabilerem ki seni?"

Muhyiddin, çok şey konuşmak istiyordu ama nereden başlayacağını bilemediği için, sanki kadının sorusunu duymamış gibi yere bakarak ağlamasını sürdürdü. Bu duygu gösterisi karşısında duygusuz bir yüzle oturan Urkuş sıkıntılı bekleyişini hiç bozmadı. Muhyiddin ilk kez Türkman diliyle konuşan Urkuş'a şaşkın bir yüzle bakıp "yakaladım seni" demediğine ve acısı merakını bastırdığına göre ortada kötü bir şey var demekti. Urkuş meraklanmıştı ama meraklı görünüp de herifi "azdırmamak" için kendini tuttu.

Neden sonra Muhyiddin: "Urkuş," diye başladı söze; bu adı söylemeyi çok seviyordu; "Urkuş'um" demeyi ne çok isterdi; ama bunu ömür boyu söyleyemeyeceğini düşünmenin ıstırabıyla yalnızca olan biteni anlatmaya başladı:

"Men Alâüddin-i Sâlis efendimizin buyruğun alışın uçbeyi idim amına imdi bir itin guyruğu bile özümden yeğdür. Men Tatar'ı kovgun itmeğe geldim amma nefsim bir Tatar oldu ne fayda! Yılanı boynundan dutabilmedim amma cânâniŋ boynuna ilmek geçürdüm! Men bunu yaptığımı bilmedim; bildim amma neden sonra. Uğru sözünen doğru olunmaz, uğrular kemirsiŋ meni.

Muhyiddin sümüğünü koluna silip Urkuş'a baktı:

"Az evvel bir habar aldım: Ezrail gelse bunca yılmazdım; amma Ceprayil kimi geldi; ataŋdan habar virdi, dedi kim, *sende bir goncanı vardur, öpöz lüzümdur, âni menden gizleyüb niçün dutarsıŋ?*"

Muhyiddin umutsuzca susup başını öne eğdi.

Urkuş'un yüz çizgileri önce hayretle gerildi, sonra yumuşadı, belli ki düşündüğünden farklı bir olay yaşanıyordu.

Muhyiddin sitemle sordu:

"Ne içün kim olduğun dimediŋ mene? Meni utanmasız bir eşkiya sandırduŋ, ne içün?"

Urkuş: "Türkman oymağın kırgın itdirèn emîr, ne içün kim olduğumu diyeydim saŋa? Zâlim! Ciğerine cin yapışsın da vık diyin geber!"

Urkuş'un aklına bu sırada bir şey geldi ve korkuyla sordu:

"Uy zâlim! Yoğsa kim olduğum bildiŋ de gedüp bir oymağın dahî eceli mi oldun?"

Muhyiddin acı acı gülümsedi, yanıt vermedi. Urkuş'un aklına bir soru daha gelmişti:

"Dimek kim olduğum bilürsün? Ayıt kim bir defa men kimim bileyim."

Muhyiddin'in gözleri doldu ve utanç dolu bir sesle mırıldanır gibi konuştu:

"Urkuş'sun dedim ya. Niyçün korkupsan? Üreğil boyundan Urkuş. Handili Bey'in öz kızı, Hantili'nin gelini, Kümüş ebenin torunu, Çuglan'ın dulu. Tavuşgan senesinde Çuglan öldü."

Muhyiddin *bu kadar bilgi yeterli mi* dercesine baktı; Urkuş şaşırmıştı, iri iri gözlerle Muhyiddin'i izliyordu, Muhyiddin bu bakışlara dayanamayıp gözlerini yukarı kaldırdı:

"Hey taŋrı, bu cezâ hak mıdur mene?"

Urkuş hiddetle bağırdı:

"Haktır! Sarı yezit seni! Menim kim olduğum bile bile nasıl kıydın, nasıl umducu yaptın dikbaşlı uzluk irlerini?* Kızlarımızı ite kurda nasıl siktürdün? Hele hele! N'ola ki bizi severdin, kendi ininde üren tilki uyuz itten beter değil midir, bu nice sevmektir?"

Muhyiddin tüm hakaretleri sineye çeken bir yumuşak başlılıkla iç geçirdi:

"Eğer didiklerim yalanısa iki gözüm önüme düşe, kasuklarım armut gibi şişe! Men senin kim olduğun az evvel işitdim.

(*) Umducu: Dilenci. Uzluk eri: Zenaatkâr.

Bilirdüm ki sen pazarlık câriyesün. Turâbi öyle dimedi mi? Men gedün de Üreğil'i basm deyu nasıl buyururam? İrmeni hâgânı Toğros, dağda Arab eşkiyâdan bezmiş, habar saldı didi ki gel şu çapulcuyu dağda kıstırak, ol zaman Ferâmerz'i men saldım, çün kim devran dönende Tatar'a salgun virirsek İrmeniler de biziğnen birlik olabilerdi. Asker getdi bir de habar geldi kim dağda Tatar'a mal götüren cin uşağı bir kavim bulmuşlar, dinsiz putçularımış, it gibi ulur, sekiz parmaklı pançalarmdaki gözlerine sürme çekerlerimiş. Ferâmerz bu uğruları telef itdik deyu habar saldıyıdı."

Urkuş hiçbir şey söylemeden ellerini Muhyiddin'e doğru uzattı, Muhyiddin bu hareketin anlammı önce kavrayamadığı için az kalsm kadmm ellerine sarılıp öpecekti. Urkuş sert bir sesle sordu:

"Bir bak şunlara kaç parmak görüpsün?"

Muhyiddin içi cız ederek bu güzelim ellere baktı. Kadmm onu anlayıp affettiğini düşünüyordu, kısa bir sessizlik oldu, duygu değişimini Urkuş da fark etmişti, bu yüzden ellerini çekip sert bir sesle yaylakta günleri dolunca hayvanlarm denklerini hazırlayıp ovaya inmek üzere yola çıktıklarını, tam bu sırada basıldıklarını, yaşlı kadm ve erkeklerin öldürüldüğünü anlattı, Urkuş'un konuştukça sinirlendiğini fark eden Muhyiddin "aşk buğusunu" yitirdi ve meraklı görünmeye çalışarak sordu:

"Eyidir, amma menim bildiğim yaylakta çadır olar. Üreğil oymağmm bir beyi niyçün Melegüp gibi bir yeraltı inine post serer?"

Muhyiddin'in aklma bir şey daha gelmişti, ekledi:

"Hem, Ferâmerz *bu inde bir sürü put varıdı, hepsini kırdık* dediydi. Doğru mu bunlar?"

Ferâmerz'in *putların üzerine sıçtık* dediğini söylemekten son anda vazgeçtiği için yüzü kızaran Muhyiddin, sözüm bitti anlamında kafasını salladı, Urkuş ne söyleyeceğini ilk anda kestiremedi; kışlakta Müslüman aşireti gibi dolaşıp yaylakta başka bir şey olmanm anlammı Muhyiddin'e nasıl anlatacaktı? Üstelik o put dedikleri şeylere taptıkları yalandı; nasıl Hıristiyanlar kutsal emanet diye bir papazm kutuya konmuş kemik-

lerine yüz sürüyorsa, nasıl ki bir kapının üstündeki at kafasının tılsımına inanılıyorsa yaylakta ne zaman yapıldığı bile belli olmayan heykellerin tılsımına inanmanın neresinde gariplik vardı? Yaylakta gece yırtıcı hayvanlara karşı iyi korunmuş bir yerde kalmak kötü müydü? Haydutlar basamaz, askerler vergi diye kimi hayvanlara el koyamazdı. Nedense bu arada aklına Ermeni keşişi Civan geldi, adamı boşu boşuna suçladığını farketti. Bu olayların hepsinin altında Ferâmerz ile Muhyiddin'in parmağı olduğu ortaya çıkmıştı işte.

Muhyiddin'e doğruyu söylemekten vazgeçti:

"Bunların hepisi yalan. Seniŋ askerin düpedüz avrat tellalı imiş. Türkman nedir gördüŋ ise, Türkman otağına girdiŋ ise biz de ondan başka bir şey değilidik. Amma meğer kim zâlimler yalan da söylerimiş. Medet yâ Kerimullah!"

Muhyiddin öfkeli gözlerle sağma soluna bakındı. Ferâmerz'i o anda eline geçirse derisini yüzebilirdi. İçtenliğine inandırabilmek için Urkuş'un gözleri önünde kendini yardan aşağı atabilirdi. Yumuşak bir sesle "Urkuş" dedi: "Atan imdi Peristrama'da senin yolunu gözler. Mene habar salmış dimiş ki *kızımı gönderir isen* -sanki düşmanım da *gönderir isen* dimiş- özüm Stavro'nun konağında gözüm yoldadur."

Genç kadının ayak bileklerindeki zincirleri çözmeye başlayan Muhyiddin düşünceli görünüyordu, Moğollara karşı birlikte savaşmayı düşündüğü dostlarının bile nefretini kazanmaktan ötürü uğradığı düş kırıklığı, yüzünden okunuyordu. Urkuş bunları fark etmedi, çünkü ansızın beliren özgürlüğün heyecanı içindeydi; burada geçirdiği günler boyunca özgürlüğü asla düşlememiş, ne yapıp edip Muhyiddin'i öldürdükten sonra kendini de öldürmeye dönük hesaplar yapmıştı.

Muhyiddin bir ara duralayıp baygın denebilecek bir sesle konuştu:

"İmdi devran döndü. Emirlik möhrümü aldılar menden, Emir ne ki gayrı men bir âsiyim. Yârenlerim el oldu, goncalarım kül oldu. Abdallar Saruca'nıŋ boynunu urduğum sanır, Türkmanlar Türkmanı kırdığım sanır. Hıristiyanlar yüz çevirdi menden, Tatar otağını devirdi. Men seniŋ zâlimiŋ idim,

imdi huzura geldim: Men meni bildim, gönlümde seni buldum, uğrunda ölmeye geldim; gel ey avrat, men kendimden gayrı bir şey değilem, al meni erin olayım."

Urkuş: "Asla!" dedi. "Öldür beni!"

Muhyiddin yıkılmış bir yüz ifadesiyle: "Meni iyi olmadım deyi istemediğini bilirim."

Urkuş: "İyi olanlar erim olabilse dervişler ne güne durur? Peygamber keşiş hâce, bundan iyi kim vardur nice?"

Muhyiddin: "İşte men imdi öldüm" dedi; gözyaşları yanaklarından aşağı süzülüyor, hıçkırıklarını güçlükle zaptediyordu.

3

Civan'la birlikte kaldıkları o sağır, sessiz karanlıktan çıkartılan Hantili biraz sonra kellelerinin vurulacağını sandığı için tedirgindi; ancak iki adam birbirlerini en son dağda gördüklerini ve şimdi ise garip bir biçimde yanyana geldiklerini bilmenin gerilimi ile gülmeye başladılar. Bu bir sinir bozukluğunun sonucuydu aslında, güneşin parlaklığı akıllarını başlarından almış, dereboyunun kokusu başlarını döndürmüştü; karanlık ve aydınlık iç içe geçmiş gibiydi, ölüm ve yaşam bir an birbirlerine dokunmuşlardı, bu denge ânında umut ve korku iç içe geçtiği için ikisine de gülme geliyordu. Civan, Hantili'yi en son sakallı ama bıyıksız haliyle anımsadığı için, adamın kısa bıyıklı, uzun sakallı haline gülmekten katılıyordu.

Serbest bırakıldıklarını anladıkları anda gülmeleri kesildi ve şaşkınlıkla donakaldılar. Stavro'nun askerleri Hantili'ye abartılı bir biçimde saygı gösteriyordu, kendilerini serbest bırakan subay nedense Civan'a "Tatarların yanma gidebileceğini" söylemişti. İkisinden de özür diliyorlardı, bütün kötülüklerin Emir Muhyiddin'in buyruğuyla olduğunu, Peristrama Emiri'nin bu olanlardan haberinin bile olmadığını söylüyorlardı.

Korktular, birdenbire yere diz çöktürülecekleri ve kahkahalar arasında kelleyi verecekleri endişesiyle bakınıyor, askerle-

rin yüzünde ufak da olsa bir alaycılık izi bulmaya çalışıyorlardı. Hayır, askerler son derece ciddi idiler, tutsaklar bu kez de ciddiyetten ürktüler, gözleri ışığa alıştığı için askerleri iyice incelediler, özgür olduklarına inanamıyorlardı, çünkü askerler onları bir yere doğru götürüyorlardı. Bu durum iki adama da vahşi bir oyun gibi göründü, sustular ve başlarına gelecek olanı kabullenmiş bir yüz ifadesiyle yürüdüler.

Hantili bir konağın önünde bekleyen yaşlı adamı ve çevresindeki Türkman kılıklı gençleri gördüğünde bunun anlamını önce kavrayamadı, sonra zihninde çakan ani kıvılcım yüzünden duraladı. Karşıda, konağın kapısında gördüğü kişi, gelini Şamnalika'nın babasıydı!

Yaşlı adamlar kollarını iki yana açarak birbirlerine doğru kireçlenmiş bacakların tutukluğu ile koşarken, Civan aptallaşmış bakışlarla onları izledi. Handili ile Hantili kucaklaştığı zaman gözyaşlarıyla birbirlerinin yanaklarını ıslattılar; Civan da bu manzara karşısında duygulanıp ağlamaya başladı. Onun ağıdında daha çok özgürlüğün mutlu tadı vardı. Oysa iki yaşlı insan buluşmanın mutluluğu ile değil, yaşadıklarının acısıyla kucaklaşmışlardı. Çünkü yakınlarının ölümüne tanık olduktan sonra boyunları bükülen çaresizlerin bir yakınlarıyla karşılaştıkları zaman bastırdıkları tüm acı açığa çıkar. Hantili ile Handili, -bu isimleri bile benzeşik olan iki insan,- yitirdikleri geçmiş bir zaman dilimini bulmuş gibi birbirlerini inceleyerek, derin iniltiler içinde koklaşıyor, acılarını birbirinin omuzlarında bastırmaya çalışıyorlardı. İkisinin de gözlerinden akan yaşlar o kadar sahici bir acıdan kaynaklanıyordu ki, bu sahicilik, gözyaşı damlalarının birbiri üstünden yuvarlanışından belliydi.

Neden sonra Handili Civan'ı gördü ve ağlamaya son verinek isteyen yersiz bir neşeyle ama içini çekerek sordu:

"Bu yeğen kimdir? Ânı hiç görmedim."

Hantili Civan'ı sevgiyle süzdü ve yaşına göre genç duran sesiyle:

"Âna bakuben kıllı bir berduş görersin, lâkin bu yiğidin yüreği bal kimi lekesizdür. Tanrı yolluğu bir hızır kişi. Amma tüm belâsın menden bulmuşdır."

Civan utanıp yere baktı. Handili hiçbir şey anlamamıştı:

"Ne belâsı?" derken hâla çocuk gibi içini çekiyor, sümüğünü koluna siliyordu. Şimdi hüzün ve sevincin birbirine karıştığı tatlı bir merak iç içe geçmişti. Hantili:

"İşbu Irmeni kiyişi Civan Efendi Tavrus Dağı'nda yol iz yitirişin bizim yurda ıras geldi, âm yesir etdik hem an; çün kim korku dağları bekler, iptileyin kiyişi yezit sandımıdı lâkin helâl süt emmiş biri olduğunu görüben goyverdik getdi. Amma bizim elimizde saçı başı uzadı haydut kimi oldı, düze inende kimesne bol herife inanmamış gayrı, Stavro'nun adamları da dutmuşlar eziyet itmişler. Feleğin işine bak: Dağda yesir ittiğim adam, zindanda yoldaşım oldı."

Handili Civan'a acıyarak baktı. Ancak Civan'ın içinde hâlâ bir korku vardı, içeriye atılması nasıl anlamsız idiyse, bırakılmasını da anlayabilmiş değildi. Her an yeniden içeri atılacakmış gibi endişeli bakışlarla çevresini süzüyordu. Civan bu kuşkusunu ortalığa öylesine söylenmiş bir söz gibi söyleyip bıraktı:

"Meni niyçün saldılar âm bilmezem."

Hantili şaka ve alay karışık sordu:

"Neyçün aldılar, âm bilirsün sanki?"

"Bilirüm! Tatarıdım ya! Meni aldılar Tatarsın deyu, imdi salarlar Tatarsın deyu. İblis mi değişti yoğsam men mi?"

Handili söze karıştı:

"Devrân değişti yavrım" dedi. "Tatar, düze indi inecek gayrı. Stavro niyçün saldı sanırsın seni? Tatar geliyor, yıkılası zalım geliyor"

Civan ürperdi:

"Menim kara talihim! Eyi bir habar var mıdur acep şol felekte? İmdi de Tatar meni Araptır deyu közlerse şaşmanam!"

Bu söz üçüne de neşe verdi, Civan kaşındı, yaşlıların birbirlerini görünce çocuklaşmış, eski günlerini anımsayıp canlanmış olan yüzlerini sevgiyle inceledi. Konuk edildikleri konağın içine kahkahalar atıp, abarılı bir şekilde gürültü patırı yaparak girdiler, dışarıda üşümüşlerdi.

Kapıdan içeri süzülürlerken Civan Hantili'nin yüzünü eskiden beri değil, kendini bildi bileli tanıyormuş gibi algıladı. Bu

öyle sevgi dolu bir yakınlık duygusuydu ki, yaşlı adamın sırtını sıvazlayarak yol verirken ağlayacak gibi oldu.

Konağın içi uzun süredir boş durmanın etkisiyle küf kokuyordu, çünkü burası Stavro'nun "dede" olarak andığı eski Peristrama Emiri Manuel'in konağıydı; Stavro'nun korku dolu inançları yüzünden boş bıraktığı konak. Ancak bu konak yeni konuklarına ne korku ne de acı veriyordu, ortalıkta gözle görülür bir canhhk vardı, herkes bir şeyler yapmak için koşturuyor, sofralar hazırlanıyordu.

Civan tam bu sırada Şamnalika adının anıldığını işitti, az kalsın ayran çanağım elinden düşürecekti, çünkü bu güzeller güzeli Başhisar'da tutsaktı ve eğer Muhyiddin onu bırakırsa gelecekti. Muhyiddin'e gönderilen haberci henüz dönmediği için yaşhlar tedirgindi, haber gelinceye kadar burada beklemek zorundaydılar. Bu nedenle yemekte neşesiz bir yüzle konuştular, Civan'ın tanımadığı insanlardan söz ettiler, geçmişlerini andılar, bir yandan da Civan'a yan gözlerle bakıp birbirlerine rahatsız bakışlar fırlattılar. Çünkü Civan çok pis koktuğunun farkında değildi; bitliydi, kaşınıyordu, Handili artık dayanamayıp kâhyadan hem Civan ve hem de Hantili için yeni urbalar istedi: İki tane şalvar, iç çamaşırı olarak iki tuman, iki mintan ve soğuğa karşı da iki keçe cepken getirebilir miydi?

Handili Civan'ın giysilerini ateşe atmalarını buyurduğu zaman Civan konağın bir köşesindeki banyo odasında kovalar içinde sıcak sular taşıyıp duran toramanlara sevinç ve şaşkınlıkla baktı: "Allahım" dedi, "gerçekten bu bir düş mü? Düş ise ne olur uyanmayayım ve şu anda öleyim!"

Hayır düş değildi; sıcak suyla bitli kafasının kirlerini çözmek için bir düşte bu kadar uzun süre uğraşamaz, saç diplerinde birikmiş kirleri açmak için yaptığı hareketler yüzünden canı yanmazdı. Civan kafasını önce kille oğuyor, sonra bol su dökünüyordu, ama arınması mümkün değildi.

Uzun süredir unuttuğu bir şeyi yapmak onu coşturmuş, zihnini hareketlendirmişti; suya giren ergen oğlanlar gibi apış arasındaki şeyin uyandığını, zihninden sayısız düşünce ve olayın aktığını farketti. Uzun ince parmaklarına baktı, tırnakları-

nın kirinden utandı, vücudunu uzun süredir çıplak görmemişti, yıkanmaktan uzun süredir böylesine zevk almamıştı, arınan şey sanki vücudu değil ruhuydu. Bir sorun vardı yalnız: Saç diplerine tutunmuş olan bit ve sirkeden böyle dümdüz yıkanarak kurtulması olanaksızdı. Tek kurtuluş yolu saçını ve sakalını kazıyıp atmaktı; ama bu durum onu Kalender dervişe benzetirmiş, ama dazlaklık papaz olarak kutsanmasına aykırıymış, aldırmadı bile, coşkuyla toramanlara seslendi: "Canım, gözüm evlâdım! İçinizden birisi şu saçımı sakalımı yülese ne güzel olur!"

Yıkanmanın tadını çıkartan Civan, banyodan sonra yarı çıplak bir şekilde Stavro'nun özel hizmetkârına sakalını ve saçlarını teslim etti. Hizmetkâr zaten yumuşamış olan sakalı ve saçları iyice kırptıktan sonra Civan'ın başını sıcak suyla yıkadı ve Romai diliyle sordu:

"Saç ve sakalı kazımamı gerçekten istiyor musunuz?"

Efendilerle laf yarıştırmaya alışmış olan hizmetkâra "Bunun için kafam uygun değil mi?" diye laf atan Civan, onun bu işin sadece zahmetli ve biraz can yakıcı olabileceği uyarısına güldü; ona artık yaşamda zor gelebilecek hiçbir şey kalmamış gibiydi.

Civan zahmetli ve uzun bir tıraştan sonra, taşı sırlayarak yapılmış olan aynanın karşısına geçip de kendisine baktığı zaman aynanın içinde başka birini görmüş gibi oldu. Yıllardır alıştığı yüzü bu değildi; suya düşmüş kediler gibi küçücük kalmıştı, yuvarlak ve parlak kafası onu Cavlakî dervişlere benzetmişti, düzgün dudağı vardı, kara kaşları ve gözleri beyaz tenin üzerine iyice yakışmıştı. Yalnızca kulakları bir çıkıntı gibiydi ki onu da kafasına oturttuğu Türkman börkü örttü. Hem giyiniyor, hem de şaşkınlıkla kendisini izliyordu; çünkü giyindiği her yeni giysi onu geçmişinden ve acılarından uzaklaştırıyor, yeni bir insan haline getiriyordu.

Aynaya bakıp yaşamının bu aşamasına gerçekten hayret etti: Sanki yıkandığı suyla yeniden vaftiz olmuş, yeni bir insan haline gelmişti. Ortodoksların Hristo Anesti* törenlerinde ır-

(*) Hristo Anesti: (Yun.) İsa'nın Dirilişi.

makta boydan boya yıkamp sonra da İsa'ya benzemek için sakalım traş edenlerin nasıl pırıl pırıl yüzle çevresine neşe saçtıklarını anmsadı. Sanki ruh göçünü savunanlar haklıydı, daha günyarısı kadar zaman önce zindan karanhğında umutsuz pinekleyip duran bitli, iğrenç papaz ölmüş, onun ruhu başka bir bedene geçmiş gibiydi. Sanki ruhundaki din adamhğı da ölmüştü, şimdi kendini başka bir insan gibi hissediyordu, insanın ruhu değişir miydi gerçekten?

Aynaya baktı, varolan her nesnenin ona yansıdığını ve aynalarm asla yalan söylemediğini düşündü: *"Ben aynaya bakmasam da ayna yine benim hayalimi yansıtır. Neden? Aynanın böyle bir isteği mi vardır, yoksa aynanın bir ruhu olduğu mu söylenmelidir? Aynalar neden hiç şaşmaz, yorulmaz? Ayna olmayan bir odada mum yaksam, bir sürü ayna olan odada mum yakmama göre neden sönük bir ışık verir? Odada bir mum vardır, ama neden aynalar bu mumu ve ışığını çoğaltırlar? Aynalar bizi de mi çoğaltırlar? Yoksa aynadaki görüntü başka bir gerçeklik midir? Benim şu anda düşündüğüm şeyler aynadaki görüntümün zihninden de geçer mi? Yoksa o başka bir kimse midir? Ruh böyle bir şey midir?"*

Aynada kendi yüzünü inceleyen Civan, "gördüğü yüzün kafasmn içinden geçen düşüncelerin" kendi kafasmdan geçenlerle aym olmayabileceğini düşündü; sanki bu yüz, kendisi hangi hareketi yaparsa aymsım yineleyen başka bir insana aitti. "Ne yapıyorsun sen?" diye tehditkâr bir soru sordu karşısmdakine; aslmda bu kendi kendine sorulmuş bir soru olarak da düşünülebilirdi. Pısırık bir ifadeyle bu konuşma oyununu sürdürdü: "Bir şey yapmıyorum." Bu yamt aynadaki yüzün bakışlarına yakışmamıştı, onun yalancı olduğunu düşündü, aslında bu, kendisinin de yalancı olduğunu düşünmek sayılabilirdi. Ama "Bir şey yapmıyorum" demek neden yalancılık olsundu ki, bir şey yapmıyordu işte; yalan da söylemiyordu. "Ne yapıyorsun?" sorusuna verdiği yamtta ilk gördüğü şeyin "yalancılık" olması tuhafma gitti; herhalde böyle *sakalsız ve bıyıksız bir maske takmış olma haliydi* bunun nedeni. Bu duyguyu silmek için "aynadakiyle" konuşma oyununu abarttı, gözlerini

belertip "aynadakini" korkutmak ister gibi ileriye doğru atıldı, hırladı, bu durum "aynadakinin" hoşuna gitmiş olmalıydı ki, yüz çizgileri gevşeyip gülümsedi. Civan, içinden yükselen kıkırdama duygusunun "karşıdaki" yüzünden mi yoksa kendisinden mi kaynaklandığım sorguladı, "Aşağıda seni bekliyorlar, sersem!" dedi aynadakine, ama onun da aynı şeyi söylemesi -veya yalnızca dudaklarım aym hareketleri yaparak oynatması- kendisine son kez ve aceleyle çekidüzen verip kapıya yönelmesine yol açtı. Bu sırada aynadaki yansımasının da tıpkı kendisi gibi davrandığım, kıçım kaşıyıp osurduğunu, hafifçe öksürerek kapıyı ittiğini düşünmedi.

Civan, Hantili ve yaşlı Türkman Beyi karşıhkh oturmuş konuşurken aşağıya indiği zaman, iki adam da onu tammayıp, toramanlardan birinin geldiğini sandı. Ancak Civan, tanınmayacağını düşünmediği için sakınımsız hareketlerle gelip sedire oturduğunda, yaşlılar şaşkın bir yüzle gelenin kim olduğunu anlamak için baktı. Civan: "Nasıl oldum?" diye sormasa, gelenin kim olduğunu zor anlayacaklardı, papaza sanki mucizevî bir el dokunmuş gibiydi, şaşkınlık hâli geçip de yerini kabullenme alınca Beyler "Hü Merdan aşkına!" diyerek ellerini göğüslerine bastırdılar. Civan, aşiretten, Şamnalika'dan, ebelerden, dedelerden söz etseler de arada bir hayretle kendisine bakan yaşlılara gülümsüyor, ama onların her bakışında aynaya bakma isteği duyuyordu. Ruhu öylesine canlanmıştı ki akşam yemeğine kadar dışarıda dolaşmak, suların yüzeyinde ve aynaların içinde kendi yansımasını görmek, kilisede dua etmek ve özlediği dere şırıltılarım dinlemek için ayağa kalktı, "Biraz dolaşacağım" dedi ve iki yaşlı adamın hâlâ şaşkınlığı kaybolmamış olan bakışlarım sırtına yapışmış da orayı gıdıklıyormuş gibi hissederek dışarı çıktı.

Sonbahara özgü, serin bir ikindi vaktiydi; Ihlara Vadisi'nin dere boyundaki bitki örtüsü heyecan verici renklerle uzayıp gidiyor, dere boyunca çeşit çeşit kuşların yankılı ötüşleri, güvercinlerin guruldayarak kur yapma sesleri, güvercin yavrularının paslanmış çıkrıkların sesine benzeyen yakarışları; sayısız kuşun kanat çırpışından doğan iç huzuru ve uzakta amran bir eşeğin çağ-

rıştırdığı anılar bu sıradan kayalık vadiyi cennete çeviriyordu.

Derenin şırıltısı gerçek bir mutluluğun şarkısıyla doluydu; doğa ölümü yadsıyan kayıtsız ve sonsuz bir hareketti; kötü olan insanın kendisiydi, Civan bu sonuca yaşadığı acı deneyler nedeniyle varmıştı, insana yakışan tek şeyin mutlu olmak ve mutluluk vermek olduğunu, iyiliğin tek tanımının burada aranması gerektiğini düşündü. Gregoryen Manastırı'na döndüğünde de bu düşünceleri savunabilecek miydi, bilmiyordu.

Yolda bir kayanın üstüne oturmuş iki kişi gözüne çarptı; birisi Ortodoks keşişi kılıklıydı ve ak sakallı yüzünde uzun bir çizgi halinde büyük bir bıçak yarası vardı, ağlayıp duruyordu; öbürü ise tipik bir Venedikli tüccardı, ağlayan keşişi teselli ediyordu. Civan, aslında onlara selam verip geçecekti, ama bir Venedikliyi böyle kervansız, malsız mülksüz ve Romai diliyle konuşurken hiç görmemişti, onunla keşişin ne alıp vereceği vardı ki ağlayarak derdini anlatmaya çalışsındı?

"Allahım ne tuhaf bir manzara" diye söylendi. Adamlar Civan'ı gördüler ama kendi aralarındaki heyecanlı konuşmayı kesme gereği duymadılar. Keşiş: "Fâzıl'ı almadan bir yere gitmem" diyordu; "o gerçekten masum bir adam ve Stavro ise kan içicinin biri. Bu zavallı adamı öldürecek. Ne olur, gel gidip manastıra yalvaralım, olmazsa keşişlere durumu anlatalım. Bu adamı bırakssın."

Venedikli:

"Canımızı zor kurtardık be adam" diye çıkışıyordu ona. "Yürü gidelim. Hadi kalk. Hâlâ tehlikede olduğumuzu görmüyor musun? Bu uğursuz yerden hemen kaçmamız gerek."

Civan "Haleluya" diyerek iki adamın önüne dikildi, bir Türkman'ın selâmı olmayan bu selâm adamları irkiltti; keşiş Mihayıl anlık bir zihin parlamasıyla gelen kişiyi her kılıkta dolaşan ölümsüz Aya Yorgi sanıp heyecanlandı:

"Haleluya!"

Civan adamların kılığını süzdüklerini fark edip gülümsedi:

"Kılığıma bakmayın, ben Ermeni papazıyım. Eski giysilerim parçalanınca geçici olarak bunları giydim. Ey dertli keşiş, söyle neden ağlıyorsun?"

Civan bu adamların da kendisi gibi yer altında tutsak iken bırakıldığını, keşişin ise yol arkadaşı zindanda kaldığı için buradan ayrılamadığını öğrendi. Venedikli ise yolları bilmediği için Mihayıl'dan ayrılamıyor, en azından ilk hana varıncaya kadar keşişle birlikte gitmek istiyordu. Ne var ki, keşiş inatçıydı, onun bir yere gideceği yoktu.

Civan kendisiyle benzer bir yazgıyı paylaşmış olan bu insanlara sevgiyle baktı, Mihayıl kısacık, zayıf, ak sakallı bir adamdı, Manzoni ise uzun yüzlü kumral ve buğday tenliydi. Sanki bu insanları çok eskiden beridir tanıyormuş gibi yanlarına oturdu ve Mihayıl'ı teselli etmeye çalıştı.

Mihayıl: "Ben ömrümde bu kadar saf bir adam görmedim" diyerek Fâzıl'ı övüyordu. Stavro'nun onu öldüreceğinden adı gibi emin olduğunu, ama Emîr Efendinin bunu neden yapmak istediğini bir türlü anlamadığım söylüyordu.

Civan: "Benim bu zindandan çıkacağım şeytanın bile aklına gelmezdi, bak çıktım. Sen de çıkmışsın. Hem Stavro'nun arkadaşını öldürmek üzere zindanda tuttuğunu nereden biliyorsun?"

Mihayıl: "Bu yaşta insan artık kimin ne yapacağım anlıyor. Nedenini bilemem, ama Stavro Fâzıl'ı öldürecek. Üstelik ikisi de akraba; aynı dedenin torunları. Tuhaf değil mi?"

Bir süre suskunluk oldu. Mihayıl Civan'a sordu: "Seni niye attılar zindana?"

"Tatar casusu olduğumu söylediler."

Venedikli güldü:

"Şimdi Tatarlar geldiği için casusluk seni kurtardı demek?"

Civan Romai dilini bölük pörçük konuşan Manzoni'yi -belki de farklı bir şey söylemek isteyip de tam anlatamadığı düşüncesiyle- hafifçten azarladı:

"Ben casus değilim."

Mihayıl: "Hangi kiliseye bağlısın?"

Civan: "Gregoryenim."

Mihayıl: "Ben de bir zamanlar Ortodoks'tum. Ama şimdi yalnızca yoksulların ve güçsüzlerin dinindenim. İsa'nın malı mülkü yoktu, ama patriklerin papaların ihtişamına bir bak.

Muhammed'in, Ali'nin, Ömer'in malı mülkü yoktu, ama şeyhlere, kadılara, sultanlara bir bak."

Civan: "Sen dinden çıkmışsın baba."

Mihayıl gülerek Civan'ın kılığını işaret etti: "Sen de!"

Civan: "Yo ben kutsal ruha inamırım."

Mihayıl gevrek gevrek gülerek: "O kadar inanç bende de var!" diye karşılık verdi. Hava serin olduğu için üşür gibi oldular, kayalar zindam çağrıştırdığı için Mihayıl iç geçirdi, sağa sola bakınıp "Manastırdakilerin bize hiçbir faydası olmaz mı acaba?" diye yüksek sesle söylendi.

Civan: "Bilmem. Ben zindandan çıktığımdan beri hiç papaza rastlamadım. Korkarım ki bu işlere karışmıyorlar."

Mihayıl: "Bre deli çocuk," dedi: "Karışıyor olsalardı daha kötü olmaz mıydı? Karışmıyorlarsa daha iyi, bir ricaları yeter, ama karışıyorlarsa durum kötü olur."

Sanki bütün bu konuşmaları dinliyormuş da çağrı yapıyormuş gibi, az ilerideki bir kiliseden Stavro'nun karısı Siranuş için okunan âyin başladı. Üç adam akıllarına ortak bir şey gelmiş gibi kiliseye doğru bakındılar; "Kirie Eleyson"* duası yürek paralayıcı bir sesle yankılandığında, sanki tanrının affı müjdeleyen sesini duydular ve üçü de oraya doğru yürümeye başladılar. Aralarında sessiz bir yürüyüş anlaşması yapılmış gibiydi, kilisenin hafif bir yamaca doğru yükselen patika yolundan geçtiler ve istavroz çıkararak bir kaya kovuğundan ibaret olan yapının içine girdiler. Papazlar mihrabın önünde koro oluşturmuşlardı, Psaltı denen kilise ilahicisi buhur sallayarak dolamyordu; Mihayıl hemen vaftiz çanağına üç parmağını batırıp diz çöktü ve istavroz çıkarttıktan sonra "sason kirie ton laon su"** dedi ve içinden dualar okumaya başladı. Manzoni ise girişte sağda bulunan taş sıraya oturmuştu, ilâhiyi dinliyordu, Türkman kılıklı keşişin kendisine tuhaf tuhaf bakan papazlara okudukları ilâhiyi bildiğini gösterecek biçimde ve -biraz da şaklabanca- aynı ağız hareketlerini yaptığını gördü. Buraya yeraltındaki tutsakları

(*) Tanrım yardım et.

(**) Tanrım, kullarını koru!

kurtarmak için bir umut ışığı bulmaya gelen üç kişinin de bir anlık sezgiyle umutları kırılmıştı; Patrik, İğumenos veya Despot, Stavro'ya ricacı olurlar mıydı; ama neden olsunlardı?

Manzoni duvar resimlerine göz gezdirdi; tavanda *Pantokrator*'un evrenin hâkimi olduğunu belirten eli, -ama yalnızca elikocaman bir haçın tam ortasına çizilmişti. Bu el, ortodokslara özgü *aya triada* işaretini yaparken resmedilmişti. Kilisede, özellikle tavanda resim yoktu, tavam bütünüyle kaplamış olan haç ve çevresi, tıpkı bir Isfahan halısı gibi desenlerle süslenmişti. Girişte sol tarafta *Meryem'in Mısır'dan Kaçışı* sahnesi göze çarpmaktaydı. Oturduğu yerin tam karşısında olan bu resimlerin sağda olanı ise *Müjde* sahnesiydi ve bu resimde İsa'nın doğuşunu müjdeleyen beş çoban tasvir edilmişti. Çobanlar Türkmanlar gibi uzun külâhlıydı, beş keçi vecd içinde onları dinliyordu, çobanlardan biri şükreder gibi ellerini açmış İsa'nın doğuşuna seviniyordu.

Manzoni tam bu sırada tamdık bir şeye takıldı, daha iyi görebilmek için yerinden kalkıp resme doğru yürüdü. Burada çok iyi bildiği bir tekerleme başka bir alfabe ile bu resmin üzerine yazılmıştı; buna hem şaşırdı hem de güldü; çünkü bu yazının resimle anlam bakımından bir ilgisi yoktu ve üstelik yanlış yazılmıştı. Yazı şöyleydi:

CαTOP αPεΠO TεNεTε OΠεPα POTαC

Manzoni bunu yazanın anlamım ve yazılışını bilmediğini üçüncü sözcükten çıkarmıştı çünkü bu bir deyimdi ve her bir sözcük beş harfle yazılırdı:

SATOR AREPO TENET OPERA ROTAS

Yani tersten okunduğunda aym olan bir söz oyunu idi ki TENETE yazıldığında tersten aynı anlama gelmesi olanaksız olurdu. Baba'nın, çifti sürerken çarkı bırakamadığını veya çiftçinin elindeki çarkı asla zapt edemeyeceğini anlatan bu söz oyununun resimle bir anlam bağı yoktu; yalnızca Katolik kiliselerindeki sembolik çarkla bir bağı kurulabilirdi; o da yazıyı çark haline getirince mümkündü:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Bu durumda yazıyı Moğollar gibi yukarıdan aşağı veya Araplar gibi sağdan sola okuyunca aynı şey olurdu ki o zaman çarkın içinden çıkmak olanaksız hale gelirdi. Bu belki de keşişlerin "bilmenin coşkusuna kapılıp böbürlenmesini" önleyen ve tanrı sözünün içinden çıkılamayacak bir dolambaç olduğunu anlatmak için söylenmiş olan bir sözdü; İsa'nın doğuşunu haber veren çobanlarla ne ilgisi vardı?

İlâhiler bitinceye kadar kilisede oturan üç adam, papazların sessiz sedasız dağılışından umutsuzluğa kapıldılar; yalnızca en yaşlı olanı onların halini hatırım sordu; kimler olduklarını öğrendi ve kutsayıp mihrabın arkasındaki odaya çekildi.

Civan Manzoni'nin bir resimle ilgilendiğini görünce resme baktı. Manzoni belki de bu yazının başka bir amaçla yazıldığını düşünüp Civan'a sordu:

"Resimdeki şu yazının ne olduğunu okuyabiliyor musun?"

Civan resme bir daha bakıp okudu:

"Satorarepoteneteoperarotas"

Manzoni: "Anlamını sordum, biliyor musun?"

"Hiçbir şey anlamadım, bu başka bir dil."

"Latince."

"Ne diyor?"

"Önce bir tersten oku da sonra ne dediğine bakalım."

Civan yazıyı tersten okuyunca durumu birdenbire kavradı: Aynı şeydi ama arada bir "e" fazlalığı vardı. Ama Civan'ı asıl heyecanlandıran şey, Şamnalika'nın kendisine okuduğu tekerlemeyi ammsamasıydı, döndü Manzoni'nin koluna girerek onu dışarı çıkartırken sordu:

"Peki sen şöyle bir şey duydun mu: *Tabal Adada Barab Adada Labat*?"

Manzoni bu sözü bir iki kez tekrarlattı ve sonra:

"Aynı şey bu! Ama başka bir dilden!" diye haykırdı.

Hemen bir yere çömelen Manzoni eline bir çöp alarak Civan'a biraz önce söylediği sözleri yinelettirmeye ve yazmaya başladı. Civan Latin harflerini okuyamadığı için Manzoni aynı şeyi bir kez de Romai harfleriyle yazdı ve ona gösterdi:

τ α β α λ
α δ α δ α
β α ρ α β
α δ α δ α
λ α β α τ

Civan şaşkınlıktan donakalmıştı; yazıyı neresinden okursa okusun hep aynı şey çıkıyordu.

Manzoni, "Anlamı ne bunun?" diye sordu.

"*Tabal ülkesinin tanrısı dünyayı doyurur,* gibi birşey. Ama asıl önemlisi bu harflerin yerini kaydırarak yeni cümleler kurabilirsin."

"Nasıl yani?"

"Tam anımsamıyorum, düşünmem gerek."

Civan gözlerini kısıp düşündü ve Romaoi harfleriyle toprağa "Tab Alada Daba Rabad Adal Abat" yazdı.

Manzoni bunu çok eğlenceli bulmuştu, anlamını sordu, Civan bilmiyordu ama bilgelik taslad: "Atlar ön ayaklarının üstünde koşar, arka ayaklarıyla sıçrarlar."

Venedikli bu söz oyununu sevmişti, kendisi de sözlerle oynamak istiyordu, bir müddet düşündü ve yazdıklarını çok defa silerek bir cümle kurdu:

SATOR AREA POTENTER PERA ROTAS

Latinceyi ticaret metinlerinden öteye okuyup yazmamış biri için, çağrışımlardan ibaret bir anlam öbeği oluşsa da Manzoni sevinçle ellerini çırptı:

"Aman allahım! Tam uymadı ama, *Baba çuvalını tarlada büyük bir güçle döndürdü* gibi bir anlamı var bunun."

Civan: "Tüm sözler tanrının belleğinden çıkmıştır" diye boşuna söylememişler."

Manzoni: "Hele şuna bir bak" deyip yeni bir cümle yazdı:

SATURA RESURGIT TENET TOPIARIUS ORNATA

Civan sanki yazıdan bir kişi imiş gibi söz ederek: "Ne diyor?" diye sordu. Manzoni sözcüklerin verdiği anlamı mırıl mırıl seslerle bir süre aradı, "Canlanmış büyü.." dedi, vazgeçti, "Sarhoş bahçıvan sepete.." dedi, yine vazgeçti ve sonunda *hah* diyerek çağrışımsal cümlesini kurdu:

"Bezenmiş meyve sepeti canlanır, bahçıvanı büyüler."

Manzoni ve Civan bu yeni cümleden öylesine hoşlandılar ki, eğlenerek yeni cümleler ararken, kilisenin önünde diz çöküp ağlayarak tanrıya yalvaran Mihayıl ile zıt bir görüntü oluşturduklarının farkına bile varmadılar. Mihayıl çektiği ıstırapla kilisenin yaşlı papazım etkilemiş olmalıydı, adam onun yanma geldi ve derdini sordu, bir müddet karşılıklı konuştular, yaşlı papaz umutsuz bir yüzle Mihayıl'a bakıyordu, belli ki bu işten uzak durmak gerektiğini anlatmak istiyordu ona. Neden sonra umutsuz adımlarla patikadan aşağıya doğru inen Mihayıl Manzoni'ye "Vakit geç oldu" dedi. "Bu akşam Manastır'a gidip geceyi orada geçirelim. Sabah da yola çıkarız."

Manzoni Mihayıl'm arkadaşım kurtarmaktan ümidini kestiğini sandı, oysa Mihayıl Manastır'da Iğumenos'la görüşüp bu işi çözmek düşüncesindeydi. Iğumenos'un burada olup bitenlerden haberinin olmadığım sanıyordu, "Aşağıdaki zindanlardan birinde suçsuz bir tüccarla bir derviş var, bir de ağzı var dili yok bir kadın. Onlardan ne isterler, efendim lütfen yardım edin, kurtarın onları" diyecekti.

Dere boyunca yürüdüler, Manzoni ve Mihayıl Manastıra doğru yönelince Civan: "Ben Kayseriyye Gregoryen Manastırı'ndayım, Fâzıl'ı da aldıktan sonra benim yamma gelin!" dedi. Manzoni ise "Bu benim son gelişim, seni bir daha göremem kardeş. Artık evimde torunlarımla oynayacağım" diyerek Civan'm iki elini birden kuvvetle sıktı, sonra bir an durdu:

"Tabal.." dedi, "Neydi o?"

"Tabal Adada Barab Adada Labat."

Mihayıl hiçbir şey anlamadan baktı, kendi iç dünyasına uy-

mayan bu söz dizisi belli ki Civan'la Manzoni'yi çok eğlendirmişti, onların yüksek sesle gülüşüp vedalaşmasını durgun bir yüzle izleyip Civan'a iyi yolculuklar diledi.

Mihayıl ve Manzoni dereden geçip karşı yamaca doğru tırmanmaya başladılar. Manzoni bir dervişi andıran Civan'a uzaktan bakınca, Saruca'yı anımsadı. Çünkü bu esmer papazla, köse bir Türkman arasındaki sınır nasıl belirsizse; mavi gözlü Saruca ile çekik gözlü Moğol rahipleri arasındaki sınır da öyle belirsizdi. Onu çok şaşırtan başka bir benzerlik daha vardı: Parma'daki Minorit keşişleri, yoksullukta eşitliği savunan kaba saba halleriyle Anadolu keşişlerini andırırlardı. İşte çocukluğunun *Deli Jerardosu* sanki Mihayıl'ın ruhunda yaşıyordu; Mihayıl da tıpkı onun gibi ***hırsız, çapulcu ve serseri bile olsa tüm insanlarla eşit olunması gerektiğini*** söylüyordu. Yaşlı tüccar, dünyanın dört bucağındaki insanların, farklı dillerde konuşsalar da, hep aynı şeyin peşinde koştuklarını, dünyanın basit bir döngüye dayandığını düşündü: Civan'dan öğrendiği Tabal tekerlemesi, bilinmeyen bir dilde saklı olan gerçekle kendi bildiği dildeki gerçeğin aynı şey olduğunu göstermiyor muydu?

Manzoni kayalıkların arasında gözden yitip giden Civan'dan öğrendiği "sözcükle oynama oyununu" Mihayıl'a anlatacaktı ki, Mihayıl: "Bu akşam Iğumenos'la görüşeceğim" dedi; "Papaz Efendi onu çok övdü, onun bir yararı dokunabileceğinden söz etti."

Manzoni yanıt vermek yerine durdu ve çömelip Latince sözcük oyunundan elde ettiği yeni bir cümleyi, çöple toprağa yazmaya başladı:

SAT ORA RIVUS PERARO TENER TAXO

Mihayıl cümleyi okudu: "Nehir.. öteki kıyı.. hesap.." gibi anlamlar içerse de, yazının ne demek istediğini çözemedi. Manzoni'ye soran gözlerle baktı: "Ne demek bu?" diye sordu.

Manzoni aşağıda akıp giden nehre doğru baktı ve kinâyeli bir ses tonuyla:

"***Nehrin öte kıyısına geçmek için, zayıf olan yeri bu kıyıda iken hesaplaman yeterli,*** demek."

Mihayıl Manzoni'nin ne demek istediğini anlamıştı, ama küçümseyen bir yüzle yerdeki yazıya baktı, sesini çıkarmadı. Manzoni, arkadaşım çok duygusal bulduğu ve maceradan vazgeçirmek istediği için bunun bir söz falı olduğunu ve faldan çıkan cümlenin de tehlike fısıldadığını söyledi. Çünkü fal "nehir" diyordu; işte aşağıda nehir; "Attığım adımdan emin misin?" diye soruyordu, bunu bilmek olanaksızdı, o halde bu işin peşi bırakılmalı ve her şey olacağma varmalıydı.

Fal denince Mihayıl çok kararlı bir şekilde elini torbasma daldırıp bir taş çekti ve baktı:

"Yamhyorsun dostum. Bak bu bir süngertaşıdır; anlamı nedir biliyor musun, mutluluk. Fal yarıştıracaksan, yarıştıralım."

Manzoni kızdı: "Sen taşa mutluluk admı vermişsin, ama yazı sanki tanrmm bir uyarısıydı, düşün bir.."

Mihayıl: "Bunlarm hepsi yamltıcı olabilir. Ama sezgilerim diyor ki şansım kullan Mihayıl!"

Öyle görünüyordu ki, Mihayıl'm söz dinleyeceği yoktu, tırmanmaktan soluğu kesilen Manzoni tartışmayı bırakıp sessizce yürümeyi yeğledi. Manastıra geldiklerinde papazlar onları karşılayıp buyur ettiler, Mihayıl Iğumenos'u sordu, içeride olduğunu öğrenince manastıra girdiler. Manzoni Iğumenos'un yamna gitmedi, çünkü buraya gelince yaşadığı belâlarla gördüğü rüyamn ilişkisini aradığım ammsayan tüccar, manastırın kabul salonunda gördüğü desenlere ve süslemelere takıldı, biraz yürüdü, sağ taraftaki bir kapıdan şapele girdi ve buradaki resimleri inceledi: Bâkire Meryem İsa'nm doğuşunu bildiren tanrısal mektubu elinde tutuyor, Yahya bir köşede onu izliyordu. Bir aydır kendisini gölge gibi kovalayan düşü aklma geldi; bir de Yahya'mn düşündeki sözleri:

Sine me domine mori volo

Yahya neden tanrıya bırak da öleyim diye yalvarıyordu? Meryem'le birlikte tanrıya bakabilen bir kişinin günahkârlık duygusu yersiz değil miydi? Yahya'mn böyle bir durumda ölmek istemesi saçmaydı; ne yani, Bâkire Meryem'e göz koymuş da, bu durum açığa çıkmca ne yapacağını şaşırmış bir adam

mıydı da, böyle yalvarıp duruyordu? Bu düşüncesinden korktu, ürpererek çevresine bakındı, kilisede daha fazla günaha girmemek için istavroz çıkardı ve dudaklarını oynatarak dua okumaya başladı. Ama ne yaparsa yapsın, zihni söz oyunlarıyla meşguldü ve Yahya'nın sözlerini de elinde olmaksızın kurcalamaya başladı. Bulduğu yeni cümle şuydu:

Sine hoc morum ibi nolo

Bu söz: "Bu kadar budalalık yeter!" ifadesine yakın bir anlam veriyordu. Bulduğu sözün anlamıyla afallayan Manzoni önce duraladı, ortaya çıkan anlamın gerçekten böyle bir şey olduğuna emin olunca yıkılırcasına gülmeye başladı. Kutsal bir yerde olmasa böğürecekti; kendisini tutmaktan kıpkırmızı kesildi, gözlerinden yaş geldiği için bunu elinin tersiyle sildi. Latince ilâhileri karnaval soytarılarının şarkısı gibi söylemek geliyordu içinden; ama kendisini tuttu, saygılı dualar okudu. Çok gülmüştü; çok gülenin başına kötü bir iş geleceğine inandığı için ciddileşmek zorundaydı.

Neden sonra kendini çağıran Mihayıl'ın yanına -hâlâ üstesinden gelemediği bir neşeyle- gitti, Mihayıl'ın da keyfi yerinde görünüyordu, yemekhâneye geçmek üzere manastırın kapısından dışarı çıktıklarında Manzoni ağır bir buz küresine dönmüş olan göğe baktı; ufuktan altın sarısı bir ayın adeta zıplayarak yükseldiğini gördü.

4

Gece tüm ayazıyla Ihlara Vadisi'ni titrettiğinde, kurtların uzaktan gelen ulumaları gecenin ürpertisini arttırdı. Stavro'nun konağı ise bu ulumalardan habersiz, akşamın en sakin zaman dilimindeydi. Hizmetkârlar çekilmiş, çocuklar uyumuş, Stavro ise bebeğinin altını değiştiren sütanneyi izlemeye koyulmuştu. Kadın bebeğin el hareketlerine uygun sözlerle onu neşelendiriyor "hay tili lilli" diyerek dişsiz ağzıyla küçük çığlıklar atan be-

beğe 'bebekçe' şarkılar söylüyordu. Stavro annesini anımsadı, yaşlı kadın Stavro'ya bebekliğini anlatırdı ve Stavro'nun yeni yeni konuşmaya başladığı sıralarda kendisine oturup meme vermesini işaret ettiğini anlatmaya bayılırdı. Stavro'nun: "Mammi.. mamma.." deyişini yansılar ve o yılları anıp iç çekerdi.

Stavro bebekliğini düşününce kendisini değil de, bebekliğini yansılayan annesini anımsadığını fark etti; bebekliği, kendisini yansılayan yaşlı bir kadının yüzünden başka bir şey değildi.

Şöminenin yaydığı ısı ile gevşeyen Stavro, genç kadının bebeği huysuzluktan alıkoyan fısıltısıyla irkildi, çünkü bir anlık çağrışımla karısını odada sandı; yarı uykulu bir yüzle sütanneyi inceleyen Stavro onun pembeleşmiş yanaklarından, bebeği sanki kendi bebeğiymiş gibi şefkatle kucaklayışından ötürü hüzün duydu. Karısının ölümünü bir türlü kabullenememişti; bu ölüm hem lânet halkasının ailenin boynunda durduğunu gösteriyor, hem de geride kalanlara büyük bir ıstırap veriyordu. Oğlu ile büyük kızı peş peşe gelen bu ölümlerden ötürü çocukça bir isyan duygusuna kapılarak kiliseden kaçmaya ve papazlardan nefret etmeye başlamışlardı. Çünkü kilise-papaz ikilisi çocuklar için *ölüm* anlamına geliyordu. Çocuklarının tıpkı kendisi gibi ruhsal olarak yaralandığını hisseden ve elinden bir şey gelmeyen Stavro gözlerini yumup odadaki tatlı sıcaklığı bedenine yaydı, buz gibi ölümle bu odanın çelişkisini tarttı. Stavro ölümden çok ölümün yaşatacağı dehşet duygusundan korktuğu için karısının ölü bedeninden çıkacak kurtları düşünüp ürperdi; kabirden büyük bir azap var mıydı acaba? Kapalı yerlerde soluk almasını güçleştiren bu korku nedeniyle çoğu kez küçük kiliselere bile giremediğini bir kendisi biliyor, bu lânet olası iç daralmasını kimselere söyleyemiyordu. Karısı ve annesinin mezarda yattığı aklına geldikçe Stavro'nun nefesi daralıyor, yüreği sıkışıyordu. Hele dirilip de mezarda olduklarını anladıkları zaman nasıl ağlamış olabileceklerini düşününce delirecek gibi oluyordu. Sütannenin bir tabak üzüm getirdiğini gördü, mahzenin tavanında asılmaktan yüzleri buruşmuş olan kışlık üzümleri sedirin üstüne bıraktı. Sütanne ağlayan bebeği kucağına ala-

rak onu bir süre pışpışladı ve biraz kenara çekildi, Stavro bu sırada kadının arkasında duvar değil de bir mağaranın giriş deliğini ve bu delikten insana dehşet verecek kadar dipsiz görünen karanlığı gördü. Kadın bebeği o karanlığın önünden çekmek ister gibiydi, fakat buna gücü yetmediği belliydi. Stavro bacaklarını oynatabilse kadının elinden bebeği alırdı, ama mağaranın dipsiz karanlığının korkusu bir yana, bebeğine ulaşamamış olmanın dehşeti yüzünden soluksuz kaldı. Sütanne iki memesini birden açıp bebeği kucakladı, sanki onu içine almak ister gibi bir hali vardı, bebeğin kundağına elini soktu sanki onu da soyacaktı, kundağın içinde bir şey aradı ve sonra bir taş çekip çıkardı içinden, bu koca bir taştı ve altında bir yazı görünüyordu, Stavro bu yazının aradığı sır olduğunu düşündü ama bir türlü okuyamıyordu. Kapının açıldığını işitti, kadın gidecekti, bu belliydi.

Sıçrayıp uyandı, başucunda dikilen kâhyayı gördü. Kadın bebeği halen pışpışlıyordu, Stavro kadının bebeği pışpışlamasından ötürü uyanamadığını sandı; yüreği düzensiz ve belirsiz bir ritimle çarpıyordu, ağzının tadı bozulmuştu, sedirdeki üzüm tabağı neredeydi, gözleriyle sağı solu araştırdı, üzüm falan yoktu, düşünde böyle görmüştü.

Kâhya Stavro'yu *Iğumenos'un yolda olduğunu ve az sonra kendisini görmeye geleceğini bildirmek için* uyandırmıştı. Hemen kabul salonuna geçtiler, büyük mangal getirildi, masanın üzerine mumlar ve meyveler dizildi, ama Stavro hâlen gördüğü rüyayı düşünüyordu. Bu rüyada tuhaf olan şey sütanneye duyduğu cinsel istekti. Bu nasıl bir rüyaydı, Allah kahretsindi, çünkü sütanne tavladaki ambarların sorumlusu olan genç bir delikanlının karısıydı. "Şeytan beni sürekli olarak günaha sokmak istiyor" düşüncesiyle kıvranan Stavro aslında genç kadını gerçekten arzuladığını fark ettiği için günah işlediğini düşünüyor, dualar okuyor, kendi iç dünyasıyla savaşıyor ve Iğumenos'u bekliyordu.

Stavro Iğumenos'un geliş vaktinin çok geç oluşundan ötürü kötü gelişmelere hazır bir yüzle yaşlı papazı bekledi. Oysa Iğumenos gülerek geldi içeri; Stavro onun kaftanını öperken iyi

titreşimler aldı, korkacak bir şeyin olmadığım düşündü, yine de tedirgin bir yüzle Iğumenos'un karşısına oturdu.

Iğumenos takdir eden gözlerle Stavro'ya baktı:

"Aferin evlâdım. Bugün Venedikli ile Aynorozlu keşişi bırakmışsın."

Stavro Iğumenos'un bu sözlerle konuşmaya başlamasını yadırgadı:

"Handili'nin isteği üzerine Ermeni papazı ile bir oymak beyini bıraktığımı da işittiniz mi?"

Iğumenos Stavro'nun işlerine karışılmasından hoşnut olmadığım belirten kinâyesini algıladığı için hemen konuya girdi:

"Beni senin bütün kararların değil, tanrıya yakışmayan kararların ilgilendirir. Ben Aynorozlu keşişle bugün tanıştım, bana senin akraban olan Fâzıl'ı zindanda tuttuğunu ve senin Fâzıl'ı öldüreceğinden korktuğunu söyledi. Düşündüm, adama hak verdim. Senin bir çılgınlığından korktuğum için sabahı bekleyemedim. Çünkü yapacağın bir yanlış yalnızca seni değil, buradaki Hıristiyanları da zor duruma düşürür."

"Ne oldu baba? Ne çılgınlığından söz ediyorsun?"

"Fâzıl'la ilgili olarak konuşuyorum: Bu adamın eğer bir şekilde ölümüne yol açarsan bütün Türkmanları karşına alacağını biliyor musun? Fâzıl'ı öldürürsen duyulur, onu senin zindana attığını bilen kişiler varken zaten adamcağızı öldürmen akıllıca da olmaz. Söyler misin neden Fâzıl'ı bu kadar büyüttün? Senin aklın başında mı?"

Evet, doğru söylüyordu yaşlı tilki: Aynorozlu buradan gider gitmez herkese Fâzıl'ın yerini söyleyecekti, Stavro'nun yaptıklarını anlatacaktı. Şimdi bu durumda yapılacak iki şey vardı: Ya Fâzıl da bırakılmalı ve ondan özür dilenmeliydi, ya da Mihayıl susturulmalıydı.

Stavro Handili'ye Fâzıl'ın öldüğünü söylediği anı anımsadı, şimdi bir fırsat doğmuştu işte, Fâzıl'ı zindandan çıkarıp salsa Türkmanların gözünde daha da yücelmez miydi? Ama oynadığı oyun öylesine karışık görünüyordu ki Stavro o anda gırtlağını sıkan lanet halkasının biraz daha daraldığını hissetti; çünkü hesapta yalnızca Türkmanlar değil Moğollar da vardı, Lâ-

rende ve Ermenak beyleri vardı, keşişler ve gizli Hıristiyan örgütleri vardı. Kendisinden bir yanıt bekleyen İğumenos'a baktı, onun bir çözüm istediğini biliyor ama nasıl bir çözüm bulacağını bilemiyordu.

Düşünceli bir sesle: "Tasalanmayın babacığım, bu işi bu gece çözeceğim" dedi.

İğumenos neden ve nasılını sormadan çıkıp gittiğinde Stavro'nun gözleri kurt ulumalarına eşlik eden bir çılgınlık nöbetindeydi; evindeki ikona köşesinin önüne gidip bir mum yaktı ve diz çöküp dua etti. Odasına girdiğinde odanın sıcaklığının biraz azaldığını, kandil kokusunun odayı kapladığını hissetti. Sütanne bebeğin yanında uyuyakalmıştı, Emir böyle bir şeye kızabilirdi ama kızmadı, gidip kadının pembe yanaklarına, beyaz boynuna baktı. Çözülü duran düğmelerinden dolgun memelerinin kıvrımlarını gördü, kadının yanına uzandı, elini onun koynuna sokup memesini avuçladı, kadın dehşetle gözünü açtı, Stavro'nun eline sıktığı memeden fışkıran ılık süt bulaşmıştı, kadın "efendimiz" diye itiraz eden bir yüzle baktı, Stavro kararlıydı, gülerek "Rüyamda gördüm seni" dedi, kadın yardım eden birini görmek umuduyla mı yoksa bir gören olur endişesiyle mi bilinmez, telaşlı bakışlar içindeydi, Stavro kadını soydu, ancak kadının isteksizliği canını sıkmıştı, dişlerini gıcırdatarak ona baktı, kadın korktu, "Ne yapacağımı bilmiyorum" diyerek Stavro'nun şiddetinden sakındı, Stavro "Bana sarıl, beni okşa" dedi, kadın bir efendi ile aynı yatakta eşit olmanın korkusu içindeydi, bunu aklı almıyordu "Hayır" dedi, Stavro kadının memesini emdi, sütün tadını sevmedi, kadının memelerinin başı rüyasındaki gibi değildi, koyu renkliydi ve iyice dikleşmişti, tüm vücudu sarsılan kadın korkuyla bekliyordu, Stavro soyundu ancak aklında rüyasındaki dipsiz bir kuyu vardı, kadının içine içi ürpererek daldı, memelerini sıktıkça süt fışkıran kadının gözleri şehvetten değil utançtan kapalıydı, Stavro gözlerine kaçan sütün verdiği şaşkınlıkla gülümsedi, coştu ve kadının duyarsızlığının azaldığını fark etti. Onun bacaklarını belinde hissettikçe iyice azdı ve soluk soluğa kalarak boşaldı.

Stavro aslında bu sırada zihnini meşgul eden mağaralar, der-

vişler ve Fâzıl üçgeninde salınıp duruyor, bu konuya esaslı bir çözüm bulmak için çabalıyordu.

Gece ilerlemişti, kıvrım kıvrım uzayıp giden toprakları yaydığı ışıkla adeta matlaştıran ay ışığı tepeye yaklaşmıştı. Manastırın bitişiğindeki papaz yatakhanesinin önüne gelen dört asker tahta kapıyı tıklattı. Askerlerin ağızlarından buharlar çıkıyor, içlerinden birisi üşüyen ellerini birbirine sürtüyordu. Kapıyı açan zangoçtu, gelenleri tanıyordu, kısa bir süre konuştular, içlerinden birisi yatakhaneye daldı. Gecenin ileri bir vaktinde Mihayıl'ı uyandırıp, onunla yumuşak sesle ve fısıltıyla konuşan bu asker, Stavro'nun kendisini beklediğini ve Fâzıl'ı görmek istiyorsa acele etmesi gerektiğini söyledi. Mihayıl kulaklarına inanamamıştı, hemen kalktı, tam Manzoni'yi uyandıracakken asker onu engelledi ve "Yalnız sen gideceksin" dedi.

Dışarı çıkıp biraz yürüdüler, gecenin buz gibi havası Mihayıl'ı kendine getirmişti, dört asker ve Mihayıl dere boyuna indiler ve konuşarak yürüdüler, Fâzıl nasıldı, sevinmiş miydi, kendisini sormuş muydu? Evet öyleydi, mutluydu ve sevinç içinde kendisini bekliyordu. Peki Stavro ile Fâzıl'ın birbirine nasıl benzediğine hiç dikkat etmiş miydi askerler? Tabii ki etmişlerdi; hattâ bir ara Fâzıl'ı Stavro sanmışlardı, ama neyse ki kıyafeti farklı olduğu için durumu kurtarmışlardı. Mihayıl içtenlikle güldü, gözlerini göğe çevirip istavroz çıkardı.

Derenin eğim nedeniyle hızla akan bir noktasına geldikleri zaman arkada yürüyen askerin kılıcı ay ışığında bir an parladıktan sonra hızla Mihayıl'ın ensesine inince Mihayıl ne olduğunu bile anlamadan, belki de hâlen Fâzıl'ı düşünerek yıkıldı, kesilen başı da yuvarlanıp derenin içine gitti. Ayışığında sanki lacivert kanlar saçarak çırpınan başsız gövde askerleri de ürkütmüştü; gece çok soğuk olduğu için dehşet ürpertisiyle soğuğun verdiği ürperti birbirine karıştı. Çeneleri birbirine vurarak ve derin derin soluyarak koşarcasına yürüdüler ve görevin yerine getirildiğini bildirmek üzere Stavro'nun konağına doğru gittiler. Ancak öyle anlaşılıyordu ki bu gece yapılacak işler henüz sona ermemişti. Sekiz on kadar askerin ay ışığında mavi bakışlar saçarak dere boyunca yürüyüp bir mağaranın kapısına geldikleri ve içeri

girdikleri görüldü. İçeride uykuda inleyip duran Gülbeyaz, Saruca Abdal'ın dizlerine başını koymuştu; Saruca ise sırtı duvara dayalı bir şekilde uyukluyordu. Askerlerin meşalelerinin ışığında, pis kokular içinde, yüzlerine vurmuş olan yalımları kısık gözlerle ve buruşuk bir yüzle izleyerek bakındılar. Fâzıl boylu boyunca yere uzanmış uyuyordu hâlâ; iki asker uyku sersemi olan Andaluçyalı tüccarı uyandırıp hemen dizüstü çöktürdüler ve hiç beklemeden bir iki darbeyle kellesini uçurdular. Adamın başsız gövdesinden fışkıran kan duvarlara sıçradı ve zavallı tüccar ayaklarını savura savura can verdi.

Askerler Saruca'nın kucağında duran Gülbeyaz'ı çekip ayağa kaldırdılar; kadının yüzünde korku dolu bir bakış belirmişti; cinsel işkence yapmaktan zevk alır gibi sırıtan bir askerin kadının memesinin üzerine hançeriyle bir çizgi çektiği ve ince ince çıkan kana baktığı görülüyordu. Diğerleri kolunu büküp dizüstü çökmesini ve kellesinin vurulacak hale gelmesini sağladı, Gülbeyaz çaresizdi, çabucak ölmek istercesine kellesini öne doğru uzattı ve bir kılıç darbesiyle sonsuzluğa gitti.

Saruca Abdal zindanda yaşanan düşe benzer infaz sahnesinden ötürü aptallaştı; sonra da vücudunun tüm eklemleri boşalmış gibi, bir pelte gibi sürünerek kalkıp dizüstü çöktü, başını eğip ölümünü bekledi. Gülbeyaz'a gözünün ucuyla bile bakamıyordu ama onun titremelerini tüm yüreğiyle hissediyor, vurgun yemiş gibi kör kör yere bakıyordu.

Askerler hiçbir şey konuşmadan Saruca'yı öylece bıraktılar ve kapıyı üstüne kapatıp gittiler.

Karanlık bir odada çırpınan iki gövdenin kanları ortasında, neye baktığını bile doğru dürüst göremeyen derviş, uzun bir süre öylece kaldı; neden sonradır ki, havalandırma deliğinden sızan ay ışığının yardımıyla olan biteni izledi; tüm gerçeklik duygusunu kaybetmişti, titreyen bacaklarını zaptedemiyordu, önce yüzünün çizgilerinin her biri oynadı, gözünden yaşlar fışkırdı ve tanımsız bir acıyla hıçkırarak ağladı. Olanları gerçek boyutuyla kavrayıp anladığı zaman da ulur gibi bağırarak ağlamaya ve lanet yağdırmaya başladı. Sanki dışarıda uluyan kurtlar yeraltından yükselen bu ulumayı duymuş gibi sus pus

olmuşlardı; gecenin dehşetli karanlığında yalnızca yeraltından gelen o acayip uluma işitiliyordu.

Neden sonra durulan derviş son bir kez yüzüne bile bakamadığı Gülbeyaz'ın ve doğru dürüst konuşup tartışamadığı Haydar'ın torununun bunca yıldan sonra karşısına çıkıp da ölmesinin nedenini anlamaya çalıştı. Sevgili "güvercini" ölmüştü işte; bu *marifet* miydi? Bu dünyada kendi benzerini bulan kişinin ölümsüz olacağına inanan bir kişi, şu Andaluçyalı zavallı tüccar, benzerini bulunca ölüyorsa bu *hakikat* miydi? Tanrısal adalet buysa, bu adalet miydi? Hakikati toprakta arayan Saruca insanın toprak olduğu hakikatinden başka bir şey bulamamışsa *menzile ermiş* sayılır mıydı? Öfkeliydi, aklına Haydar geldi, onun topal bacağıyla sağa sola dönerek "Yeraltında kurtlar ve böceklerden başka bir şey yok, öbür dünya, cennet cehennem diye bir şey yok, tanrı yok!" diye haykırışındaki isyan duygusunu anlar gibi oldu. Haydar'ın alaycı bir şekilde *tanrı benim* diyen yüzü ile Fâzıl'ın kanlı yüzü birbirine karıştı, yanında yatan ölülerin kokusundan, taştan, topraktan, karanlıktan ve düşlerden tek sonuca vardı: Yaşam sonsuzluğun içinde bir duraktı; sinekte, insanda, yılanda, güneşte, yıldızlarda ayrı ayrı yaşamlar vardı, *pes sultanım* dedi, bunlar ayrı ayrı yaşanmaktaydı, bilen de bilmeyen de aynı özü paylaşmaktaydı, *pes,* yine aynı şekilde yaşanmaktaydı, *pes sultanım,* bilmekle bilmemenin hiçbir öneminin kalmadığı yere ölüm denmekteydi, o halde bilmenin neye faydası vardı, *pes sultanım,* yaşamak sıradanlıktı, ayrıntı idi, gerçek ise bütündü: Sonsuz ve amaçsız madde biçimden biçime girmekte idi, buna zaman denmekte idi, sineğin ve köpeğin zamanı o yüzden ayrı idi, babayla çocuğun zamanı o yüzden ayrı hızlar içinde akmakta idi, ben doğmadan önce zamanın farkında değildim, *pes sultanım* öldükten sonra da olmayacağım, *pes* benden sonra zaman olacak, çünkü Gülbeyaz bir vardı bir de yok oldu ama bu devran hâlâ durmaktadır, *pes sultanım,* bilmek geçiciymiş meğer, sonsuz olan ise bilmemekmiş.

Gülbeyaz'ın vücuduna baktı: İşte gerçek, sonsuz bir hiçlikten başka neydi? Bir hiçlikten gelen insan, hiçliğe dönüp gitmekte-

di. Ölüm "aslına dönmek" demekse, hiçliğe dönmekten başka bir şey olamıyordu. Tanrıdan gelen tanrıya dönüyordu, *innâ lillah innâ aleyhi raciun* idi ama, aslolan hiçlikse tanrı neydi?

Fâzıl ile Gülbeyaz'ın boğazından yükselen hırıltılar ve uzun süren çırpınışları bir türlü aklından çıkmıyordu; bu yüzden Saruca'nın cinnet geçirmiş bir hali vardı. Kan kokusu midesini bulandırdığı için en kuytu köşeye çekilip Gülbeyaz'ın torbasından çıkarttığı afyonu yuttu, kavla tutuşturduğu kuru yaprakların üzerine titrek elleriyle esrar serpiştirdi, esrarı ciğerlerine çekmeye ve sonra da ileri geri sallanmaya başladı. Öylesine dehşet dolu bakıyordu ki, bu bakışlar korkutucu değil de yıkılmış bir insana özgüydü. Derviş ayağa kalkıp ne yapacağını bilemez bir halde ileri geri dolandı, içinde anlaşılmaz bir kargaşa vardı, zihni uğulduyordu. Önünde yüzlerce yılın ölmüşlerinin yüzü vardı sanki, bu yüzler tüm olanları görmüştü, hattâ buradaydılar; onlara doğru baktı, onlara doğru bir nefes söyledi:

Erenler bu demde cânân turâbdır
Soluğu rüzigâr oldı gözyaşı âbdır
Ol kâinat kim sığmış cism ü tenine
Buldum hakikati kâinat râbdır

Yeni bir öfke dalgasıyla canlanan Saruca "Neyi buldum men?" diye kendini aşağıladı, "Bulmuşum! Ey karangu böcükler, ey sağır ölüler diyarı men neyi buldum? Men neyim, ah men öleyim!"

Bu aşağılamada, zindana kapatılan ve şimdi ölmüş olan bu kişilerin sonunu tahmin etmiş olmanın etkisi vardı. Böyle bir olayı tahmin edip de haklı çıkmanın mutluluk veren hiçbir yanı olmadığı için, Saruca bitkindi ve bomboş bakıp duruyordu.

Bir külçe gibi yığılan Saruca inleyerek doğruldu, gerçeklik duygusunu yitiriyordu, nerede olduğunu anımsayıp saçma denecek bir gülme krizine tutuldu. Gülbeyaz canlı bir yüzle gülümsüyor gibiydi, yanında oturuyordu sanki; sonra gerçeklik geri geldi: Onun yerde uzanmış yatan cesedini gördü.

"Zaman var mı?" dedi içinden. Zaman vardı, çünkü az önce bir ölüyü canlı sanmıştı, şimdi ise ölü olarak yeniden görmek-

teydi, demek ki zaman vardı. Bu insanlar çok değil, gecenin bir yerlerine kadar yaşıyorlardı, sağdılar, ama şimdi ölü olduklarını söylüyordu, demek ki zaman vardı. Hayır zaman yoktu, değişme saçmalıktı: Büyümüş tohuma kaçmış bir soğan hem ölüydü hem de tohumları yüzünden yeni bir hayatı filizlendiriyordu: Ölüm ve yaşam iç içeydi, ölen başka bir şey oluyor, böcek bitki veya toprak, ama asla yok olmuyordu. O halde maddeden başka bir varlık yoktu, tanrı da bu maddesel eylemin ta kendisiydi. Ateş kendisi için kötü olamazdı, iyinin iyi olduğunu düşünmesi ise iyilik değildi. Tanrı da kendisi için tanrı olabilirdi, kâinatın tanrısı yoktu çünkü kâinatın düşüncesi yoktu. İnsanın cenneti de cehennemi de kendisiydi, tanrı insanın düşüncesinden başka bir yerde değildi.

Saruca, yıllardır peşinde koştuğu Haydar ve onun yenilmez hayali önünde yenilmişlik duygusuyla boyun büktü. Çünkü bir kilisede gördüğü fresk aklına gelmişti: Şeytan son akşam yemeğinde alaycı bir şekilde sırıtıyor, "Tanrı'nın oğlu bu akşam yemeğine beni de al" diye İsa ile alay ediyordu. Şeytan kimdi Yahuda; tanrının oğlu kimdi, İsa. Demek ki tanrı ve şeytan aynı görünümdeydiler, demek ki ikisi de aynı şeydi.

Saruca *Ene'l Hakk!** sözünü düşünüp gülümsedi, çünkü bunu şeytan da söyleyebilirdi. Nasıl ki insan tanrının bir parçası ise ve "ene'l hakk" dediği zaman tanrıya ait olduğunu dile getirmiş oluyorsa, şeytan da aynı şeyleri söyleyerek aynı doğruyu dile getirebilirdi. Bir gölde hem pislik vardı, hem temizlik; kimi şeyler hem zehirdi hem de panzehir; belki de insan bu yüzden severken tanrıya, nefret ederken şeytana benziyordu.

İleri geri sallanıp *Ene'l hakk* demeyi sürdürdü, duyguları donmaya başladı, makine gibiydi artık, ne kan kokusu ne ölümün yarattığı dehşet ne ölüm ne tanrı vardı, hiçbir şey yoktu, beyni donmuş gibiydi, gözleri sabitleşmişti, bir süre yerde süründü, çünkü yürüyemiyordu, hedefine ulaşınca doğruldu ve Gülbeyaz'ın kesik başını kucağına aldı, onun kan bulaşmış ve pıhtılaşarak yüzünde donmuş olan saçlarını geriye doğru attı,

(*) Ene'l Hakk: "Tanrı benim."

Gülbeyaz'ın karanlıkta tam da göremediği soğuk yüzünü okşayarak ileri geri sallanmayı sürdürdü.

5

Sabah mutlu bir yüzle uyanıp kahvaltı için kabul salonuna inen Civan, yaşlı dostlarının verdiği bir haber yüzünden bayılacak gibi oldu: Çünkü Şamnalika'nın yola çıktığını ve öğle üzeri Ihlara'ya geleceğini bildiren atlı az önce gelmişti. Bu haber yüzünden adeta çocuklaşan papaz, heyecandan çorbasını içemedi. Yerinde duramıyordu, bir ara Hantili'ye Şamnalika geldiği zaman onu şaşırtmak istediğini söyledi, madem ki böyle cascavlak olmuştu, bakalım kadın kendisini tanıyabilecek miydi?

Hantili Şamnalika'nın bakışlarının nasıl olacağını anlamak ister gibi Civan'a baktı ve bu isteği kıkırdayarak onayladı, çünkü Civan'ı annesinin bile gelse tanıyamayacağından emindi, belli ki çok eğleneceklerdi.

Kızının tutsaklıktan kurtulduğunu anlayan Handili'nin ciddiyeti onların neşesini boğdu, çünkü Handili kahvaltısını bitirdikten sonra bütün toramanları içeriye çağırınca otağın kuralları gereği Civan ve Hantili susup bir köşeye çekildiler. Türkman kocası böyle yaptığında önemli bir şey açıklayacak demekti.

Handili kinden kararmış bir sesle konuşuyordu: Şimdiye kadar bu diyarda Muhyiddin kadar sevilen başka bir Emîr görmediğini, ama bu sevgiye böylesine ihanet eden başka bir alçağı da tammadığım söyleyerek söze başladı. Başhisar Emîri oluşundan beri kim ortadan kaybolmuşsa, kim belirsiz bir biçimde ölmüşse bunun sorumlusu olarak Muhyiddin'i sorumlu tutacağını söyleyen Handili, düşünde Fâzıl'ı Muhyiddin'in öldürttüğünün kendisine bildirildiğini sözlerine ekledi.. *Eğer vakitsiz bir biçimde ölürsem,* diyordu, *Muhyiddin'den öç alınsın, mezarımda karış karış otlar bitse bu öfke içimden çıkmaz.*

Handili Stavro'yu övüyordu, onun "Adı kutlu Haydar'ın torunu" olarak taşıdığı ruh asaletini göklere çıkardı ve İsmail

adlı bir toramana derhal "yurda" gidip Stavro için elli tane davar seçmesini ve kar yağmadan buraya getirmesini emretti. İsmail: "Şahım, kar yağarsa ne olacak?" dediyse de ona ikinci sözünü söyleme fırsatı vermeden bağırdı ve "Bul çaresini!" diye kükredi.

Hantili de Torosların bu mevsimde zor geçit vereceğini, kurtlarla, ayılarla çocuğu boğuşturmaması gerektiğini belirterek Handili'ye karşı çıktıysa da yaşlı adam: "O zamana kadar kim öle kim kala" diyerek itirazları geri çevirdi. Toramanlara bir el işaretiyle çıkmaları gereğini anlatan Handili, kalabalık çıktıktan sonra gevşedi, pamuk yüzlü bir ihtiyara dönüştü.

Üç adam uzun süre sedirde oturup zaman geçirmeye çalıştılar; ama sanki zaman geçmemek için inat ediyordu, çıkıp bahçede gezindiler, hava soğuk olsa da gökyüzü açık ve ışıltılıydı, bu yüzden çok uzakta belirecek tozlu bir silueti bile görebilirlerdi, ama görünürde kimse yoktu. Bir ara dere boyundan gelen nal seslerine kulak verdiler, sevinç ve endişenin iç içe geçtiği bir yüzle gelenlere baktılar. Stavro ağır hareketlerle ilerleyen on kadar atlı askerin önündeydi ve onlara doğru geliyordu. Peristrama'nın heyecanlı Emîri belli ki çok kötü bir gece geçirmenin ağırlığını taşıyordu; kanlı gözleriyle ileriye doğru dimdik bakıyor, atının üstünde kamburlaşmış bir biçimde oturuyordu. Çevresindeki askerler ise son zamanlarda çok zalimleşmiş olan bu adamdan duydukları korkuyu gizlemeden, tilki gibi sağa sola bakınarak yol alıyorlardı.

Kâhyalarından birinin karısı ve çocuğunun sütannesi olan kadına dine aykırı bir şekilde tecavüz etmenin suçluluk duygusu Stavro'yu ürkütüyordu, aym zamanda yeminini bozmanın endişesi içindeydi; bir keşiş öldürtmüştü. Stavro iradesinin şeytanın eline geçtiğini sanıp gece boyu ağlayarak dua ettiği için gözleri kan çanağına dönmüştü. Ancak Mihayıl'ın, Gülbeyaz'ın ve Fâzıl'ın yok edilmesini o âna kadar öylesine gerekli sayıyordu ki, kararını bir bakıma kendine rağmen aldı. Bu üç insanı öldürtmek için duygusal nedenler dışında gerekçesi yoktu, kimse bu insanları öldürtmesi için kendisine haklı sayılabilecek bir gerekçe göstermiş değildi, İgumenos "bir sapkın

olan" Gülbeyaz'ın bile ölümüne razı olmadığı için Stavro "sapkın da olsa" bir keşişin, Mihayıl'ın ölümüne karar verirken çok zorlandı. Gece uyandırıp manastırdan uzakta bir yerde, dere boyunda öldürttüğü Mihayıl'ın cesedini ne yazık ki işgüzar papazlar bulmuşlardı, cesedin başı derede kaybolup gittiği halde onu keşiş giysisinden ve sırtındaki taş torbasından tanıyıp olayı İğumenos'a haber vermişlerdi.

Atının bel hareketlerine göre sallanarak ilerleyen Stavro, sütannenin üzerine çullanıp ona at üstünde gidiyormuş gibi ritmik hareketlerle tecavüz edişini düşündü. Karısının henüz "kırkı çıkmadan" başka bir kadınla yatmaktan için için utanan Stavro, yine de yaptığı şeyden tümüyle pişman sayılmazdı. Kadınların soyununca neden daha güzel olduğunu düşünüyordu, kâhyanın sünepe karısının bile tüm beceriksizliğine karşın nasıl olup da haz verici olduğunu anlamaya çalışıyordu: Kadında şeytansı bir yön olduğu kesindi, bebeğin, tecavüz sırasında uyanmaması bile işin içine şeytanın karıştığını gösteriyordu. Ne yapsındı Stavro, şeytan onu ayartmıştı. Şeytan onun aklını çelip yoldan çıkarttıktan sonra, sözde ağlamakla korku arasında duran yüz ifadesiyle artık iyice huysuzlaşan bebeği uyutmaya çalışırken; İğumenos'un aynı gece ikinci kez konağına gelişi, şeytanın kurduğu kocaman tuzağın bir parçası değil de neydi?

Stavro'nun boğazını sıkıp duran lânet halkasını sanki iyice daraltmıştı yaşlı papaz; ak sakallarını bütünleyen pembeleşmiş çehresi kireç gibi bembeyaz olmuştu ve asası elinden düşecek gibiydi. Öfkeli bir gazapla doğruluyor, çaresizlikle çöküyordu. Ellerinin buruşuk derisinin altındaki damarlar sanki daha belirgin hale gelmişti, İğumenosluğu işaret eden yüzüğü sanki parmağını sıkıyordu, sanki elinde tuttuğu asa tüm vücudunu titretiyordu da o asasını zaptetmeye çalışıyordu. Stavro'nun Mihayıl'ı öldürmeye zorunlu imiş gibi konuşması sinirini bozuyordu, bu densize Venedikli bir tüccarı soyma suçuna katıldığını, bunun hesabının kendisinden sorulacağını anımsatmak bile istemedi, çünkü böyle bir şey Venediklinin de ölümü olurdu. İğumenos kendisini tanrının gözünde şu haliyle bile lekelenmiş sayıyordu, çünkü Stavro'nun korku yüzünden neler yapa-

bileceğini bilmezlikten gelmişti, bu âsâ ona fazlaydı artık, sıradan bir papaz gibi çileye çekilmeli, günahının bedelini acıyla ödemeliydi. Buna neden olan Stavro'ydu, konuklarını öldürmüştü ve kendisi bunu kesin bir dille engellememişti. Pavlus'un sözleri içinde yankılanmasa, bu sözleri Stavro'ya anımsatmadığını düşünmese daha az çile çekebilirdi. Kilisenin yankılarına alışmış davudî bir sesle "Kardeş sevgisi dâim olsun, konukseverliği unutmayın, çünkü bazıları bilmeden melekleri konuk ettiler" dedi. Bununla Aya Yorgi'nin atıyla gelip herkesi kurtardıktan sonra sanki herhangi bir köylü imiş gibi başka bir kılığa büründüğü söylencesine dikkat çekmek istiyordu; ama Stavro yere bakıyordu o sıra. Utangaç bir yüzle duran Emîr, Mihayıl ile Fâzıl'ın ne mene bir melek olabileceklerini düşünüp alaycı bir yüzle sırıtmaktaydı. Bu arada tırnaklarının kiri gözüne ilişti ve bunu Îgumenos'tan saklamak için ellerini birleştirdi. Odanın yandan vuran ışığında beyaz sakalıyla bir ermiş gibi duran ihtiyarın öfkesini kabullenmişti ve olan oldu dercesine çevresini süzüyordu. Makriyannis uğursuz bulduğu bu bakışlardan tiksindi, içinden "Ey tanrım" dedi, "Benim, *yönetenlere itaat etmemi* söyledin, mal ve cam koruyan adam bu mu, bunun nesine itaat edeyim; işitmekte çabuk, söylemekte ağır, gazapta yavaş davranmayan bu adam hangi saygıya lâyıktır? Gençler yaşlılara boyun eğmezse, çoban sürüye musallat olursa düzeni kim koruyacak? Yarab senin için bin yıl bir sene gibidir, lâkin şu bir gece benim için bin yıllık azapla bir oldu, iblis kimi yutacağı belirsiz bir aslan gibi kükreyip çevremizde dolaşıyor ve göklerdeki meleklerin borusu işitilmez oldu ve rabbimiz neden bu kadar sabırlısın ve günahımız yok dedikçe günahımız artmakta. Yazık! Günah günahla savaşır oldu, şimdi günahsız olan kişi taşı kaldırıp bu günâhkâra atsın, lâkin o zaman taşlayıcılar kardeşinden nefret edenler haline gelmez mi ve kardeşinden nefret eden her adam katilse, imdi bu adam tanrının adını unutup haksız yere adam öldürdüğüne göre ve katiller için hiçbir sonsuz yaşama hakkı olmadığına göre ben niçin bir katilin rehberiyim? İmdi bu adamın adı Stavro'dur, adına iblis ilişemezdir, kutsal su ile vaftiz olunmuştur ama neden gözüme

şeytan gibi görünmektedir? Haleluya, senin sırrını buraya kadar sorgulama gücüm var, kurtuluş taht üzerinde oturanın kuzusundan gelir, yedinci mühür açıldığında gelir ve kurtarıcı meleklerin atları ateşten, mor yakut ve kükürttendir, çünkü günahkârlar ateş ve kükürtle ölürler, çünkü atların gücü ağızlarında ve kuyruklarındadır, çünkü onların kuyrukları yılandır, çünkü ölenler kendi katilliklerinden ve zinalarından tövbe etmeyenler olacaktır. Ey ordular rabbi kanaat ve takvâ için, kötülüğe eş olmamak için haset ve zulüm elinden gelmemiş olan ekmeği sade suya ve kanının tadındaki şaraba banmak için buradan gitmemi, senin makamından kaçmak zannetme. Ben kirlendim, ben kötülüğün rehberi oldum."

İğumenos, sakallarının arasına doğru akan gözyaşlarını silmeden mağrur bir yüzle ileriye doğru bakıyordu, bunu gören Stavro çok etkilendi ve pişmanlık gözyaşları dökerek İğumenos'un ayaklarına kapandı. İğumenos Fâzıl ile Gülbeyaz'ın öldüğünden habersizdi henüz. Stavro yaşlı papazın kaftanını gözyaşıyla sulayarak bunu da acı içinde itiraf ettiği zaman İğumenos'un yaşadığı perişanlık yürek paralayıcı oldu; yaşlı adam bir süre konuşamadı, Stavro'ya tiksinti duyan bir yüzle bakıyordu, onu yaptığına pişman etmek istiyordu, onu insan içine çıkamaz hale getirmek istiyordu: "Sen büyük bir günâhkârsın" dedi; "Senin tanrının gözünde affın mümkün değildir, çünkü sen kiliselerimizi bir günah yuvası yaptın, sen beni günaha soktun, artık sana acımıyorum, çünkü senin için yapabileceğim bir şey yok, tanrı günahlarını affetsin. Bana gelince derhal Damsa'ya gidiyorum, manastıra kapanacağım, bu günah yuvasına lekesiz bir İğumenos göndersinler, çünkü artık benim gibi şeytanın iğvasına uğramış günâhkârın Peristrama Manastırı'nı temsil etmeye hakkı kalmadı. Ama şunu bil ki artık senin için tanrıdan şefaat dilemeyeceğim."

Stavro İğumenos'un kararlı bir hareketle doğrulup gitmesi karşısında ne yapacağını bilemedi, donmuş bir yüzle yaptığı şeyleri düşünmeye başladı: Fâzıl'ı, Gülbeyaz'ı ve Mihayıl'ı bıraksaydı, bütün bunları Muhyiddin'in emriyle yaptığını söyleseydi bir kahraman olabilirdi; ama hayır, içindeki ses hâlâ böyle söy-

lemiyordu, Haydar'ın lânetini boynundan atmak için başka çaresi yoktu. Gülbeyaz'ın ölmesi şarttı; çünkü din düşmanı bu kadın Kalveri'yi mahvetmişti, Mihayıl da gevezeliğinin kurbanı olmuştu. Mantığının doğrusu ile duygularının doğrusu çelişikti; olan olmuştu ve artık sonucu ne olacaksa katlanmaya hazırdı.

Stavro, İğumenos'un tavrında dinsel değil, kişisel bir yan olduğunu düşündüğü için, onun lânetinden fazla etkilenmedi. Çünkü elli yıl önce Moğolların zulmü dalga dalga büyürken, Latinler Anadolu'yu iliklerine kadar sömürürken bütün bunlara karşı çıkan keşişleri, dervişleri ve haydutları diri diri yaktıran -ve dolayısıyla ölüm emri veren- *Kilise* değil miydi? İnsanları kızgın demirle dağlayan, kerpetenle burun kopartan cellatlar kimden emir almıştı? Şimdi Makriyannis'in gösterdiği merhamet, *Kilisenin* bir zamanlar verdiği ölüm fermanlarından ötürü duyduğu pişmanhğı mı gösteriyordu, yoksa Makriyannis Stavro'nun ruh halini iyi bildiği için abartılı bir lânetleme gösterisi mi yapmıştı?

Stavro, İğumenos'un -şu anda anlayamadığını düşündüğü bir nedene bağlı olarak- kendisini sakinleştirmek istediğine inanarak, İğumenos sanki karşısındaymış gibi kararlılıkla: "Tamam" dedi; "İşte şimdi öldürmekten vazgeçtim, senin istediğin olsun baba. İyi de şimdi ben bu Saruca'yı ne yapacağım?. Adamı bıraksam her şeyi cümle âlem öğrenir, bırakmasam, senin sözünü dinlemediğime iyice inanıp ipliğimi pazara çıkarırsın."

Ne yapmalıydı gerçekten? İğumenos'un gözünde tam olarak şeytanın işbirlikçisi haline gelmeden bir çözüm bulmalıydı. Stavro acıdan ve kaygıdan mahzunlaşmış bir yüz ifadesi takınıp Saruca'ya kendini affettirdiğini düşledi: Muhyiddin'in emirlerini yerine getirip onu zindana attığını, ama artık bu zulme dayanamadığı için kendisini serbest bıraktığını söylemeye karar verdi. Tanık olarak da Türkman beylerini gösterecekti. Bu kararından sonra Stavro buradaki kötülüklerin tamamının Muhyiddin'den kaynaklandığına kendisi bile inanarak rahatladı, İğumenos tüm gerçeği bildiği halde ona da böyle bir öykü anlatacak ve günah çıkartacaktı. Hem karısını kaybettiği bir sırada zaten aklı başında olmadığı için çok pişman olduğu-

nu söyleyecek, hem de "Muhyiddin beni çağırıp da *Bu adamları temizle demese böyle bir şeyi asla düşünmezdim* yalanını savuracaktı. Garip bir şekilde bütün bu olanların böyle olduğuna içtenlikle inandı, bu düşüncelerle sabahı etti. Konuklarının yola çıkacağını haber aldığı için onların teşekkür ziyaretini beklemeden, yorgun ve mazlum bir yüzle yanlarına yollandı.

Stavro'nun kendilerini yolcu etmek üzere yanlarına gelmesi, Handili'nin kıvançla gözlerinin dolmasına yol açtı; yaşlı adam Stavro'nun mahzun, üzgün haline bakıp sevgiyle coştu; "Tanrım ne mübarek bir adamsın sen, bu ne alçakgönüllülük, bu ne saygı" diyerek Stavro'yu kucakladı ve:

"Ne zahmet ettin bre yiğidim, biz gideriken saŋa uğrayıp gideridik" dedi.

Stavro:

"Olur mu baba? Siz menim ocağımda konuksunuz!" diyerek karşı koydu. *Karısının ölümü yüzünden bir viraneye dönen acı dolu konağında onları konuk edemediği için üzüldüğünü* söylemeyi unutmadı ve bu konakta rahat edip edemediklerini sordu.

Handili'nin çenesi titriyordu:

"Öpöz kendi otağımız kimi.." dedi ve hıçkırdı.

Stavro zemberek gibi kurulmuştu; yaşlı adamın mutluluktan ağlaması onu sahiden yaraladı ve gözyaşlarına boğuldu, hem ağlıyor hem de özür diliyordu:

"Men zalim bir emîrin buyruğuna uyup zulum eyledim, baba menim kimesneye yüzüm kalmadı."

Handili gözyaşlarını sildi:

"Yiğidim böyle dime, men huzuru mahşerde senin yirine cehenneme girerim. Sen bundan kelli menim öz oğlum oldın, Üreğil aşireti seniŋ için canını virir. Kime yüzün yoğumuş ki? Ne zaman darda kalsaŋ, mene habar it ki hızırın olayım."

Stavro gözyaşları arasında gülümsedi:

"İşte şimdi yeniden toğdum men!"

Handili ile Stavro bir baba oğul gibi kucaklaştılar.

Stavro gitmeye hazırlandı ve Moğolların haber salıp kendisini Kayserî'ye çağırdığı yalanını uydurarak Handili'den izin is-

tedi, aslında biraz da bunun için kendilerini görmeye geldiğini, buraya kadar gelmesinin iyilik ve alçakgönüllülük olmadığım söyleyerek bir kez daha Handili'nin yüreğini fethetti. Sonra da atma çevik bir hareketle zıpladı, elini kaldırıp herkese iyi yolculuklar diledi ve askerleriyle birlikte hızla derenin içine doğru gitti. Stavro'nun acelesi vardı, çünkü Saruca'nın önünde yaşayacağı duygusal sahnenin provasını yapmış gibiydi.

Stavro gittikten sonra tatlı bir huzurun havasıyla yürekleri coşan üç insan Şamnalika'nın gelmesini kimi zaman şüphe, kimi zaman da korku içinde bekleyerek zamanla savaştılar. Korkuyorlardı, çünkü Muhyiddin son anda karar değiştirip genç kadım göndermekten vazgeçmiş olabilirdi, yolda en olmayacak şey olabilir, haydutlar yaman savaşçı da olsa toramanları alt edebilir ve kadını kaçırabilirlerdi, nerede kalmışlardı, neden yüzlerini güldürecek bu olay bir türlü gerçekleşmiyordu?

Sabırsızlıktan artık çatlayacak bir noktaya geldiklerinde önce iki toraman hızla geldi, uzun bir koşunun ardından köpük köpük terlemiş olan atlar sanki yolun sona erdiğine inanamamış gibi hâlâ heyecanla dolanıyordu, Civan Şamnalika'mn atını görür görmez sevinç içinde ona doğru koştu ve genç kadının atını boynundan tuttu.

Şamnalika ona bakmıyor, gözleriyle babasını arıyordu. Civan sesini değiştirerek Ermenice sordu:

"Söyle bakalım ey mutlu kadın, atlar hangi ayağının üzerinde koşar, hangi ayaklarıyla hızlanır?"

Şamnalika şaşırdı, Civan'ın yüzüne dimdik baktı, bu adamı hiç görmüş değildi; kara gözlü, dazlak kafalı, kafasının üstünde başkasına ait gibi duran börküyle bir Türkman'dan çok Kürd'e benziyordu:

"Eğer önümden çekilmezsen bu at bir daha koşamayacak, çekil de ineyim" dedi.

Civan çekildi, Şamnalika ustaca attan aşağıya indi, toramanlardan biri atın yularından tutup götürürken, Civan, gözleriyle babasını arayan Şamnalika'mn önüne geçti:

"Ben bir diyara gittim ki o diyarda tırmandığım dağın nere-

sinden aşağı inersem ineyim indiğim de aynı yer oldu; Şamnalika'yı nerede bırakırsam bırakayım gene onu buldum."

Şamnalika hayretle Civan'a baktı ve Türkman diliyle sordu:

"Men seniğnen hiç tanış olmadım, meni hardan bilüpsün?"

Civan gülerek Ermenice konuşmaya devam etti:

"Gözlerimi kapatınca hep Şamnalika'yı gördüm, gözlerimi açınca hiçbir şey görmedim. Gözlerimi kapatınca at gibi yürürdüm, açınca çakal gibi. Ben bir düş gördüm adı Şamnalika idi; dilerim bu gördüğüm düş sona ermesin."

Şamnalika:

"Civan!" diye çığlık attı. "Sen Civan'sın!"

Civan boşuna onun boynuna atılmasını bekledi; Şamnalika konaktan telâş içinde çıkan babasına doğru hızla seyirtti, ağlayarak birbirine sarılan insanların buluşması çok hazin oldu. Civan güneşli ama soğuk havada başındaki börkü çıkarıp bu insanların hasret gidermesindeki içtenliği kendi kıvancı olarak duyumsadı ve gözleri doldu.

Şamnalika uzun süre ağladı, genç kadının sevinç gözyaşları bir bendin yıkılmasını andırıyordu. Şamnalika'nın, kocası öldüğü zaman ağlayamadığını bilenler için bu sahne yeterince dokunaklıydı; o yüzden kayınpederi olarak Hantili'nin gözyaşlarını saklaması da zor oldu.

Bir zamanlar Emir Manuel'in konağı olan bu terkedilmiş binada kendilerine gelmek üzere bir süre oturdular, Civan ortalıkta görünmüyordu, kimse de onun yokluğunu hissetmemişti, çünkü ne halde olduğunu soracakları dünya kadar adam vardı. Atların dinlendiğine iyice emin olduktan sonra toparlandılar ve akşama Sultan Hanı'na yetişmek üzere binadan çıktılar. Neden sonradır ki Hantili'nin aklına Civan geldi, "Civan! Civan!" diye seslenerek onu gözleriyle aradı.

Civan durgun bir yüzle vadiyi ve aşağıda akıp giden dereyi izliyordu, eli ayağı buz kesmişti ama bunu önemsemiyordu. Türkmanlar içeride hasret giderirken kendisi de yol hazırlığı yapmıştı, artık ayrılma vaktinin geldiğini ve herkesin kendi yoluna gideceğini bilmenin hüznüyle ağırlaşmış, garip bir şekilde bu dünyada yapayalnız kaldığını düşünmeye başlamıştı.

Aylarca peşinden koştuğu bir düş olan bu kadının kendisini tanıdığı ilk andaki tepkisinden yılgıya düşmüştü, Şamnalika'nın gözüne hiçbir zaman giremeyecek, onun sevgisini asla kazanamayacaktı.

Umutsuz bir yüzle at binen insanlara baktı; sinirleri birden gerildi, çünkü Şamnalika kendisine veda bile etmeden ata binmişti ve yaşlıların binmesini bekliyordu. Şamnalika atın üzerinde mutluluktan iki siyah üzüm haline gelmiş gözleriyle bakınıyor, kiraz dudaklarıyla yerli yersiz gülerek beliklerini savuruyordu. Herkes hazırdı, Civan üzgün bir yüzle yaşlılara doğru yürüdü, genç kadına sitemli bir iki söz söylemek geçti içinden, ancak konuşacak kadar bile güçlü değildi, yere baktı.

Şamnalika Civan'a Ermeni diliyle seslendi:

"Ey dertli Papaz Efendi! Erkek atlar duygulu olur, neden duygularını atlar gibi coşarak göstermiyorsun? Neden bizi bekletip duruyorsun? Eğer kilisene gideceksen sana uğurlar olsun, ama bizimle geleceksen bin artık şu kısrakların birine!"

Civan kulaklarına inanamadı; böyle bir seçenek aklına hiç gelmemişti; kadının emredici sesine uysal bir köpek gibi uydu, sevinçle kısrağın üzerine çıktı. Bundan sonra ne papaz olarak yaşamını sürdürmek, ne de Türkmanların arasında dağ bayır dolaşmak hesabını bile yapmadan, ömrünün böylesine büyük bir baht değişiminde esen rüzgârın önüne katılarak, coşkuyla yollara dizilmiş olan atların birinin üstünde zıplayarak, kendisiyle yarışan Şamnalika'ya ergenler gibi kur yaparak, Handili'nin azametli bakışlarından sakınarak tozlu tepelerden aşmaya ve kendi geçmişinden uzaklaşmaya başladı. Şamnalika'yı yakalamak mümkün değildi; Civan en berbat binici olarak kalabalığın arkasında kalsa da, tozdan kirpikleri bembeyaz olsa da Şamnalika'nın bulunduğu bir yerde en arkadaki atlıyla en öndekinin hiçbir farkı olmadığını düşünüyordu.

6

Anadolu'da gün ışığı Sonbahar aylarında sanki daha sarılaşır; belki bunda soluk benizli bir toprağın, sarı yaprakların ve bakır renkli kayaların etkisi vardır. Gün ışığının hiç değmediği koyu gölgeler bu mevsimde olabildiğince soğuk olur, sarı yapraklarını dökmede hâlâ inatçılık eden söğütlerin arasından akıp duran dereler soğuğu daha da hissedilir hâle getirir.

Güvercinler yaza özgü neşesini kaybetmiştir, güvercinlikler günışığının ısıttığı kayalıklarda pinekleyip duran sayısız güvercinle doludur. Gündüzleri serçelerin ve sağda solda uyumsuz sesleriyle ortalığı çınlatan kargaların seslerinden başka kuş sesi işitilmez olmuştur.

Kayaları oyarak ev haline getirilmiş sayısız yerleşim yerinde hayvanlar ağıllardan dışarıya çıkarılmaz artık. İnsanlar yaklaşan kış mevsimini yeraltında karşılamaya hazırlanırlar. Köleler salçaları ve pekmezleri kaynatmış, turşuları küplere doldurmuş, sebzeleri kurutmuşlardır. Ambarlar un, patates ve soğanla dolmuştur, hayvanların kışlık yiyeceği ise samanlıklara *yosulmuştur.*

Buradaki bütün büyük ambarların ve binlerce hayvanın tek sahibi olan Stavro kölelerin yaşaması için ayırdığı ürün dışında kalanların çoğunu ticaret için kullanır, elbette bu arada kiliseyi de unutmaz. Ticaretten elde ettiği Venedik dukası, Selçukî sikkesi, hiperper, turnuva, taler veya florin bir Emir'in en önemli güvencesidir; bu paraların sayısı ve çeşidi ne kadar çok olursa Emir vergi ödemede o kadar rahat eder ve güçlü olur.

Muhyiddin Başhisar'a gelmeden önce Arhalayıs Emiri'nden bile zengin olan Stavro, şimdi yeniden o zenginliğe dönüşün hayaliyle doluydu; Muhyiddin'in gideceğini iyi biliyordu, çünkü Sultan Alâüddin'in Konya'dan kaçtığı ve Ermeni Kralı Toğros'a sığındığı haberleri çoktan ortalığı sarmıştı; Muhyiddin'in nerede olduğunu bilen yoktu, bu serseri ruhlu adam belki de hâlâ Başhisar'da duruyor ve kendisiyle işbirliği yapacak kimseler arıyordu. Muhyiddin Stavro için çok iyi bir koz olmuştu;

mutluluk içinde dere boyunca ilerleyip işleri yoluna koymanın zevkini yaşadı. Serbest bıraktığı İl-hanlı askerleri Keygato'nun otağına varıp durumu anlatmış olmalıydılar, geriye yalnızca Saruca Abdal kalmıştı ki, onu da birazdan salıverecek ve bölgede her türden insanın desteğini alabilen tek Emir olacaktı.

Iğumenos'un kendisine lânet edişini önemsemez görünüyordu, onun iyice bunadığını düşündü, siyasetin satranç oyununa benzeyen karmaşıklığını anlamayan duygusal bir ihtiyardı, o kadar. Moğollar veya Türkman aşiretleri kendisine cephe alınca hangi Hıristiyan Emir burada barınabilirdi, Gülbeyaz ölmeseydi Kalveri'nin Hıristiyanları rahat uyku uyuyabilir miydi, Fâzıl veya Mihayıl ölmeseydi ortaya çıkacak olan dedikodu yüzünden Peristrama Emiri olarak kendisinin ayakları sağlam bir zemine basabilir miydi? Hem bütün bu olanları kendisi başlatmış değildi, Başhisar Emiri'ne kendisini bağlayanlar Selçukîlerdi, vur emrini veren de Selçukî'nin bölgedeki en yetkili adamı olarak Muhyiddin'di.

Tanrı yardım ediyordu işte, kendisini nihayet ilk gençliğindeki gibi güçlü hissediyordu, iyi bir Hıristiyan olarak bölgedeki Hıristiyanları koruyan, yardımsever ve adil bir emîr olarak anılmasına az kalmıştı.

Askerleriyle birlikte Saruca'nın tutsak olduğu mağaranın önüne gelen ve atından inen Stavro'nun birdenbire sinirleri gerildi ve içeriye giremedi; çünkü rüyasında gördüğü dipsiz mağaralar aklına geldi, kapalı ve dar mekânlar onu daraltıyordu, soluk alamıyor, başı dönüyor, ter basıyor ve bağırmamak için kendini güç tutuyordu. Hele bir de içeride ölüler olduğunu bilmek onu büsbütün ürkütmüştü, ölülerle karşılaşmak istemiyordu.

Mağaranın önünde durdular, atların bazıları hemen başlarını yere uzatıp ot arandılar, güvercinliklerden uğultulu sesler yükseldi, Stavro adamlarına mağarayı işaret ederek "Siz girin" dedi ve Saruca'yı getirmelerini buyurdu. Adamlar mağaraya yollanırken Stavro derenin bir dönemeçten ötürü yavaşlayarak küçük bir göl oluşturduğu yere baktı, sakin, soğuk ve aydınlık bir kış havası vardı, her şey güzel görünüyordu.

Stavro Saruca'ya yaşattığı vahşetin boyutunu o anda kavradı: Bu adamın gözünün önünde iki kişiyi öldürtmüş ve onu ölülerle birlikte bırakmıştı. Kendisi aynı şeye katlanabilir miydi? Yaptığı nasıl bir düşüncesizlikti, adamı neden Gülbeyaz'ın ve Fâzıl'ın ölümünden önce konağında konuk etmemişti? Ama bu kişilerin ölümünü emrettiğinde kafasının çok karışık olduğunu anımsayıp kendine hak verdi; olsundu, artık geriye dönüp hatayı düzeltmek olanaksız olduğuna göre dervişe durumu anlatıp özür dilemekten başka bir yol kalmamıştı.

Öte yandan Saruca Abdal'ın sorgulanırken gösterdiği direnç ve kararlılık Stavro için endişe yaratan noktalardan biriydi; gerçi kendisi ona işkence edilirken hiç ortada görünmemişti ama Saruca salak bir adam değildi, şimdi onu serbest bıraktığında, hesapta olmayan bir şey yaparsa ya da burada olanları bire bin katarak yayarsa ne yapabilirdi? Yoksa onu yaşatmakla hata mı ediyordu?

Bu düşünceleri 'ne olacaksa olsun' der gibi bir el hareketiyle kafasından kovdu ve dervişi salıverme kararının doğru olduğunu fısıldayan sezgilerine kulak verdi. Güneşin ışıltısı mavi göğü, yün gibi kabarmış bulutları şen bir ışıkla donattığı için Stavro olumsuz düşüncelere fazla takılmadı, güvercinliklere göz gezdirdi ve yuvalarına sığmıyormuş gibi sesler çıkaran güvercinlerin kuşkucu uğultularını dinledi.

Mağaradan içeriye giren askerler içeride kokmaya başlamış olan kan, bok ve cesetlerden iğrenerek ellerindeki meşaleleri tavana doğru kaldırıp bakındılar. Fâzıl'ın başsız cesedi upuzun yatıyor, Gülbeyaz'ın cesedi ise ayakları karnına doğru çekilmiş biçimde öylece duruyordu. Saruca sırtını duvara vermiş oturuyordu, kucağında Gülbeyaz'ın başı vardı, ona bakıyordu. Gülbeyaz'ın saçları dimdikti, çünkü kanlar pıhtılaşmış ve derviş kadının yüzünü açmak için saçlarını geriye atarken dikleşmişti. Kadının yüzü kurumuş kan lekelerinden ötürü Habeşlere benzemişti, gözleri yarım aralıktı. Saruca öyle bir haldeydi ki gelenlere dönüp bakmadı bile; içerideki görüntü en duygusuz adamın bile yüreğini parçalayacak kadar acıklı ve bir o kadar korkunçtu. Askerler korkuyla ürperip istavroz çıkardılar ve aceley-

lc gidip Saruca'nın başına dikildiler. Askerlerin komutam elini Saruca'mn omzuna koyup: "Efendi, hadi kalk seni Emir hazretleri dışarıda bekliyor" dedi. Ancak komutanın tam bu sırada yüzü kiţeç gibi oldu, korkuyla irkilip Saruca'yı itti, çünkü dervişin buz gibi vücudu adamı korkutmuştu; Saruca elinde tuttuğu kesik başla birlikte yavaşça devrildi, gözleri yarım aralıktı.

Korkuyla bağrışarak dışarı kaçan bir iki asker güvercinlere korku ve telaş bulaştırdı, kısa sürede sayısız güvercin havalandı yuvasından; güvercinlerin kanat seslerinde sanki acı çığlıklar vardı. Stavro, askerlere neden dışarı kaçtıklarını sordu, korku ona da bulaşmıştı, askerler konuşamayınca Emîr mağaraya yöneldi. Bu sırada üç asker, Saruca'mn oturur biçimde donup kalmış olan cesedini "hah, yavaş, hop" diye birbirlerine emir yağdırarak dışarı çıkarmaya başladılar. Stavro bu manzara karşısında iliklerine kadar titredi ve cesede baktı: Dervişin pos bıyığına bulaşan kanlar pıhtılaşarak kurumuştu. Bıyık bu yüzden fırça gibi kabarıp dikleşmişti. Bıyığın üzerindeki kurumuş kan pıhtıları, Saruca'mn kucağında tuttuğu kesik başı öpüp kokladığım gösteriyordu. Dervişin toza toprağa belenmiş kirli yüzü ise, gözlerinin altından başlayıp çenesinde son bulan temiz ve düzgün iki gözyaşı ırmağıyla yıkanmıştı. Hele Saruca'nın kucağında duran Gülbeyaz'ın kesik başına ne demeliydi? Kadının yarı aralık duran donuk gözlerindeki anlam, yalnızca masallarda bir bakışıyla insanları delirttiği söylenen medusalarda olabilirdi.

Stavro gökte uçan güvercinlere baktı; tüm dünya bu manzaradan ürkmüşe benziyordu. Saruca'mn yüzünü asla zihninden silemeyeceğini anlayan Emîr, hemen dere boyuna indi, midesi kalkmıştı, dereye doğru eğilip öğürdü. Ancak dere sanki kan kokuyordu, elini suya değdiremedi ve birden irkilip geriye sıçradı, çünkü derenin içinde Mihayıl'ın bir türlü bulunamayan kesik başı duruyordu. Anlaşılan o ki, dere adamın kafasını buraya kadar sürüklemiş, suyun durgunlaşıp berrak bir hale geldiği bu dönemeçten öteye götürememişti. Mihayıl'ın kam boşalıp gitmişti, yüzü bembeyazdı, gözleri boş boş bakıyordu, ağzı açıktı ve kesilmiş bir baştan çok, gövdesi toprağa gömülmüş bir başa benziyordu.

Stavro Mihayıl'm torbadan çektiği taşı ve onun "ölümü gördüm" deyişini anımsadı. Elini koynuna sokup ondan aldığı taşı çıkardı, ürperiyordu, sanki ölümden kurtulmak ister gibi taşı hemen suya attı. Hiçbir papazı öldürmeyeceğine yemin ettiği halde, bir keşiş katili olduğu için korku doluydu; dünya başma yıkılmış gibiydi.

Suya baktı. Derenin nazlı salınımlarla akan duruluğu aklma nedense "mum" sözcüğünü düşürdü, mum kiliseyi, kilise güvercini, güvercin ise Başhisar'ı çağrıştırdı. Fâzıl ölünce lânet halkasmdan kurtulduğunu hissetmişti ama, neden şimdi yüreğinde rahatlık yerine acı vardı? Boynunu kurtardığı lânetli düğüm, sanki bu kez yüreğini sıkıştırıyordu. Her yaptığma akla uygun kılıflar bulan Stavro, vicdanma uygun kılıf bulamamanın acısıyla çözüldü; Mihayıl'a, Fâzıl'a ve Saruca'ya acıyıp ağlamaya başladı. Bu ağlayış, şüphesiz, ölenler için insanca bir saygıduruşu olduğu kadar, kendini başarısız bulmanm ve yenilginin acı bir itirafı olarak da görülebilirdi.

Stavro kimse görmeden gözyaşlarını silerken, hiçbir zaman balık yememiş olan Mihayıl'ın aralık duran ağzmdan içeriye küçük bir balık girdi ve bir daha dışarı çıkmadı.

Alâiye: Alanya
Aleppo: Halep
Alişırmak: Kızılırmak. (Yunanca Halys'den gelir.)
Amalfi: İtalya'da bir şehir
Amasyon: (Amasseion, Amazon) Amasya ve civarı.
Amid: Diyarbakır
Andaluçya; İspanya'nın Endülüs bölgesi
Ankira: Ankara
Antiyokya: Antakya
Arhalayıs: Aksaray
Ayion Oros: (Aynoroz) Selanik'in doğusunda, Halkidikya Yarımadası'nda büyük bir manastır yerleşkesi
Başhisar: Ürgüp
Beyşehri: Beyşehir.
Cırlavuk Şimdiki Mimarsinan kasabasıdır (Kayseri).
Dardanili: Dardanel, Çanakkale
Dımaşk (Damascus): Şam
Divrik: Divriği (Sivas)
Edese: Urfa
Eflâk ve **Peç** ise Sırbistan ve Viyana'nın eski adlandır.
Epir: Orta Yunanistan
Erzinga: Erzincan
Erziron: Erzurum
Felivraho "Aslankayası" demektir. Gerçekte böyle bir yer adı yoktur, Nevşehir Güzelyurt (Gelveri) yakınlarındaki "Göllüdağ" yerine kullanıldı ve bu dağda Kayseri Müzesi'ndeki Hitit Aslanları bulundu.
Hanbalık: Pekin
Harput: Elazığ
İkonia: Konya
İlyadiye şehri: Homeros'un İlyada'sından esinlenerek Troya kast ediliyor.
İşpiliye: Sevilla (İspanya)
Kalamaria: Şelânik'in doğusunda bir yerleşim merkezi.
Kalveri: Gelveri (Şimdi Güzelyurt-Nevşehir)
Karahisar: Yeşilhisar (Kayseri)

Kilikya: Şimdiki Çukurova Bölgesi
Kurtuba: Kordoba (İspanya)
Lârende: Karaman
Limnlopuli: Yunanca'dan "Kuş Gölü" demektir. Şimdiki Sultansazlığı yerine kullanıldı. (Kayseri Develi Ovası'nda)
Livane: Artvin
Mâ-herid: Madrid
Melegobla: (=Melegüp) Derinkuyu (Nevşehir)
Moklsos: Kırşehir
Morimini: Koçhisar
Mursiye: İspanya'da şimdiki Murcia şehri
Nahita: Niğde
Nissa: Nevşehir
Peristrama: Ihlara Vadisi'nde şimdiki Belisırma Köyü
Poll: "Şehir"; Ortaçağ'da İstanbul'u kastetmek için kullanılırdı.
Prokopl: Ürgüp
Segoviyye: Segovia (İspanya)
Sinasos: Şimdiki Kemalpaşa Kasabası (Ürgüp).
Sindelhüyük: Kayseri Develi yakınlarında bir köy.
Sisa: Kozan (Adana)
Sulucakarahüyük: Şimdiki Hacıbektaş İlçesi. (Nevşehir)
Sunus: Niksar
Tabal Ülkesi: Hitit Çağındaki merkezî Kapadokya'nın adıdır. Tevrat'ta **Tubal** olarak anılır.
Tamışvar: (Temeşvar) Romanya'da bir şehir.
Tesalonik: Selânik
Toris: Tebriz
Toskana: İtalya'nın Pisa, Siena, Floransa gibi şehirlerini kapsayan bölge.
Trakhis: Trakya
Ulumboz: Olimpos
Venessa: Avanos (Nevşehir)
Xandiya: Hanya (Girit)
Zelve: Kapadokya'da kaya kiliseleri ve keşişhaneleri ile ünlü olan bir merkez. Avanos ve Ürgüp arasındadır.
Zilya: (Zilea) Zile

Gürsel Korat *Zaman Yeli* ile başlattığı "zaman" merkezli imgelemini *Güvercine Ağıt* ile sürdürüyor. *Güvercine Ağıt*, 1294 yılının Ağustos ayının son gününde Kayseri, Toroslar, Ürgüp, Ihlara Vadisi ve Beyşehir'de yağan yağmur altındaki olayları ayrı ayrı anlatarak, aynı günün farklı yerlerdeki görünümünü açılış noktası yapıyor. Romandaki tarihsel zenginlik roman kişilerinden de belli: İspanya'dan Halkidikya'ya, Venedik'ten Kayseri'ye kadar geniş bir coğrafyadan toplanmış insanlar; onların dilleri ve etnik özellikleri şaşırtıcı bir sahicilik içinde sunuluyor. Romanın en önemli özelliklerinden biri de romandaki hiçbir deyiş, tekerleme, nefes veya vecizenin hangi dilden olursa olsun alıntı olmayışıdır; yazar bu romanda insanı yer yer hayrete düşüren ve örneğine rastlanmayacak özellikler içeren bir "metne uygun dil" yaratmıştır. Bilgeleri anlamak için bilge olmak gerekmez; ama bilgi, akıl, sezgi ve duygu bir romanda yan yana gelmişse, okur olduğunun farkında olmak yeterlidir. Bu kitabı okurken size zihninizin tarih sayfasında değil, düş sayfasında yer açmanızdan başka yapacağımız bir öneri yoktur.

İLETİŞİM 559
ÇAĞDAŞ TÜRKÇE EDEBİYAT 80
ISBN 975-470-738-3